

**Pınar Kür'ün “Asılacak Kadın” ve Sevgi Soysal'ın
“Yürümek” Adlı Romanlarının Yasaklanmasına
Dair Yargı Kararlarının Toplumsal Cinsiyet Eşitliği
Perspektifinden Değerlendirilmesi**

Döndü Selvi

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsüne Hukuk Yüksek
Lisans Tezi olarak sunulmuştur.

Doğu Akdeniz Üniversitesi
Eylül 2022
Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü onayı

Prof. Dr. Ali Hakan Ulusoy
L.E.Ö.A. Enstitüsü Müdürü

Bu tezin Hukuk Yüksek Lisans derecesinin gerekleri doğrultusunda hazırlandığını onaylarım.

Prof. Dr. Murat Turgut Turhan
Hukuk Fakültesi Dekanı

Bu tezi okuyup değerlendirdiğimizi, tezin nitelik bakımından Hukuk Yüksek Lisans derecesinin gerekleri doğrultusunda hazırlandığını onaylarız.

Yrd. Doç. Dr. Nazime Beysan
Tez Danışmanı

Değerlendirme Komitesi

1. Prof. Dr. Gülriz Uygur
2. Doç. Dr. Nadire Özdemir
3. Yrd. Doç. Dr. Nazime Beysan

ÖZ

Toplum, kadın ve erkek cinsiyeti üzerinden şekillendiren eril kalıp yargıların geçmişten günümüze kadar geldiği, yeniden üretildiği alanlardan birinin yargı ayağı olduğu hem nötr görüme sahip kimi normlardan hem verilen yargı kararlarından da anlaşılmaktadır. Bu bağlamda bu tez çalışmasının büyük bir bölümü toplumsal cinsiyet eşitliği çerçevesinde ele alınmaktadır. Yedi bölümden oluşan bu tez çalışmasının birinci bölümünü oluşturan giriş, diğer bölümler hakkında sistematik olarak özet bilgi içermekte; yedinci bölümü oluşturan sonuç ise, tez hakkında genel bir değerlendirmeyi kapsamaktadır. İkinci bölümde felsefenin, hukuk ve toplumsal cinsiyet eşitliği açısından önemi ile yargıcın felsefi düşünceye sahip olmasında ve bu bakış açısının toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasındaki önemi üzerinde durulmaktadır. Üçüncü bölümde, adaletin sembolü olan Themis'in hukuktaki temsili ile toplumsal cinsiyet açısından Themis sembolünün neyi ifade ettiği ve hukukun nihai amaçlarından biri olan adaletin, hukuk ile olan ilişkisi değerlendirilmektedir. Dördüncü bölüm ise, genel olarak yargının ve yargıcın tarafsızlığını, adil yargılanma için tarafsızlık ölçütünü, öznel ve nesnel tarafsızlığı, yargı tarafsızlığı ile yargı bağımsızlığı arasındaki ilişkiyi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yargının tarafsızlığına ilişkin örnek içtihatlarını içermektedir. Bu değerlendirmeler, toplumsal cinsiyet eşitliği de merkeze alınarak yapılmaya çalışılmaktadır.

Beşinci bölümde, biyolojik cinsiyet ile toplumsal cinsiyet kavramları açıklanmaya çalışılırken, özellikle cinsiyet odaklı önyargılar ve toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının neden olduğu ayrımcılık ve bu ayrımcılığın ortadan kaldırılmasında devletin rolü vurgulanmaktadır. Bu vurgu yapılırken de toplumsal cinsiyete dayalı kalıp yargıların ve ayrımcılığın neye karşılık geldiği, ulusal ve uluslararası mevzuat

ile AİHM'in bu konuya yönelik yaklaşımları ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması için ne gibi tedbirlerin alınması gerektiği üzerinde durulmaktadır.

Tez çalışmasının temelini oluşturan altıncı bölümde ise, edebi eserlerdeki cinsiyetçi bakış açısı ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda Türk edebiyatında önemli yerleri olan Pınar Kür'ün "Asılacak Kadın" ve Sevgi Soysal'ın "Yürümek" adlı romanlarında kadının toplumdaki konumlanışı, bu romanların yasaklanmasının altında yatan cinsiyetçi kalıp yargılar ve hukukun bu yasaklamalardaki işlevleri değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme yapılırken önceki bölümlerde yer alan felsefe ile hukuk, hukuk ile adalet ilişkisi, yargının tarafsızlığı ve toplumsal cinsiyet eşitliği konuları ile de bağlantı kurulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Adalet, Yargının Tarafsızlığı, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Cinsiyetçi Bakış Açısı, Cinsiyetçi Kalıp Yargılar

ABSTRACT

It is understood from both some norms which seems neutral and judicial decisions that misogynistic stereotypes that shape society over the genders of women and men have survived from past to present, and that one of the areas where they are reproduced is the judicial branch. In this context, a large part of this thesis is handled within the framework of gender equality. The introduction, which constitutes the first part of this thesis, which consists of seven chapters, contains systematically summarized information about the other chapters; The conclusion constituting the seventh chapter covers a general evaluation about the thesis. In the second chapter, the importance of philosophy in terms of law and gender equality and the importance of the judge to have a philosophical thought and the importance of this point of view in ensuring gender equality are emphasized. In the third chapter, the representation of Themis, the symbol of justice, in law, what the symbol of Themis means in terms of gender, and the relationship between justice, one of the definitive goals of law, and law are evaluated. The fourth part includes the impartiality of the judiciary and the judge in general, the criterion of impartiality for a fair trial, subjective and objective impartiality, the relationship between judicial impartiality and judicial independence, and the exemplary case-laws of the European Court of Human Rights on the impartiality of the judiciary. These evaluations are tried to be made by taking gender equality into the center.

In the fifth chapter, while trying to explain the concepts of biological sex and gender, discrimination caused by gender-based prejudices and gender stereotypes and the role of the state in eliminating this discrimination are emphasized. While emphasizing this, it is punctuated what gender-based stereotypes and discrimination

correspond to, national and international legislation and the approaches of the ECHR to this issue, and what measures should be taken to eliminate gender inequality.

In the sixth chapter, which forms the basis of the thesis, the sexist point of view in literary works is tried to be revealed. In this context the position of women in society Pınar Kür's "Asılacak Kadın" and Sevgi Soysal's "Yürümek" novels, and the sexist stereotypes underlying the banning of these novels and the functions of law in these bans are evaluated.

Keywords: Justice, Impartiality of the Judiciary, Gender Equality, Sexist Perspective, Gender Based Prejudices

TEŞEKKÜR

Tanıdığım ilk andan itibaren açık fikirliliğine, hoşgörüsüne, insan sevgisine hayran kaldığım ve benden yardımlarını hiçbir koşulda esirgemeyen değerli hocam Sayın Nazime Beysan'a, çalışmam esnasında bana her türlü kolaylığı sağlayan sevgili eşim Sinan Sevim'e, bende toplumsal cinsiyet eşitliği bilincini daha da geliştiren kıymetli hocam Sayın Gülriz Uygur'a, tez savunmamda jüri üyeliğimi kabul eden Sayın Nadire Özdemir'e ve üzerimde emeği olan değerli hocalarım Sayın Murat Turgut Turhan'a, Sayın Eylem Bezar Ekinci'ye, Sayın Seda Orbay Yücel'e ve Sayın Arzu Alibaba'ya sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

*Canım anneme,
özlemle yâd ettiğim canım babama,
ve biricik eşime
sevgiyle,*

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vii
KISALTMALAR	x
1 GİRİŞ	1
2 FELSEFE İLE HUKUK ARASINDAKİ İLİŞKİ	17
2.1 Felsefenin Hukuk ile Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Açısından Önemi	17
2.2 Yargıcın Felsefi Düşünceye Sahip Olması ile Bu Perspektifin Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Sağlamak Bakımından Önemi	32
3 HUKUK - ADALET İLİŞKİSİ.....	44
3.1 Adalet Dağıtıcısı Themis.....	44
3.2 Hukukta Adalet Kavramı	53
4 YARGININ TARAFSIZLIĞI.....	74
4.1 Genel Olarak Yargının Tarafsızlığı.....	74
4.2 Adil Yargılanma için Tarafsızlık Ölçütü.....	83
4.3 Öznel ve Nesnel Tarafsızlık	87
4.3.1 Öznel Tarafsızlık	87
4.3.2 Nesnel Tarafsızlık.....	89
4.4 Yargı Tarafsızlığı ile Yargı Bağımsızlığı Arasındaki İlişki	93
4.5 AİHM'in Yargının Tarafsızlığına İlişkin Örnek İçtihatları.....	98
5 TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ	110
5.1 Cinsiyet Kavramı.....	110
5.1.1 Biyolojik Cinsiyet.....	111

5.1.2 Toplumsal Cinsiyet.....	113
5.2 Toplumsal Cinsiyet Önyargıları ve Toplumsal Cinsiyet Kalıp Yargıları	117
6 PINAR KÜR'ÜN "ASILACAK KADIN" VE SEVGİ SOYSAL'IN "YÜRÜMEK" ADLI ROMANLARINDA KADININ TOPLUMDAKİ KONUMLANIŞI VE BU KİTAPLARIN YASAKLANMALARININ ALTINDA YATAN CİNSİYETÇİ BAKIŞ AÇISI	126
6.1 Edebi Eserlerdeki Cinsiyetçi Bakış Açısı.....	126
6.2 Pınar Kür'ün "Asılacak Kadın" Adlı Romanında Kadının Toplumdaki Konumlanışı	146
6.3 Sevgi Sosyal'in "YürümeK" Adlı Romanında Kadının Toplumdaki Konumlanışı	156
6.4 Bu Eserlerin Yasaklanmasının Altında Yatan Cinsiyetçi Kalıp Yargılar	165
6.5 Kitapların Yasaklanmasına Dair Yargı Kararlarının Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Açısından Değerlendirilmesi.....	170
7 SONUÇ	188
KAYNAKLAR	194

KISALTMALAR

A.Ş.	Anonim Şirket
AB	Avrupa Birliği
AB-AK Ortak Projesi	Avrupa Birliği-Avrupa Konseyi Ortak Projesi
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AÜHFD	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜSBE	Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
AYM	Anayasa Mahkemesi
BD	Büyük Daire
Bkz./bkz.	Bakınız
BM CEDAW	Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (United Nations Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women)
BM İHEB	Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
BM	Birleşmiş Milletler
Bşv. No.	Başvuru Numarası
C.	Cilt
C. Savcısı	Cumhuriyet Savcısı
CEDAW	Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (United

	Nations Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women)
CEDAW Komitesi	Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi
Çev.	Çeviren/Çevirmen
E.S.	Esas Sayı
ECHR	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (European Court of Human Rights)
Ed.	Editör
E-Dergi	Elektronik Dergi
FLSF	Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi
Hacettepe HFD	Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi
Haz.	Hazırlayan
HD	Hukuk Dairesi
HFSA	Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi
HUZEM	Hacettepe Üniversitesi Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi
İHAS	İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi
İHEB	İnsan Hakları Evrensel Beyanname
İÜHFM	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
K.S.	Karar Sayısı
K.T.	Karar Tarihi
KADEM	Kadın ve Demokrasi Derneği
M.Ö.	Milattan Önce

MHB	Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni
No/NO	Numara
para.	Paragraf
RG	Resmi Gazete
s.	Sayfa Numarası
S.	Sayı
TAAD	Türkiye Adalet Akademisi Dergisi
TBB	Türkiye Barolar Birliği
TBB Dergisi	Türkiye Barolar Birliği Dergisi
TBK	Türk Borçlar Kanunu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	Türk Ceza Kanunu
Tesev	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TMK	Türk Medeni Kanunu
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
vd.	ve devamı/ve diğerleri
Y.N.	Yazarın Notu
Yay.	Yayın/Yayınları/Yayınevi

Bölüm 1

GİRİŞ

“Masum olmayan bir dünyada yaşıyoruz. İnsanların yüzlerinin unutulduğu, kendi yüzümüzü unuttuğumuz ve değerlerin çok kolayca harcanabildiği bir dünyada...”¹”

Gülriiz Uygur

Günümüzün modern hukuku; kadına, hak ve özgürlüklerini kullanması bakımından eşitlik tanıyan düzenlemeler getirmekte ve bunları güvence altına almaktadır. Ancak tarihe baktığımızda kadın; uzun yıllar ezilmiş, ona her daim bedeni üzerinden değer biçilmiş ve bu değeri biçen de ataerkil toplum ve egemen erkek anlayışı olmuştur. Gerek felsefe ve hukuk tarihinde gerekse edebi eserlerde kadın bir özne “insan” olmanın dışında ikincil statüde görülmüş, dolayısı ile toplumsal düzen ve anlayışlar bu algı çerçevesinde şekillenmiştir. Bu bakımdan kadın, bedeni üzerinden değer biçilerek alınıp satılan bir eşya olduğunun haklı bir nedene dayandığı algısına inanarak tarih boyunca itaat etmiştir. Ancak insan hak ve özgürlüklerinin katalog haline getirilmeye başlanması ile bu hak ve özgürlükler, ulusal ve uluslararası belgelerle güvence altına alınmaya başlanmıştır. Örneğin Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi’nin ilk maddesi şu şekilde düzenlenmektedir: *“İnsanlar, haklar bakımından özgür ve eşit doğar ve yaşarlar².”* Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus; “insan”dan kastedilenin aslında kadın değil, erkek olduğudur. Çünkü o dönemde kadın, hala toplumda ikincil özelliğini muhafaza etmekte ve hak ve özgürlük

---

¹ Uygur, Gülriiz, *Hukukta Adaletsizliği Görmek*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2016, s.arka kapak.

² Bildirinin tamamı için bkz. <http://www.diegaste.de/gaste/diegaste-sayi1712.html>. Erişim Tarihi: 10.04.2021.

bağlamında erkeklerle eşit haklara sahip görülmemektedir. Değişen dünya koşulları neticesinde insanın en başta onurlu bir varlık olduğunun altı çizilmiş ve insan onuru uluslararası belgelere yansımıştır³. Bu bakımdan 1948 tarihli “Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (BM İHEB)”nin birinci maddesi; “*Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşlik zihniyeti ile hareket etmelidirler*”⁴ şeklinde düzenlenmiştir. Bu bağlamda insanın, kadın erkek ayrımı gözetilmeden onurlu bir varlık olduğu ve haklar ve özgürlükler bakımından eşit olarak doğduğu teyit edilmekte, aynı zamanda tüm insanların akıl ve vicdan sahibi olduğu ve bu nedenle birbirlerine kardeşlik duygu ve düşüncesi ile hareket etmeleri gerektiği belirtilmektedir. 1982 Anayasasına baktığımızda da “temel hak ve özgürlüklerin niteliği” ile karşılaşırız. 12. maddede yer alan düzenleme şu şekildedir: “*Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir*”⁵. Düzenlemeden de anlaşılacağı üzere, tüm insanların temel hakları ve özgürlükleri olduğu vurgulanmakta ve bunların bir başkasına devredilmesinin ya da bunlardan vazgeçilmesinin söz konusu olamayacağı güvencelenmektedir. Bu maddenin yanı sıra yine Anayasanın 10. maddesi; “*Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir*”⁶ biçiminde bir düzenleme ile ayrımcılık yasağını güvencelemektedir. Görüldüğü üzere Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi’nde “insanlar” diye başlayan ve BM İHEB’te “bütün insanlar”ı içine alan yaklaşım, Anayasa’da da benzer şekilde “herkes”

---

³ Uygur, 2016, s.118.

⁴ BM İHEB Madde 1. Bkz. <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf>. Erişim Tarihi: 10.04.2021.

⁵ 1982 Anayasası Madde 12. Bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf>. Erişim Tarihi: 25.07.2022.

⁶ 1982 Anayasası Madde 10. Bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf>. Erişim Tarihi: 25.07.2022.

ifadesi şeklinde kullanılmış ve kadın erkek aynı kavram içerisinde “eşit” statüde gösterilmiştir. Yine İHEB’e baktığımızda cinsiyet ayrımının yapılmaması, dolayısı ile haklar ve özgürlükler bakımından bu ayrım yapılmadan herkesin eşit haklara sahip olduğu düzenlenmektedir⁷, bir başka ifade ile ayrı bir madde içerisinde ayrımcılık yasağına yer verilmektedir⁸. Ancak kadının maruz kaldığı ayrımcılık ve gördüğü eşitsiz muamele göz önünde bulundurulduğunda bu düzenlemelerin gerek Türkiye’de gerekse dünya ülkelerinde kadınların hak ve özgürlüklerini teminat altına alma konusunda yeterli olmadığı, hatta bu düzenlemelerin egemen erkekler tarafından yapıldığı bilinmektedir. Bununla birlikte Anayasa’nın 10. maddesine 2004 yılında eklenen “*Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir.*” fıkrası ile bir adım daha ileri gidilmiş ve “kadın ile erkek” ifadeleri kullanılarak eşitliğin kadınlar bakımından sağlanmasını özellikle belirtmiştir. Hatta ilgili maddenin devamında “*Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür.*” denilerek eşitlik ilkesini sağlamanın devletin pozitif yükümlülükleri arasında olduğunu güvencelemiştir⁹. Bu bağlamda ilgili maddenin yine devamında “*Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz.*” denilerek kadının bu yönde pozitif bir ayrımcılığa sahip olabileceğini güvence altına almıştır. Anayasa, sadece kadınlar bakımından değil “çocuklar, yaşlılar, engelliler, savaş ve görevi nedeni ile şehit düşenlerin dul kalan eşleri ve yetim duruma düşen çocukları ile malûl ve gazi kişiler

---

⁷ BM İHEB Madde 2: “1. Herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka türden kanaat, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuş veya başka türden statü gibi herhangi bir ayrım gözetilmeksizin, bu Bildirgede belirtilen bütün hak ve özgürlüklere sahiptir. 2. Ayrıca, bağımsız, vesayet altında ya da kendi kendini yönetemeyen ya da egemenliği başka yollardan sınırlanmış bir ülke olsun ya da olmasın, bir kişinin uyruğu olduğu ülke ya da memleketin siyasal, hukuksal ya da uluslararası statüsüne dayanarak hiçbir ayrım yapılamaz.”

⁸ Bakırcı, Kadriye, *Uluslararası Hukuk, AB ve ABD Hukuku ile Karşılaştırmalı İş Hukukunda Cinsiyet Ayrımcılığı Yasağı İlkesinin İstisnaları ve Objektif Haklı Nedenler*, Seçkin Yay., Ankara 2012, s.25.

⁹ Özdemir, Sinem Servet, *Kadın Hakları Bağlamında Türkiye’de Pozitif Ayrımcılık*, Onikilevha Yay., İstanbul 2019, s.33.

için” “alınacak tedbirler¹⁰” bakımından da “eşitlik” sağlanacağını güvence altına almış, dolayısı ile devlet, eşitliği sağlamak bakımından “pozitif ayrımcılığı”, maddede sayılan kişiler bakımından da hayata geçirme yükümlüğü altına girmiştir¹¹. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)’ne baktığımızda da cinsiyet ayrımcılığının yasaklandığı¹² görülmektedir. Ancak dikkat edilmesi gereken husus, pozitif ayrımcılığın hukuki değil fiili eşitliğin sağlanmasını öngörmesidir. Bu bakımdan dezavantajlı grupları da bünyesine alan bir uygulama anlayışı, eşitliğin bu dezavantajlı gruplar için de fiili olarak gerçekleşmesini sağlayacaktır. Çünkü zamanla hukuki eşitliğin sağlanması yeterli olmamış, dolayısı ile fiili eşitliğin sağlanması için pozitif ayrımcılık ile ilgili uygulamalara da önemli ölçüde yoğunluk verilmiştir¹³.

Kadınlara yönelik özel olarak düzenlenen “Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW)¹⁴” ise devletlere ayrımcılık yapılmaması, kadınlar ile erkekler arasında tam bir eşitliğin sağlanması ve eşitliğe aykırı tüm ayrımcılıklara son verilmesi bakımından ulusal mevzuatlarında düzenlemeler yapmaları için sorumluluklar yüklemektedir¹⁵. Bununla birlikte

---

¹⁰ 1982 Anayasası Madde 10/3: “Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz.”

¹¹ Özdemir, s.62-63.

¹² AİHS Madde 14: “Bu Sözleşme’de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır.”

¹³ Özdemir, s.196.

¹⁴ “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), BM Genel Kurulu tarafından 19.12.1979’da ve 34/180 sayılı karar ile onaylanan bir BM sözleşmesidir. Söz konusu bu sözleşme 01.03.1980’de devletlerin imzasına sunulmuş ve 3.09.1981’de yürürlük kazanmıştır.”

¹⁵ CEDAW Madde 2: “Taraflar Devletler, kadınlara karşı her türlü ayrımı kınar, tüm uygun yollardan yararlanarak ve gecikmeksizin kadınlara karşı ayrımı ortadan kaldıracı bir politika izlemeyi kabul eder ve bu amaçla aşağıdaki hususları taahhüt ederler: a. Kadın ile erkek eşitliği ilkesini kendi anayasalarına ve diğer ilgili yasalara henüz girmemişse dahil etmeyi ve yasalar ile ve diğer uygun yollarla bu ilkenin uygulanmasını sağlamayı;b. Kadınlara karşı her türlü ayrımı yasaklayan ve gerekli yerlerde yaptırımları da içeren yasal ve diğer uygun önlemleri kabul etmeyi;c. Kadın haklarının erkeklerle eşit temelde himayesini, yetkili ulusal mahkemeler ve diğer kuruluşlarla kadının her tür ayrımcılığa karşı etkin bir şekilde korunmasını sağlamayı;d. Kadınlara karşı herhangi bir ayrımcı hareket yapılmasından veya uygulanmasından kaçınmayı ve kamu yetkilileri ile kuruluşlarının bu yükümlülüğe uyumlu olarak hareket etmelerini sağlamayı;e. Herhangi bir kişi veya kuruluşun kadınlara karşı ayırım yapma girişimini önlemek için bütün uygun önlemleri almayı;f. Kadınlara karşı ayrımcılık oluşturulan mevcut yasa, yönetmelik, adet ve uygulamalarını değiştirmek veya feshetmek için yasal düzenlemeler de dahil gerekli

Türkiye'nin de ilk imzacısı ve onaylayıcısı olduğu “Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadele Hakkındaki Avrupa Konseyi Sözleşmesi (kısa adı ile İstanbul Sözleşmesi)” de özellikle ilk defa toplumsal cinsiyet¹⁶ ve kadınlara karşı toplumsal cinsiyete dayalı şiddet¹⁷ tanımlarına yer vermesi bakımından önemli bir sözleşmedir. Tüm bu ulusal ve uluslararası belgelere baktığımızda başta ağırlıklı olarak “herkes” içerisinde yer alan kadın, ilerleyen zamanlarda ayrı belgelerle düzenlemelerin doğrudan öznesi durumuna getirilmiş ve kadına yönelik eşitsiz muamele ve cinsiyet ayrımcılığı bu belgelerde odak noktası olmuştur.

Bu çalışmada kadının tarihsel süreçte, özellikle hukuk alanında verdiği mücadeleler neticesinde elde ettiği haklardan yola çıkarak yapılan başlangıç, kadının yine tarih boyunca toplumun her alanında yaşadığı adaletsizliklere de sadece kısa bir giriş niteliği taşımaktadır. Kadın, geçmişte olduğu gibi bugün de yaşamın her alanında adaletsizliklere uğramaya devam etmektedir. Hukuk ise bu alanlardan sadece biridir. Dolayısı ile kadın; felsefeden sanata, siyasetten hukuka her alanda ötekileştirilmiştir. Ancak hukuk, diğer ötekileştirme alanlarından ayrı ve çok önemli bir işleve sahiptir. Zira toplumun her alanında yaşanan adaletsizliklere son vermesi, mağdurun uğradığı zararı telafi etmesi beklenen hukuk, bir başka ifade ile herkesin hakkı olan adaleti alabilmesi için adil, bağımsız ve tarafsız olması gereken yargı, esasında yaşanan tüm adaletsizliklerin görünür olmasını ve hukukun nihai amacı olan adaleti sağlamakla yükümlüdür. Bu da yargılama yetkisini elinde bulunduran yargıcın, ilk olarak

---

bütün uygun önlemleri almayı;g. Kadınlara karşı ayrımcılık oluşturan bütün ulusal cezai hükümleri yürürlükten kaldırmayı.”

¹⁶ İstanbul Sözleşmesi Madde 3/c: “...‘toplumsal cinsiyet’, herhangi bir toplumun, kadınlar ve erkekler için uygun olduğunu düşündüğü sosyal anlamda oluşturulmuş roller, davranışlar, faaliyetler ve özellikler olarak anlaşılacaktır.”

¹⁷ İstanbul Sözleşmesi Madde 3/d: “...‘kadınlara karşı toplumsal cinsiyete dayalı şiddet’, bir kadına karşı, kadın olduğu için yöneltilen veya kadınları orantısız bir biçimde etkileyen şiddet olarak anlaşılacaktır.”

bağımsız ve tarafsız olması ile sağlanabilir. Bunun sağlanabilmesi için de bir devletin en başta demokratik, çoğulcu ve hoşgörülü bir hukuk devleti olması gerekir.

Demokratik hukuk devleti ise; kadın erkek, özel gereksinimi olan ya da olmayan, yaşlı genç herkesin varlıklarını insan onuruna yaraşır bir şekilde sürdürme, kendilerini geliştirme, hak ve özgürlüklerini eşit şekilde kullanma güvencelerini sağlayan ve özellikle kadınlar bakımından biyolojik ve toplumsal cinsiyet ayrımı yapılmasını önleyen bir aygıttır. Hatta korunma altına alınan varlıklar arasına, tabiat ve diğer canlılar da girmektedir. Bu bakımdan insanın düşünsel gelişiminde -başta doğa yasaları üzerinde yoğunlaşılsa da- felsefenin önemli bir yeri vardır. Bu bakımdan felsefe; varlık sorunundan, siyasi sistemlere, sanattan devletlerin hukuk anlayışlarına ve hatta yargı kararlarına kadar her yerde iz bırakan bir alandır. Konumuz bakımından değerlendirildiğinde felsefe; yargıca, sorgulayıcı ve eleştirel bakış açısı kazandırdığından, özellikle yargıcın karar verme sürecinde kişisel önyargılardan arınması ve toplumdaki kadına yönelik cinsiyetçi ve ayrımcı yaklaşımlardan uzak durması ve nihayetinde tarafsız ve adil bir karar vermesi için rehber niteliği taşımaktadır. Bunun olması halinde gerek kadınlar gerekse diğer dezavantajlı gruplar için adil bir yargılamanın kapısı açılabilir. Adil yargılanma için tarafsızlığın ön koşul olduğu gerçeğinden hareketle, yargılama makamının baş aktörü olan yargıcın önce felsefi bilgiye, bir başka ifade ile sorgulayıcı, eleştirel bir bakış açısına sahip olması gerekir. Bu bağlamda bu çalışmanın Bölüm 2 başlığı altında, felsefe ile hukuk arasındaki ilişki üzerinde durulmaktadır. Özellikle felsefenin hukuk ile toplumsal cinsiyet eşitliği açısından ve yargıcın felsefi düşünceye sahip olması ile bu perspektifin toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak bakımından önemi incelenmeye çalışılmaktadır. Felsefe ile hukuk arasındaki ilişkinin, yargılama yetkisini elinde bulunduran ve bu nedenle herkesin hayatını etkileme işlevine sahip olan yargıcın bağımsız ve tarafsız

olmasında, bir başka ifade ile adil bir yargılama yapabilmesinde son derece önemli bir yere sahip olduğu özellikle vurgulanmaktadır. Zira kadın erkek eşitliğinin sağlanması ve kadınların toplumun her alanında yaşadığı mağduriyetlerin giderilmesi, üst bir bakış açısına sahip olmayı gerektirir. Bu da ilk önce yargıcın, toplumun her kesiminde kadınlara karşı uygulanan eşitsiz muameleleri, kadınların deneyimledikleri adaletsizlikleri, temellendirilmiş sorgulayıcı bir bakış açısı ile görebilmesine ve değerlendirebilmesine bağlıdır. Buradan hareketle yargıç, aklı başında bir tutumla ve farkında olarak, aynı zamanda açık fikirlilikle önündeki somut uyuşmazlığı çözebilecek, bir başka ifade ile gerek dışarıdan gelebilecek müdahalelere karşı bağımsız olabilecek gerekse içinden gelen kişisel önyargılardan sıyrılmış bir tarafsızlıkla hukukun nihai amacını yerine getirebilecektir. Yargıcın, özellikle feminist hukuk kuramcılarının ortaya koyduğu felsefi eleştirilere açık olması; nötr görünümüne sahip olmakla birlikte aslında toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin devam etmesini sağlayan ayrımcı normları tespit etmesi, bu normların uygulanmasının önüne geçmesi ve uygulamadan kalkmasını sağlaması bakımından önemlidir. Bu açık fikirliliğe sahip olan yargıç, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasındaki fonksiyonunu da yerine getirmiş olur.

Adalet, herkes tarafından istenen, herkes için gerekli olan, aynı zamanda “etik” bir değerdir ve hukukun da nihai amacıdır. Bu çalışmanın Bölüm 3 başlığı altında hukuk ve adalet ilişkisi incelenmeye çalışılmaktadır. Özellikle de adalet tanrıçası Themis’in hukuktaki temsiliyetine ve hukuktaki adalet kavramına yer verilmektedir. Bilindiği üzere Themis, adalet tanrıçası olarak kabul edilmekte ve hukukta adaleti temsil etmektedir. Themis’in gözlerinin bağlı olmasının tarafsızlığını, bir elindeki kılıcın adaletin kesinliğini ve keskin buyruğunu, diğer elindeki terazinin taraflar arasındaki dengeyi sembolize ettiği, bekâretinin ise bağımsızlığı imgelediği üzerinde

durulurken, aynı zamanda onun kadın olmasının altında toplumsal cinsiyet temelli bir anlayışın da olup olmadığı irdelenmeye çalışılmaktadır. Bu bölümde Themis ile imgelemeye çalışılan adalet anlayışı yanında, hukuktaki adalet kavramı üzerinde de durulmaktadır ve adalet kavramı tanımlanmaya çalışılırken de Aristoteles'in, doğal hukukçular ile hukuki pozitivistlerin adalet anlayışları değerlendirilmektedir. Adalet kavramının tanımı hakkında her ne kadar tam bir uzlaşa sağlanamadığı görülsede özellikle kadınların tarih boyunca adaletten paylarını tam olarak alamadıkları, dolayısıyla Uygur'un bakış açısıyla hukuka tersinden olarak adaletsizlikten bakıldığında, hukukun kadınların seslerinin duyulmasına imkân sağlamamakla birlikte, onların haklarını kısıtlama ve tanımama yönünde tavır aldığı¹⁸ söyleyebiliriz. Bu da geçmişte olduğu gibi bugün de yargının, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin devamında araç olarak kullanıldığını göstermektedir. Dolayısıyla kadınlarla yönelik önyargılara dayanan adaletsizlik, her yerde olduğu gibi hukuk alanında da yaşanmaktadır¹⁹.

Bir hukuk devletinde, herkesin adil bir şekilde yargılanabilmesi için **yargının tarafsızlığı** ve bu bağlamda yargıcın tarafsızlığı çok önemlidir. Zira önyargıları ile hareket eden ve kişisel düşünce ve kanaatlerinden sıyrılamayan bir yargıcın tarafsızlığından, dolayısıyla adil bir yargılamadan söz edilemez. Bu çalışmanın Bölüm 4 başlığı altında yargının tarafsızlığı üzerine durulmaktadır. Toplumdaki kadınların ve erkeklerin eşitliği için, bir başka ifade ile toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için son derece önemli bir yere sahip olan tarafsızlık ilkesinin önemi üzerinde durulurken ilk önce, genel olarak yargının ve yargıcın tarafsızlığı, ardından adil bir yargılanma için tarafsızlığın ölçütleri ile öznel ve nesnel tarafsızlık açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu yapılırken hem Anayasa ile AİHS'teki tarafsızlık ilkesi hem Anayasa Mahkemesi

---

¹⁸ Uygur, 2016, s.116.

¹⁹ Uygur, Gülriş, *Toplumsal Cinsiyet ve Adalet: Hukuk Adaletsizdir*, Ankara Barosu Dergisi, S.4, 2015, s.122.

ile AİHM'in tarafsızlık ilkesinin ölçütleri hem de Bangalor Yargısal Davranış İlkeleri arasında yer alan tarafsızlık, açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu bölümde ayrıca yargı tarafsızlığı ile yargı bağımsızlığı arasındaki ilişki ve bağımsızlığın tarafsızlık için ön koşul olduğu, dolayısı ile birbirleri arasında sıkı bir bağ bulunduğu ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında yargıcın kişisel önyargılarının yanında dışarıdan gelebilecek müdahalelere karşı da güvence altında olmasının önemi üzerinde durulmaktadır. Şu halde, yargının bağımsız ve tarafsız olması, en başta “kuvvetler ayrılığı ilkesinin” bir unsuru ve demokratik çoğulcu bir hukuk devletinin olmazsa olmazıdır. Unutmamak gerekir ki demokrasinin benimsendiği rejimlerde hem yasama hem de yürütme fonksiyonlarının, siyasi sorumluluğu bulunan organlarca yerine getirildiği ve bunun da böyle olması gerektiği kabul edilmektedir. Hâlbuki yargı organı, yasama organı ve yürütme organından farklı olarak siyasi anlamda bir sorumluluğa sahip değildir²⁰. Ancak bu durum, yargıcın yetkilerini sınırsız bir keyfilikle kullanacağı anlamına da gelmemektedir. Bu bağlamda yargıç, kanunilik ilkesi gereği Anayasa, kanun, devletin taraf olduğu uluslararası sözleşme ve mahkeme kararları ile bağlıdır ve yargılamayı bağımsız ve tarafsız olarak yerine getirmelidir. Tarafsız ve adil bir şekilde yargılanmak, herkesin temel haklarından ve hukuk devleti ilkesinin de bir gereğidir. Anayasa'nın 9. maddesi²¹ yargı yetkisi üst başlığı ile mahkemelerin bağımsızlığının yanında tarafsızlığını da güvence altına alırken, AİHS'in 6. maddesi²² adil yargılanma hakkı ilkesini, bir başka ifade ile “herkesin

---

²⁰ Yavuz, Bülent, *Kuruluş ve İşleyişi Açısından Türkiye'de Yargı Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı*, Adalet Yay., Ankara 2012, s.295.

²¹ 1982 Anayasası Madde 9: “Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanılır.”

²² AİHS Madde 6: “1. Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir. Karar aleni olarak verilir. Ancak, demokratik bir toplum içinde ahlak, kamu düzeni veya ulusal güvenlik yararına, küçüklerin çıkarları veya bir davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veyahut, aleniyetin adil yargılamaya zarar verebileceği kimi özel durumlarda ve mahkemece bunun kaçınılmaz olarak değerlendirildiği ölçüde, duruşma salonu tüm

kanunla kurulmuş” hem “bağımsız” hem de “tarafsız” mahkemelerce yargılanmasını düzenlemektedir. Hatta ilgili madde; “...herkesin, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar masum olarak tarafsız bir şekilde yargılanması,...²³”nı da düzenleyerek suçu sabit olana kadar herkesin tarafsız bir şekilde yargılanmasına yer vermektedir. Bu bağlamda tarafsızlık ilkesi, adil yargılanma için son derece önemlidir. Adaletin sağlanmasında ön koşullardan biri olan tarafsızlık ilkesi, eşitliğin, dolayısı ile toplumsal cinsiyet eşitliğinin ve nihayetinde toplumsal barışın sağlanması ve korunması açısından hayati bir öneme sahiptir. Yargıç; önüne gelen uyuşmazlığı hem bağımsız hem de önyargılardan arınmış olarak kanunilik ilkesine, evrensel hukuk ilkelerine bağlı bir değerlendirmeye karara bağlamalıdır. Bu hukukun üstünlüğünün de bir gereğidir.

Bu bölümde ayrıca AİHM’in yargının tarafsızlığına ilişkin örnek içtihatları ve bu içtihatlar neticesinde AİHS’e taraf devletlerin **yargının tarafsızlığı** konusundaki yaklaşımları değerlendirilmektedir. Özellikle aile içerisinde kadın ve erkeğe özgülünen toplumsal cinsiyet rollerinin devamlılığını sağlamak için devletlerin muğlak gerekçeleri dayanak gösterdikleri²⁴ görülmektedir. Örneğin Türkiye’nin ve Türk yargısının kadının soyadı meselesini, eşitlik anlamında çözümlenmek yerine “kadının korunması, aile bağlarının güçlendirilmesi, evlilik birliğinde düzen ve ikibaşlılığın önlenmesi” gibi muğlak gerekçelere dayandırması ve eşitlik ilkesine

---

dava süresince veya kısmen basına ve dinleyicilere kapatılabilir. 2. Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar masum sayılır. 3. Bir suç ile itham edilen herkes aşağıdaki asgari haklara sahiptir: a) Kendisine karşı yöneltilen suçlamanın niteliği ve sebebinden en kısa sürede, anladığı bir dilde ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek; b) Savunmasını hazırlamak için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olmak; c) Kendisini bizzat savunmak veya seçeceği bir müdafinin yardımından yararlanmak; eğer avukat tutmak için gerekli maddî olanaklardan yoksun ise ve adaletin yerine gelmesi için gerekli görüldüğünde, resen atanacak bir avukatın yardımından ücretsiz olarak yararlanabilmek; d) İddia tanıklarını sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı koşullar altında davet edilmelerinin ve dinlenmelerinin sağlanmasını istemek; e) Mahkemede kullanılan dili anlamadığı veya konuşamadığı takdirde bir tercümanın yardımından ücretsiz olarak yararlanmak.”

²³ “AİHS, Madde 6, fıkra 2.”

²⁴ Demir, Nazlı Hilal, *Strasbourg Kararlarındaki Karabataklar: (Toplumsal) Cinsiyet Stereotipleri*, TBB Dergisi, S.146, 2020, s.295.

ayrılık teşkil etmediği yönünde ısrarcı olması²⁵, gelinen çağdaş dünyada ve hukuk devleti anlayışında son derece düşündürücüdür. Bu da gerek kanunkoyucunun gerekse kanun uygulayıcısı yargıçların, kadının soyadı meselesi ile birlikte kadınlarla ilgili kimi uyuşmazlıkları hala geleneksel ataerkil bakış açısından yola çıkarak ele aldıklarını göstermektedir. Bunun doğal sonucu olarak kadınlardan beklenen, kendilerine biçilen toplumsal rollere göre hareket etmeleri, düşünmeleri ve itaat etmeleridir. Oysa bir hukuk devletinde olması gereken, yargıcın **toplumsal cinsiyet eşitliği** eksenli bir perspektifle tarafsız olmasıdır.

Cinsiyet kavramı, sosyologlar tarafından “biyolojik” ve “toplumsal cinsiyet” olmak üzere iki başlık üzerinden ele alınırken²⁶ biyolojik cinsiyetin doğumda atanmış cinsiyeti karşıladığı²⁷, toplumsal cinsiyetin ise toplum tarafından kadın ve erkeğe yüklenen görevler ve sorumluluklar ile roller olduğu belirtilmektedir²⁸. Bu çalışmanın Bölüm 5 başlığı altında ise ilk önce cinsiyet kavramı ve bu kavrama bağlı olarak biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının ne olduğu üzerinde durulmaktadır. Özellikle cinsiyet önyargıları ve toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının ne olduğu, niçin oluşturulduğu, kimlere hizmet ettiği, dilin bundaki etkisi ve önemi açıklanmaya çalışılmaktadır. Kalıp yargıların insan hakları hukukunun gündeminde yer almasını, ilk önce CEDAW’ın 5. maddesindeki²⁹ düzenlemeyle görmekteyiz. Bu kavram, sonraları bilhassa kadınlara karşı şiddet ile alakalı uluslararası belgelerde de

---

²⁵ Tortop, Nilgün; Kılınç, Utku, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararları*, TBB Dergisi, S.56, 2005, s.397; Ünal Tekeli-Türkiye Davası, Bşv. No. 29865/96, 16.11.2004. Bkz. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2005-56-115>. Erişim Tarihi: 11.03.2021.

²⁶ Üskül Engin, Zeynep Özlem, *Toplumsal Cinsiyet Ve Kadına Yönelen Şiddet*, Ed. Zeynep Özlem Üskül Engin, Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk C.1, On İki Levha Yay., 2019, s.333.

²⁷ Güdücü, Burcu, *“Biyolojik Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet”*, *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*, Ed. Dolunay Şenol, Havva Eylem Kaya, İstanbul 2018, s.15.

²⁸ Alishbah Tuskan, Aydeniz, *Toplumsal Cinsiyet Toplumda Kadına Biçilen Roller ve Çözümleri*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, C.25, S.99, 2012, s.445; Üskül Engin, s.334.

²⁹ CEDAW Madde 5: “Taraflar Devletler, aşağıdaki bütün uygun önlemleri alacaklardır: “a- Her iki cinsten birinin aşağılığı veya üstünlüğü fikrine veya kadın ile erkeğin kalıplaşmış rollerine dayalı önyargıların, geleneksel ve diğer bütün uygulamaların ortadan kaldırılmasını sağlamak amacıyla kadın ve erkeklerin sosyal ve kültürel davranış kalıplarını değiştirmek...”

önümüze gelmektedir. Dolayısı ile hem kadınlara karşı şiddet ile mücadelenin hem de toplumsal cinsiyet önyargılarının, insan hakları hukuku bünyesine eklenmesi arasında doğrudan bir bağlantının olduğu da görülmektedir. Ancak en önemli ilerlemelerden biri, CEDAW’ın 5. maddesiyle devletlere yükümlülükler yüklenmesidir. Bu maddede dile getirilen “önyargı”, gelenekler ve uygulamaları karşılamaktadır; bir başka ifade ile toplumsal cinsiyet odaklı kalıpları ve bu kalıplardan kaynaklanan yargıları karşılamaktadır³⁰. Bu uluslararası sözleşmenin, egemen erkek zihniyetinin yüklediği toplumsal cinsiyet rolleri nedeni ile kadının maruz kaldığı adaletsizlikleri giderme yükümlüsünün en başta devlet olduğunu düzenlenmesi, her ne kadar toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında yeterli olmasa da kadınlar ve toplumun diğer dezavantajlı grupları için yine de önemli bir adımdır.

Kadına yönelik **cinsiyetçi bakış açısı**, sanatın pek çok dalında olduğu gibi edebiyat alanında da karşımıza çıkmaktadır. Her alanda olduğu gibi edebiyat alanında da eserlerin yaratıcısı uzun yıllar erkek olmuş, dolayısı ile eserlerdeki kadını anlatan, ona biçim veren de yine egemen erkek anlayışı olmuştur. Bu bağlamda eserlere konu olan kadın kahramanlar, çoğunlukla eril bir dil ve cinsiyetçi bakış açısı ile edilgen yapıda, itaatkâr ve hatta bir meta/cinsel meta olarak kurgulanmıştır ve üstelik bu durum günümüzde de canlılığını korumaktadır. Bu da toplumsal cinsiyet bakış açısının kitaplar aracılığı ile yeniden yaratılmasına ve üretilmesine sebep olmaktadır. Çalışmanın en önemli bölümü olan Bölüm 6’da ise Pınar Kür’ün “Asılacak Kadın” ve Sevgi Soysal’ın “Yürümek” adlı romanlarında kadının toplumdaki konumlanışı sorgulanmakta ve bu kitapların yasaklanmalarının altında yatan cinsiyetçi bakış açısı üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda 6. bölümde, ilk önce edebi eserlerdeki cinsiyetçi bakış, geçmişten günümüze kadar geçen süreçteki örnek kimi eserlerden yola çıkılarak

---

³⁰ Dündar Sezer, Tijjen, *İnsan Hakları Hukuku Açısından Kadınlara Yönelik Şiddet*, Turhan Kitabevi, Ankara 2019, s.34.

ortaya konmaya çalışılmaktadır. Cinsiyetçi anlayışın günümüze kadar gelmesinde edebiyatın da önemli bir payı bulunmaktadır. Gerek romanlar gerek deyimler ve atasözleri gerekse masallar aracılığı ile olsun kadına biçilen kalıp roller, edebi türler ve edebi eserlerle ve dil aracılığı ile günümüze ulaşmıştır. Ancak söz konusu toplumsal cinsiyet rollerinin oluşmasında, normalleştirilmesinde ve devam ettirilmesinde devletlerin ve iktidarların eğitim politikasının önemli bir rolü de bulunmaktadır.

Hem dünya edebiyatı hem de Türk edebiyatı bünyesinde yer alan pek çok kalıp yargılar, kadınlara biçilen toplumsal cinsiyet rollerini üretmektedir. Ancak edebi eserler, adaletsizliğe uğrayan kadınlar gibi diğer dezavantajlı pek çok grubun yaşadığı adaletsizlikleri okurun görmesine ve toplumda farkındalık yaratılmasına da aracılık eder. Bu bağlamda sanatçının, toplumun aksayan yönlerine parmak basma, okuyucuyu sarsma, toplumun belirli bir kesimini ya da anlayışını sorgulama, eleştirme gibi işlevleri bulunmaktadır. Bu, hem sanatçının toplumda bilinç yükselmesine neden olmasını sağlar hem de bu durum, sanatın doğası gereğidir. Tarih boyunca erkeklerin egemenliğinde biçimlenen ve ilerleyen edebiyat dünyası, bu formdan çıkıp özellikle 20. yüzyılın ortalarından sonra feminist hareketlerin etkisi ile yazar koltuğuna, kadınların da sağlam bir şekilde oturmasına katkı sağlamıştır. Buna paralel olarak yazarlar da eserlerinde kadını, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarından ve rollerinden arındırmaya, bu yargı ve rollerin kadınlara dayatıldığını göstermeye çalışmaktadır. Bu çalışmaların içerisine Türk edebiyatına ait Pınar Kür'ün "Asılacak Kadın" ve Sevgi Soysal'ın "Yürümek" adlı romanları da dâhil edilebilir. Zira her iki eserin yazarı da kadın olmakla birlikte her iki eserde de toplumun kadınlara biçtiği toplumsal cinsiyet rollerinin ve önyargılarının eleştirisi bulunmaktadır. Dolayısı ile gerek "Asılacak Kadın" adlı romandaki Melek, gerekse "Yürümek" romanındaki Elâ karakteri üzerinden, Türk toplumundaki kadın algısının ve ona biçilen değerlerin ne ve hangi

boyutlarda olduğu, kadının egemen erkek dünyasındaki sıkışmışlığı ve ötekileştirilmesi çarpıcı şekilde gözler önüne serilmektedir.

Bu çalışmada özellikle bu iki eserin ele alınmasının başlıca nedenlerinden biri, her iki yazarın da kadın olması, dolayısı ile kadınların deneyimledikleri adaletsizlikleri erkek bakış açısı ile değil, kadın duygu, düşünce ve sezgilerini esas alarak anlatmış olmalarından kaynaklanmaktadır. Bir diğer sebep ise her iki eserin de kadınlara biçilen toplumsal cinsiyet kalıp rolleri, okura göstermesidir. Tahakküm anlayışının doğal sonucu olarak bu rollerin kadınlara nasıl ve hangi biçimlerde dayatıldığı okur tarafından açık bir şekilde görülebilmektedir. Zira yalnızlaşan, cinsel obje olarak görülen, aşağılanan kadına, hukukun bile tarafı yaklaştığı anlatılmış, “*herhangi bir erkek otoritesinde bulunmayan kadının eş olarak kabul edil(e)meyeceği*” gibi önyargılar nedeni ile kadının toplumda yaşadığı pek çok adaletsizlik bu eserler aracılığı ile sorgulanmış ve bu da belirli bir kesimi rahatsız etmiştir. Dolayısı ile bu iki eserin bu çalışmada ele alınmasının bir diğer sebebi de, hem okuyucuda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması yönünde perspektif kazandırması hem de bu nedenle belirli kesimleri rahatsız etmesidir. Son olarak bu iki eserin çalışmanın ana konusunu oluşturmasının sebebi, her iki eserin de yasaklanarak yargıya intikal etmesidir. “Asılacak Kadın” romanı, bilirkişi raporu ve tarafsız bir yargıcın kararı neticesinde yazarı ile birlikte cezalandırılmaktan kurtulmuş; “Yürümek” romanı ise çıkarılan bir af kanunu neticesinde *bahşedilen* aftan yararlanmıştı. Ancak her iki yazar ve eser için de hukukun ve bu bağlamda yargının bir baskı ve tehdit aracı olarak kullanıldığı açık bir gerçektir. Bu iki yazarın ve eserin maruz kaldığı baskı ve tehditlerin temelinde yatan neden, toplumsal cinsiyet eksenli anlayıştır ve bunun iktidarlar nezdinde ataerkil zihniyetten kaynaklanan politik bir tercih olduğu ortadadır. Dolayısı ile bu tercihlerin, hukuk yolu ile muğlak gerekçelerle meşrulaştırılması, hukuktaki adaletsizliklerin neler

olduğuna daha yakından bakılmasını gerekli kılmaktadır. Bu sayede toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak bakımından yargının ve yargıcın tarafsızlığının, adil bir yargılamadaki önemi ortaya çıkmaktadır. Bir başka ifade ile felsefenin temellendirilmiş sorgulayıcı işlevinin, yargıcın açık fikirli ve tarafsız olmasında, dolayısı ile adaletin kadın erkek eşitliği ve diğer dezavantajlı gruplar bakımından da sağlanmasında çok önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Bu bakımdan kimi zaman “müstehtecen” kimi zaman “toplumun ar ve hayâ duygularını zedelediği” gerekçeleri ile yasaklanmak istenen kitaplara yönelik yargının tarafsızlığı, adaletsizliklere maruz bırakılan başta kadınlar olmak üzere diğer dezavantajlı grupların seslerinin duyurulması için “hukuk devleti”nin ön şarttır.

Bu iki eserin toplumsal cinsiyet eksenli perspektifi sorgulaması ve eleştirmesi neticesinde toplatılma, yasaklanma gibi baskı ve tehditlere maruz kalması, yargının, kadınların toplumdaki konumlarını sorgulayan ve eleştiren edebi eserlere karşı yaklaşımının ne olduğunu daha anlaşılır biçimde ortaya koymayı gerektirmiştir. Bu bakımdan bu çalışmanın ana konusunu oluşturan Bölüm 6’da Pınar Kür’ün “Asılacak Kadın”, Sevgi Soysal’ın “Yürümek” kitaplarından yola çıkılarak, yargının kadına yönelik uyuşmazlıklardaki tercihlerinin ne olduğu tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu tespit yapılırken felsefenin hukuk için önemi, hukuk ile adalet arasındaki ilişki, tarafsızlığın hukuk devleti ve dolayısı ile adil yargılanma için asli unsurlardan oluşu, toplumsal cinsiyetin ne olduğu, edebiyatın egemen erkek zihniyeti nedeni ile kadını ötekileştirmekte araç haline getirilmesinin yanında sarsıcı özelliğe de sahip olduğu üzerinde durulmaktadır. Sonuç olarak söz konusu noktalarda yargıcın hangi özelliklere sahip olması gerektiği belirlenmeye çalışılmakta ve ele alınan bu konuların bu çalışmada birbirleriyle bağlantılı olduğu düşünölmektedir.

Giriş ve sonuç bölümleri hariç beş bölümden oluşan çalışmanın sistematığı hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse; bölüm 2’de felsefe ile hukuk arasındaki ilişki, bölüm 3’te hukuk-adalet ilişkisi, bölüm 4’te yargının tarafsızlığı, bölüm 5’te toplumsal cinsiyet eşitliği üzerinde durulmaktadır. Bölüm 6’da ise Pınar Kür’ün “Asılacak Kadın” ve Sevgi Soysal’ın “Yürümek” adlı romanlarında, kadının toplumdaki konumlanması ve bu kitapların yasaklanmalarının altında yatan cinsiyetçi bakış açısı ilk beş bölümde yer alan konular ile bağlantılı olarak ele alınmaktadır. Sonuç bölümünde ise kişisel görüş ve değerlendirmeler yer almaktadır.

Bölüm 2

FELSEFE İLE HUKUK ARASINDAKİ İLİŞKİ

2.1 Felsefenin Hukuk ile Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Açısından Önemi

Felsefe, sözlük anlamı itibarı ile madde ve yaşamı, bunların toplum, ruh, evren gibi belirtilerini, sebep, ilke ve amaç bakımından inceleyip sonuçlar çıkarmanın yanı sıra varlığın ve bilgisinin araştırılması ve hikmet sevgisi³¹ şeklinde açıklanmaya çalışılmaktadır. Kısaca felsefenin geleneksel anlamına baktığımızda, varlıkla ilgili konuların en geniş ve en genel meselelerine yanıt bulma amacı taşıdığını görmekteyiz³². Ancak yine de felsefenin ne olduğu yönünde ortak bir tanımlama yapmak tam olarak mümkün görünmemektedir. Zira felsefenin ne olduğuna dair verilmek istenen yanıtların, tanımlamayı karşılayıcı yeterlilikte ve doyuruculukta olmadığı kabul edilmektedir. Bu bağlamda felsefenin bir tanımlama ile sınırlandırılmayacağı, bilâkis daima bir tanıma ve tanımlama arayışı³³ olduğu en azından kabul gören ortak görüştür. Yine de ortak bir tanımlama yapma ihtiyacı duyarsak felsefenin; karşıtlıkların, sorgulayıcı bakış açısının, yanlışlıkların ortaya çıkarılmasının ve birbiriyle uyumsuzluk halindeki karşıt görüşlerin her zaman yuvası olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda felsefenin; birbiri ile çelişme, çatışma halindeki

---

³¹ Yılmaz, Ejder, *Hukuk Sözlüğü*, Yetkin Yay., Ankara 2005, s.371.

³² Güriz, Adnan, *Hukuk Felsefesi*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2011, s.7.

³³ Topdemir, Hüseyin Gazi, *Felsefe Nedir? Bilgi Nedir?*, Türk Kütüphaneciliği, C.23, S.1, 2009, s.119.

bu düşüncelerin³⁴ insanda var olan aklın, sorgulayıcı ve eleştirel bir perspektife sahip olmasında önemli bir rolü bulunmaktadır.

Yunanca philosophia (bilgelik sevgisi) sözcüğünden gelen, her şeyi kapsamına alan bir genel bilgiye sahip olmaktan ziyade, bilginin nereden geldiği ve kim tarafından ortaya konulduğuna bakma gereği duymadan peşine düşen, bu bilgiyi elde etmeyi ve onunla dost olmayı isteyen felsefe, yani bilgelik sevgisi, kısaca bütün olanların kökenini bilme isteği ve bilme sevgisi anlamlarına gelmektedir³⁵. Felsefenin en önemli işlevlerinden biri de -yola “bilmeyi isteme”den çıktığı için- gerçeklerin kataloğunu çıkarması ve bununla da yetinmeyerek, söz konusu gerçeklerin manasını da araştırmasıdır³⁶. Bu bağlamda felsefe, insandaki bilme ihtiyacını ve gerçeği akla uygun bir şekilde kavrama isteğini karşılamaktadır³⁷.

Felsefe, insanı ve insanı ilgilendiren her alanı doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir. Örneğin siyasi sistemleri de doğrudan etkileyen tarihin kötü yönlerinin tekrar etmemesi adına onu daha anlamlı hale getirmek ve insana ait imkânları meydana çıkarmak için felsefenin insanı zorladığı görülmektedir. Bu bağlamda “insan değerdir” sözleri, ilk onay olarak felsefî açıklamaların tanımlaması bakımından bir giriş kabul edilir. Bu giriş, Işıktaç’ın ifade ettiği gibi, bir biçimde insanın ulaşmak istediği mutluluğunu da olanaklı hale getirmektedir³⁸.

Hukuk da felsefede olduğu gibi tanımına yönelik tam bir uzlaşımın sağlanamadığı bir alandır. Yine de hukukun, bir toplumu meydana getiren insanların, kendi aralarındaki ilişkilerini düzenlemekte olan normlar bütünü³⁹, kısaca kuralları

---

³⁴ Kılıç, Muharrem, *Tarihsel Örnekleri Üzerinden Felsefenin Erişim Dilinden Yurtsuzlaşan Kadın*, KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi, C.1, S.2, 2015, s.61.

³⁵ Küyel, Mübahat T., *Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Felsefe Eylemi*, Ankara 1976, s.10; Aktaran: Topdemir, s.120.

³⁶ Işıldak, Meral, *Felsefe Nedir?*, FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, S.1, 2006, s.49.

³⁷ Aral, Vecdi, *Hukukta Felsefenin Önemi*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C.38, S.1-4, 2011, s.625-627.

³⁸ Işıktaç, Yasemin, *Hukuk Felsefesi*, Filiz Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul 2015, s.21-22.

³⁹ Pazarıcı, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk*, 14. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2015, s.2.

belirlenmiş toplumsal ilişkiler biçimini ifade ettiği⁴⁰ kabul edilir. Hukuk felsefesine baktığımızda ise onun, içinde bulundurduğu payeleri ve taşıdığı önemini, kaynağındaki genel felsefeden almakta olduğunu görürüz. Çünkü hukuk felsefesi, felsefenin genel anlayışına uyan bir hukuku ve adalet düşüncesini aramakta ve bu anlayış içerisinde hukuk ve **adalet** fikrini yansıtmaktadır. Varlığın bütününün bir parçası olan adalet ise, hukuk felsefesinin yanı sıra felsefenin de konusu içerisinde yer alan en önemli değerlerden biridir. Bu bakımdan hukuk felsefesi içerisinde gerçek bir duruşta bulunabilmek için, felsefenin bünyesinde yer alan bir perspektife sahip olmak gerekir⁴¹. Bu bağlamda hukuk felsefesinin konusunu, genel felsefenin yöntemi ile usulünü esas alarak irdedeği belirtilebilir⁴². Aral, genel felsefenin ulaştığı ve ulaşacağı “dünya görüşünün”, hem “hukuk” hem “adalet anlayışını” ortaya koyacağını dile getirir. Bununla da bir toplumda bütün olarak adalet ile ilgili sorunlarla uğraşan siyasetin, farklı “dünya görüşlerine” dayanmasının neden birbirlerinden farklılık gösteren politik görüşlerin temsilcisi olduğunu açıkladığı görülür⁴³.

Aral’a göre felsefedeki öncelikli mesele olan “nitelik sorunu”na karşılık, hukuk felsefesinin de öncelikli meselesi, “hukukun niteliği” sorunudur⁴⁴. Bu bağlamda hukuk felsefesinin hem hukuk ile adalet ilişkisini hem de adaletin niteliklerini araştırdığı görülür. Hukuk felsefesi aynı zamanda düşünce tarihine baktığımızda, hukuk adına felsefi bir perspektifin oluşturulmasını içerdiğinden, insan aklının, yaşamakta olan olay/olayları nasıl kavradığı ile ilgili anlayış biçimini de bizlere sağlamaktadır⁴⁵. Dolayısı ile bir hukukçunun felsefe ile ilişki kurmaktan kaçınma olasılığı söz konusu

---

⁴⁰ Kaboğlu, İbrahim, *Özgürlükler Hukuku 1-İnsan Hakları Kuramına Giriş*, İmge Kitabevi, 7. Baskı, Ankara 2013, s.11.

⁴¹ Aral, 2011, s.624-625

⁴² Işıқтаç, s.31.

⁴³ Aral, Vecdi, *Hukukta Felsefi Düşüncenin Önemi*, Haz. Hayrettin Ökçesiz, HFSA, İstanbul Barosu Yay., S.11, İstanbul 2005, s.16.

⁴⁴ Aral, s.17.

⁴⁵ Işıқтаç, s.32.

değildir. Çünkü hukuk ile ilgili kararın en doğru şekilde nasıl gerekçelendirilebileceğini, bu karara nasıl dayanak oluşturulabileceğini göstermek, felsefi bir perspektife sahip olmayı gerektirir⁴⁶. Hem hukuk hem de hukuk sistemlerinin de doğasını tahlil eden, inceleyen hukuk felsefesi, hukukun kaynağını meydana getiren, hukuk ile ilgili kararları saptayan “etik ilkeleri” de ortaya çıkardığı için, insanların birbirleri ile olan münasebetlerinin dayanaklarını, onların birbirlerine karşı sahip olduğu hak ve sorumluluklar çerçevesinden ele almaktadır. Dolayısı ile etik ilkeler bağlamında zaten adalete özel önem verilmesi gerektiği, hukuk felsefesinin önemini daha da ortaya çıkarmaktadır⁴⁷.

Hukuk felsefesinin, eskiden beri hem pozitif hukuka yönelik tabiiyetin nedenlerini ve sınırlarını hem de herkese hakkı olan adaleti verme amacı taşıyan hukukun kıstaslarının neleri oluşturduğu sorusunu, başlıca sorun olarak ele aldığı görülmektedir. Toplumsal ve insanlar arası ilişkilere baktığımızda bu ilgi, özünde ahlak kurallarına bağlı olduğundan, adalet de etiğin bir değeri olarak, sosyal düzeni ifade eden hukukun ulaşmayı hedeflediği amacı durumundadır. Bu bağlamda hukukun da adaletin sağlayıcısı olduğu ortadadır⁴⁸. Öktem’in etik bir değer olan adaleti değerlendirmesine baktığımızda da, esasen hukukun hedefinin “etik bir değer” olan “adaletin” gerçekleştirilmesi olduğunu görürüz⁴⁹.

Hukuk felsefesinin ödevinin ne olduğuna baktığımızda ise Radbruch’ın hukuki değeri belirtmesi dikkat çekicidir. Zira ona göre hukuk, adalet idesinde ortaya çıkan kültürel bir anlam taşımaktadır. Dolayısı ile hukuk felsefesi ile ilgili faaliyetlerin, hukukun amacını bulma konusunda faydalı olduğu nispette, olumlu ve iyi bir sonuç oluşturabileceğini ileri sürmektedir. G. Del. Vecchio’ya göre ise hukuk felsefesi;

---

⁴⁶ Aral, 2011, s.641.

⁴⁷ Işıktaç, s.30-32.

⁴⁸ Aral, 2011, s.638-639.

⁴⁹ Öktem, Niyazi, *Ronald Dworkin ve Hukuk Felsefesi*, Anayasa Yargısı, S.28, 2011, s.84.

“...hukuku, mantiki bütünlüğü bakımından tamamlayan, tarihi gelişiminin kaynak ve ana hatlarını araştıran ve saf akıldan çıkarılan adalet fikri ile değerlendiren bir disiplindir⁵⁰.”

Görüldüğü üzere hukuk felsefesi işlevsel olarak özellikle “adalet fikri” temelinde hukuk için son derece önemli bir yere sahiptir.

“İnsan, insanlararası davranış ve ilişkilerde, kural olarak kabul edeceği hukuku meydana getirirken onu, salt sosyal ihtiyaçların yoluna ya da salt kaba gücün buyruğuna değil, daha çok ve özellikle yüksek etik bir değer olan adaletin hizmetine koymak durumundadır⁵¹.”

görüşünü savunan Aral, bu sebeple hukukun içeriğini, oluşumunu araştırıp geliştirmekte olan “pozitif hukukun”, bir değer olan adaletin hizmetinde olduğunu ya da olması gerekenin bu olduğunu vurgulamaktadır. Bu noktada, “pratik hukukun”, değerlerle birlikte, kendisi de bir değer olan adaleti araştıran hem “felsefeye” hem de “hukuk felsefesine” duyduğu ihtiyaç ortaya çıkmaktadır. Dolayısı ile hukuk, ne “adalet”, ne de “felsefe” ile “hukuk felsefesi”ne arkasını dönmelidir. Aksi halde hukuk kendini, teknik bir uygulama seviyesine düşürür. Bunun önlenmesi amacı ile de özellikle uygulamadaki hukukçu, hem “felsefeye” hem de “hukuk felsefesine” yakın durma ihtiyacındadır. Ancak doğal hukukun ilkelerinin de bu bağlamda göz önünde bulundurulması gerekir ve bu genel prensiplerin de rehberliğiyle “pozitif hukuk düzeninin” adalete dayalı hale gelmesi önemlidir. Dolayısı ile “hukuk felsefesi”, hukuka yönelik mahiyetin, yine onun ekseninde adalet idesine dayanmış olduğunu göstermeye çalışmakla, “pozitif hukukun” yükümlülüklerinin etik özelliğin içinde bulunduğunu gösterecektir. Bir başka ifade ile hukukun adil olanı sağlamak mecburiyetinde olduğunu bildirecek ve bu sayede hukuku hatalı kuramlara düşmekten kurtaracaktır⁵². Sonuç olarak hukuk felsefesinin kısaca, hukukun doğasına yönelik

---

⁵⁰ Del Vecchio, Giorgio, *Hukuk Felsefesi Dersleri*, Çev. Sahir Erman, İstanbul 1952, s.14. Aktaran: Güriz, 2011, s.8-9.

⁵¹ Aral, 2011, s.645.

⁵² Aral, 2011, s.645-646.

olarak hem hukuku hem de hukukla ilgili sistemleri analiz ettiği ve hukuk kararlarının dayanağı halindeki etik ilkeleri ortaya çıkarmaya çalıştığı ifade edilebilir. Dolayısı ile hukuk felsefesinin, insanların birbirleri ile olan münasebetlerinin dayanaklarını, eşdeğer haklar ve sorumluluklar perspektifinden değerlendirdiğini söyleyebiliriz⁵³.

Felsefeye **toplumsal cinsiyet eşitliği** bağlamında baktığımızda ise, feminist hareketler ve eleştiriler neticesinde kadının konumu, varoluşçu felsefe ile değerlendirilmekte ve özellikle aile ile toplumsal cinsiyete yönelik güncel yaklaşımlar ve perspektifler sunulmaktadır⁵⁴. Dolayısı ile feminist felsefe; kadınların, egemen ataerkil anlayışa hâkim olan erkeklere tâbi bir parçası veya erkeklerin birer yeterliliği bulunmayan karşılıkları olduklarını ya da onlara yakın varlıklar olmadıklarını⁵⁵ eleştirel bir gözle öncelikli meseleleri olarak görmektedir. Netice itibarı ile kadını, yaşamın her alanında tahakküm altına almaya çalışan ataerkil anlayış, bu tahakkümü sürdürmek hatta her nesil yeniden üretmek için hukuku da araç olarak kullanmaktadır. Bu adaletsizliğin görünür hale gelmesi ve engellenmesi için feminist hareket ve eleştiriler, felsefeden başlayarak hukuku da **toplumsal cinsiyet eşitliği** perspektifinden sorgulamakta ve eleştirmektedir.

Kadınların toplumdaki konumlanışı açısından felsefe tarihine baktığımızda kadının bilgelik, hikmet, adalet ve ahlâk gibi yüksek erdemler veya değerler taşımayan hatta kötülüğü, yüzeyselliği, şeytaniliği ve ayartıcılığı temsil eden bir figür olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda kadın, akıl yoksunu veya zihinsel eksikliğe sahip olarak değerlendirilmektedir. Bir başka ifade ile kadın etkinliklerinde, yaşamın gündeliğindekiyle veya ölümle eşdeğer olana mahsus kabul edilmektedir. Ölümlülük ise gerek Antik dönem gerekse Ortaçağ ve Aydınlanma dönemlerinde daima aşağıda

---

⁵³ Işıқтаç, s.30.

⁵⁴ Yükselbaba, Ülker, *Feminist Perspektiften Hukuk*, İÜHFİM, C.74, S.1, 2016, s.126.

⁵⁵ Çalıcı, Elif Can, *Hukuki Pozitivizmin Normatifliği: Feminist Perspektiften Bir İnceleme*, TBB Dergisi, S.155, Temmuz-Ağustos 2021, s.485.

yer alan bir konumda görülmüştür⁵⁶. Örneğin Sophokles'in ünlü eserlerinden biri olan "Antigone"da;

"Nasıl bir yasadır bu, beni sevdiğlerimin gözyaşlarından bile mahrum, kayaların içindeki benzeri görülmemiş mezarıma gönderen⁵⁷?"

sorusuyla karışık eleştirisi, sivil itaatsizliğin de ilk örneği ve sembolü olarak kabul edilen kadın kahraman Antigone tarafından dile getirilirken, Kreon'un onun öteki dünyaya gitmesini salık vermesi, kadının Antik çağda ölüm ile eşdeğer görüldüğünün açık bir kanıtıdır. Yine Kreon'un "*Ben yaşadıkça kadınlar baş olamayacak ülkemde⁵⁸*" sözleri, kadının itaat etmesi gereken bir varlık olduğunu ve asla gücü elinde bulunduran bir makama getirilmeyeceğini ortaya koymaktadır. Bu, erkeğin kadın karşısında üstün olduğunu, dolayısı ile kadının erkeğe ait egemen güç alanında asla yerinin olamayacağını göstermektedir. Antik Yunan demokrasi anlayışına baktığımızda, vatandaşların sadece soylu ve özgür erkekler olduğunu, toplumun geri kalanını ise kadınların ve kölelerin oluşturduğunu görmekteyiz. Dolayısı ile kadın, antik çağdan itibaren ötekileştirilmiş ve erkeğin egemenliği altında ezilmiş, etğin de konusunu oluşturan adaletten nasibini alamamıştır. Platon'un ideal devlet anlayışına baktığımızda ise onun, kadın erkek eşitliği bağlamında kendi döneminin geleneklerine aykırı bir düşünceyle çok ileride bir anlayışa sahip olduğunu görürüz. Çünkü onun devletinde kadının önemli bir yeri vardır. Kadınların aldıkları eğitimden yaptıkları işlere kadar erkeklerle eşit olduğu düşüncesi, Platon'u kendi döneminden önce ve çok sonrasına kadar ayrı bir yere konumlandırmaktadır⁵⁹. Platon'un kadın ile erkeğin fiziksel farklılıklarından yola çıkarak ifade ettiği;

---

⁵⁶ Kılıç, s.62-63.

⁵⁷ Sophokles, *Antigone*, Çev. Ari Çokona, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2017, s.34.

⁵⁸ Sophokles, 2017, s.21.

⁵⁹ Çolakoğlu, Hilal, *Antik Yunan ve Platon'da Cinsiyet Sorunu*, Atatürk İletişim Dergisi, S.9, Temmuz 2015, s.228.

“...aralarındaki ayrılık sadece kadının doğurması, erkeğin de tohum salmasından başka bir şey değildir, üstünde durduğumuz konuda kadınla erkeğin ayrılığını hesaba koymayacağız⁶⁰.”

düşüncesi, kadın erkek arasında doğurganlık bakımından farklılık bulunmasının, yani biyolojik farklılıkların, kadının devlet içinde yer almasına bir engel teşkil etmediğini göstermektedir. Bu bağlamda, “...bir devlette mümkün olduğu kadar değerli kadın ve erkek bulunmasından daha iyi bir şey var mıdır⁶¹?” sorusu, eşitlik bakımından son derece önemli bir yaklaşımdır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, Platon’un kadına yönelik eşitlik anlayışında kadının bir birey olduğu için hak ve özgürlükler bakımından eşit olması değil, Platon’un tasarladığı bu ideal devletin bekası için kadın, erkekle eşit şekilde konumlandırılmaktadır⁶². Dolayısı ile merkeze alınan -insan olgusundan yola çıkarak- kadının kendisi değil, başlı başına devletin ta kendisidir. Ortaçağa baktığımızda ise özellikle Hristiyan dünyasına skolastik düşüncenin hâkim olduğu görülmektedir. Hristiyan inancındaki yaratılış efsanesine dayanılarak dogmatik hale gelen ilk günah metaforu, yine kadın üzerinden biçimlendirilmekte ve kadını şeytanın yardımcısı durumuna düşürmektedir. Bu bağlamda, insanın Cennetten kovulmasının ve ölümlü dünyaya atılmasının, dolayısı ile de tüm sefalet, ıstırap, hastalık ve ölümün müsebbibi kadın olarak görülmektedir. Kadınların daima günahkâr ve ayartıcı olarak görülmeleri, büyücülükle suçlanmaları ve akıl sahibi bir varlık olarak görülmemeleri, uzun yüzyıllar ataerkil toplum yapısı içerisinde kadınların acı çekmelerine neden olmuştur.

19. yüzyıla gelindiğinde ise örneğin Alman felsefesinin ilk düşünürlerinden olan Schopenhauer, kadınların “çocuksu”, “uçarı” ve “kısa, dar görüşlü⁶³”, karşılaşılan

---

⁶⁰ Platon, *Devlet*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Çev. Sabahattin Eyüboğlu; M. Ali Cimcoz, İstanbul 2008, s.156.

⁶¹ Platon, s.159.

⁶² Çolakoğlu, s.228.

⁶³ Schopenhauer, Arthur, *Aşka ve Kadınlara Dair-Aşkın Metafiziği-*, Çev. Ahmet Aydoğan, Say Yay., İstanbul 2017, s.8.

istisnalar dışında bütün kadınların “savurganlığa eğilimli” olduklarını düşünmektedir. Ona göre kadın, fitraten itaat etmek için yaratıldığından bir efendiye ihtiyaç duymaktadır. Bu yüzden de her kadın, hiç vakit kaybetmeden kendisini bir şekilde denetleyip yönetecek bir erkeğe bağlanmalıdır⁶⁴. Görüldüğü üzere kadını birey olarak görmeyen bu anlayış, onu sadece erkeğe bağımlı bir nesne, dolayısı ile ikinci statüde bir varlık olarak görmektedir. Schopenhauer’un özellikle kadınların miras hukukuna yönelik olarak miras haklarının kısıtlanmasını hatta bu hakların ellerinden tamamen alınmasını iddia ettiği görüşü, son derece cinsiyetçi bir bakış açısının yansımasıdır;

“Erkeğin uzun yıllar binbir güçlükle çabalayıp didinerek elde ettiği servetin ölümünden sonra, tereke olarak akıl eksiklikleri yüzünden ya kısa zamanda yoktan yere heba edecek yahut başka türlü ellerinden uçup gidecek olan kadınların eline geçmesi yaygınlığı ölçüsünde büyük bir adaletsizliktir ve kadınların mirasçılık hakları sınırlanarak bunun önüne mutlaka geçilmelidir. ...taşınmaz mülkiyetinin yahut sermayenin özü üzerinde hak sahibi olmalarına izin verilmesi bu daha iyi bir düzenleme olurdu. Parayı kazanan kadınlar değil, erkeklerdir dolayısıyla kadınların ona kayıtsız şartsız sahip olmalarında, ne de onu idare etmelerinde meşru bir taraf yoktur⁶⁵.”

şeklindeki düşünce, filozof olarak kabul edilen biri için son derece isabetsiz olmuştur. Kadınların adil olmayan bir uygulama neticesinde hak sahibi olduklarını düşünen Schopenhauer, kadınları aynı zamanda cinsiyet eşitliğine aykırı bir biçimde akıl bakımından eksik ve haklar bakımından dışlayıcı görmektedir. Onun toplumda var olan kalıp yargıları eserlerine yansıtarak yeniden ürettiği anlaşılmaktadır. Yine bir başka Alman düşünür olan Nietzsche de; *“İki farklı şey ister sahîh erkek: tehlike ve oyun. Bundan ötürü ister kadını, en tehlikeli oyuncak olarak⁶⁶.”* sözleri ile kadını bir oyun aracı, dolayısı ile de oyuncakların en tehlikelisi olarak görmekte, onu adeta nesneleştirmektedir. Yine; *“Kin güden kadından korkmalı erkek; zira erkek, ruhunun*

---

⁶⁴ Schopenhauer, s.28-29.

⁶⁵ Schopenhauer, s.28.

⁶⁶ Nietzsche, Friedrich, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, Çev. Murat Batmankaya, Say Yay., İstanbul 2009, s.89.

*derinliğinde yalnızca fenadır, kadın ise orada bayağıdır*⁶⁷.” sözleri ile kadının korkulacak ve ruhsal olarak bayağı bir varlık olduğunun altını çizmektedir. Aslında kadının korkulacak bir varlık olduğu düşüncesi, eskiden beri var olan bir kalıp düşüncedir⁶⁸. Kadın; sinsî, çıkarıcı, duygularının esiri ve erkeğin egemenliğini yitirmesi yönünden de en büyük tehdittir. Nietzsche’nin kadının edilgen yapısını ve kendisini özne olmaktan ziyade yine nesne olarak gördüğünü ifade etmesi bakımından; *“Erkeğin mutluluk tarifi şudur: Ben isterim. Kadının mutluluk tarifi ise şudur: O ister*⁶⁹.” sözleri de dikkat çekicidir. Zira ona göre kadının mutluluk anlayışında bile kendisi değil, kendi dışındaki kişinin mutluluğu önce gelmektedir. Bu bakımdan kadın, hakların öznesi değil, o haklara ulaşmada sadece bir araçtır. Yine aşağı yukarı aynı dönemlerin İngiliz düşünürlerinden olan ancak hukuk felsefesi alanındaki teorileriyle öne çıkan Austin;

*“Her pozitif yasa, ...egemen bir kişi ya da egemen kişiler grubu tarafından, bu kişi veya grubun egemen ya da üstün konumda olduğu bağımsız siyasal bir toplumun üye veya üyeleri için konulmuştur*⁷⁰.”

ifadesiyle egemenliğin, çoğunluk durumunda bulunan ve geleneğe bağlı bir biçimde egemen olanın buyruğuna rıza gösteren alışkanlık içindeki siyasal bir toplumda mümkün olabileceğini belirtmektedir. Austin her ne kadar hukukun kaynağı olarak gördüğü egemeni⁷¹ ifade etmek için bu tanımlamayı yapmış olsa dahi, konumuz bakımından değerlendirildiğinde elbette burada “egemen kişi ya da kişiler”, “egemen erkekleri” karşıladığı gibi, bahsi edilen “bağımsız siyasal toplumun üyeleri”, yine erkekleri temsil eden bağımsız bir siyasal toplumun üyeleridir.

---

⁶⁷ Nietzsche, s.90.

⁶⁸ Sezer, Melek Özlem, *Masallar ve Toplumsal Cinsiyet*, Kor Kitap, İstanbul 2019, s.19.

⁶⁹ Nietzsche, s.90.

⁷⁰ Austin, John, *Lectures on Jurisprudence or the Philosophy of Positive Law*, C. I, Robert Campbell Tarafından Gözden Geçirilmiş ve Düzenlenmiş Beşinci Baskının (1885) Yeniden Basımı, Londra: John Murray, 1940, s.177. Aktaran: Uzun, Ertuğrul, *“John Austin: Analitik Pozitivizm”*, *Çağdaş Hukuk Düşüncesine Giriş*, Ed. Ertuğrul Uzun, İthaki Yay., İstanbul 2015, s.17.

⁷¹ Uzun, s.18.

Günümüzün modern hukukuna baktığımızda ise hukuk normlarının, toplumun -kadın erkek ayrımı gözetmeden- tamamının ihtiyaçlarını karşılamak temelinde düzenlendiği ileri sürülebilir. Ancak özellikle hukuk üzerine çalışan feminist kuramcılar, halihazırdaki hukukun erkeklerin egemen oldukları toplumda, yine egemen erkekler tarafından üretildikleri konusunda ortak görüşe sahiptir. Esasen hukuk kuralları cinsiyetlere karşı nötr bir görünüme sahiptir⁷². Örneğin 1982 Anayasası madde 10; “*Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.*” hükmü ile kanun önünde herkesin eşit olduğunu güvence altına almaktadır. Ancak bu düzenleme, eşitliğin sağlanmasında ve kadınların maruz kaldığı eşitsiz muameleye engel olamamaktadır. Hatta bazı düzenlemelerin egemen erkek önyargılarını hala taşıdığı görülmektedir. Örneğin 5237 sayılı TCK Madde 102/2; “*...Bu fiilin eşe karşı işlenmesi hâlinde, soruşturma ve kovuşturmanın yapılması mağdurun şikâyetine bağlıdır.*” denilerek kadının maruz kaldığı cinsel saldırının evlilik birliği içerisinde olması halinde mağdurun “şikâyet” etmesi durumunda soruşturma ve kovuşturmaya konu olabileceği düzenlenmektedir. Bu da hukuk kurallarının kadını korumak bakımından yetersiz, eksik ve egemen erkek anlayışının bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadın erkek eşitliğine aykırı olarak 743 sayılı eski Türk Medeni Kanunu Madde 152; “*Koca, birliğin reisidir. Evin intihabı karı ve çocukların münasip veçhile iaşesi, ona aittir.*” düzenlemesi ile de kadını evlilik birliği içerisinde ikincil konuma düşürmekte, hukuk normu yolu ile ataerkil cinsiyetçi anlayışın devamlılığını sağlamaktadır. Bu bağlamda düzenlenen kanunlarda olduğu gibi egemen erkekler tarafından üretilen kurumlar da, kadınların fiili ve somut yaşamlarını karşılayamamaktadır. Bunu önlemenin yegâne ölçütlerinden biri ise, feminist kuramın

---

⁷² Yükselbaba, 2016, s.127.

eleştirileri doğrultusunda hukuk normlarının, kadınların kendi deneyim ve perspektiflerinden üretilerek geliştirilmesidir. Toplumun yarısını oluşturan kadınların, tarih boyunca ikincil statüye itilmesi ve tahakküm altına alınması ataerkil zihniyetin bir yansıması olduğundan, buna karşı çıkan feminist hukuk kuramcıları, günümüzün modern hukukuna da güvenmemektedir. Bu bağlamda feminist hukuk kuramı, dünyaya hâkim olan ataerkil zihniyetin, kadını yaşamın her alanında tahakküm altına almasına ve ikincilleştirmesine karşı eşit olmayı savunarak bir hukuk felsefesi alanı biçiminde karşımıza çıkmaktadır⁷³. Özellikle hukukta, geçmişten günümüze kadar süregelen ve geleneksel anlamda geçerliliği olduğu iddia edilen tek akıl yürütme yönteminin, “indirgemeci eril hukuk dili”ne bağlı bir şekilde “eril akıl yürütme” yöntemi olduğu kabul edildiğinden, feminist hukuk düşüncesi neticesinde bu perspektif değiştirilmeye çalışılmaktadır. Bu anlayış dolayısı ile en ideal akıl yürütme yönteminin, kadınların deneyimlerini, bakış açılarını ve seslerini de hukuka katan, “bağlamsal akıl yürütme” yöntemi olduğu ileri sürülmektedirler⁷⁴.

Birçok farklı feminist yaklaşım olmasına rağmen bu yaklaşımların bazılarının belirlediği noktaların; “cinsel ayrımcılığa duyarsızlık”, “kamusal-özel alan ayrımı”, “kadına özenin vurgulanması” olduğu ifade edilmektedir. Örneğin çağdaş bakış açısının öngördüğü eşitliğin, ilk dalga feministler tarafından hukuk alanı altında sağlanması talepleri ile karşılaşılır. Ancak eşitlik kriteri belirlenirken, şayet merkeze alınan ve öncül olarak kabul edilen erkeklerin standartları olursa, bu takdirde ortaya, bir eşitlikten söz edilip edilemeyeceği tartışması çıkmaktadır. Bu da eşit olmayanların eşitliğinden bir sonuca varılamayacağı gerçeğini ortaya koymaktadır. Yine liberal feminizm yaklaşımından yola çıkarak kadınlara “oy kullanma”, “eşit ücret”, “eğitim”,

---

⁷³ Yükselbaba, 2016, s.127-128.

⁷⁴ Akçabay, Fehmiye Ceren, “*Feminist Hukuk Metodolojisi: Hukuk Uygulaması, Feminizm ve Politika*”, *Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, Ed. Gülriz Uygur; Nadire Özdemir, Seçkin Yay., Ankara 2018, s.28.

“kamu hizmetlerinde görev alma”, “sınırlı olarak hamileliğe son verme” gibi pek çok hakkı içine alan imkânlar tanınmasına rağmen başka feminist yaklaşımlar, eşitliği sağlamak bakımından bunların da “sözde” olduklarını ileri sürmüşlerdir. Özellikle liberal yaklaşımların ana çerçevesinin, cinsiyet temelindeki ayrımcılıkları yasaklamak olduğu, dolayısı ile tarafsızlık, eşitlik ve evrensellik idealleri ya da kadınlara karşı ayrımcılığın kanunlarda yasaklanması olmadığı ileri sürülmektedir. Bu bağlamda liberal feminizm, liberalizmin eşitlik anlayışını eleştirmekte ve eşitliğin, aslında kadının kendisini bir erkek biçiminde tanımlaması durumunda anlam taşıyabileceğini, bu durumun da kadınlar için her zaman aleyhine olarak işlerlik kazandığını, kısacası liberal yaklaşımın eşitlik ilkesini formüleştiren tarafsızlığının, “sözde” olduğunu ve “hâkimiyetçi” bir tavır sergilediğini ileri sürmektedir⁷⁵.

Işıktaç’a göre; MacKinnon’ın feminist eleştiri bakımından “egemenlik”, “feragat” ve “özgürlük” kavramlarını cinsiyet kavramı bakımından tekrardan tartışması dikkat çekicidir. Zira MacKinnon’a göre, asıl sorun var olan “farklılıkların” geçerlilik göstermesi, kabul edilmesi değildir. Söz konusu farklılıkların, iktidar/egemen olarak kabul edilenlerce tanımlanmış bulunmasıdır. Çünkü egemenliğin ilk yönü olarak karşımıza, kadınların sosyalleşme öncesinde biyolojik cinsiyetinin yine erkekler tarafından onaylanması çıkmaktadır. Dolayısı ile söz konusu onayın kadınları, iktidarı elinde bulunduran erkeklerin *nesnesi/objesi* biçiminde tanımlamasına neden olmaktadır. Bu yönde bir yaklaşım ise kadın ve erkekte oluşan cinslerin, birbirleri ile olan münasebetlerinin bir iktidar/güç ilişkisi biçiminde tanımlanmasına ve eşitlik anlayışının başlangıçta bozguna uğramasına sebep olmaktadır⁷⁶.

---

⁷⁵ Işıktaç, s.432-434.

⁷⁶ Işıktaç, s.435.

İlk dalga feminist teorinin, yukarıda da değinildiği üzere seçimlerle ilgili “oy haklarını”, “yönetimlere girme haklarını”, her meslek alanında özne olmak ve bunun da imkânını sağlamak bakımından “eğitimden yararlanma hakları”na yönelik mücadelede bulunduğu görülürken ikinci dalganın, özellikle 1960’lardan sonra, cinsiyet ayrımcılığının ortadan kaldırılması ve kadın erkek eşitliğinin sağlanması konusunda gerek hukuk gerekse toplumun her kesimine yönelik yoğun eleştirilerde bulunduğu görülmektedir. Kadınların maruz kaldığı ötekileştirmenin aslında açık veya örtülü, toplumun her kademesinde kodlanmış olduğunu, dolayısı ile kadınların toplumda yer edindikleri “ikincil” konumun biyolojik farklılıklar olmadığını öne sürmüşlerdir⁷⁷. Ümit Atılğan; dünyanın cinsiyetlendirildiğini ve bu dünyanın, karşı gelmeyen, itaat edenlerin onaylaması ile devam ettiğini, bunun da cinsiyetin toplumda nasıl tanımlandığı ile ilgili olduğunu öne sürmektedir.

“Cinsiyet, insanın biyolojik özellikleriymiş gibi kabul edilip, biyolojiden toplumsal anlamlar dünyasına aktarılıyor; başka bir ifadeyle toplumsal iktidar ilişkisi, cinsiyet hiyerarşisi doğal düzenmiş gibi işliyor⁷⁸.”

Yukarıdaki ifadeleri aslında bir soru biçiminde ortaya koyan Ümit Atılğan, cevabı Bourdieu’dan yola çıkarak vermektedir ve bu bağlamda Ümit Atılğan, cinsiyet hiyerarşisinde Bourdieu’yu hayrete düşürenin;

“...kurulu düzenin tahakküm ilişkileriyle, hakları ve iltimaslarıyla, imtiyaz ve adaletsizlikleriyle aynı kolaylıkta süregelmesi ve en tahammül edilemez varoluş koşullarının çoğunluk tarafından ve çoğunlukla kabul edilebilir hatta doğal kabul edilmesi”

olduğunu belirtmekte ve cinsiyet odaklı tahakkümün en çok direnç gösteren baskı biçimi olduğunun altını çizmektedir. Ona göre Bourdieu, egemen erkek baskısının normalleştirilmesini, söz konusu baskının hatalı bilinmesini ve yine bu baskının

---

⁷⁷ Nalbant, Fatma, *Feminist Teori Temelinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Türkiye Bağlamında Değerlendirilmesi*, AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, C.5, S.2, 2019, s.165-168.

⁷⁸ Ümit Atılğan, Eylem, *Türkiye’deki İç Hukuk Kültürü Üzerine Sosyo-Hukuki Bir Araştırma-Haksız Tahrik Kararlarında Eril Tahakküm Kodları*, Turhan Kitabevi, Ankara 2015, s.127.

toplumsal manada tekrardan üretilmesini olanaklı hale getiren işleyişleri bir çeşit açığa çıkarmaktadır⁷⁹. Yine Bourdieu'nun;

“Biyolojik görünüşler, ...biyolojik olanın toplumsallaşması ile toplumsalın biyolojikleşmesi arasında uzun bir kolektif çalışmanın ürünüdür ve bunlar ...doğallaştırılmış-cinsleştirilmiş bir toplumsal insanın görünür kılınmasını sağlamak için biraraya gelirler⁸⁰.”

yönündeki tespiti de, toplumda ötekileştirilen kadının tahakküm altına alınmasını “doğallaştırmakta” ve “meşrulaştırmakta”dır. Ancak bu tahakkümün yeniden inşa edilmesindeki mekanizmaların biri de hukuk alanıdır. Özellikle Douzinas’a göre insan haklarından ziyade bu hakların söylemlerinde sınıflandırıcı bir yan bulunduğu, bunun da “hegemonik” bir söylem olduğu düşüncesi dikkat çekicidir. Çünkü insan hakları, insan fikrini evrenselleştirici bir rol oynama iddiası olmasına rağmen, bu fikrin tarihi süreçte “insan” olarak görülenleri, bir başka ifade ile onaylananları kapsadığını, dolayısı ile “öteki”nin mevcudiyetini kaçınılmaz duruma getirdiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda günümüz, “insan hakları çağı” olarak adlandırılırken beyannamelerde düzenlenen insan hakları, özellikle bir ulus devlette öteki durumdaysanız (yurtsuz, göçmen, mülteci...) herhangi bir hakkın da öznesi olmadığını ortaya koymaktadır⁸¹. Bu ötekileştirme, her ne kadar nötr görünümdeki bu düzenlemelerde açık bir görünürlük taşımasa da var olan bir gerçekliktir ve kadınlar bu nötr görünümlü normlarda en dezavantajlı gruplardandır. Kadınların maruz kaldığı dezavantajlı konumlanışın yıkılması ve ötekileştirmenin, tahakkümün yeniden üretilmemesi için kadınların deneyim ve sesinin hukuk alanında etkili olunması sağlanmaya çalışılmalı ve bunda da feminist felsefi eleştiriler dikkate alınmalıdır.

---

⁷⁹ Ümit Atılğan, 2015, s.127-129.

⁸⁰ Bourdieu, Pierre, *Eril Tahakküm*, Çev. Bediz Yılmaz, Bağlam Yay. 4. Basım, İstanbul 2018, s.13-14.

⁸¹ Douzinas, Costas, *Hukuk, Adalet ve İnsan Hakları-Eleştirel Bir Yaklaşım*, Çev. Rabia Sağlam, Kasım Akbaş, NotaBene Yay., 2. Baskı, Ankara 2016, s.22-24.

Sonuç olarak felsefe ile hukuk arasında etik açıdan bir değer olan adaletin sağlanmasında önemli bir ilişki bulunmakta, ancak bunun tek başına yeterli olmadığı görülmektedir. Zira özellikle kanunkoyucunun hukuk normlarını meydana getirirken bu normların nötr olduğunu iddia etmesi -özellikle kadınlara yönelik adaletsizlik, üstü örtülü bir şekilde devam ettiğinden- bir yanıltmacadan öteye geçmemektedir. Bu bakımdan kadın erkek eşitliğinin sağlanması için felsefenin temellendirilmiş sorgulayıcı metodu ile hareket edilmeli ve bu sorgulayıcı metot, feminist eleştiriler dikkate alınarak yapılmalıdır. Bu bağlamda hem kanunkoyucunun hem de kanunları uygulamakla yetkili ve görevli olanların hukuk alanında yukarıda da ifade edildiği üzere, “eril akıl yürütme” yöntemi yerine kadınların deneyimleri, bakış açısı ve sesini hukuk içerisine yerleştiren “bağlamsal akıl yürütme” yöntemini benimsemeleri gerekmektedir⁸². Bu da ancak tam manada toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifine ve kadın hak ve özgürlüklerini göz önünde bulunduran felsefi bir bilince sahip olmakla mümkün olabilir.

2.2 Yargıcın Felsefi Düşünceye Sahip Olması ile Bu Perspektifin Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Sağlamak Bakımından Önemi

Felsefe; hukukçunun, şüphe kabiliyetini verimli bir sistem içerisine yerleştirip onun, genel geçer ve dogmatığe dayalı yönlerini yonttuğu, onu açık fikirlilikle hareket eden uygulayıcı (yargıç) durumuna getirdiği⁸³ için yargıca, *soru sormayı* ve bunların karşılıklarını *temellendirmeyi*⁸⁴ öğretmektedir. Tutumlu’ya göre, yargıcın temellendirilerek oluşturulan ve sorgulayarak her şeyi hesaba katan eğilimi ve metoduyla edindiği felsefi bilinci, ona, doğru ve gerçeğe uygun kararlar vermesinde

---

⁸² Akçabay, 2018, s.28.

⁸³ Yücel, Mustafa Tören, *Hukuk Felsefesi*, Afşar Matbaacılık, Ankara 2009, s.335. Aktaran: Tutumlu, Mehmet Akif, *Yargı Felsefesi Üzerine*, Seçkin Yay., Ankara 2018, s.78.

⁸⁴ Uygur, Nermi, *Felsefenin Çağrısı*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2013, s.22. Aktaran: Tutumlu, s.78.

önemli yardımda bulunmaktadır⁸⁵. Bu bilince sahip olmak da, insanların yaşamlarındaki etki bakımında son derece hayattır, zira yargıçların önündeki somut olaya yönelik verdiği kararlar, insanların/tafların tüm yaşamını etkileyebilmektedir⁸⁶.

Yargıcın kişisel “eylemi” pozitif hukuk sınırları doğrultusunda sınırlandırıldığından, onun özgürlüğünü gerçekleştirdiği yerin, yargılamaya yönelik belli bir “eylemi”, herhangi bir kanun maddesine ilişkilendirme noktası olduğu görülmektedir. Yargıcın söz konusu özgürlükten faydalanabilmesi, bir başka ifade ile amacına uygun olarak işlevlerinin gereğini yapabilmesi ise, felsefenin bir alanı olan “etik”ten yola çıkarak, kendisinin birey olarak “etik özgürlüğü”ne ve “bilgisel donanım”ı ile kabiliyetlerine bağlıdır. Ancak hukuk uygulayıcısı olan yargıcın sahip olduğu hukuki donanımı haricinde, doğru değerlendirmelerde bulunabilmesine yardımcı olan başka olanaklar da mevcuttur. Dolayısı ile yargıcın doğru değerlendirme yapabilmesi, ilk önce örneğin hakkın, değerin, adaletin mesleği ile direkt/dolaysız olarak alakalı kavramların apaçık “felsefi bilgi”sini elinde bulundurmasına, kısacası farklılık gösteren olanakların bilgisini elinde bulundurmasına bağlı görülmektedir⁸⁷. Uygur’un da ifade ettiği üzere yargıçların önlerindeki uyuşmazlığı karara bağlarken işleri, etik karar vermek ile ilgilidir. Dolayısı ile yargıçlar, etiğin şartlarına bağlı olmaları gerektiğinden, başlangıç noktalarını “değer” ve “değerler bilgisi”nden almalılar ve bütün her şeyi değerlendirip her koşulda doğrudan yana olanı yapma mükellefiyeti altındadırlar⁸⁸.

---

⁸⁵ Tutumlu, s.78.

⁸⁶ Uygur, 2016, s.143.

⁸⁷ Kuçuradi, İoanna, “Yargılamada Etik: Geçmişte ve Günümüzde” *Uluslararası Yargı Etiği Sempozyumu*, İstanbul, 26-27 Mayıs 2017, s.11-12. Bkz. <https://sgb.adalet.gov.tr/Resimler/Dergi/30122019154805uluslararasi-yargi-etigi-sempozyum-kitabi.pdf>. Erişim Tarihi: 12.04.2021.

⁸⁸ Uygur, 2016, s.144.

Kanunun amacının sağlanması, hukukun uygulanması ve somut hale getirilmesi, dolayısı ile tabii anlamda hem bağımsız hem de doğru değerlendirme vazifesinin ifa edilmesi, bütün hukuk mesleklerinin başlıca görevlerindedir⁸⁹. Ancak kanuna uymakla birlikte adalete aykırı olan bir hüküm, söz konusu hükmü veren, bu hükmü oluşturan hukuk uygulayıcısı yargıcın ide olan adalete erişmedeki yetersizliğini, kendisinin bir “hukuk teknisyeni”nden ileriye ulaşamadığını ifade etmektedir. Bu bağlamda yargılama faaliyetlerinde “etik” neticenin elde edilememesinin nedeni; “soyut-ideal/ölçüt değerler” olmayıp, söz konusu bu değerleri taşıyan insanın, “değer varlığı” olabilmesindeki eksiklikleridir. Bu eksiklikleri/yetersizlikleri gidermenin yolu ise, hukuk bilgilerine sahip olmanın yanında, felsefi bilgiye sahip olarak temellendirilmiş bir sorgulayıcı yaklaşımı benimsemekten geçer. Rousseau; *“İnsan ruhu, farkında olmadan uğraştığı şeylerin seviyesine uyar.”* der. Hukuk uygulamasının içerisinde yer alan yargıç da uğraştığı alanda söz konusu düzeyin üstüne çıkması gerektiğini bilmek durumundadır. Bu bağlamda yargılama faaliyetinin uygulayıcısı olan yargıca, aşkın soruları sordurtma becerisini, felsefeye dayanan bilinç sağlamaktadır. Yaşamın gerçekliğini, insanın birey ve sosyal gereksinimlerini karşılamakta yetersiz olan, insanın ve hatta toplumun sahip olduğu “adalet duygusu”nu karşılamayan hiçbir norm ve karar karşısında yargıç; *“ne yapalım, mevzuat böyle; uygulama/içtihat böyle”* şeklinde söylemler ileri süremez. Kaldı ki onun bu tutumu, salt, değişmez, kesin bir mecburiyeti değil itaatkârlığı, kırılğanlığı dile getirdiği ve hatta bu tutumun bile başlı başına kamu vicdanını yaraladığı görülür. Oysa bir norm ya da içtihadın adil olduğu veya adil olmadığı yönünde sorgulamalarda bulunmak, bir hukukçu için adaletin yerine getirilmesinde en önemli basamaklardan biridir. Dolayısı

---

⁸⁹ Schlosser, Hans, *Hukukçunun Yetiştirilmesi ve Modern Toplum (Hukukçu mu Yoksa Sosyal Düzenleyici mi?)*, Çev. Celâl Cihangiroğlu, AÜHFD, C.33, S.1, 1976, s.116.

ile özellikle bir yargıç için varlığı değiştirilemeyen ya da anlamı dinamikleştirilemeyen hiçbir norm söz konusu olmamalıdır⁹⁰. Bu bağlamda Tutumlu;

“Normun varlığının değiştirilmesi elbet uygulayıcının değil, yasa koyucunun yetkisindedir. Ancak adaletsiz normun iptalini sağlamak yüksek yargının (Anayasa Mahkemesi) yetkisindedir. Böyle bir normun yasama organınca yürürlükten kaldırılmasını, onun yerine yeterli ve adil olan normun vazedilmesini sağlamak yönünden de yargı organlarının, hukukçuların ve hukukla ilgili sivil toplum örgütlerinin dikkat çekme, bilinç oluşturma, kamusal talepte bulunma gibi edim ve eylem potansiyelleri vardır.”

ifadelerini kullanmaktadır. Bu düşünceden hareketle hukukun, peşinden koşulması gereken bir alan olmadığı, başlı başına doğruluk, hak ve adaletin gerçekleştirilebileceği bir alan olduğu unutulmamalıdır. Dolayısı ile yargıç, kanunkoyucu olmadığını ileri sürerek adalete uygun olmayan bir normun uygulanmasını sağlayıcı olmamalıdır⁹¹.

Schlosser, yargıcın bağımsız bir şekilde değerlendirme yetkisinin bulunduğuna değinmektedir. Böyle bir yetkinin ise doğal olarak “eleştirel bakışı”, diğeriyle/başka olanla münasebetlerde eleştiriye dayalı mesafeyi gerektirdiğinin altını çizer. Eleştirel bakış da felsefi bilgi ve ufka sahip olmakla elde edilebilir. Dünyanın neresine giderseniz gidin eleştirinin pek sevilmeyen bir zihnî tavır olduğu bilinmektedir. Ancak yine de eleştiri, toplumdaki düşünceye dayalı üretim değerlerinin -bilime, sanata, felsefeye dayalı nesnelere- ve elbette hukukun ilerlemesinde önemli bir gerekliliktir. Dolayısı ile tarihi anlamda bir birikim olan bilgiye (normun, içtihadın, kuramın tarihsel bilgisi) sahip olarak, özümseyerek, değerlendirme yaparak eleştiride bulunmak/sorgulamak son derece önemlidir. Bunu özümseyen aklı başında ve açık fikirli hukukçu da eleştiriye kişilere karşı değil, belli kararlara, görüşlere karşı yapmaktadır⁹². Bir Yargıtay kararında da;

---

⁹⁰ Tutumlu, s.79-81.

⁹¹ Tutumlu, s.81.

⁹² Tutumlu, s.102-103.

“Eleştirilen bir yargı kararı da olabilir. Yargı kararları eleştirilemez diye bir kural da yoktur. Demokratik bir toplumda ve hukukun üstünlüğünü kabul eden bir devlette, hiçbir kurum ve kişi eleştiri dışında da kalmaz, yeter ki bu eleştiri yapılırken, öze biçim arasındaki denge korunmuş ve eleştiride kamu yararı öncelikle göz önünde tutulmuş olsun⁹³.”

denilerek bir hukuk devletinde olması gereken unsurlardan birinin de her şeyin, eleştirinin konusu olabileceğinin altının çizilmesidir⁹⁴. Hukuk devletinde olması gereken koşullardan biri bu şekilde hükme bağlanırken özellikle yargıçların, önyargılara karşı her zaman dikkatli ve en önemlisi açık fikirli olmaları gerekir⁹⁵. Zira kalıp yargılarla düşünen, değerlendirme yapan ve açık fikirli olmayan bir yargıç, ne kadar hukuki bilgiye sahip olursa olsun, hukuk devletinde olması gereken eleştiri kültüründen nasibini alamamış ve önündeki uyuşmazlıkların çözümünde tam anlamı ile adaletli bir değerlendirmede bulunamamış ve kararını belirleyememiş olur.

Adaletin önündeki en önemli engellerden biri olarak karşımıza, bir insanı doğduğu yer, etnik köken, renk, cinsiyet, dini ve siyasi inanç, dünya görüşü, statüsü, ekonomik durumu nedeni ile “insandan saymak veya saymamak” gelmektedir. Bu da en başta evrenselliğin karşıtı olmak, insanın onurlu bir varlık olduğu olgusundan uzaklaşmak, yani “yargılayıcı”, “totaliter”, “gayriinsani” olmak demektir. Bu bağlamda evrenselliğin karşıtı olmak ise elbette bizi adil olana götüremez. Dolayısı ile yargıç, evrensel olabildiği ölçüde adaleti sağlamış olur. Bir diğer önemli hukuk kriteri olarak kabul edilen evrensellik, aynı zamanda hukuku oluştururken başvurmamız gereken bir ölçüt olarak karşımıza çıkmakta, hatta bu ölçüt, sadece insanla da sınırlı tutulmamaktadır. Bu bağlamda Anayasa Mahkemesi’nin; “...yasa koyucu, yalnız yasaların Anayasa’ya değil, evrensel hukuk ilkelerine uygun olmasını sağlamakla yükümlüdür⁹⁶.” yönündeki tespiti, evrenselliğin de bir hukuk ölçütü olduğunu

⁹³ Yargıtay 4. HD 0.10.2005- 3096/10382.

⁹⁴ Tutumlu, s.103-104.

⁹⁵ Uygur, 2016, s.164.

⁹⁶ AYM, 30.9.2005 tarih ve 78/59 Sayılı Kararı, RG 21 Temmuz 2006, sayı 26235.

vurgulaması bakımından önemli bir yaklaşımdır. Tutumlu'nun aktarımına göre Profesör Ansay, “*Hâkim, evrensel bir insan*⁹⁷ *olmak ihtiyacındadır*⁹⁸.” sözü ile hukuk uygulayıcısı olan yargıcın, bir hukuk normunu anlamlandırırken ve yorumlarken bu aşamalarda evrensel biri olması gerektiğine önemli bir vurgu yapmıştır⁹⁹. Dolayısı ile yargıç, önündeki somut olayı değerlendirirken insanı doğduğu yere, etnik kökenine, rengine ve cinsiyetine, inancına ya da dünya görüşüne göre değil, bir başka ifade ile usdışı hareket etme formu olarak kabul edilen önyargılarla¹⁰⁰ değil, bu gibi önyargılardan arınmış olarak ve öyle olduğuna daima dikkat ederek değerlendirmelidir. Bu bağlamda adaletin temsilcisi olan bir yargıcın, evrensel hukuk ilkelerine bağlı bir anlayışa sahip olması, onun iyi bir felsefi donanıma sahip olmasına da bağlıdır. Felsefi bilgiye sahip bir yargıç da, bu bilgi doğrultusunda pozitif hukuk yanında evrensel hukuk ilkelerini de kararlarına yansıtabilecek ve adaletin önemli bir temsilcisi olarak görevini en yetkin bir biçimde yerine getirebilecektir.

Aral'ın da çağdaş hukukçu ile ilgili şu ifadesi kıymetlidir:

*“Çağdaş hukukçu, ne çıkarıcıların ne üstün gücün ne de egemen bir görüşün buyruğundadır; o, herhangi bir politik görüşün sözcüsü olamaz; onu hukukçu yapan yalnızca adaletin hizmetinde olmasıdır. Bunun için de, kişisel felsefeden uzak, bilime dayalı gerçek felsefeye, sadece ona başvurmak zorundadır*¹⁰¹.”

Bu da hukukun uygulayıcısı olan yargıcın, kişisel olan her şeye mesafeli olmasını, hiçbir kişi, kurum veya görüşün gücü ve etkisi altında olmaması gerektiğini göstermektedir. Burada yargıcın bağımsızlığı ve tarafsızlığı öne çıkmaktadır. Dolayısı ile Aral'ın da yukarıda altını çizdiği üzere bir hukukçunun çağdaş hukukçu olabilmesi

---

⁹⁷ Yazarın orijinal ifadesinde “insan” sözcüğü yerine “adam” sözcüğü geçmektedir. Konumuz bakımından “adam” sözcüğü yerine “insan” sözcüğünün kullanılması daha isabetli görülmektedir (Y.N.).

⁹⁸ Ansay, S. Şakir, *Hukuk Muhakeme Usuller I, Mahiyeti, Kaza, Mahkemeler, Hakimler*, Ulus Matbaası, Ankara 1935, s.70. Aktaran: Tutumlu, s.105.

⁹⁹ Tutumlu, s.105.

¹⁰⁰ Uygur, 2016, s.104.

¹⁰¹ Aral, 2005, s.19.

için bilime dayalı felsefeden mutlaka yararlanması gerektiği zorunlu hale gelmektedir. Çağdaş bir hukukçudan elbette filozof olması gibi bir beklenti bulunmamaktadır ancak yine de onun, önyargılardan arınmış, açık fikirlilikle düşünebilen, sorgulayabilen, bunları temellendirebilen, sadece yazılı hukuk ile değil aynı zamanda evrensel hukuk ilkeleri ve etik ilkelerle muhakeme edebilen bir yetkinliğe sahip olması gerekmektedir. Bu bağlamda felsefî bir dünya görüşüne sahip olan yargıç, hukuk felsefesinden yararlanarak tutum almalı ve bu doğrultuda doğru değerlendirme yaparak önündeki uyuşmazlıklara bakmalıdır. Ancak gözden kaçırılmaması gereken önemli bir husus da hukuk fakültelerinin müfredatında, genel felsefe ile hukuk felsefesine önem verilmesi gerektiğidir. Oysa bugün hukuk fakültelerinde ağırlıklı olarak hukuk eğitimi yapılmakta, dolayısı ile hukukçu eğitimi arka plana itilmektedir. Dolayısı ile hukuk fakültelerindeki hukuk öğretiminde, yürütülen teknik faaliyetlerin ve kaidelere indirgenmiş bir yaklaşım biçiminin benimsenmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu da hukuk eğitiminde, “etik bilgi”ye, “değerler bilgisi”ne -aynı zamanda felsefenin temellendirilmiş sorgulayıcı/eleştirel yönüne- ihtiyacı karşılayacak ölçüde yer ve önem verilmemesinden kaynaklanmaktadır¹⁰². İzlenilen bu yol ise bizi devletin hukuk politikasına götürür. Devletin hukuk politikasında gerek etik bilgi ile değerler bilgisine gerekse felsefe ve dolayısı ile hukuk felsefesine özel önem göstermesi, hukukun temel amacının sağlanmasına katkı sağlayacaktır. Sonuç olarak felsefe, her alanda karşılaşıldığı üzere, “hukuk” mecrasında da önemli yere sahiptir. Bu bağlamda özellikle Türkiye’de, gerek kanunkoyucunun gerekse kanunu uygulayanların felsefenin önemini göz önünde bulundurarak fonksiyonlarını yerine getirmeleri gerekmektedir.

---

¹⁰² Beysan, Nazime, *Hukuk Eğitiminde Meslek Etiği Dersine Yer Verilmesinin Önemi ve Amacı, Uluslararası Yargı Etiği Sempozyumu*, İstanbul 2017, s.293-294. Bkz. <https://sgb.adalet.gov.tr/Resimler/Dergi/30122019154805uluslararasi-yargi-etigi-sempozyum-kitabi.pdf>. Erişim Tarihi: 25.08.2022.

Konumuza **toplumsal cinsiyet eşitliği** perspektifinden baktığımızda ise yargılama makamının en önemli aktörü olan yargıcın, yukarıda da üzerinde durulduğu üzere, cinsiyete dayalı bir önyargı ile evrenselliğin karşıtı bir konuma düşmemesi son derece önemlidir. Bu bağlamda hukuki yönden nihai kararı veren yargıç, toplumsal cinsiyet eşitliği fikrine, kısaca açık bir perspektife sahip olmalıdır. Önündeki somut olaya yönelik muhakemesini yaparken örneğin Anayasa'daki eşitlik ilkesine¹⁰³ uygun olarak ayrımcılık yapmamalı, kadına yönelik şiddet¹⁰⁴ ve ayrımcılıkla mücadelede önemli yeri olan kanunları¹⁰⁵ uygulamalıdır. İnsan hakları bakımından önemli sözleşmeleri¹⁰⁶ özellikle kadına yönelik şiddet ve ayrımcılığı önceleyen BM CEDAW¹⁰⁷ ve hatta CEDAW Komitesinin raporlarını dikkate almalıdır. Bununla

---

¹⁰³ 1982 Anayasası Madde 10/1: "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir."

¹⁰⁴ "Örneğin 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun." Bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6284.pdf>. Erişim Tarihi 12. 04. 2021.

¹⁰⁵ "Örneğin TCK'nın 122. maddesinde düzenlenen 'nefret ve ayrımcılık' suçu ile ilgili düzenleme; (1) Dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan nefret nedeniyle; a) Bir kişiye kamuya arz edilmiş olan bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya kiraya verilmesini, b) Bir kişinin kamuya arz edilmiş belli bir hizmetten yararlanmasını, c) Bir kişinin işe alınmasını, d) Bir kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını engelleyen kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır."

¹⁰⁶ "Örneğin BM İHEB Madde 2: 1. Herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka türden kanaat, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuş veya başka türden statü gibi herhangi bir ayırım gözetilmeksizin, bu Bildirgede belirtilen bütün hak ve özgürlüklere sahiptir. 2. Ayrıca, bağımsız, vesayet altında ya da kendi kendini yönetemeyen ya da egemenliği başka yollardan sınırlanmış bir ülke olsun ya da olmasın, bir kişinin uyruğu olduğu ülke ya da memleketin siyasal, hukuksal ya da uluslararası statüsüne dayanarak hiçbir ayırım yapılamaz."

¹⁰⁷ "Örneğin CEDAW Madde 2: Taraf Devletler, kadınlara karşı her türlü ayırımı kınar, tüm uygun yollardan yararlanarak ve gecikmeksizin kadınlara karşı ayırımı ortadan kaldıracı bir politika izlemeyi kabul eder ve bu amaçla aşağıdaki hususları taahhüt ederler: a. Kadın ile erkek eşitliği ilkesini kendi anayasalarına ve diğer ilgili yasalara henüz girmemişse dahil etmeyi ve yasalar ile ve diğer uygun yollarla bu ilkenin uygulanmasını sağlamayı; b. Kadınlara karşı her türlü ayırımı yasaklayan ve gerekli yerlerde yaptırımları da içeren yasal ve diğer uygun önlemleri kabul etmeyi; c. Kadın haklarının erkeklerle eşit temelde himayesini, yetkili ulusal mahkemeler ve diğer kuruluşlarla kadının her tür ayrımcılığa karşı etkin bir şekilde korunmasını sağlamayı; d. Kadınlara karşı herhangi bir ayrımcı hareket yapılmasından veya uygulanmasından kaçınmayı ve kamu yetkilileri ile kuruluşlarının bu yükümlülüğe uyumlu olarak hareket etmelerini sağlamayı; e. Herhangi bir kişi veya kuruluşun kadınlara karşı ayırım yapma girişimini önlemek için bütün uygun önlemleri almayı; f. Kadınlara karşı ayrımcılık oluşturulan mevcut yasa, yönetmelik, adet ve uygulamalarını değiştirmek veya feshetmek için yasal düzenlemeler de dahil gerekli bütün uygun önlemleri almayı; g. Kadınlara karşı ayrımcılık oluşturan bütün ulusal cezai hükümleri yürürlükten kaldırmayı." "Yine bkz. İstanbul Sözleşmesi Madde 4/2: Taraflar, kadınlara karşı her türlü ayrımcılığı kınayacak ve ayrımcılığı önlemek üzere, özellikle aşağıdakiler dahil olmak üzere, gerekli yasal ve diğer tedbirleri alacaklardır: ulusal anayasalarında veya ilgili diğer mevzuata kadın erkek eşitliği ilkesini dahil edecek ve bu ilkenin uygulamada gerçekleştirilmesini temin edeceklerdir; yerine göre, yaptırımların uygulanması yolu da dahil olmak üzere, kadınlara karşı ayrımcılığı yasaklayacaklardır; kadınlara karşı ayrımcılık yapan yasa ve

birlikte kararlarında, Anayasanın 90. maddesi¹⁰⁸ gereği bağlayıcılığı bulunan AİHS'teki düzenlemeleri¹⁰⁹ ve AİHM'in kararlarını dayanak olarak görmelidir. Ancak mevcut olan pozitif hukukun, kadın erkek eşitliğini sağlayarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin önüne geçmede ön şart oluşturması önemli olsa da uygulanmayan bir eşitlikçi mevzuatın, adil bir yargılamayı sağlamak bakımından yeterli olmadığı bilinmelidir. Bu bakımdan yargıç, hukuk devletinin önemli ilkelerinden biri olan tarafsızlık ilkesine tam olarak riayet etmeli ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak bakımından kendisine atfedilen yükümlülüğü yerine getirerek adil olmalıdır. Bu, demokratik çoğulcu bir hukuk devleti olmanın da asli bir gereğidir. Bu bakımdan yargılama makamını temsil eden yargıç, tarihten günümüze kadar gelen cinsiyetçi ve eril kalıp yargılardan sıyrılarak -feminist eleştirileri merkezine alan felsefi düşünceye dönük olarak- açık fikirli ve insan onurunu kadınlar bakımından da temin etmenin çabası içerisinde olmalıdır.

Demokratik çoğulcu bir hukuk devletinin en önemli ilkelerinden biri olan kuvvetler ayrılığı ilkesi gereği yasama, yürütme ve yargı erki birbirlerine karşı bağımsızdır. Ancak yargı erkinin kendisini denetlemesi yanında diğer iki erki de denetleme işlevi bulunmaktadır. Bu bağlamda yargı erki, yasamanın ortaya koyduğu normları denetlerken kanunilik ilkesine dayanarak başta anayasaya, kanuna bağlı ve

---

uygulamaları yürürlükten kaldıracaklardır. Madde 4/3: Taraflar bu Sözleşme hükümlerinin, özellikle de mağdurların haklarını korumaya yönelik tedbirlerin, cinsiyet, toplumsal cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya başka tür görüş, ulusal veya sosyal köken, bir ulusal azınlıkla bağlantılı olma, mülk, doğum, cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği, sağlık durumu, engellilik, medeni hal, göçmen veya mülteci statüsü veya başka bir statü gibi, herhangi bir temele dayalı olarak ayrımcılık yapılmaksızın uygulanmasını temin edeceklerdir.”

¹⁰⁸ 1982 Anayasası Madde 90/5: “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.”

¹⁰⁹ “Örneğin AİHS Madde 14: Bu Sözleşme’de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır.”

uluslararası belge ile evrensel hukuk ilkelerinden yola çıkarak bu denetlemeyi yapmaktadır. Yasamanın ortaya koyduğu normları yargı erkinin denetlediği ve özellikle kadın erkek eşitliğine aykırı bulduğu, dolayısı ile cinsiyet önyargıları ile kimi normların ortaya konduğuna yönelik kararları bulunmaktadır. Bu bakımdan örneğin Anayasa Mahkemesi'nin 1990 yılındaki 743 sayılı eski Türk Medeni Kanunu'nun "*Karının meslek veya sanatı*" başlıklı 159. maddesinin¹¹⁰ Anayasa'nın özellikle 10. maddesine aykırı olduğu için iptal edilmesine yönelik kararı¹¹¹, yargıçların somut olayı değerlendirirken önyargılardan hareket etmemesi açısından dikkat çekici bir karardır. Mahkeme ilgili kararında; "*Kadınla erkeğin eşitliği, iki cins arasındaki eşitsizliği yaratan değer yargılarının değiştirilmesini gerektirir*"¹¹²." şeklindeki yaklaşımı ile toplumda var olan değer yargılarının hukuk normlarına girmesini eleştirmiş ve bu önyargıların, normlar aracılığı ile kısacası hukuk normlarının bir araç olarak kullanılmasıyla kadın erkek eşitliğini engellediğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda Mahkemenin;

"Medeni Yasa'nın¹¹³ 159. maddesi de bugün modern aile hukukunun dayanağı sayılan 'eşlerin eşit haklara sahip olmaları' ilkesi ve Anayasa'nın 10. maddesindeki kadın erkek eşitliği kuralıyla bağdaşmamaktadır....Kocanın, eşinin mesleğini veya işini yürütmesi için izin vermesi veya uygun görmezse izin vermemesi kadının kişilik haklarını ihlâl ettiği gibi Anayasa'nın 10. maddesindeki yerini bulan kadın erkek eşitliği ilkesine de aykırılık oluşturur....Bu durumda, kadının, tıpkı erkek gibi mesleğini ve işini özgürce seçmekte, topluma yarar getiren etkinliklerde bulunmaya hakkı vardır. Anayasa'nın 12. maddesine¹¹⁴ göre kişiye bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez nitelikteki çalışma hak ye özgürlüğü, evli kadının da temel

---

¹¹⁰ 743 sayılı Türk Kanunu Medeni Kanunu (mülga) Madde 159: "Karı koca mallarını idare için hangi usulü kabul etmiş olursa olsun karı, kocanın sarahaten veya zimnen müsaadesi ile bir iş veya sanat ile iştigal edebilir. Kocanın izinden imtinaı halinde, karı, kendisinin bir iş veya bir sanat ile iştigal etmesi birliğin veya bütün ailenin menfaati icabı olduğunu ispat ederse bu izin, hakim tarafından verilebilir. Koca, karısını bir iş veya sanat ile iştigalden menettiği takdirde keyfiyet katibi adil marifetiyle ilan edilmedikçe hüsnü niyet sahibi üçüncü şahıslara karşı hüküm ifade etmez."

¹¹¹ AYM, Esas Sayı: 1990/30, Karar Sayısı: 1990/31, K. T. 29.11.1990, R.G. Tarih-Sayı: 02.07.1992-21272.

¹¹² AYM, Esas Sayı: 1990/30, Karar Sayısı: 1990/31, K. T. 29.11.1990, R.G. Tarih-Sayı: 02.07.1992-21272.

¹¹³ 743 sayılı Türk Medeni Kanunu (mülga).

¹¹⁴ 1982 Anayasası Madde 12: "Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir. Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder."

haklarından biridir...743 sayılı 'Türk Kanunu Medenisi'nin 159. maddesinin Anayasa'ya aykırı olduğuna ve iptaline...oybirliğiyle karar verildi¹¹⁵."

sonucuna vararak mahkeme kararlarının, dolayısı ile yargıçların, değer yargılarından uzak bir perspektifle kadına yönelik tarafsız ve adil olunmanın önemini ortaya koyduğu görülmektedir. Bu bakımdan hukukun nihai amacı ve etiğin de bir alanı olan adaletin sağlanmasında yargıcın, kanunkoyucu eliyle düzenlenen ancak eşitliğe aykırı bir biçimde ayrımcılığa neden olan ötekileştirici normların denetlenmesinde önemli bir fonksiyonu olduğu görülmektedir. Hukukun kaynakları arasında yer alan objektiflik ve tarafsızlık özellikleri sebebiyle, hukuk faaliyetlerinin başlıca unsurlarını oluşturan mahkemelerin verdiği kararların içeriğinin ve dolayısı ile yargıçların düşüncelerinin, önyargı içeren kişisel yargılarından uzak tutulması son derece önemlidir. Çünkü adaletin sağlanması bakımından şayet yargıç, tesis ettiği karara, cinsiyet eşitliğini önlemek bağlamında değer yargılarını katarsa, yargıcın muhakeme anlayışından kaynaklı olarak objektiflikten uzaklaştığı, dolayısı ile mahkemelerin de kararlarında objektiflikten uzak kalacağı görülecektir¹¹⁶. Bu bağlamda kararlarında kişisel değer yargıları bulunan subjektif bir yargıcın, kadınlara yönelik eşitsiz muamelenin daha da dirençli hale gelmesinde/sürdürülmesinde dayanak olması ve hukukun en temel ilkelerinden biri olan tarafsızlık ilkesini zedeleyen bir hukuk aktörü olması asla kabul edilemez bir durumdur.

Hukuk felsefesinin perspektifine yeni açılımlar getiren feminist hukuk teorileri, **toplumsal cinsiyet eşitliği** bağlamında gerek kanunların gerekse yargı kararlarının içeriğinde yer alan problemleri noktaları açığa çıkarmakta, akabinde ise bu sorunların ortadan kaldırılması ve yeniden üretilmemesi için mücadele etmektedir. Atakül

---

¹¹⁵ AYM, Esas Sayı: 1990/30, Karar Sayısı: 1990/31, K. T. 29.11.1990, R.G. Tarih-Sayı: 02.07.1992-21272.

¹¹⁶ Şanlı, Denizer, *İki Anayasa Mahkemesi Kararı Işığında Eşitlik*, Ankara Barosu Dergisi, S.2, 2009, s.136.

anlayışı oluşturan sistem, toplumun her alanına sızdığı ve bu ayakların en önemlilerinden biri de hukuk ayağı olduğu için iş hukukundan medeni usul hukukuna kadar pek çok hukuk alanlarında bu mücadele sürmektedir¹¹⁷. Dolayısıyla bu alanlardaki normları uygulayan yargıç, kadın erkek eşitliğini sağlamak ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmak bakımından son derece önemli bir işleve sahiptir. Bu işlevin bilincinde olan bir yargıç da önyargılardan arınmış bir açık fikirlilikle hukuka yönelik feminist perspektifi göz önünde bulundurmalı ve önündeki uyuşmazlığa ilişkin vereceği kararı, bu doğrultuda vermelidir. Bu da ancak yargıcın tam manada felsefî bir duruşunun sonucunda gerçekleşebilir.

---

¹¹⁷ Çağlar Gürgey, Fatma İrem, “*Feminist Hukuk Kuramı*” Nedir?, Hukuk Kuramı, C.1, S.5, Eylül-Ekim 2014, s.30.

Bölüm 3

HUKUK - ADALET İLİŞKİSİ

3.1 Adalet Dağıtıcısı Themis

İnsanların, istenilen ve onaylanan niteliklere sahip bir toplumsal yönetim biçimini ve bu bağlamda bir hukuk düzenini adil olarak tanımladıkları¹¹⁸, en azından öyle olmasını ümit ettikleri görülür. Çünkü hukukla adalet kavramlarının arasında yakın bir ilişkinin bulunduğu kabul edilir¹¹⁹. Beysan'a göre hukukun hem var olması hem de işlevsel özelliği, toplumdaki düzen ve refah seviyesiyle ilgili iken hukukun temel amacı, bir değer olan adalet ile alakalıdır. Dolayısı ile adalete uygun olarak oluşturulmuş bir toplumsal düzen de ancak adaletin icaplarına uyan bir hukuk sistemi ile sağlanabilir. Buradan hareketle hukukun, insanın değerli bir varlık olduğunun bilgisini, bir başka ifade ile özellikle insanın onur sahibi bir varlık olmasının manasını ortaya koyması ve adaletin gerektirdiklerini tespit etmesi, etik ile yakın ilişki içinde olmasıyla mümkündür¹²⁰.

Adalet kavramının, çağımıza değin birçok düşünür tarafından değişik biçimlerde tanımlandığı ancak günümüzde dahi adaletin tanımı için tam bir uzlaşmanın sağlanamadığı görülmektedir¹²¹. Hukuk ile adalet kavramları arasındaki ilişki, bazen adalet ile hukuk arasında özdeşlik olduğu izlenimi de uyandırabilmektedir. Örneğin,

---

¹¹⁸ Küçüktaşdemir, Özgür, *Mitolojide Adalet İmgeleri*, ViraVerita E-Dergi, S.5, 2017, s.89. Bkz. https://www.academia.edu/32965403/Mitolojide_Adalet_%C4%B0mgeleri. Erişim Tarihi: 15.02.2022.

¹¹⁹ Aybay, Rona, *İnsan Hakları Hukuku*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 3. Baskı, İstanbul 2017, s.117.

¹²⁰ Beysan, s.291.

¹²¹ Küçüktaşdemir, s.89.

mahkemelere “hukuk dağıtan yerler” değil “adalet dağıtan yerler” denilmekte, hatta “Hukuk Bakanlığı” ve “Hukuk Bakanı” değil “Adalet Bakanlığı” ve “Adalet Bakanı”, mahkemelerin bulunduğu büyük yapı için ise “Hukuk Sarayı” değil “Adalet Sarayı” adı kullanılmaktadır. İki kavram arasındaki ilişki, mahkemece verilmiş kararın değerlendirilmesi ya da eleştirilmesinde de ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda mahkemece verilen karar, kimilerine göre “adil” kimilerine göre “adaletsiz” bulunur¹²². Uygur’un hem hukuk normlarını hem de bu normların uygulanmasını da içerisine katarak belirttiği “...birçok adaletsizlik örneği, hukuk normları ve uygulamasıyla karşımıza çıkmaktadır.” ifadesinden yola çıkarak “adalet/adaletsizlik” ile hukukun birbiriyle bağlantılı olduğu çok açık bir şekilde görülebilmektedir¹²³. Zira hukukta gerek normlardan gerekse normların uygulanış biçiminden kaynaklanan adaletsizlikler meydana gelebilmektedir. Dolayısı ile adalet, yalnızca hukukun meydana getirilmesinde değil, hukukun uygulanması esnasında da özen gösterilmesi ve göz önünde bulundurulması zorunlu olan bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir başka ifade ile adalete uygun bir neticeye varmak adına hukuk normunun tek başına adil olması yeterli olmaz, bunun yanında söz konusu hukuk normunun adil bir şekilde uygulanması da gerekmektedir. Bu bağlamda hukukun nihai hedefinin adaletin tecelli etmesi olduğu kabul edildiği takdirde, hukukun bünyesinde bulunan bütün birimlerin, hukuku uygulamakla görevli bütün kurumların ve yine hukuku uygulamakla yetkilendirilen bütün kişilerin söz konusu hedef doğrultusunda hareket etmesi beklenmektedir¹²⁴.

Yukarıda da ifade edildiği üzere adalet, hukukun nihai amacı biçiminde insan zihninde yer edinir. Dolayısı ile adaletin sağlanması, her dönemin hukukçuları için

---

¹²² Aybay, s.117.

¹²³ Uygur, 2016, s.116.

¹²⁴ Beysan, s.292.

ulaşılması hedeflenen bir “ideal”dir. Hatta adaletin imgeleşmiş biçimi, mitolojide de önemli bir yere sahip olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle mitler de "adalet" kavramının eski çağlardaki toplumlarda ne şekilde algılandığı ile alakalı olarak tarihin ilk dönemlerini aydınlatıcı niteliğe sahiptir¹²⁵. Örneğin Antik Yunan, politeistik inanç özelliği taşımakta, bir başka ifade ile çok tanrılı bir inanca sahiptir. Günümüzün modern dünyasında Antik Yunan politeizmini, dini inanç biçiminde yaşayan toplumlar kalmasa da o medeniyetin inanışlarından günümüze kadar yaşatılan birçok önemli figür hâlâ imgesel olarak bugün de varlığını sürdürmektedir. Bu çok tanrılı inanışın birçok figürü, ister sosyal, ister edebi, ister siyasal, isterse hukuki alanda olsun birçok sanat, bilim ve disiplinler içerisinde kendilerine atfedilen sembollerini taşımaya devam etmektedirler. Bunlardan bir tanesi de imgesel olarak adaletin temsilcisi formu ile hukuk alanında yer alan tanrıça Themis'tir. “Adalet” deyince her hukukçu ve biraz mürekkep yalamış her insanın aklına “Themis” gelir. Zira Themis, Antik Yunan’da gözleri bağlı, bir elinde terazi ile birlikte diğer elinde kılıç tutan Adalet Tanrıçası’dır. Bu da demek oluyor ki, tarihi tam da bilinmeyen zamanlardan itibaren “adalet”, insan hayatında önemli bir yere sahip olmuştur ve de şaşırtıcı biçimde cinsiyet olarak bir kadın/tanrıça ile sembolize edilmiştir.

Antik Yunan döneminde siyah giysiler içerisinde tasvir edilen ve ellerinin birinde asa tutan Themis’e, Rönesans Dönemi’ne gelindiğinde o dönemin ressamı tarafından bir elinde kılıç ve öbür elinde terazi formu verilmiştir. Küçük kayalar, Themis’in gözlerinin bağlı olmasının tarafsızlığını, bir elinde tuttuğu kılıcın adaletin keskinliğini, yani böylece caydırıcılığını, diğer elinde tuttuğu terazinin ise adaletin dengeli yani hakkaniyetli bir şekilde dağıtılmasını temsil ettiğinin altını çizer. Elbette bahsi geçen tanrıçanın hiç evlenmediği için -dolayısı ile bakire oluşu temsil ettiğinden-

---

¹²⁵ Küçüktaşdemir, s.89.

bu özelliği, onun bağımsızlığını da sembolize etmektedir. Böylece karşımıza tarafsız, keskin, dengeli ve bağımsız bir adalet dağıtıcısı kadın tanrıça formu çıkmaktadır¹²⁶.

Bodur'un Erhat'tan yaptığı aktarıma göre;

“Themis, doğada, mevsimlerin, yılların ve sanatların düzenini sağlayan bir Tanrıça üçlüsüyle, canlı varlıklar arasında yaşamla ölüm dengesini kuran bir Tanrıça, bir Tanrısal varlıktır. Themis, yasadır, kuraldır. Ama gelip geçici bir yasa değil, Tanrılar dünyasında da insanlar dünyasında değişmez evrensel ve ölümsüz doğa yasıdır. Tanrısal yasadır, onun karşılığı insansal yasa ise Nomos'tur¹²⁷.”

Hatta sadece tanrıların arasında meydana gelen anlaşmazlıklara değil insanların birbirleri arasında oluşan anlaşmazlıklara da çözüm bulan Themis'in kendisidir¹²⁸. Themis'in kâhin olduğu, dolayısı ile kehanet gücüne sahip bulunduğu inancı da oldukça yaygındır¹²⁹. Görüldüğü üzere adaleti temsil eden tanrıça, çeşitli yerlerde adaletin sağlanması için birçok görev ile yetkilendirilmiştir.

Themis'i araştıran ve üzerine değerlendirmeler yapan ünlü düşünür Sir. Henry J. Summer Maine'in, yazılı tarih öncesi dönemlere ait olan Kahramanlık Çağı Yunanlarda yargılama faaliyetlerinin olduğunu ileri sürdüğü, dolayısı ile hukuktaki evrimleşmeye yönelik yargılamadan söz ettiği görülmektedir¹³⁰. Maine'in, başlangıç döneminin toplumlarında yer alan hukuk hakkındaki iddialarını temellendirirken bu düşüncesini, felsefî etkilerden uzak kaldığı için güvenilir bir kaynak olarak kabul ettiği Homeros'un İlyada¹³¹'sına dayandırdığı bilinmektedir¹³². Themis'in Antik Yunan'ın

---

¹²⁶ Küçükayalar, Çiğdem, *Adalet Tanrıçaları*, Hukuk Gündemi, S.1, 2012, s.20.; Tuncay, A. Can, *Hukuksal Etik(Legal Ethics) Dersleri*, Beta, 4. Bası, İstanbul 2019, s.80.

¹²⁷ Erhat, Azra, *Mitoloji Sözlüğü*, 16. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 2008, s.282. Aktaran: Bodur, Harun, *Adalet Tanrı(ça)ları: Themis ve Diğerleri*, HFSA Hukuk Fakültesi ve Arkivi, İstanbul Barosu Yay., İstanbul 2012, s.146.

¹²⁸ Küçükayalar, s.20.

¹²⁹ Bayladı, Derman, *Mitoloji Sözlüğü, Klasik Mitologyada Tanrılar-Olaylar-Kahramanlar*, Say Yay., İstanbul 2005, s.482. Aktaran: Bodur, s.147.

¹³⁰ Özcan, Mehmet Tefik, *İlkel Toplumlarda Toplumsal Kontrol*, Özne Yay., İstanbul 1998, s.40. Aktaran: Bodur, s.157-158

¹³¹ Homeros, *İlyada*, Çev. Azra Erhat; A. Kadir, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 7. Basım, İstanbul 2018.

¹³² Akçabay, Fehmiye Ceren, *“Statüden Sözleşmeye”*: Henry Maine'in Evrimci Hukuk Anlayışı, Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara 2007, s.105. Bkz.

çok tanrılı inanç sisteminde adalet tanrıçası olarak konumlandırılışından önce, başka bir unvan olarak da kullanıldığı görülmektedir. Kısacası Themis, Themistes biçimindeki çoğul kullanımıyla, Antik Yunan'da baş tanrı olduğuna inanılan Zeus adına yargılama faaliyetini yerine getiren kralların ve şeflerin unvanı olarak da kabul edilmektedir¹³³.

Bodur'a göre adalet tanrıçası, alegorik-simgesel olarak adaleti ve düzeni ifade etmektedir. Zira onun temsil ettiği bu kavramların dayanağı, elinin birinde terazi diğerinde kılıç tutması ve kimi tasvirlerinde gözleri bağlanmış kadın olmasıdır. Dolayısı ile Themis tasviri sayesinde karşımıza, imgesel biçimde idealize edilen/hedeflenen adalet ve düzen çıkmaktadır. Adalet tanrıçası figürü ile sembolleştirilen Themis'in ortaya koyduğu adalet anlayışında dikkati çeken en önemli unsurun göz simgesi olduğu kabul edilmektedir. Dolayısı ile Themis'in gözleri, kapalı da olsa açık da olsa nihayetinde (herkese eşit yaklaşan) "adaletin gözü"dür. "Adaletin gözü" simgesinin Antik Yunan'da kadim bir geçmişe sahip olduğu bilindiğinden, MS 4. yüzyılda Ammianus Marcellinus tarafından bu göze, "ebediyet" atfedilmiş ve "adaletin ebediyen gözetilen gözü", adil yargıçlar veya bu yargıçların adalete uygun kararları için kullanılmıştır. Yalnız bu özel atfetmenin de ötesinde genel manada adaletin gözünden hiçbir şeyin kaçmadığı, başka bir ifade ile hem devletin hem de toplumun adaleti "gözbebeği gibi koruması gerektiği" biçiminde bir anlam taşımaktadır¹³⁴. Ancak burada değinilmesi gereken varoluşçu bir görüş vardır ki, o da çağımızda adalet tanrıçası Themis'in gözünü kapayan bir bağa ihtiyacının artık

---

https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/521355/yokAcikBilim_9008110.pdf?sequence=-1&isAllowed=y. Erişim Tarihi 17.08. 2022; Bodur, s.158.

¹³³ Maine, Henry Sumner, "Ancient Law", London, John Murray, Albemarle Street, 1908, s.4. Aktaran: Bodur, s.158.

¹³⁴ Bodur, s.158-159.

kalmadığı görüşüdür. Bu bağlamda burada tersine uyumsuzlukla alakalı tüm detayların öğrenilmesi gerektiği savunulur¹³⁵.

Themis'in diğer iki simgesi olan kılıç ve terazinin ise birlikte olması gerektiği, dolayısı ile ancak bir arada olarak birbirini dengeleyebileceği ileri sürülmektedir. Aksi halde terazi olmadan kılıcın “kaba kuvvete”, kılıç olmadan terazinin “hukukun acizliğine” yol açacağı kabul edilmektedir¹³⁶. Bir elinde terazinin bulunması adaleti temsil ettiğinden söz konusu temsiliyet, adaletin ve hakkın taraflar arasında denge sağlanarak dağıtılması, tartılması anlamını ta taşımaktadır¹³⁷. Uygur'un ifadesiyle “*Adalet tanrıçası Themis'in bir tür dengeyi temsil ettiği kabul edilir*¹³⁸.” Ancak yine varoluşçu düşünceye göre, terazinin ve kılıcın bundan böyle adaletin sağlanması için mecburi olmadığı görülmektedir. Zira bu anlayışa göre, adaletin ihtiyacı olan ne varsa, en ideal neticeye ulaşabilmek adına lazım gelen tüm vasıtalarından esnek biçimde faydalanılabilmelidir¹³⁹.

Adaletin terazisini uygularken, uyguladığı kimseleri görmeden bunu yapan gözü bağlı tanrıça Themis, “denkleştirici adaletin” sembolü olarak kabul edilmektedir. Themis'in, -geniş anlamda adalet tanrıçası figürünün- terazisi sayesinde hakları tarttığı ve “hak” olanı asıl sahibine teslim ettiği söylenebilir. Kılıç ise adaletin keskin oluşunu ve adaletin verdiği cezaların caydırıcılığını, dolayısı ile kudretini sembolize etmektedir. Themis'in kadın olmasının yukarıda bağımsızlığı ifade ettiği belirtilmişti. Onunla ilgili kimi tasvirlerle baktığımızda ise gözlerinde bağ bulunmasının

---

¹³⁵ Güriz, 2011, s.393.

¹³⁶ Jhering, Rudolph Von, *The Struggle For Law*, Second Ed., Union, New Jersey, The Lawbook Exchange, 1997, s. 2. Aktaran: Bodur, s.159.

¹³⁷ Bozkurt, H. Argun, *Hukukun Öyküsü*, (Eser Sahibinin Kendi Yayını) Ankara 2006, s.18; *Answer of “What are the “scales of justice?” What do they represent? How has this image been used historically? Where can one find a Picture of “scales of justice?”*, Law Library Journal, Vol.: 73, 1980, s. 744; *Answer of ‘Who is the goddess of justice, depicted usually as blindfolded with scales and a sword?’*, Law Library Journal, Vol.: 52, 1959, s.234. Aktaran: Bodur, s.159.

¹³⁸ Uygur, 2016, s.169.

¹³⁹ Güriz, 2011, s.393.

tarafsızlığına yapılan vurguyu ifade ettiği belirtilmektedir. Yani taraflara eşit bir mesafede durmasını simgelemektedir. Themis, aslında insanların özlemini hissettiği ve gerçekleşmesini beklediği hem bağımsızlığı hem de tarafsızlığı olan hukuk sisteminin ifadesidir. Bu sistemde hukuk, denge içinde dağıtılan adaleti ve caydırıcı yaptırımını da bünyesinde bulundurur¹⁴⁰. Esasen adaletin gerçekleşmesi her tür etkiden uzak olunmayı şart koştuğundan Themis'in gözlerinin bağlı olması, adalet dağıtıcısının herhangi bir etkinin altında kalma olasılığını engellemeyi hatta tamamen ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır¹⁴¹. Uygur'a göre Themis'in gözlerinin bağlı olması tarafsızlıkla ilgili olduğundan onun hukuku oluşturması, adaletin de tarafsızlıkla ilişkisinin bulunduğunu ortaya koymaktadır¹⁴². Bugün de Themis, "Adalet Tanrıçası" olarak modern hukukta imgesel bir baş figür olarak yerini almaya devam etmektedir.

Adalet Tanrıçası Themis'e atfedilen özelliklerden onun bakire bir kadın olmasının bağımsızlığı temsil etmesi, dolayısı ile saflığı temsil eden bekâretin, bir tanrıçaya (kadın tanrıya) "adalet" imgesi üzerinden verilmesi, cinsiyetlere bakış açısını da ortaya koyuyor olabilir mi düşüncesini akla getiriyor. Nitekim evrensel hukukun sembolü olan Themis'in bekâretinden yola çıkarak bağımsız oluşu, bir ünlem niteliği taşır gibi dikkat çekmektedir. Bu bağlamda özellikle **toplumsal cinsiyet eşitliği** bakımından Themis'in bir elinde kılıç tutmasının, kadından yola çıkarak dezavantajlı grupların lehine olarak caydırıcılık ifade ettiğini geçmişte olduğu gibi günümüz için de söylemek pek mümkün görünmemektedir. Zira son yıllarda kadın cinayetlerinin artması ve faillerin iyi hal indirimi, etkin pişmanlık gibi indirim sebeplerinden yararlandırılması, kamu vicdanını yaralamakta ve hukuka duyulan güven gün geçtikçe

---

¹⁴⁰ Bodur, s.159-160.

¹⁴¹ Bodur, s.164.

¹⁴² Uygur, 2016, s.169.

azalmaktadır. Dolayısı ile özellikle kadınlara yönelik işlenen suçlarda caydırıcılığın yetersiz kaldığı bir hukuk düzeninde, adaletin hakkaniyetli bir dağıtımını da söz konusu olmamaktadır. Buradan hareketle Themis'in gözlerinin bağlı olması da adalet dağıtımında tarafsızlığa bir vurgu olmasına rağmen, uygulamada tam olarak yer bulmaması, tarafsızlığa düşen gölgeyi, bir başka ifade ile hukuktaki adaletsizliği göstermektedir. Zira gözlerinin bağlı olması tarafsızlığın değil, kadınlara ve diğer dezavantajlı gruplara karşı hukukun gözlerinin kör olduğunun bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Harper Lee'nin 1930'lu yılların Amerika'sını anlattığı "Bülbülü Öldürmek"¹⁴³ adlı eserinde, romanın anlatıldığı yılların gerek öncesinde gerekse sonrasında siyahilere karşı adaletin gözlerinin kapalı olmasında olduğu gibi. Ya da kadınlara karşı cinsiyetçi bakış açısının açık şekilde gözler önüne serildiği Pınar Kür'ün "Asılacak Kadın" romanındaki yargıç Faik'in, idam cezası ile yargılanan Melek'e karşı tarafsızlığını yitirerek gözlerinin önyargılar ile kör olmasında olduğu gibi. Bu bağlamda edebi eserlerde de işlenen hukukun dezavantajlı kesimlere karşı kör olması durumu, somut uygulamada da adaletin sadece belirli çevreler için geçerli olduğu, o nitelikleri haiz olmayanların ise tam anlamı ile adaletten yararlanamadığı sonucunu doğurmaktadır.

Sonuç olarak Themis'in gözlerinin bağlı olması, yukarıda da değinildiği üzere "*adaletin ebediyyen gözeten gözü*"¹⁴⁴ olması gerekirken, **toplumsal cinsiyet eşitliğinin** sağlanmasında yargıçların tarafsız bir bakış açısına sahip olması ve kararlarının tarafsız, dolayısı ile de adil olmaması oldukça düşündürücüdür. Özellikle hayat bulmasında öncü rol oynayan Türkiye'nin ilk imzacısı da olduğu İstanbul Sözleşmesi'nin yürürlükte olduğu sürede, uygulamada etkinliğinin sağlanmamış olması ve nihayetinde Sözleşmeden çıkılması, adaletin gözünün kör olduğunu tam

---

¹⁴³ Lee, Harper, *Bülbülü Öldürmek*, Çev. Ülker İnce, Sel Yay., 2014.

¹⁴⁴ Bodur, s.58.

olarak göstermektedir. Bu da kadınlar için adaletsizliğin devamı konusunda ne kadar direnç gösterildiğinin en çarpıcı örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda modern hukukun sembolü Themis'in gözlerinin bağlı, bir elinde kılıç diğer elinde terazi tutması ve toplumdaki kadın bedeni ile kadın algısını hafızalara kazıyan bekâretinin "saflığı" imgelediği iddiası ile bağımsızlığı temsil etmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak bakımından pek de önemli görülmemektedir. Başka bir açıdan değerlendirme yapıldığında Themis'in gözlerinin açılarak tarafsızlığını, saflığının kaybolması ile de bağımsızlığını yitirdiğini; ellerinde tuttuğu terazi ile keskin kılıcın artık hakça adalet dağıtmak yerine adaletsizliğe yol açan hükümler verilmesine neden olduğunu söylemek yanlış olmasa gerek. Usta şair Sunay Akın'ın hem özgürlüğü temsil eden Özgürlük Heykeli'nin ve hem de adaleti temsil eden Themis heykelinin kadın olmasına da değindiği "Beyaz Adam" şiiri, -sembollerde kadının figür olarak kullanılmasına rağmen- kadınlara yönelik olarak adaletin işlevsiz kalmasını dile getirmesi açısından çarpıcıdır. Zira artık Themis'in gözlerinin bağlı olmasının adaleti sağlamak için yeterli olmadığı ve hatta tarafsızlığı sembolize eden bu formun adaletsiz sonuçlara sebep olduğu anlaşılmaktadır.

*"Beyaz adam
özgürlük gibi adaleti de
bir kadın heykeliyle simgeledi
ama elinde terazi tutan
zavallı kadın
gözleri bağlı olduğu için
kendisine tecavüz edenin
kim olduğunu göremedi"¹⁴⁵.*

Adalet dağıtıcısının bile mağduriyetinin olabileceği korkusunun yaşandığı bir adalet anlayışında, tarafsızlıktan da söz edilemeyeceği, dolayısı ile taraflara karşı eşit mesafede olunamayacağı ve verilen kararların da adaletsiz olacağı düşüncesi bile

---

¹⁴⁵ Akın, Sunay, "Beyaz Adam", *Kaza Süsü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul Ocak 2021, s.53; Ayrıca bkz. Bodur, s.164.

endişe vericidir. Günümüzde dahi hukukun, adaletin sağlanması bakımından kadınlara, dolayısı ile de toplumsal cinsiyet eşitliğine karşı gözlerinin kör olması bu endişenin ne kadar yerinde olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda hukukun toplum üzerindeki etkisinin ve adalet ile ilişkisinin özellikle toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında, tersinden okunduğunda ise engellenmesinde çok önemli bir fonksiyona sahip olduğu görülmektedir.

3.2 Hukukta Adalet Kavramı

Hukukun sözlük anlamına baktığımızda hakların; tüze; toplumda kişiler arasındaki ilişkileri düzenleyen ve devlet gücüyle kendisine uyulması, yaptırıma (müeyyideye) bağlı kılınmış kurallar bütünü; haklar ve yükümlülüklerin toplamını gösteren toplumsal düzen¹⁴⁶ olarak kısa bir tanımı ile karşılaşırız. Hukuk, temelde normlar bütünü biçiminde anlaşılmakta, normlar ise yapılması ya da yapılmaması gerekenleri belirtmektedir. Başka bir ifadeyle normların belirleyici özelliği, “normatiflik” içerdikleri için bir yaptırım gücüne sahip olmalarıdır¹⁴⁷. Bu bağlamda hukukun, insan yaşamının belirlenmesinde ve etkilenmesinde önemli fonksiyonu bulunmaktadır. Zira hukuk, bir devletin yapısal unsurlarını oluşturan kurumları, söz konusu kurumların işleyişlerini, bu kurumlara özgülenen yetki ve ödevleri ve daha da önemlisi devletin vatandaşlarının haklarını ve ödevlerini belirleyen normlar sistemidir¹⁴⁸.

Hukuk bir olgu olmaktan çok “gerçekliği olan”ı değiştirmeye yönelik bir düzen, kendine uygun gördüğü ve gerçekleşmesini istediği bir “olması gereken”dir. Dolayısıyla kanunkoyucunun her dediğini hukuk olarak kabul ettirebileceği sonucuna

---

¹⁴⁶ Yılmaz, s.490.

¹⁴⁷ Değirmenci, Birgül, “*Feminist Hukukun (Eri) Hukuka Bakışı*”, *Toplumsal Cinsiyet, Farklı Disiplinlerden Yaklaşımlar*, Ed. Derya Altun, Huriye Toker, Nika Yay., Ankara Aralık 2017, s.11.

¹⁴⁸ Uygur, Gülriz; Çağlar, F. İrem, “*Kadına Yönelik Şiddet ve Hukuk*”, *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, Ed. Yıldız Ecevit, Nadide Karkiner, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yay., Eskişehir 2013, s.126.

da varmak yanlış olur. Hukuku varlığa bağlayan, böylece de bilimsel araştırmaya değer kılan, onun yansıttığı, yansıtmakla yükümlü olduğu “adalet değeri”dir. Dolayısıyla hukuk düşüncesi, her türlü “keyfilik”, “rastlantı”, “başlıbozukluk” kavramlarının dışlanması anlamına gelir¹⁴⁹. Keyfiliğin olduğu yerde adaletten söz edilemeyeceği gibi adaletin olmadığı yerde hakkın eşit dağıtımından da söz edilemez. Böyle bir durumda hukuk, adaletsizliğin bir formu olarak karşımıza çıkar. Yukarıda da açıklandığı üzere adaletsizliğin birçok örneği, hukuk normları ve bu normların uygulamalarıyla karşımıza çıkabilmektedir¹⁵⁰. Bu bağlamda kanunkoyucunun koyduğu her keyfi düzenlemenin hukuk olarak kabul edildiği ve nihai amacın gerçek adalet olmadığı bir hukuk anlayışı da aslında hukuk olarak kabul edilemez.

Hukuk-adalet ilişkisine yakından baktığımızda adaletin, daima hukukun üzerinde görüldüğü anlaşılmaktadır. Bilinen en genel tanıma göre de; “*Hukuk, adaleti amaçlar*”. Bu bağlamda iki kavram arasında iççelik bulunduğu yadsınmamaktadır. Bir bakıma **adalet**, hukuk uygulamasıdır ya da hukuk uygulaması, adaletin gerçekleştirilmesidir. Bununla birlikte yine de hukukun amaçladığı adaletin ne olduğunu söylemek günümüzde de pek kolay değildir¹⁵¹. Adalet kavramının veya adalet kavramlarının meydana getirilmesi, adaletin maddi içeriği bakımından, bir başka ifade ile adaletle alakalı değer yargılarının gerektiği ölçüde değerlendirilmesinde başvurulması gereken kriterin entelektüel açıdan anlaşılması, son derece basit görülebilmektedir. Ancak, kavram olarak adaletin çerçevesinin ne olduğunu belirlemek dahi, ahlâk ile ilgili terimlerin tanımlanması çabası içerisine

---

¹⁴⁹ Aral, Vecdi, *Adalet Kavramı*, Bir Adalet Bilimi Olarak Hukuk Bilimi, Ed. Adnan Güriz, Türk Felsefe Kurumu Yay., Ankara, 2013, s. 71.

¹⁵⁰ Uygur, 2016, s.115-116.

¹⁵¹ Akıllıoğlu, Tekin, *Adalet Kavramı ve İnsan Hakları*, Ed. Adnan Güriz, Türk Felsefe Kurumu Yay., Ankara 2013, s.50-51.

girenlerin önlerine gelen bütün zorlukları ve riskleri barındırır¹⁵². Adaletsizliğin içinde yer alan ve adaletsizlikleri geliştiren subjektif yargılar aslında “her yerdedir” ve bu yerlerin en tepesinde de hukukun yer aldığı görülür. Bu bağlamda tarihi süreç de göz önüne alındığında hukuktaki normların, kişisel yargıları oluşturan, geliştiren ve devamlılığını sağlayan egemen erkek ideolojisinden türetildiğini söyleyebiliriz¹⁵³. Bundan dolayıdır ki bir slogan haline gelen “*hukuk adaletsizdir*” söylemi özellikle feminist hukuk teorisi tarafından açıkça ortaya konulmaya çalışılmaktadır¹⁵⁴. Adaletsizlik, özellikle kadınların bazı haklarının kimi zaman doğrudan kimi zaman da dolaylı yoldan ihlal edilmesine neden olan ya da söz konusu hakların özgür bir biçimde yaşanmasının önüne geçen bir muamele şekli olarak ortaya çıktığında, bu muamelenin sonucu olarak haksızlığa neden olmaktadır¹⁵⁵. Zira Uygur’a göre de hukuk, tarih boyunca kadınların kendi seslerini duyurmalarına olanak sağlamamış hatta onların haklarını kısıtlamakla birlikte kadınlara kimi hakları tanımama yönünde açık bir tavır dahi sergilemiştir. Çağdaş dünyada hukuk, kadınlara karşı bu tavrını kadınların eşitlik haklarından yararlanması bakımından değiştirmeye başlasa bile bugün için hukuk, hâlâ toplumsal cinsiyet eşitsizliğini devam ettirmektedir¹⁵⁶. Türkiye’deki aile hukuku alanında kadının soyadı meselesinin hala aşılamamış olması, hukukun adaletsiz formunun tipik örneği olarak gösterilebilir.

Adaletin ne olduğu konusunda değişik görüşlerin bulunmasının önemli nedenlerinden biri de, hukukun hem yöneldiği hem de kapsamına giren amaçların ölçülemeyecek kadar değişik ve çok olması kabul edilmektedir. Hukukun

---

¹⁵² Tammelo, Lyndall Lorna, *Adaletin Özü Olarak Eşitlik*, Çev. Murat Önderman, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi, Haz. Hayrettin Ökçesiz, Nüans Basın Yay., 1. Kitap, İstanbul 1993, s.75.

¹⁵³ Uygur, 2015, s.122.

¹⁵⁴ Uygur, 2016, s.116.

¹⁵⁵ Kuçuradı, İoanna, *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2018, s.31.

¹⁵⁶ Uygur, 2016, s.116.

gerçekleştirmek için belirlediği amaçlar, “adalet idesi”nin kapsamını da belirlediğinden, söz konusu amaçların çok oluşu ile niteliği ve niceliği açısından farklı oluşu, adalet mevzusundaki düşüncelerde de istenip istenmediğine bakılmaksızın etkili olmaktadır¹⁵⁷. Ancak adalet, ilk önce tüm insanları kendi gibi görmek, diğer insanların da varlıklarını göz önünde bulundurmak yolunda bir tutum olmalıdır. Aslına bakılırsa bu durum, insanın kendinden başka insanlara da duyduğu saygının bir deyimini olarak kabul edilebilir¹⁵⁸. “*Adalet özlemi, insanların en eski özlemlerinden biridir.*” der Kuçuradi ve adaletin ne olduğuna yönelik ise bunun felsefenin en eski sorunlarından biri olduğunu belirtir¹⁵⁹.

Adalet kavramına içeriğini kazandıran ilk filozof olan Aristoteles’in¹⁶⁰, adalet kavramının belirsizliğini kabul ettiği görülmektedir. Onun, adaletsizliğin özelliklerini ortaya koymaya çalıştığı, bunu da adaletsizlikten geriye doğru, başka bir deyişle tersinden yola çıkarak adaletin unsurlarını kavramaya çalıştığı görülmektedir¹⁶¹.

“Hem yasaya uymayan insanın, hem çıkarıcı insanın, hem de eşitliği gözetmeyen insanın adaletsiz olduğu düşünülüyor. O halde açık ki, yasaya uyan insan da eşitliği gözetken insan da adaletli olacaktır. Öyleyse adalet yasaya uygun olanda ve eşitliği gözetende, adaletsizlik ise yasaya aykırı olanda, eşitliği gözetmeyende olur¹⁶².”

sözleri ile Aristoteles, kanuna uymayan ve eşitliği gözetmeyen adaletsiz olduğundan yola çıkarak, kanuna uyan ve eşitliği gözetenin adil olduğu sonucuna varmakta ve adalet ile adil olmanın bir ilke olan eşitlikle çok sıkı bağlarla bağlı olduğunu ileri sürmektedir¹⁶³. O halde ona göre kanuna aykırı olan, adaletsiz; kanuna uygun olan ise

---

¹⁵⁷ Güriz, 2011, s.64-65.

¹⁵⁸ Aral, Vecdi, *İnsan ve Norm*, İÜHFM, C.72, S.1, 2014, s.31.

¹⁵⁹ Kuçuradi, İoanna, *Adalet Kavramı*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s.39.

¹⁶⁰ Işıқтаç, s.80.

¹⁶¹ Wacks, Raymond, *Hukuk Kuramını Anlamak-Hukuk Felsefesi ve Hukuk Kuramına Giriş*, Çev. Fatma Süzgün Şahin Ünver, Serdar Ünver, Astana Yay., Ankara 2017, s.354.

¹⁶² Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, Çev. Saffet Babür, BilgeSu Yay., 7. Baskı, Ankara 2017, s.91.

¹⁶³ Adıyaman, Murat, *Aristoteles'in Adalet Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Felsefe Tarihi Bilim Dalı, İzmir 2010, s.34.

adildir¹⁶⁴. Ona göre; “Yasa tek tek erdemlere göre yaşamayı buyurur, tek tek kötülükleri de yasaklar¹⁶⁵.”

Aristoteles’in adalet anlayışları içerisinde dağıtıcı, denkleştirici adaleti ve hakkaniyeti savunduğu görülmektedir;

“Özelinde adaletin -ve ona karşılık olan hakkın- bir türü, onurun, paranın ya da topluma katılanlar [yurttaşlar] arasında bölüştürülebilir olan diğer şeylerin dağıtılmasında söz konusu olanıdır (çünkü bunlarda kişilerin eşitliğe aykırı ve eşit olarak bir şeye sahip olması söz konusudur).”

Bu açıklamaya göre onun dağıtıcı adaletin, adaletin bir türü olduğunu ortaya koyduğu görülmektedir. Ona göre adalet; “eşit olanlara eşit, eşit olamayanlara ise eşitsizlikleri ile orantılı olarak farklı davranmaktadır¹⁶⁶.” Dağıtıcı adaletin temel amacının, birey ile toplumun veya birey ile devletin arasında yer alan ilişkileri düzenlemek olduğu söylenebilir. Bu da kişilerin devlete karşı ödevlerinde kabiliyetlerine ve durumlarına göre değişmesi olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁶⁷. Özellikle 1980’lerden itibaren yeni sağ ideolojilerin yükselmesi ile bu ideolojinin hedefine koyduğu “refah devleti” karşısında Rawls’un refah devletini ve dağıtıcı adaleti savunduğu görülmektedir¹⁶⁸. Onun adalet teorisi, adil olan toplumların kurumları ile bağlantılı bulunmaktadır. Dolayısı ile ona göre adalet, bir bakıma da eşitliktir. Söz konusu eşitlik ise, başkasının

---

¹⁶⁴ Aristoteles, s.92.

¹⁶⁵ Aristoteles, s.94.

¹⁶⁶ Wacks, s.354.

¹⁶⁷ Güriz, 2011, s.161.

¹⁶⁸ Yükselbaba, Ülker, “Çağdaş Dağıtıcı Adalet Kuramları: Rawls’a ve Dworkin’e Göre Dağıtıcı Adalet”, *Hukuk ve Adalet, Kamu Hukukçuları Platformu*, İstanbul, 21-23 Nisan 2018, s.3. Bkz. https://www.kamuhukukculari.org/upload/dosyalar/UOlker_YuOkselbaba.pdf. Erişim Tarihi: 18.09.2021; “Rawls’un teorisinde adalet her şeyin temelidir ve her şeye önceldir. Dolayısıyla siyasal ve toplumsal alana yönelik bütün kararlar adalet ilkelerine dayanmalıdır ve adalet ilkelerinin çerçevesi içerisinde olmalıdır. Rawls’un devletin liberal olduğunu söylemek mümkündür. Devleti sosyal adaletçi olarak nitelendirmek mümkündür. Devlete düşen görev ise toplumdaki farklı görüşler arasında taraf tutmamak, kendi iyi anlayışlarını geliştirebilmesi için vatandaşlar arasında fırsat eşitliğini sağlamaktır. Rawls’a göre toplumsal yapı sürekli olarak şanslı doğanları ödüllendiren, geriye kalanları ise kendi kaderleriyle baş başa bırakan bir yapı olmamalıdır. Temel toplum yapısı hakkaniyete dayalı işbirliği koşulları içerisinde herkes için makul bir yaşamı sağlayacak şekilde dizayn edilmelidir.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Avşar, Hüseyin, *Siyaset Felsefesi Açısından John Rawls’un Adalet Teorisi*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ve Siyaset Bilimi (Siyaset Bilimi) Anabilim Dalı, Ankara 2006, s.17, 81-84. Bkz. <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/29211/4034.pdf?sequence=1>. Erişim Tarihi: 29.02.2022.

hak ve özgürlüklerini ihlal etmediği müddetçe kişinin özgürlüğünü güvence altına alacak ve toplum içindeki olanakların tarafsız bir şekilde dağıtılma ihtimalini temin edecek ilkeler tarafından oluşturulabilecektir. “*Kendimiz için istemediğimizi başkası için de istememek*” yönündeki talebi, etik anlayış içerisindeki adaletin de referans ifadesidir¹⁶⁹. Rawls’un adalet teorisi, örneğin eğitim alanında “fırsat eşitliği” biçiminde karşımıza çıkmaktadır¹⁷⁰. Modern anlamda sosyal hukuk devleti ortaya çıkınca sosyal adalet anlayışı da yeni uzanımlar kazanmakta, bu sayede de sosyal adalet ile maddi anlamda güçlü olanlarla olmayanların arasında sosyo- ekonomik bir dengenin kurulması için sosyal gerçeğe uyan adil bir düzen yaratma amacı güdülmektedir. Bu bağlamda sosyal adalet anlayışında, dağıtıcı adalet anlayışındaki gibi insanın kişisel kabiliyeti ile değil, tüm insanlara toplumdaki bir üye olduğu için ne gibi haklar ve ödevler düştüğü belirlenmektedir. Söz konusu hakların ve ödevlerin belirlenebilmesinde göz önünde bulundurulacak kriter ise bütünün iyiliğidir, bütünün ortaklaşa iyiliğidir¹⁷¹. Ancak dağıtıcı adalete yönelik en önemli eleştirilerden biri dağıtıcı adaletteki mutlak eşitliğin, eşitsizlik yarattığıdır¹⁷².

Bununla birlikte Aristoteles’in bir diğer adalet türü olan denkleştirici adalet anlayışına baktığımızda şu açıklaması ile karşılaşırız:

“...yasa yalnızca zararın farkına bakar ve onlara eşit muamele yapar: Yani birinin adaletsizlik yapıp yapmadığına, ötekini haksızlığa uğrayıp uğramadığına ve birinin zarar verip vermediğine, ötekini zarar görüp

---

¹⁶⁹ Işıktaç, s.386-389.

¹⁷⁰ “*Fırsat eşitliği, eğitime erişim açısından aynı şansa sahip olamayanlar açısından adaletsizlikleri üretir. Dağıtıcı adalet perspektifinden adaletsizlik, toplumun ekonomik yapısıyla kökleşen sınıf eşitsizliğini anlatır. Burada temel adaletsizlik, kaynakların dengesiz dağıtımudur ve bu dengesiz dağıtım sadece gelir eşitsizliğine değil, aynı zamanda sömürü, yoksunluk, iş piyasasından dışlanma ya da marjinalleşme gibi sonuçlara yol açar.*” Ayrıntılı bilgi için bkz: Polat, Selda, *Eğitim Politikalarının Sosyal Adalet Açısından Sonuçları Konusunda Yönetici ve Öğretmen Görüşleri*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi Teftişi Planlaması ve Ekonomisi Bilim Dalı, Ankara 2007, s.70-71.

¹⁷¹ Emni, Emin, *Pozitif Hukuk Uygulamasında Adalet İdesi*, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Ocak 1995, s.230-231.

¹⁷² Polat, s.16.

görmediğine bakar. Dolayısıyla yargıç eşitsizlik olan bu adaletsizliği denkleştirmeye çalışır¹⁷³.”

Buna göre örneğin hiç kimse, verdiğiinden fazlasını almamakla birlikte daha üstün konumda da olmamalıdır. Meydana gelen bir zarar söz konusu ise bu zararın neticelerini karşılama veya onarma yöntemi ile ortadan kaldırma, zarar gören menfaat dengesini yeniden inşa etme, mutlak eşitliğin bir gerekliliği olarak görülmektedir¹⁷⁴. Dolayısı ile burada bahsi edilen eşitliğin kanun önündeki mutlak eşitliği ifade ettiği görülmektedir¹⁷⁵. Bir başka örnek olarak ceza ile suç arasında eşitliğin olması, denkleştirici adaletin talebi olarak kabul edilmektedir. Yukarıda da açıklandığı üzere Adalet tanrıçası olarak da bilinen Themis’in elindeki terazi de denkleştirici adaletin sembolü olarak kabul edilmekte, dolayısı ile gözleri bağlı olan tanrıça, adaletin uygulandığı kişileri görmeden, diğer bir deyişle eşit mesafede durarak tarafsız bir şekilde denkleştirici adaleti sağlamaktadır¹⁷⁶. 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu’nun 77. maddesinde düzenlenen “sebepsiz zenginleşme” ile ilgili hüküm¹⁷⁷ denkleştirici adaletin hukuka bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine Anayasa Mahkemesi’nin denkleştirici adalet ilkesini temel aldığı bir kararına göre;

“Sebepsiz zenginleşmenin (haksız iktisabın) temeli hakkaniyet esasına dayanmakta olup, sebepsiz zenginleşmenin asıl unsurunu da denkleştirici adalet ilkesi oluşturmaktadır. Geçerli bir sebebe dayanmaksızın bir kişinin mal varlığından diğerinin mal varlığına kayan değerlerin eksiksiz iadesi denkleştirici adalet düşüncesine dayanır. Denkleştirici adalet ilkesi ise, haklı bir sebep olmaksızın başkasının mal varlığından istifade ederek kendi mal varlığını artıran kişinin elde ettiği bu kazanımı geri vermek zorunda olduğunu ve gerçek bir eski hale getirme yükümlülüğü bulunduğunu ifade eder¹⁷⁸.”

---

¹⁷³ Aristoteles, s.97.

¹⁷⁴ Işıқтаç, s.82.

¹⁷⁵ Emini, s.227.

¹⁷⁶ Işıқтаç, s.82; Güriz, 2011, s.161.

¹⁷⁷ TBK Madde 77: “Haklı bir sebep olmaksızın, bir başkasının malvarlığından veya emeğinden zenginleşen, bu zenginleşmeyi geri vermekle yükümlüdür. Bu yükümlülük, özellikle zenginleşmenin geçerli olmayan veya gerçekleşmemiş ya da sona ermiş bir sebebe dayanması durumunda doğmuş olur.”

¹⁷⁸ AYM, Emin Acar Başvurusu, Bşv. No. 2014/333, K.T. 04.10.2017.

Değerlendirmesi, denkleştirci adaletin hukukun uygulama alanında kendini gösterdiği somut örneklerden biridir. Bununla birlikte Aristoteles'in hakkaniyet anlayışına baktığımızda ise onun;

“oysa (eylemi) istemeyerek yaptığı zaman ne bir haksızlık yapıyor ne de haklı bir eylemde bulunuyor, yaptığı rastlantısal oluyor; çünkü adaletli olmaları ya da adaletli olmamaları rastlantısal olan eylemler yapıyor¹⁷⁹.”

açıklaması üzerinde durmak gerekir. Zira ona göre bilmeme neticesinde gerçekleştirilen ve “hata”, “yanılma”, “neticenin aşılması” gibi sebeplerden ötürü meydana gelen zararın giderilmesi gündeme gelmektedir. Dolayısı ile şayet bu sebeplerden ötürü irade kötü değil ise böyle bir durumda meydana gelen zararın “eşit” veya “orantılı” olmaktan farklılık gösteren bir değerlendirmeye tabi tutulması söz konusudur¹⁸⁰. Aristoteles'in doğru ve haklı görünen biçiminde oluşan hakkaniyetinin, Türk Medeni Kanunu ile Türk Borçlar Kanununun farklı maddelerinde¹⁸¹ yansıma şekilleri görülmektedir¹⁸². Dolayısı ile hakkaniyet ilkesi, hukukun uygulama alanı olan yargılama alanında da önemli bir ölçüt olarak alınmaktadır. Nitekim AYM'in verdiği bir karara, karşı oy veren bir yargıcın karşı oy gerekçesinde geçen;

“Yasaların hakkaniyet ölçütlerini gözetmesi hukuk devleti olmanın bir gereğidir. Yasa koyucu hukuki düzenlemelerde kendisine tanınan takdir yetkisini anayasal sınırlar içinde adalet, hakkaniyet ve kamu yararı ölçütlerini göz önünde tutarak kullanmalıdır¹⁸³.”

yönündeki itirazı, hakkaniyet ilkesinin ölçüt olarak alınması gerektiğini gösteren somut itirazlardan sadece biridir.

---

¹⁷⁹ Örneğin “...biri bir emaneti istemeyerek ya da korkudan verirse, onun ne haklı bir şey yaptığını ne de haklı eylemde bulunduğu, ancak rastlantısal davrandığını söylemek gerekir.” Daha geniş bilgi için bkz. Aristoteles, s.105-106.

¹⁸⁰ Işıқтаç, s.83.

¹⁸¹ “Örneğin; TMK Madde 4: Kanunun takdir yetkisi tanıdığı veya durumun gereklerini ya da haklı sebepleri göz önünde tutmayı emrettiği konularda hâkim, hukuka ve hakkaniyete göre karar verir.”

¹⁸² AYM üyesi Hicabi Dursun'un karşı oy gerekçesi, E.S. 2011/136, K.S. 2012/72, K.T. 17.05.2012.

¹⁸³ AYM üyesi Hicabi Dursun'un karşı oy gerekçesi, E.S. 2011/136, K.S. 2012/72, K.T. 17.05.2012.

Uygur, Kuçuradi'nin, düşünce bazında adaletin kavram olarak kavramsallaştırılması için başlangıç noktasını Aristoteles'ten aldığını, insanlar tarafından “adalet”ten söz edildiğinde, ifade edilmeye çalışılanın ne olduğuna baktığını vurgulamaktadır. Ona göre Kuçuradi; kişinin, adaletin sağlandığı bir dünya isteği ile belli bir durum/konumda istediği adaletin arasında fark gözetmektedir. Yaygın manada istenen adaletin, belli olmayan bir özlem ile ilişkili olduğunu, ancak biricik-özel durum/konumda istenen adaletin, belli bir isteği belirtmekle ilgili olduğunu dile getirmektedir. Kuçuradi'ye göre biricik/özel durumda olanla ilgili adalet, kavramsallaştırılmak istendiğinde -Aristoteles'teki gibi tersine olarak- önce mevcut olan adaletsizlik görülmeli, yani ona bakılmalıdır. Bu bağlamda var olan adaletsizlik ortaya konmadan “adalet” kavramsallaştırılamaz. Dolayısı ile bir düşünce olarak beliren “adalet”in yanında adaletsizliğin ise bir “olgu”yu, bir “durum”u karşıladığı görülmektedir¹⁸⁴.

Kuçuradi'ye göre ise;

“Adalet, değişik ve değişken koşulların, ama kişilerin ve insan türünün gelişmesine elverişli ya da en azından engelleyici olmayan değişik ve değişken koşulların sürekli yaratılmasını talep ediyor; yani ülkeler düzeyinde ve dünya düzeyinde insan haklarının korunmasını talep ediyor. Çünkü insan hakları, kişilerin insansal olanaklarının gerçekleştirilebilirliğinin genel koşullarını dile getiriyorlar: Kişilere insan olarak kendilerine borçlu olunanların verilebileceği ve insan olarak kendilerinin de başka kişilere borçlu olduklarını verebilecekleri¹⁸⁵.”

Bu bağlamda adaletin insan hakları ile doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. “*Adalet aramak ve istemek*” de insan haklarından biridir¹⁸⁶. Zaten insan hakları ve adalet kavramları ortak kabul edildiğinden birbirinden ayrı düşünülememektedir. Yine Kuçuradi'ye göre;

“Adalet, bir üst ilke olarak karşımıza çıkıyor. Talep ettiği şey: Sosyal, ekonomik ve siyasal ilişkilerin düzenlenmesini belirleyen ilkeleri ve kamu

---

¹⁸⁴ Uygur, 2016, s.89.

¹⁸⁵ Kuçuradi, 2013, s.46.

¹⁸⁶ Akıllıoğlu, s.49.

alanında kişilerin göreceği muameleyle ilgili normları -yani hukuku- her tarihsel anda mevcut koşullara insan hakları bilgisinin ışığı altında bakarak türetmektir. ...Adalet fikrini kavramlaştırmak, ilkeler-kurallar türetmek, adaletsizlikle savaşmak için 'onsuz olunmayacak koşullar' ise de elbette tek başına yetmez."

Çünkü bunun için felsefi bilgiye de sahip olmamız gerektiği üzerinde duruyor Kuçuradi ve "Özellikle yargıç ve kamu görevlisi olanlar için, bu bilgi, onsuza olunamayacak bir bilgidir¹⁸⁷." diyor.

Doğal hukukçulara göre; kendi anlayışları pozitif hukukun ötesinde ve üzerindedir. Zira hukukta bir ide durumundaki "adalet", doğal hukuk sayesinde yansıtılmakta ve içeriğini kazanmaktadır. Bundan hareketle doğal hukuk, tüm zamanların ve tüm toplumların içerisinde kabul gören "olması gereken"i sunmaktadır. Bu bağlamda doğal hukuk, insan zihninin ve vicdanının içinde varlığını sürdüren "adalet" duygusu ile oluşarak "olan"ın yerine "olması gereken"i öncelikli görmüştür¹⁸⁸. Örneğin doğal hukuk anlayışına göre yargıç, kanunda hüküm bulunmasa dahi önüne gelen somut uyuşmazlığı çözmek mecburiyetindedir. Söz konusu mecburiyet, pozitif hukukun, diğer bir ifade ile normatif düzenin yanıt vermediği/veremediği konularda doğal hukuka uymanın zorunluluğunu gündeme getirmektedir. Bilhassa bu durum, pozitif hukuk yorumlanırken doğal hukukun açıktan olmasa dahi gizli bir işleve sahip olduğunu göstermektedir¹⁸⁹. Bu bağlamda Sancar ve Ümit Atılgan örneğin;

"Yargılama faaliyetinin amacının toplumun düzenini sağlamak olduğunu, ...bu amacın ancak adalet temelinde ve sayesinde gerçekleşebileceği...:Yargılama faaliyetinin temel amacı, elbette ki toplumun düzenini sağlamaktır. Ama o düzeni sağlarken de adaleti gerçekleştirmektir. Çünkü siz toplum düzenini sağlayayım derken eğer adaletten sapma gösterirseniz, o zaman daha çok düzeni sarsarsınız."

¹⁸⁷ Kuçuradi, 2013, s.46-47.

¹⁸⁸ Ögütçü, Muhlis, *Doğal Hukuk ve Pozitif Hukuk Işığında İnsan Hakları Alanındaki Bazı Kavramlar*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.7, 2005, s.570-576.

¹⁸⁹ Güriz, 2011, s.142.

tespitinde bulunmuşlardır. Buradan hareketle faaliyet içindeki yargı erkinin amacının, sadece toplum düzenini sağlamak olduğunu ileri sürmek ve bununla yetinmek adaletten sapılmasına, dolayısıyla esasen toplumsal düzenin de sarsılmasına neden olur¹⁹⁰. Doğal hukukçular adaletin, bütün pozitif hukuk sistemlerinde varlığı hissedilen bir kavram olduğunu ve pozitif hukukun “haklılığın-haksızlığın”; “doğruluğun-yanlışlığın”; “iyiliğin-fenaliğin” ölçüsünün doğal hukukta aranması gerektiğini savunmuşlardır. Böylece adaletin bir *kriter* (ölçüt) fonksiyonunu yerine getirdiği belirtilmiştir. Ancak pozitif hukuku sorgulamada ve değerlendirmede kullanılan adalet fikri, pozitif hukukta öngörülen iyileştirmeye ve değişiklik yapıldıktan sonra yerini, başka bir fikre veya ideale bırakmaktadır¹⁹¹. Doğal hukuk düşüncesine göre; bir devlette uyulması zorunlu olan pozitif hukuktaki bu yaptırım gücünün esas sebebi, pozitif hukuk normlarının adalet, ahlâk gibi değerlere, diğer bir ifade ile doğal hukukun öncelediği değerlere uygunluk gösterdiğine yönelik inancın bulunmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısı ile pozitif hukukun değerlendirilmesinde doğal hukuk normlarının geçerliliği ve yararlılığı, bir ölçüt işlev olarak kabul edilmektedir. Bunun yanında pozitif hukukun saygınlık kazanmasında ve kendisine bağlı olunmasında, doğal hukukun idesi olan adalete uygunluğunun önemle etkili olduğu da vurgulanmaktadır¹⁹².

Hukuki pozitivizm ise, adaletin tanımlanmasının çok zor bir kavram olduğu görüşündedir. Bu yaklaşıma göre, adalet sorunu yüzyıllardan beri tartışılmış olmasına rağmen, bu konuda tatminkâr bir uzlaşma sağlanamamıştır. Güriz’e göre örneğin;

“Kelsen, adalet sorununun hukuk felsefesinin gündeminden çıkarılmasını savunmuştur. Bazı hukuki pozitivistler ise adalet konusundaki tam zorluğun, bu konunun bir yana bırakılmasını haklı gösteremeyeceğini, çünkü adalet

---

¹⁹⁰ Sancar, Mithat; Ümit Atılğan, Eylem, “Adalet Biraz Es Geçiliyor...”: Demokratikleşme Sürecinde Hâkimler ve Savcılar, Tesev Yay., İstanbul 2009, s. 19.

¹⁹¹ Güriz, Adnan, *Adalet Kavramı*, Adalet Kavramının Belirsizliği, Türk Felsefe Kurumu Yay., Ankara 2013, s.18.

¹⁹² Güriz, 2011, s.142.

meselesinin hukuk hayatında sürekli tartışılan canlı bir kavram olduğunu belirtmiştir. Bu yaklaşıma göre ilgi, pozitif hukuku etkileyen ve pozitif hukuktan etkilenen adalet duygusu üzerinde yoğunlaştırılmalıdır¹⁹³.”

Hukuki pozitivistler, adalet idesinin gerçekleşmesi çabası içinde olan doğal hukuk anlayışının, sadece değişken nitelikler yüklenebileceğini öne sürer. Bu anlayışa göre adalet idesinin muhtevasını meydana çıkarmakta yeterli gelemeyebilen uyulması kaçınılmaz özellikteki “pozitif hukuk”a karşıt olarak, muhtevasına yönelik net ve güvenli bir bilgilenme imkânı olmayan doğal hukuk anlayışına öncelik verilmesi ve pozitif hukukun üstünde görülmesi, hukuktaki öngörülürlüğü ortaya koyan hukuk güvenliğini bertaraf etmektedir¹⁹⁴. Ancak adaletin ilk olarak “pozitif hukuk”un onanmasını, yürürlük kazanmasını ve hatasız olarak uygulama alanı bulmasını ifade ettiği göz ardı edilmemeli, dolayısı ile hukuk tarafından belirlenen ne varsa uygulama alanına sahip olmalıdır. Hukukun keyfilikten de uzak tutularak elbette korunması gerekmektedir. Aynı zamanda hukuktaki nihai amaç adaletin tecellisi olduğundan adalet kavramı, kuraldışılık olmadan tüm hukukla ilgili karar verme güçlerinin, sadece bir esas “ide”ye hizmet etme düşüncesini belirtmektedir¹⁹⁵.

Del Vecchio’nun kuramına göre gerçek anlamda devlet, varlığının tek gerekçesi durumundaki amacı ile tam olarak bağdaşmayan hiçbir faaliyet için yetkili değildir. Dolayısı ile adalete aykırı faaliyet içerisinde olan bir devlet, “ihmalkâr devlet”tir. Radbruch ise eski hukuki pozitivist anlayışından uzaklaşarak hukukun amacının adaletin sağlanmasından başka bir şey olmadığını¹⁹⁶, dolayısı ile hukuk ile devletin amaçlarının birbirlerinden ayrılamayacağını ileri sürmektedir¹⁹⁷. Adalet kavramına özel önem veren Radbruch, hukukun kişisel hak ve özgürlükleri hiçbir koşulda ortadan

---

¹⁹³ Güriz, 2013, s.21.

¹⁹⁴ Ögütçü, s.578.

¹⁹⁵ Stammer, Rudolf, *Adalet İdesi*, Çev. Ali Acar, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, C.2, S.2, 2012, s.165.

¹⁹⁶ Wacks, s.54-55.

¹⁹⁷ Güriz, 2011, s.357.

kaldıramayacağını, şayet tamamen adalete aykırılık meydana getiren bir norm söz konusu ise bu durumda o normun uygulanmaması gerektiğini savunmaktadır. Zira ona göre, bir hukuk normundan bahsedilebilmesi için o normun aynı zamanda “adalet idesine” yönelmesi gerekmektedir. Bu bağlamda adalete uygun olmayan bir hukuk normunun “hukuk olmayan hukuk” olduğunu, dolayısı ile göz ardı edilmesi¹⁹⁸ gerektiğinin altını çizmektedir.

Adalet tartışmaları içerisinde özellikle dikkat çeken iki kavram olduğu görülmektedir. Uygur’a göre bu iki kavram; “insan hakları” ve “insan onuru”dur. Özellikle insan hakları düşüncesinin hukukta var olan adaletsizliği görmek bakımından bir başlangıç noktası oluşturduğunu ileri süren Uygur, insan hakları düşüncesinden yola çıkarak hukuktaki adaletsizliği görmenin elverişliliğini üç noktada değerlendirmektedir;

“1. İnsan hakları günümüz hukuk sistemlerinin adil olmasını sağlayan kriter olarak adalet anlayışlarında ve adalet kavramının gerektirdikleri olarak yer almaktadır. 2. Günümüz hukuk sistemlerinde ve uluslararası hukukta insan hakları, hukuki kavram olarak yer almaktadır. 3. Adaletsizliğin görülmesi, yani insanın görülmesi bakımından insan hakları düşüncesi önemli rol oynar¹⁹⁹.”

Bu bağlamda günümüze hâkim olan anlayışın insan hakları olduğu anlaşılmakta, dolayısı ile insan haklarının, dağıtıcı adalet²⁰⁰ düşüncesinin şartları olduğu kabul edilmektedir²⁰¹. Örneğin İHEB’in 1. maddesi: *“Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdanla donatılmışlardır, birbirlerine kardeşlik*

---

¹⁹⁸ Işıktaç, s.306.

¹⁹⁹ Uygur, 2016, s.118.

²⁰⁰ “Dağıtıcı adalet anlayışına göre denkleştirici adaletin düzenlediği konularda salt eşitlik, gerçek eşitlik olmayabilir. Dolayısı ile herkese eşit olanın verilmesi, herkesin eşit işleme tabi tutulması bazı durumlarda eşitliği ortadan kaldırmaktadır. Dağıtıcı adalette, insanlara yetenek ve topluma katkıları oranında dünya nimetlerinden yararlanacakları bir hukuk düzeni sağlanmalıdır. Örneğin suç ile ceza arasındaki denkleştirmede çeşitli faktörler ele alınarak ceza verilmelidir. Kusur, taammüd, taksir, mükerrer suç ceznin takdirinde, miktarının azaltılıp çoğaltılmasında belirleyici faktörlerdir. Aynı suçu çok defa işleyen ile ilk defa işleyen arasında fark olmalıdır. Böylece denkleştirmeden ziyade, bazı faktörlerin ilavesiyle dağıtma daha âdil bir hukuk düzeni yaratmaktadır.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Öktem, Niyazi; Türkbağ, Ahmet Ulvi, *Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet*, Der Yay., İstanbul 2022, s.82-83.

²⁰¹ Uygur, 2016, s.118.

anlayışıyla davranmalıdır.” biçiminde düzenlenerek hukuka “insan hakları” ve insan onuru” kavramlarını yerleştirmesi bakımından esasen önemli bir ilerlemedir. Ancak bu kavramların norm haline gelmesi dolayısı ile de varlığı, toplumdaki özellikle dezavantajlı gruplara yönelik meydana gelen adaletsizliklerin görünür hale gelmesine engel de olabilmektedir. Bu bağlamda evrensel insan haklarındaki “haklar”, özellikle kadınların insan haklarını karşılamak için değil, kimi zaman ataerkilliği haklı gösterip normalleştirmek, meşrulaştırmak ve sürekliliğini sağlamak için kullanılabilir. Hatta günümüzde insan hakları ile ilgili birçok uluslararası belge olmasına rağmen mahkeme kararlarına baktığımızda “haklı gösterme” ve “gerekçelendirme” için azımsanamayacak bir çoğunlukla felsefeye de başvurulmadığı görülmektedir. Felsefi bilgiden yoksun bir yaklaşım ise adaletsizliğin pekişmesine imkân tanımaktadır. Tüm bu olumsuzlukların yanında örneğin yaklaşık 20 yıl önce meydana gelen 11 Eylül Saldırıları olarak da bilinen terör saldırıları sonrası “insan hakları”nın, artık insanlara bir müdahale etme aracı olarak kullanıldığı ve hak ve özgürlüklerin özüne dokunulduğu dahi görülmektedir. Sonuç olarak insan haklarının, tüm insanların insan onurunu eşit bir şekilde korumak adına değil, belirli bir kesimin haklarını korumak ve geriye kalan “öteki”lerin acı çekmesine neden olacak biçimde kullanıldığı görülmektedir. Aynı zamanda insan hakları ile alakalı adaletin aranması “soyut haklar bütünü” biçiminde meydana çıktığından insan hakları, adaletsizliğin değişik biçimlerinin görünmesinde de yeterli olamamaktadır. Bu bağlamda yukarıda da değinildiği üzere soyut insan hakları ve mevcut insan hakları belgeleri, adaletsizliğin görünmesinde ya da ortadan kaldırılmasında yeterli görünmemektedir. Burada dikkat çeken husus, günümüzde var olan adaletsizlikle ilgili iddiaların da insan hakları ile alakalı olduğudur. Bu adaletsizliğin görünür hale gelmesinin sağlanmasında Uygur’a göre öncelikle adaletsizliğin farkındalığında olan bir bilgi gerekmektedir. Başka bir

ifadeyle “aklıbaşındalık” gerekmektedir. Aklıbaşındalığın sağlanabilmesi için de mutlaka “etik bilgi” gerekir. Çünkü ancak bu etik bilgi sayesinde halihazırdaki insan hakları ile ilgili belgeler eleştirilebilir ve bu belgelerin nasıl anlaşılması gerektiği doğru şekilde ortaya konabilir. Adaletsizliğin görünür olmasını engelleyen hatta bunları kabuledilebilir hale getiren yaklaşım ya da normlar olmasına rağmen yine de adalet ile adaletsizlik kavramları arasındaki mesafeyi kapatmak bakımından insan haklarından hareket etmek uygun görünmektedir. Günümüzde ise bu eleştirilere karşılık gelecek şekilde, özellikle insan hakları hukuku alanında değişikliklerin meydana geldiği görülmekte; örneğin kadınlarla ilgili insan haklarına yönelik belgeler, onaylanarak yürürlük kazanmaktadır. Bu da insanlara yönelik hakların dönüştürücü etkisi olduğunu göstermektedir. Ancak insan hakları belgeleri ile bu hakların güvencelemesi her ne kadar önemli olsa da bunların yeterli olmadığı belirtilmiştir. Yine de adaletsizliklerin görünürlüğüne tamamen ortadan kalkmaması adına insan hakları ile ilgili belgeler ve bu belgeleri güvenceleyen normlar önemlidir. Ancak etik bilginin, adaletsizliğin görünürlüğüne ortadan kaldırılmasında insan hakları belgelerinden önce geldiği de unutulmamalıdır²⁰².

Feminist literatüre baktığımızda ise, daha önce de belirtildiği üzere “*hukuk adaletsizdir*” şeklinde bir slogan çıkar karşımıza. Bu slogan bilhassa tarihi bir değerlendirme yapıldığında hukukun, toplumsal cinsiyetlere yönelik eşit olmayan bu tutumuna parmak basmaktadır. Söz konusu manada “hukuk adaletsizdir” ifadesi ile yaşanan adaletsizliklerin toplumsal cinsiyet ayrımcılığı nedeni ile meydana geldiğinin altı çizilmekte; yaratılan ve yaşatılan adaletsizliği görebilmek ve ortaya çıkarabilmek için hukukun uygulama alanında görev yapan yargıçların, savcılarının ve avukatlarının ideolojik karakterdeki ataerkil bakış açısına bakmak gerektiği ileri sürülmektedir²⁰³.

---

²⁰² Uygur, 2016, s.118-122.

²⁰³ Değirmenci, s.12.

Pozitif hukukta yer almalarına, bir diğer ifade ile normatif hale gelmiş olmalarına rağmen kadınların toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak bakımından adaletsiz olarak kabul edilen eski Türk Medeni Kanunu'daki "evlilik yaşı"²⁰⁴, "kadının çalışması"²⁰⁵ ya da "ailenin reisi"²⁰⁶ meselesi ile ilgili düzenlemeler örnek gösterilebilir. Bununla birlikte örneğin kadının evlenmesi halinde soyadının ne olacağı konusu uzun yıllar her ne kadar aşılmaya çalışılsa da bugün dahi tam olarak aşılabilmiş bir mesele değildir. Zira 4248 sayılı Kanun ile değiştirilen 153. madde²⁰⁷, kadının kocasının soyadının önünde önceki soyadını taşıma imkânı verse de kadının, kocasının soyadını taşıma zorunluluğu yeni Türk Medeni Kanunu madde 187'de aynen varlığını korumaya devam etmektedir. Buna göre TMK madde 187:

"Kadın, evlenmekle kocasının soyadını alır; ancak evlendirme memuruna veya daha sonra nüfus idaresine yapacağı yazılı başvuruyla kocasının soyadı önünde önceki soyadını da kullanabilir. Daha önce iki soyadı kullanan kadın ise bu haktan sadece bir soyadı için yararlanabilir"²⁰⁸.

hükmü ile kadının bekârlık soyadını kocasının soyadının önüne alması için ayrıca bir idari işlem yaptırması gerekmekte, yaptırmadığı takdirde sadece kocasının soyadını

---

²⁰⁴ 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi (mülga) Madde 88: "Erkek on yedi, kadın on beş yaşını ikmal etmedikçe evlenemez. Şu kadar ki hakim, fevkalade hallerde ve pek mühim bir sebebe mebni on beş yaşını ikmal etmiş olan bir erkeğin veya on dört yaşını bitirmiş olan bir kadının evlenmesine müsaade edebilir. Karardan önce ana, baba veya vasinin dinlenmesi şarttır."

²⁰⁵ 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi (mülga) Madde 159: "Karı koca mallarını idare için hangi usulü kabul etmiş olursa olsun karı, kocanın sarahaten veya zımmen müsaadesi ile bir iş veya sanat ile iştiğal edebilir. Kocanın izinden imtinaı halinde, karı, kendisinin bir iş veya bir sanat ile iştiğal etmesi birliğin veya bütün ailenin menfaati icabı olduğunu ispat ederse bu izin, hakim tarafından verilebilir. Koca, karısını bir iş veya sanat ile iştiğalden menettiği takdirde keyfiyet katibi adil marifetiyle ilan edilmedikçe hüsnü niyet sahibi üçüncü şahıslara karşı hüküm ifade etmez." "Bu madde, Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilen bir maddedir." Bkz. AYM, E.S 1990/30, K.S 1990/31 K.T. 29.11.1990.

²⁰⁶ 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi (mülga) Madde 318: "Aile halinde yaşayan mütaaddit kimseler üzerinde ev reisliği, kanuna veya akte veya örfü göre, reis olan kimseye aittir. Reislik hakkı, kan veya sıhri hısımlık sıfatıyla yahut işçi, çırak, amelede olduğu gibi bir akit sebebiyle birlikte yaşayanların kaffesi üzerinde caridir."

²⁰⁷ 743 sayılı Kanun'un 4248 sayılı Kanun ile değiştirilen 153/1 maddesi: "Kadın, evlenmekle kocasının soyadını alır; ancak evlendirme memuruna veya daha sonra nüfus idaresine yapacağı yazılı başvuru ile kocasının soyadı önünde önceki soyadını da kullanabilir. Daha önce iki soyadı kullanan kadın, bu haktan sadece bir soyadı için yararlanabilir."

²⁰⁸ "4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, 01.01.2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir."

almaktadır²⁰⁹. Türkiye'deki evli kadının soyadına yönelik AİHM'in Türkiye aleyhine verdiği bir karar²¹⁰ olmasına rağmen, bu meselenin tam olarak çözülmesine yönelik başta kanunkoyucunun irade ortaya koymada isteksiz olması ve yüksek yargının da kadın erkek eşitliğine aykırı olarak adaletsiz olan bu düzenlemeyi iptal etmeye yönelik tam bir tavır sergilememesi son derece isabetsiz ve adaletsiz bir yaklaşımdır. Avrupa Konseyi'ne taraf devletler içerisinde evli kadının, kocasının soyadını alması zorunluluğunun olduğu yegâne ülkenin hala Türkiye olduğu²¹¹ düşünülürse iktidar dâhil olmak üzere kanunkoyucu ve kanun uygulayıcılarının ataerkil önyargıların doğrultusunda hareket ettikleri ve aldıkları bu tavrı değiştirmemek için şiddetli bir

---

²⁰⁹ Dinler, Veysel, *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Hukuk, HUZEM Bünyesinde Hazırlanan Ders Notu*, Çorum Eylül 2019, s.11-12. Bkz. <http://veyseldinler.com/wp-content/uploads/2018/09/Toplumsal-Cinsiyet-E%C5%9Fitli%C4%9Fi-ve-Hukuk-8.-hafta.pdf>. Erişim Tarihi 15.11.2021.

²¹⁰ "AİHM, 2004'te karara bağladığı Ünal Tekeli-Türkiye Davasında Türkiye'nin evli kadının kocasının soyadını almasında ulusal düzenlemenin AİHS'in 8. maddesine aykırı olduğunu yine Türk hukuk sisteminde aile adının belirlenmesi bakımından kabul edilen düzenlemelerin cinsiyete dayalı farklı muamele oluşturduğu ve bu durumun AİHS'in 14. maddesine aykırı olduğu yönünde ihlal kararı vermiştir." Ayrıntılı bilgi için bkz. Helvacı, Serap, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin ve Anayasa Mahkemesinin Kararları Işığında Evli Kadının Soyadı*, MHB, C.35, S.1, 2015, s.161-162. "Ancak AİHM'in yargılama süreci içerisinde Türkiye'nin iddiası son derece dikkat çekicidir. Buna göre Türkiye, devletin normlar yolu ile bu müdahalesinin hukuka uygun ve kabuledilebilir makul temelleri olduğunu iddia etmiştir. Buna göre dayandırdığı gerekçelerden biri, düzenlemenin toplumsal uzlaşma sonucu ortaya çıktığı, geleneksel niteliği bulunduğu ve aile yapısını koruduğudur. İkincisi ise nüfus idaresi ve benzeri pek çok kurumun işleyişinin böyle bir düzenlemeyi mümkün kılmadığı yönündedir. Devletin kamu düzenini tesis etmek açısından kişi hakları ve kamu düzeni arasında bir denge tesis etmeye çalıştığı ve bu doğrultuda bu alanda düzenleme yapma yetkisini haiz olduğu iddiası olduğu görülmektedir. Dolayısı ile Türkiye bu hakların kişiye sıkı sıkıya bağlı haklar kategorisinde olmasının her türlü düzenlemenin ve belirli kuralların ötesinde olduğu anlamına gelmeyeceği görüşünü savunmuştur. AİHM ise bu yönde bir geleneğin kabul edilebilirliği ve bunun bir zorunluluk doğurup doğurmadığı; diğer eşe seçme şansı tanınmaksızın dayatılmasının kabul edilebilir bir yaklaşım olup olmadığını incelemiş ve bu açıdan öncelikle cinsiyet eşitliğinin tesis edilmesinin hedeflenen bir ilke olduğunu belirlemiştir. Bu bağlamda Mahkeme özellikle aile yapısının korunması ve güçlendirilmesi için bu zorunluluğun olmaması halinde de mümkün olduğu sonucuna varmıştır." Ayrıntılı bilgi için bkz. Tümay, Murat; Altınel, Gökçe, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Gunes V. Turkey Kararının Türk Anayasa Hukuku Açısından Tahlili*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.33, 2015, s.170-171. "Tüm bu gelişmelere rağmen AİHM'in Ünal Tekeli kararı sonrasında evli kadının soyadı meselesi yine tartışılmaya devam etmiş ve bu sefer de Türk Medeni Kanunu'nun 187. maddesine ilişkin olarak Anayasa'ya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurulmuştur. Anayasa Mahkemesi yine eski Medeni Kanunu'nun 153. maddesi ile ilgili verdiği kararı Türk Medeni Kanunu'nun 187. maddesi için de tekrarlamış, Anayasa'ya aykırılık bulunmadığı sonucuna varmıştır. Ancak Anayasa Mahkemesi'nin kararı bu yönde olmasına rağmen evli kadının soyadı meselesi güncelliğini hala korumaktadır." (AYM 10.03.2011 E.S. 2009/85, K.S. 2011/49, K.T. 10.03.2011, RG 21.10.2011). Ayrıntılı bilgi için bkz. Helvacı, s.162.

²¹¹ Tacir, Hamide, *Evli Kadının Kendi Soyadını Kullanması Konusunda Anayasa Mahkemesinin Yaklaşımının Temel Hak ve Özgürlükler Bakımından Değerlendirilmesi*, Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.5, S.1, Haziran 2017, s.54.

şekilde direndikleri görülmektedir. Çünkü muğlak ifadelerle aile kavramının “kutsallığına”, “toplumsal uzlaşya” veya “kamu yararına” yönelik açıklamalar ve gerekçelendirmeler kamu vicdanındaki adalet duygusuna merhem olamamakta, aksine kamu vicdanını yaralamaktadır. Bu bağlamda aile kurumunun kutsallığından yola çıkılarak var olan düzenlemenin, eşitliğe aykırı olmadığı yönünde tavır sergilenmeye çalışılsa da evlenen kadının toplumdaki dezavantajlı konumunun, kanun yolu ile yeniden üretildiği ve bunun da hukuk yolu ile güvencesinin sağlandığı görülmektedir. Kadın, ihlal edilen kişilik hakları dışında gerek evlilik gerekse evliliğin sona ermesi durumunda soyadı değişikliği için hem ekonomik hem de hayatın olağan akışında karşılaştığı zorluklar bakımından da bir külfete girmekte ve buna da hukuk yolu ile bir zorunluluk getirilmektedir. Bu bağlamda kadınların toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından adaletsiz kanun ve uygulamalarla karşılaşması ve bunların kendisine dikte edilmesi, hukuk yolu ile tahakkümün devam etmesini sağlamakta hukuk da bu yönde araştırmaktadır.

Kadınların maruz kaldığı adaletsizliklere ilişkin yapılan tespitler arasında Mill’in;

“insanlık tarihinin en yakın zamanlarına kadar erkeğe, kadının “egemeni” olarak bakıldığı²¹²” ve “bir kadının doğal mesleğinin eş ve anne olmak olduğunun, erkeklerin genel düşüncesi olduğu varsayılır²¹³.”

tespiti, cinsiyetler arası eşitsizliğin kaynağını göstermesi bakımından önemlidir. Bugün bile bu düşüncenin yaşamın hemen her alanında yaşadığı ve yaşatılmaya çalışıldığı görülmektedir. Zira toplumda erkeğin, kadının egemeni olduğu algısı ve kadından iyi bir eş ve anne olması beklentisi, hâlâ varlığını sürdürmektedir. Özellikle hukuk normları tarafından yasak olmasına rağmen toplum içerisinde küçük yaşta kız çocuklarının eğitim haklarından mahrum bırakılmaları hatta evlendirilmeleri, egemen

---

²¹² Mill, John Stuart, *Kadınların Köleleştirilmesi*, Çev. Ahmet Özcan, Bilge Kültür-Sanat, 2. Basım, İstanbul 2019, s.16.

²¹³ Mill, s.61.

erkek anlayışının devam ettiğine, dolayısı ile yaşanan adaletsizliklere sadece birer örnektir. Hukuk alanında buna karşı caydırıcı yaptırımların yetersiz oluşu, hatta çoğu zaman kadınları ötekileştirip ikincilleştiren bu tür adaletsizliklerin gerek siyasi gerekse diğer iktidar odakları tarafından bilinmesine rağmen göz ardı edilmesi, bu adaletsizliklerin yaşanmasını devam ettirmekte ve yeniden üretilmesini sağlamaktadır.

Hukuka feminist perspektiften bakıldığında yapılan eleştirilerin biri de, toplumsal cinsiyetle ilgili ilişkilerin hukuki süreçlerdeki tartışmalar içinde göz önünde bulundurulmaması konusudur. Dolayısı ile bütün sosyal faaliyetlerde olduğu gibi hukukun kendisi de sosyal olgudan kaynaklanmaktadır ve yine hukuk, kültürün bir aracıdır²¹⁴. Özellikle yargılama süreci göz önünde bulundurularak mağdur haklarına baktığımızda bu konuda gereken hukuki ve idari önlemlerin olmayışı ve kanunu uygulayanların toplumsal cinsiyete dayalı kalıp yargıları ve geleneksel alışkanlıkları, kadınların adalet erişiminde önemli bir engel olarak görülmektedir²¹⁵. Bu bağlamda hukuk normlarını meydana getirenlerin ve uygulayanların, hukukun adaletsiz olan formundan yana tavır almayı seçtiklerini ve meydana gelen bu adaletsizliği hukuk ve adalet adına kalıplaşmış ataerkil anlayış ile meşrulaştırdıklarını, felsefi bilgiden uzak, etik değer, insan onuru, açık fikirlilik, tarafsızlık gibi ilkelere riayet etme gereği bile duymadan sürdürdüklerini üzümler izlemekteyiz.

Sonuç olarak tarihi bir değerlendirme yapıldığında yukarıda da belirtildiği üzere gerek hukuku yaratan kanun koyucuların gerekse hukuku uygulayan yargıç, savcı ve avukatların, yani bu kuralları uygulayan hemen herkesin ataerkil bir bakış açısından yola çıkan bir ideolojiye sahip oldukları görülür. Bu durum, hukukun oluşumundan

---

²¹⁴ Akçabay, Fehmiye Ceren; Hanbay Çakır, Ebru; Karabacak, Huriye, *Cinsiyete Dayalı Şiddetle Mücadelede Yargılama Standartları*, Kapasite Geliştirme Derneği-Kadın Dayanışma Derneği, Şen Matbaa, Ankara Ekim 2018, s.11.

²¹⁵ Akçabay vd., 2018, s.41.

uygulanmasına kadar her alana erkek egemen anlayışın hâkim olduğunu göstermektedir. Zira kolluk kuvvetini oluşturan polislerden tutun savcılar, yargıçlar ve diğer tüm hukuk uygulayıcılarının ataerkil ideoloji ile eğitim aldıkları, ataerkil ideoloji ile çıkarılan hukuk kurallarını, yine ataerkil bir ideoloji ile uyguladıkları görülmektedir. İdeolojik görüş, ataerkil olduğu için de kadının toplum içerisinde ikincil statüde tutulduğu ve örneğin ona karşı şiddetin mazur görülüp normalleştirilmesinde yasal düzenlemelerin önemli bir işlevi olduğu görülmektedir. Dolayısı ile adaletsizlik ve onu besleyen önyargılar yukarıda da belirtildiği üzere her yerdedir ve bunların başında da hukuk gelmektedir²¹⁶. Toplumda adaletsizliğe maruz kalan, adalete erişimde devamlı olarak sıkıntı yaşayanlar arasında en çok kadınlar yer almaktadır. Bu bağlamda Uygur'a göre, "yapısal adaletsizliğin" sürdüğü kurumların bir ayağını da hukuk oluşturmaktadır²¹⁷. Bu durum, hukukun kendi tabiatında yapısal adaletsizlik olduğu anlamında değil, tarihsel bakımdan örneğin hukukun eril biçimde oluşturulmasından ileri gelmektedir. Bir başka ifade ile yapısal adaletsizliğin, toplumsal süreçlerde kimi grup kişilerini sistematik olarak baskı altına aldığına ya da bu kişilerin kapasitelerini geliştirme vasıtalarından mahrum bırakıldığında ortaya çıktığı görülmektedir²¹⁸. Uygur'a göre;

"...hukuk, başta aileyle ilgili olmak üzere içerdiği hukuk normlarıyla ve hukuk uygulamalarıyla, toplumsal cinsiyet bakımından yapısal adaletsizliği sürdürmüştür ve sürdürmektedir. Özellikle hukuk uygulamasında yapısal eşitsizlik açıkça görülmekte ve verilen yargı kararları bu eşitsizliği sürdürmektedir. Bu eşitsizlik sorunu, sadece toplumsal cinsiyete dair eşit hakları içeren hukuk normlarının getirilmesiyle çözülecek bir sorun da değildir. Geldiğimiz noktada, eşit hakları içeren birçok hukuk normunun getirilmesine rağmen yapısal adaletsizliğin sürmesi, bunun bir kanıtı olarak belirtilebilir. Bu nedenle hukukta, bir yapısal sorun olarak toplumsal cinsiyet

---

²¹⁶ Uygur, 2015, s.122.

²¹⁷ Uygur, 2015, s.130.

²¹⁸ Uygur, Gülriz; Özdemir, Nadire, "Hukuk Eğitiminde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine İlişkin Problemler ve Çözüm Önerileri: Etik Temelde Bir Arayış-Dönüşüm İlkesi I," Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları, Ed. Gülriz Uygur, Nadire Özdemir, Seçkin Yay., Ankara 2018, s.4.

adaletsizliğinin görölüp, buna ilişkin davranışların ve tutumların belirlenmesi gerekir²¹⁹.”

Dolayısı ile sadece eşit hakları düzenleyen hukuk normlarının, uygulama alanında da kendini göstermesi bir zorunluluktur.

---

²¹⁹ Uygur, 2015, s.130.

Bölüm 4

YARGININ TARAFSIZLIĞI

4.1 Genel Olarak Yargının Tarafsızlığı

“Hukuk mesleğiyle uğraşanların da, adaletin ve dolayısıyla insanın onur sahibi bir varlık oluşunun gereklerine uygun biçimde mesleki rollerini yerine getirmeleri beklenir²²⁰.”

Nazime Beysan

Demokratik devlet anlayışı denilince akla hukuk devleti gelmektedir, dolayısı ile hukuk devletinden söz edebilmek için de onun olmazsa olmaz unsurlarının varlığı gerekmektedir. Ancak bu unsurların varlığı da yeterli değildir. Zira bir devletin en üst hukuk normu olan anayasasında o devletin bir hukuk devleti olduğu yazabilir, bir başka ifade ile unsurları ve bu unsurların koşulları belirtilebilir. Ancak bu durum, o devleti yine de hukuk devleti yapmaz. Bir devletin hukuk devleti olabilmesi için en başta devletin kendisinin, hukuk devletinin tüm unsurlarına ve bu unsurların koşullarına uyması gerekmektedir. Hukuk devletinin ne olduğuna yönelik ise bazı kriterler bulunmaktadır²²¹. Bu bağlamda Anayasa Mahkemesi'nin belirlediği hukuk devleti olabilmenin kriterleri şu tespitle ortaya konabilir:

“Anayasa'nın 2. maddesinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir hukuk devleti olduğu belirtilmiştir. Hukuk devleti, eylem ve işlemleri hukuka uygun olan, insan haklarına saygılı²²², bu hak ve özgürlükleri koruyup güçlendiren, her

---

²²⁰ Beysan, s.292.

²²¹ Metin, Yüksel, *Türkiye'de Yargı Bağımsızlığına İlişkin Kimi Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Anayasa Yargısı Dergisi, C.27, 2010, s.220.

²²² “1982 Anayasası'nın 2. maddesi; ‘Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devletidir.’ düzenlemesi ile cumhuriyetin niteliklerini belirlemektedir. Oysa ilgili maddede cumhuriyetin nitelikleri içerisinde yer alan insan haklarına saygılı ifadesi, 1961 Anayasası'nda insan haklarına dayalı biçimde düzenlenmekte idi. Doktrinde bu kavram değişikliği her iki anayasanın insan haklarına yaklaşımı bakımından bir farklılığın olup olmadığı yönünde tartışmalar içermektedir. Yapılan eleştiriler içerisinde insan haklarının temel

*alandanda adil bir hukuk düzenini kurup bunu geliştirerek sürdüren, Anayasa'ya aykırı durum ve tutumlardan kaçınan, hukukun üstün kurallarıyla kendini bağlı sayan ve yargı denetimine açık olan devlettir*²²³.”

Bu bağlamda adil bir hukuk düzeninin kurulması açısından **yargının tarafsızlığı** da hukuk devletinin unsurlarının başında yer almaktadır, bir başka ifade ile demokratik rejimlerin en temel ilkelerinden biri olan hukuk devleti ilkesinin vazgeçilemez unsurlarının başında, yargının tarafsız olması da gelmektedir²²⁴. Yargı erkinin tarafsızlık ilkesine bağlı olma şartı ve fikri ise hemen hemen bütün devletlerde kabul edilen bir yaklaşımdır²²⁵. Fendoğlu'na göre de; evrensel düzeyde hukuk anlayışının ve hürriyetleri önceleyen bir anayasanın ilgisinden ötürü yargının tarafsızlık ilkesine bağlı olması²²⁶ ön koşul olan ilkelere dendir. Anayasanın 9. maddesi de yargı yetkisi üst başlığı ile yargı yetkisinin bağımsız olmakla birlikte tarafsız da olması gereken mahkemeler eliyle kullanıldığını düzenlemektedir. Bu bağlamda tarafsızlık ilkesinin Anayasada güvence altına alındığı açıktır. Tarafsızlık ilkesi Anayasa'ya 2017'deki değişiklikle açık bir şekilde yerleştirilmesinden önce de Anayasa'nın 138. maddesi²²⁷ gereği tarafsızlığı da öngördüğü kabul edilmekte idi.

Yargının tarafsızlığı genel anlamda; yargılamanın yapıldığı esnada uyuşmazlığın tarafları açısından objektifliğin olması, sübjektifliğin bulunmaması/

---

hakları da içine alacak bir biçimde, ancak onların ötesinde ve üzerinde, genel bir felsefeyi, insana temel değer olarak bir yaklaşımı benimsediği ancak 1982 Anayasası'nda devletin insan haklarına dayanan devlet olmaktan çıkıp insan haklarına saygılı devlet durumuna geçmesi insan haklarının artık devletin temeli sayılmaktan çıktığı yönündedir. Bu bağlamda devletin insan haklarına saygılı olması, artık devletin dayandığı kavramlar ve değerler bütünü olmaktan çıkmak anlamına geldiğinden yerinde bir değişiklik olarak görülmemektedir.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Yanık, Murat, “1982 Anayasası'nın İnsan Hakları Anlayışının Uluslararası Belgeler ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Değerlendirilmesi”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.12, S.1-2, 2008, s.1133-1161.

²²³ AYM, 2017/67 E.S. 2017/49 K.S. 01.03.2017 tarihli Kararı. Bkz. <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/2017-49-nrm.pdf>. Erişim Tarihi: 15.03.2021.

²²⁴ Metin, s.220.

²²⁵ Özkul, Fatih, *Anayasalarımızda Yargının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı*, Ankara Barosu Dergisi, S.3, Ankara 2016, s.201.

²²⁶ Fendoğlu, Hasan Tahsin, *Yargının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı*, Yetkin Yay., Ankara 2010, s.25.

²²⁷ 1982 Anayasası Madde 38: “Hakimler, görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdanı kanaatlerine göre hüküm verirler. ...”

öznel hareket edilmemesi, uyuşmazlığın taraflarından gelebilecek herhangi bir menfi veya müspet etkinin tesirinde kalınmaması; yargıcın önünde bulunan uyuşmazlığın her iki tarafına eşit muamelede bulunması, bu taraflara, iddiaları ve/veya savunmaları konusunda eşit olanaklar sağlaması anlamındadır²²⁸. Yargının tarafsızlığı, aynı zamanda yargıç tarafsızlığı şeklinde de anlaşılabilir birbirlerinin yerlerine kullanılmaktadır, ancak bu iki kavram esasen birbirlerinden farklı kavramlardır²²⁹. Zira yargının tarafsızlığı, daha ziyade yargısal usul ve süreçlerin tarafsız, nesnel bir biçimde yapılandırılması anlamına gelmekte, bir başka ifade ile yargı erkine başvurmak, hukuk kurallarını uygulamak ve uyuşmazlık konusu davaları mahkemeler eliyle sürdürmek vb. süreçlerin özellikle ilke olan eşitliğe uygun bir şekilde yürütülmesini güvenceleyen şartların önkoşulu olan tarafsızlığına vurgu yaparken²³⁰ yargıç tarafsızlığı, yargıcın önüne gelen uyuşmazlığa yönelik yargılamayı yaparken ve hüküm verilmeden önce yürütülen süreçlerde ve verdiği kararında kişisel herhangi bir önyargı veya peşin hükümlü bir fikre sahip olmamasını ifade etmektedir²³¹.

Devletin gözetim ve denetimi altında bulunan kişilerin arasındaki ilişkilerde, devletin yürüttüğü bütün faaliyet alanlarında karşı karşıya kalınan ya da içinde bulunulan davalarda hukuk devleti ilkesine, hukukun nihai amacı olan “adalet”e ve “hakkaniyet”e dayanarak yine nihai kararı vermekle yetkilendirilen devletin görevli kişileri, yargıçlardır ve yargıçlar ciddi ve büyük sorumluluk gerektirici bir devlet

---

²²⁸ Yavuz, s.37.

²²⁹ Bayrı, Hanifi, *Hakimin Tarafsızlığı*. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.hanifibayri.av.tr/hakimin-tarfsizligi/>. Erişim Tarihi 10.08.2022.

²³⁰ Vosskuhle, Andreas, *Rechtsschutz gegen den Richter. Zur Integration der Dritten Gewalt in das verfassungsrechtliche Kontrollsystem vor dem Hintergrund des Art. 19 Abs. 4 GG*, s. 94 vd. Aktaran: Sancar vd., s.20.

²³¹ *Hâkim ve Savcı Adaylarının Staj Verimliliğinin ve Etkinliğinin Artırılması Projesi Kontrat No.: TR2015/RL/03/A3.5-01 Referans No.: EuropeAid/162288/ID/ACT/TR*. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://adaylik.adalet.gov.tr/Resimler/160220211027yargi-etigi-egitim-modulupdf.pdf>. Erişim Tarihi: 11.09.2022.

görevi üstlenmektedirler²³². Yargıçların aldıkları kararlar, insanların neredeyse tüm hayatlarını etkilediğinden²³³ yargıçlar bu sorumluluklarının bilincinde olmalı ve tarafsız bir şekilde adil bir yargılamanın tüm olanaklarını sağlamalıdır. Yargıçların görevlerini ifa ederken en önemli yükümlülüklerinin başında tarafsızlık ilkesi doğrultusunda objektif ve adil olmaları gelir. Elbette yargıçlar da birer insandır, dolayısı ile önlerine gelen somut olayı karara bağlarken onların da kişisel yargılara kapılabilecekleri düşünülebilir. Ancak bir yargıcın, tarafların görüşlerine eşit mesafede durması, bir başka ifade ile ne bir tarafın lehine ne de diğer tarafın aleyhine olacak şekilde taraf tutması, onun açık fikirli olması ile de yakından ilgilidir. Bu nedenle bazen yargıcın tarafsızlığının, onun bağımsızlığının bir bedeli olduğu da ileri sürülmektedir²³⁴. Sever'e göre yargıcın sübjektif davranmamasının önemli yönlerinden biri, onun kendi kişiliğinden sıyrılmasını gerektirmektedir. Dolayısı ile yargıç, bir uyuşmazlığın çözümünde ne kişisel görüş ve kanaatlerine göre ne de değer ölçütleri doğrultusunda hareket etmemelidir. Zira yargıcın önündeki somut olaya yönelik vermekte olduğu kararı kendisine ait olmayıp, bir başka ifade ile kişisel kararı olmayıp yetkilendirildiği makamının kararıdır²³⁵.

Tarafsızlık daha çok yargılama faaliyetini gerçekleştiren yargıcın kendisi ile ilişkilendirildiğinden²³⁶ yargıcın kendisinden gerçek olana açık olması ve gerçek olanı görmesine engel teşkil eden ne varsa bunların farkında olması beklenir. Dolayısı ile her ne kadar bir insan olarak kişisel düşünce ve yargıları olsa da yargıcın, bir zorunluluk olan açık fikirliliği, onun bu kişisel değerlerini ve inançlarını gözden

---

²³² Atay, E. Ethem, *Yargı Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı İlkesi Işığında Danıştay*, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.17, S.1-2, 2013, s.1133.

²³³ Uygur, 2016, s.143.

²³⁴ Sever, Ömer, *Hakimlerin Bağımsızlığı ve Savcılık Teminatı*, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul 2007, s.135.

²³⁵ Sever, s.139.

²³⁶ İnceoğlu, Sibel, *Devlette Etikten Etik Devlete: Yargıda Etik*, TÜSİAD, İstanbul 2012, s.49.

geçirmesini ve değiştirmesini sağlayacaktır. Bir görüşe göre buradaki açık fikirli olmaktadır ki koşul, yargıcın yanılabilirliğinin farkında/bilincinde olmasıdır²³⁷.

Yargıcın işi aynı zamanda etik karar verme ile ilgilidir. Dolayısı ile yargıcın etiğin değer ve değerler bilgisinden yola çıkararak hareket etmesi gerekir. Uygur'a göre yargıç, tarafsız bir şekilde adil bir yargılamayı yapabilmek için her şeyi değerlendirmeli ve her koşulda doğrudan yana olanı yapma yükümlülüğünün farkında olmalıdır²³⁸. Uygur'un Kuçuradi'den yaptığı aktarıma göre yargıç, değerlendirmesini yaparken atacağı her adımı belirli aşamalardan geçirmelidir. Bunlar; "*bilgilenme, yargılama ve karar verme*" aşamalarıdır. Bu aşamalardan bilgilenmeyi ifade eden aşama, somut uyuşmazlığın konusunu oluşturan olayın ya da durumun kendisiyle ilgilidir. Taraflarla etik ilişkiye girdiği bu aşamada yargıç, uyuşmazlık konusu olayın doğruluğunu veya yanlışlığını belirlemekte, bir başka ifade ile yargılamakta olduğu eylemin nedenlerini ve niinlerini öğrenerek eylemi anlama çabası içinde olmakta ve bunların sağlanabilmesi için taraflara söz konusu soruları sormaktadır. Yargıç, önündeki uyuşmazlıkla ilgili eylemi, eylemin yapılma/oluşma koşullarını bilmediği, nedenlerine-niinlerine bağlayamadığı takdirde karşısında bulunan kişiinin, neden-niçin söz konusu eylemi gerçekleştirdiğini veya söz konusu tutumda bulunduğunu gremez²³⁹. Bu bağlamda insanın değeri ve etik değerler bilgisine sahip olması gereken yargıcın alacağı kararda işinin anlamını, yani yargılamanın anlamını da unutmaması gerekir. Buradan hareketle yargıcın yargılama aşamasında yapılmaması gerekenlerin neler olduğunu da görebilmesi/belirleyebilmesi elzemdir. Yargıç önündeki uyuşmazlığın çözümünde bir izleyici gibi eyleme değer biçen değil, bir başka ifade ile tarafsız bir izleyici değildir. Zira o, işlevini yerine getirirken özel türden

---

²³⁷ Uygur, 2016, s.71.

²³⁸ Uygur, 2016, s.144.

²³⁹ Uygur, 2016, s.145; Kuçuradi, İoanna, *Etik*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2018, s.133-149.

bir etik ilişkiye girmekte ve eylemde bulunmaktadır. Fakat bu, taraflardan birini kayıracığı anlamında değil uyumsuzluğa katılmak anlamına gelmektedir. Bu bağlamda yargıç, uyumsuzluğa katılarak hem tek olanı görebilmekte hem de görünür olabilmektedir. Yargıcın uyumsuzlukla ilgili verdiği kararlar, etik kararlar olduğundan ve dolayısı ile birey olarak kendisinin verdiği hükümle ortaya konduğundan, etik ile yakından alakalıdır. Örneğin Bangalor Yargısal Davranış İlkelerinin 5. maddesinde düzenlenen eşitlik ile ilgili uygulama hükümleri, yargıcın görmesinin önünde yer alan engellere yönelik farkındalığına da vurgu yapmaktadır²⁴⁰. Konumuz bakımından değerlendirildiğinde özellikle madde 5/1'deki düzenlemeye²⁴¹ yakından bakmak yerinde olacaktır. Zira söz konusu maddede yargıcın, toplumdaki cinsiyet, ırk, din cinsel yönelim gibi sayısı sınırlı olmayan pek çok nedeni ve farklılığı anladığı/fark ettiği düzenlenmektedir. Bu da yargıçta farkındalığın olması gerektiğinin önemli bir vurgusudur.

Yargıcın bütün önyargılara karşı dikkatli olması gerektiğinden açık fikirli olması da gerekir. Bir başka ifade ile onun açık fikirli olması, tarafsızlığın önemli bir ayağıdır. Uygur da açık fikirliliğin, önyargı, dogmatizm ve ezbere bilgidenden uzak ve sıyrılmış ve bunlara karşıt bir şekilde ortaya konabileceğini belirtir. Bu sayede yargıç, taraflar kuvvetli deliller/iddialar sunduğunda bunları değerlendirmekten kaçınmayacak, bir başka ifade ile kişisel görüşlerini ve yargılarını, geçerli sebeplerle karşılaştığında değiştirmek ve bu önyargılarından sıyrılmak için hazırlıklı olacaktır. Kısacası yargıç, her iki tarafın iddialarını dikkatli ve önyargılardan arınarak tarafsız bir şekilde değerlendirebilecektir²⁴². Elbette yargıcın açık fikirli olması, aklı başında olmasının

---

²⁴⁰ Uygur, 2016, s.145-148.

²⁴¹ Bangalor Yargısal Davranış İlkeleri, İlke 5/1: “Yargıç, toplumdaki ırk, renk, cinsiyet, din, uyruk, sınıf, maluliyet, yaş, medeni durum, cinsel yönelim, sosyal ve ekonomik durum ile çeşitli kaynaklardan doğan (“davayla ilgisiz sebepleri”) ve bunlarla sınırlı olmayan diğer benzeri farklılıkları anlar ve fark eder.”

²⁴² Uygur, 2016, s.72-73.

da önemli bir gereği olarak görülmektedir. Zira yargıç, o biricik durumdaki tüm ayrıntıları görerek aklı başında bir şekilde zorlukların ve adaletsizliklerin bilincinde olacak ise onun, aynı zamanda açık fikirli olması da şarttır. Bu bağlamda yukarıda da belirtildiği üzere yargıcın açık fikirli olması, tarafsızlığının da gereklerindedir. Zira açık fikirlilik, önyarguların önüne geçtiğinden özellikle “bilgisel adaletsizliğe” neden olan durumları da bertaraf etmektedir²⁴³. Bu nedenle yargıcın mutlaka adaletsizliği görmesi ve bu durumu ortadan kaldırması gerekmektedir²⁴⁴. Özellikle toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına engel olan ve kadınlara yönelik ayrımcılığı normalleştiren ve meşrulaştıran normların farkında olup açık fikirlilikle bu adaletsizlikleri görebilen ve bunların varlığına son veren bir yargıç, her zaman özlemi duyulan tarafsız yargıcın somut halini temsil etmektedir.

Genel tanımı ile hukukta, bireysel menfaati olmamakla birlikte tarafgir de olmamayı ifade eden tarafsızlık, tarafsız yargıç ideali söz konusu olduğunda hiçbir menfaati bulunmayan, nötr olan, önündeki uyuşmazlığın her iki tarafının da öne sürdüğü argümanları açık fikirlilikle eşit şekilde değerlendiren, objektif ilkeler doğrultusunda eylemde bulunan ve karar veren yargıca işaret etmektedir²⁴⁵. Bir görüşe göre tarafsızlığı “genellik”, “hukuksal sebepler” perspektifinden hareket etmekle ilişkilendirmek de mümkündür. Bu görüşe göre tarafsızlık, hukuk normları çerçevesinde, bir başka ifade ile formalist bir hukuk anlayışı çerçevesinde hareket etmek anlamını da taşıdığından, normları uygulamak, doğal olarak tarafsızlığın da sağlanmasına neden olacaktır. Ancak bu görüşün ileri sürdüğü anlamdaki tarafsızlık, daha çok bireysel menfaatin bulunmaması anlamında bir tarafsızlık ile bağdaşır. Dolayısı ile bu anlayış önyargılara yer verme tehlikesi taşıdığından açık fikirli olmanın

---

²⁴³ Uygur, 2016, s.168.

²⁴⁴ Uygur, 2016, s.24.

²⁴⁵ Uygur, 2016, s.182.

da önünde büyük bir engeldir. Başka bir ifade ile bu anlayıştaki tarafsızlık, bilgisel adaletsizliklere neden olan nitelikler taşıdığından, yargıcın önündeki uyuşmazlık konusu olayın değerlendirmesinde tarafgirliğini perdelemeye yol açabilir. Bununla birlikte bu tür bir tarafsızlık, yargıcın katılan değil seyirci konuma düşmesine de neden olabilmekte ve uyuşmazlığın tarafları ile etik ilişkiye girmesine engel olabilmektedir. Oysa olması gereken, seyirci konumunda bir yargıç değil, katılan bir yargıçtır²⁴⁶. Uygur'un belirttiği üzere tarafsızlık, kişi olarak menfaatin bulunmaması ve açık fikirli olunması anlamını taşıdığından, bu çeşit tarafsızlığın geliştirilmesinde de “hakkaniyet”, “ayrımcılık yapmamak” gibi değerlerin üzerine eğilmek gerekir²⁴⁷. Hem Uygur'un hem de Özdemir'in belirttiği üzere yargıcın tarafsızlığı, formalist hukuk yaklaşımının meydana getirdiği şekliyle yalnızca normların uygulanması anlamını taşımaz. Yargıç, aynı zamanda önündeki somut uyuşmazlığın tarafları ile bir araya geldiği etik ilişkinin neticesinde seyirci olmayıp, müdahil konumdadır, yani katılan durumundadır²⁴⁸. Yargıcın kişisel çıkarlarını bir kenara koyarak uyuşmazlığın tarafları ile ilgilenmesi, adaletsizliğe yol açan koşulları da görmesine olanak tanımaktadır. Ancak bunları yaparken yargıcın önyargılarından arınmış olarak açık fikirli davranması son derece önemlidir²⁴⁹. Yargıç bu açık fikirlilik sayesinde önyargılardan sıyrılmakta ve bilgisel adaletsizliğe yol açan durumu ortadan kaldırmaktadır²⁵⁰. Özdemir'e göre de bir yargıcın, önündeki uyuşmazlıktaki tarafların yer aldığı şartları okuması ve insanın değerini harcayan “*eylemi*” engellemek için “*etik*” ilişkide olan bir yargıç gibi davranması gerekir²⁵¹. Uygur'a göre de yargıç, var olan adaletsizlikleri

---

²⁴⁶ Uygur, 2016, s.183-186.

²⁴⁷ Uygur, 2016, s.170.

²⁴⁸ Uygur, 2016, s.185-186; Özdemir, Nadire, *Aktif Bir Hâkimlik Pratiğinin Kapsamı ve Sınırları: Hâkim Fiona Örneği*, Hacettepe HFD, C.7, S.1, 2017, s.525.

²⁴⁹ Özdemir, 2017, s.525.

²⁵⁰ Uygur, 2016, s.168.

²⁵¹ Özdemir, 2017, s.528.

görebilmek için bu adaletsizlikler ile alakalı şartların var olup olmadığını söz konusu durumda görebilmelidir²⁵². Bu noktada ise bağlam önemlidir. Zira yargıcın biricik durumla ilgili adaletsizlik söz konusu olduğunda, buna sebep olan şartları görebilmesi için bağlam noktasına tâbi bir şekilde davranması gerekir. Özdemir'e göre Uygur, ilgilenmenin aktif ve pasif formlarda meydana çıkabileceğini; pasif ilgilenmenin, yargıç tarafından dinlemeyi gerektirdiğini belirtmektedir. Zira yargıcın, adaletsizlikleri açığa çıkarmak için önündeki uyuşmazlığın taraflarını gerçekten dinleyerek ilgilenmesi önemlidir²⁵³. Aktif ilgilenmenin ise, uyuşmazlığın taraflarını açık fikirlilikle dinleyen bir yargıcın, hükmünü verme aşamasında bağlama tâbi olarak davranmasında meydana çıktığı vurgulanmaktadır²⁵⁴. Sonuç olarak Özdemir, yargıcılık pratiğine yönelik olarak Uygur'un iki hususu ön plana çıkardığını belirtmektedir; Birincisi, yargıcın, adaletsizliklere neden olan şartları görebilmesi için bağlama tâbi bir şekilde davranması gerekmekte; ikinci olarak ise yargıcın, bağlama tâbi olarak hareket edebilmesi için uyuşmazlığın tarafları ile ilgilenmesi gerekmektedir. Bu noktada Özdemir, adaletsizliğin neden olduğu şartları görebilmek için yargıcın, uyuşmazlığın tarafları ile ilgilenmesinin hatta aynı ölçüde bağlama tâbi bir şekilde davranmasının “somut olay adaleti”ni sağlamak için başlıca gereklilik olduğunu düşünmektedir²⁵⁵.

Seyirci konumdan çıkarak, yer aldığı etik ilişkide mesleğine ilişkin manada mesuliyetini “pozitif hukuk” içinde devam ettirerek icra eden yargıç, değer harcayan eylemin engellenmesi ve ortadan kaldırılması için etik ölçütünü “insanın değeri” üzerinden belirlemekte ve bu belirlemeye uyan hukuki kural ve vasıtaları bularak

---

²⁵² Uygur, 2016, s.156.

²⁵³ Özdemir, 2017, s.524-525; Uygur, 2016, s.157.

²⁵⁴ Özdemir, 2017, s.525; Uygur, 2016, s.157.

²⁵⁵ Özdemir, 2017, s.525.

kullanmaktadır²⁵⁶. Bu da yargıcın tarafsızlığının, kişisel çıkarı olmamakla birlikte açık fikirli olması ile yakından ilgilidir. Sonuç olarak yargıcın, önündeki uyuşmazlığın çözümünde taraflarla girdiği etik ilişkide kendi menfaatini düşünmemesi, değer harcıyıcı eylemi görerek engellemesi gerekmektedir. Aynı zamanda yargıcın; gelenekler, değer yargıları, baskılar, ideolojiler tarafından belirlenmeyen, temellendirilmiş sorgulayıcı bir felsefi bilgiye sahip olup bilgisel adaletsizliğe yol açan her durumu ortadan kaldırması, açık fikirliliği sayesinde biricik durumun tüm ayrıntılarını ve engelleri görmesi gerekir. Bu farkındalığa sahip olan yargıç, hukukun da adaletsizliğin sürmesinde araç olduğunu görebilir ve bunu ortan kaldırarak tam anlamıyla kendisinden beklenen tarafsızlığı sağlayabilir²⁵⁷. Bir başka ifade ile tarafsız bir yargıç, başta kadınlar olmak üzere toplumdaki tüm dezavantajlı grupların gerek toplumda gerekse hukuk karşısında yaşadıkları adaletsizlikleri gören, onların deneyimlerini dinleyen, yargılama süreci içerisinde ve kararında seslerinin duyulmasına olanak sağlayan, bu kesimlere karşı aklı başında ve açık fikirli şekilde anlayış ve tutum sergileyen, kişisel önyargılarından sıyrılan, ataerkil zihniyetin meşrulaştırmaya çalıştığı cinsiyetçi normların uygulanmasını engelleyen ve ortadan kaldırılmasını sağlayan yargıçtır.

4.2 Adil Yargılanma için Tarafsızlık Ölçütü

Tarafsızlık, yargılamanın yapıldığı esnada somut uyuşmazlığın taraflarına karşı objektifliğin bulunması, sübjektifliğin yer almaması, taraflardan gelebilecek müspet veya menfi etkilemelerin tesirinde kalınmaması anlamını taşımaktadır. Tarafsızlık, aynı zamanda yargıcın önünde bulunan somut uyuşmazlığın her iki tarafına karşı aynı/eşit muameleyi göstermesi, onların her türlü iddialarına ve savunmalarına karşı

---

²⁵⁶ Özdemir, 2017, s.527-528.

²⁵⁷ Uygur, 2016, s.213-214.

eşit olanakları sağlaması ve açık fikirli olması anlamını da taşımaktadır. Bir yargıcın tarafsızlığın gereği olarak yargılamayı yaptığı esnada, daha önce de ifade edildiği üzere önyargı taşımaması zorunlu esaslardandır²⁵⁸. Yargılama makamının tarafsız olması, hukukun en temel ilkelerinden biri olan adil yargılanma hakkının da şartlarından biridir. Zira tarafsız olmayan bir yargılama, adil yargılamayı gölgeler, dolayısı ile hukukun üstünlüğünü zedeler ve bu da yargıya duyulan güveni azaltır ve nihayetinde yargı erkinin meşruluğunu yitirmesine neden olur²⁵⁹.

Batılı hukuk sistemlerinin en önemli yapı taşlarından birini “adil yargılanma hakkı” oluşturmaktadır. Dolayısı ile “adil yargılanma hakkı”, kavram olarak “hukuk devleti”nin de son derece önemli unsurlarından biridir ve insanların temel haklarının güvence altına alınması ile alakalıdır²⁶⁰. Çağlar Gürgey’e göre; Türkiye’nin de kabul ettiği AİHS, 6. maddesi gereği “adil yargılanma hakkı²⁶¹”nı düzenlemektedir. Bu hakkın kapsamı tayin edilirken “tarafsızlık”, büyük öneme sahip kriterlerden biri olarak görülmektedir. Söz konusu madde kapsamında tarafsızlığın; uyuşmazlık konusu dava ile ilgili kararı etkileme ihtimali olan sübjektif bir yargı, yanlılık ve çıkarın olmaması, bilhassa mahkeme ya da herhangi bir üyesinin söz konusu davanın taraflarına yönelik, bu taraflar için lehte veya aleyhte bir duyguda ya da menfaatte bulunmaması şeklinde tanımlanmaktadır²⁶². Yine Avrupa Yargıçları Danışma Konseyi, 3 No’lu Görüş, para. 14²⁶³ de AİHS’in 6. maddesine atıfta bulunarak

---

²⁵⁸ Yavuz, s.37.

²⁵⁹ Fendoğlu, s.5.

²⁶⁰ İnceoğlu, Sibel, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı-Kamu ve Özel Hukuk Alanlarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler*, Beta Yay. 4. Bası, İstanbul 2013, s.1.

²⁶¹ AİHS Madde 6/1: “Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir.”

²⁶² Çağlar Gürgey, Fatma İrem, *Ev-İçi Şiddet Davalarında Yargıcın Tarafsızlığı*, Ankara Barosu Dergisi, S.4, Ankara 2015, s.60.

²⁶³ Avrupa Yargıçları Danışma Konseyi, 3 No’lu Görüş, para. 14: “Bu amaç, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin, tamamen adalet sisteminin yararlanıcıları açısından yazılmış olan 6. maddesinde belirtilmiştir: ‘Herkes, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından davasının makul bir süre içinde, hakkaniyete uygun ve açık olarak görülmesini isteme hakkına sahiptir.’ Sözleşme, hâkimlerin her şeyi

yargıçların görevlerinin dayandığı ilkelerin bağımsızlık ve tarafsızlık olduğunu belirtmektedir. Dava sırasında taraflılık, sözleşmeye taraf olan devletlerde olduğu gibi Türkiye açısından da yaptırıma neden olmaktadır. Bu yaptırımlar karşımıza genel olarak disiplin yaptırımı olarak çıkmaktadır²⁶⁴. Bununla birlikte 3. No’lu Görüş, para. 24²⁶⁵, yargıçların işlevlerinin bilincinde olarak tarafsız olmalarını, ayrımcılık yapmamalarını, önündeki uyuşmazlığın taraflarına karşı adaletin terazisini eşit şekilde dengelemelerini, söz konusu uyuşmazlığın taraflarını adalete uygun olarak dinlemelerini ve taraflara eşit şekilde davranış ve tutum sergileme yükümlülüğünde olduklarını düzenlemektedir²⁶⁶. Bangalor Yargısal Davranış İlkeleri’ne göre de; *“Tarafsızlık, yargı görevinin doğru bir şekilde yerine getirilmesine esas teşkil eder. Bu ilke sadece kararlar için değil, kararların oluşturulduğu süreç açısından da geçerlidir”*²⁶⁷.” düzenlemesi, tarafsızlık ilkesinin önemini vurgulaması bakımından önemlidir.

Yargılama öncesi olan soruşturma evresi dâhil olmak üzere yargılamanın tüm aşamalarında her insan, bağımsız ve tarafsız bir şekilde yargılanma hakkına sahiptir. Ancak bu durumda tarafsızlık açısından adil yargılamanın olduğundan söz edilebilir. Devletin yükümlülükleri arasında adalete uygun bir yargılamayı sağlamak yer alır. Bağımsız ve tarafsız yargılanma hakkı en temel insan haklarından biridir. Devlet de bunu bağımsız ve tarafsız mahkemeleri vasıtasıyla yerine getirir. Bu da yargıya duyulan güveni tesis eder ve sürdürür. Yargılama yetkisini elinde bulunduran yargıcın tarafsızlığı; önünde bulunan uyuşmazlıkla ilgili karar verme sürecinde yanlı

---

yapmaya hakları olduğunu söylemenin tam tersine, yargılanan kişilere yönelik teminatları vurgulamakta ve hâkimlerin görevlerinin dayandığı ilkelerin bağımsızlık ve tarafsızlık olduğunu belirtmektedir.”

²⁶⁴ İnceoğlu, 2008, s.34.

²⁶⁵ Avrupa Yargıçları Danışma Konseyi, 3 No’lu Görüş, para. 24: “Hâkimler ayrıca görevlerini yerine getirirken her tür önyargı ve ayrımcılıktan kaçınarak, taraflar arasında bir denge kurarak ve her iki tarafın da adil yargılanmasını sağlayarak tarafların eşitliği ilkesini göz önünde bulundurmalarıdır.”

²⁶⁶ İnceoğlu, 2012, s.49; İnceoğlu, 2008, s.34.

²⁶⁷ Bangalor Yargısal Davranış İlkeleri, İlke 2: Tarafsızlık.

olmamayı, uyuşmazlığın taraflarından hiçbiri için lehte, eşitliğe aykırı olarak hareket etmemeyi ifade eder. Bununla birlikte yargıcın tarafsızlığı, kimi zaman bu taraflardan kimi zaman dıştan gelebilecek menfi bir etkiden dolayı ya da kimi zaman yargıcın şahsi kişilik özelliğinden, aldığı eğitimden, edindiği kültürden ve siyasi görüşünden kaynaklı duygular, önyargılar ve anlayışlarla farklılık gösteren muamelelerde bulunmamasını ifade etmektedir. Dolayısı ile yargıcın hem karakterinden ve hem de her çeşit etkiden sıyrılmış olarak karara varması, söz konusu kararın toplumun gözünde de herhangi bir önyargıya bağlı kalınarak verilmediği görüntüsüne sahip olması, tarafsızlık açısından son derece önemlidir²⁶⁸. Buradaki görünüm, kararın tarafsız olmasının yanında “makul bir gözlemcide” de tarafsız bir görünüme sahip olmasına işaret etmektedir. Zira kararın kendisi gerçekten tarafsız olsa dahi bu karar, makul bir gözlemcide tarafsız bir görünüm izlenimi bırakmaz ise bu durumda da tarafsızlık ilkesi zedelenmiş olur.

Tarafsızlık; bir konuya yönelik yanlı olmamayı, objektif kalabilmeyi ve adil olmayı ifade etmektedir²⁶⁹. Objektif bir yargıcın önündeki somut uyuşmazlığa yönelik tutumu, kendini kişisel kanaat ve düşüncelerden soyutlamış ve açık fikirlilikle değerlendirmelerde bulunabilen biçiminde olmalıdır²⁷⁰. Dolayısı ile bilhassa kararı verecek olan makamlardaki kimselerden vazifelerini ifa ederken objektif olmaları ve tarafsızlık ilkesi doğrultusunda hareket etmeleri beklenmektedir. İnsanların, hukukun üstünlüğünün kabul edildiği bir devlette, hakları ihlal edildiği takdirde, bu hakları aradıkları son karar mercii, yargılama yetkisini elinde bulunduran mahkemelerdir. Bilhassa ceza muhakemesine tâbi olan kişilerin, maddi anlamdaki kayıplarından ötürü

---

²⁶⁸ İşt en, İnanç, *Yargı Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı, The Independence and Impartiality of the Judiciary*, Gaziantep University Journal of Social Sciences, C.13, S.2, 2014, s.285-286.

²⁶⁹ Turan, Hüseyin, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı*, Adalet Yay., Ankara 2016, s.179.

²⁷⁰ Yavuz, s.46.

ve kişi hürriyetinden mahrum kalma gibi tehlikelerle karşılaşma riski bulunduğundan, yargının adalete uygun olması, doğru bir neticeye varması, yargı erkine güvenin sağlanması ve sürdürülmesi adına tarafsızlığı, son derece önemlidir. Bir başka ifade ile tarafsızlık, gerek yargıçlar gerekse mahkemeler için vazgeçilmez koşullardan biridir²⁷¹. Sancar ve Ümit Atılgan'ın Vosskuhle'den yaptığı aktarıma göre;

“Esasen yargının bir erk olarak tanımlanmasında da, ‘tarafsız bir usul ve süreç’ olma özelliği her zaman öne çıkarılır. Bu anlamda yargı erki, iki temel sütuna dayanır. Bunlardan biri, yargısal karar süreçlerinin nesnel bir şekilde yapılandırılmasıdır. Bunun için de, yargıya başvurulması, hukukun uygulanması ve davanın mahkemede görülmesi gibi aşamalarda bu sürecin eşitlik ilkesine göre işlemlerini güvence altına alacak şartların yaratılmış olması gerekir. Diğer sütun da, yargı mercilerinin öznel ve nesnel tarafsızlığıdır²⁷².”

Tarafsızlığın, bilhassa AİHM içtihatlarında da “öznel/sübjektif tarafsızlık” ve “nesnel/objektif tarafsızlık” şeklinde ifade edildiği görülmektedir²⁷³. Bu bakımdan yargılama makamlarının hem öznel hem de nesnel tarafsızlığı, üzerinde önemle durulması gereken iki tarafsızlık türü olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.3 Öznel ve Nesnel Tarafsızlık

4.3.1 Öznel Tarafsızlık

Öznel tarafsızlık, yargılama yetkisi bulunan kişilerin, içe ilişkin yani sübjektif tarafsızlığı anlamını taşır. Bunun yanında ilk önce yargılama faaliyetinin başlıca aktörlerinin ve de toplumdaki diğer herkesin yargı erkinin tarafsız olduğuna emin olması ve yargı erkine güven duyması ise nesnel tarafsızlığı ifade eder. Yargının toplumdaki huzuru ve sükûneti temin etmesi, sadece söz konusu kararların muhatapları bakımından değil, aynı zamanda toplum katında genel kabulün sağlanmasına, bir başka ifade ile karara bağlanan söz konusu hükümlerin adalete uygun bir şekilde verildiğine tamamen güçlü bir inanç taşınmasına bağlı görülmektedir. Toplumdaki bu

---

²⁷¹ Turan, s.179.

²⁷² Vosskuhle, s.94 vd. Aktaran: Sancar vd. s.20.

²⁷³ Yavuz, s.38.

inanç düzeyi aşağı doğru bir ivme gösterdikçe, yargı erkinin, meydana gelen anlaşmazlıkları sakinleştirme veya giderme ve sükûnu muhafaza etme veya sağlama fonksiyonu da zayıflama gösterir²⁷⁴. Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere bu tarafsızlık türünde, “özel/kişisel/sübjektif” anlamda özellikle “yargıcın” tarafsız olması gerektiği vurgulanmaktadır.

Özel tarafsızlıkta, merkeze alınarak göz önünde bulundurulmuş kişiler, yargıçlardır. Dolayısı ile bu tarafsızlık türünde, özel olarak yargıçların tarafsız olup olmadıkları inceleme konusu yapılmaktadır²⁷⁵. Bu bağlamda “özel tarafsızlığın”, yargılamanın başlıca aktörü olan yargıcın, önündeki uyuşmazlıktaki kişisel tarafsızlığı ile ilgili olduğu söylenebilir. AİHM’in özel tarafsızlığı belirlemesinde; “*Bir yargıcın belirli bir davadaki başvuruca yönelik önyargılı ve taraflı bir tutumu, kişisel bir kanaati var mıdır*²⁷⁶?” sorusu etkin rol oynar²⁷⁷. Dolayısı ile Mahkeme, özel tarafsızlık anlamında testi uygularken, aksine bir kanıt bulunana kadar bir yargıcın, kişisel olarak tarafsızlığının varsayıldığını²⁷⁸ kabul etmektedir²⁷⁹. Yargıcın özel olarak taraflı olduğunu ispat edecek kanıt eğer söz konusu değil ise bu durumda yargıcın tarafsızlığını gölgeleyecek bir engelin bulunmadığı “karine” olarak karşımıza çıkmaktadır²⁸⁰. AİHM’in özel tarafsızlığın bulunduğu dair bir karar verebilmesi için “*fiili peşin hüküm kanıtı*” aradığı görülmektedir. Yargılama faaliyetinde özel tarafsızlığına yönelik bir kanıt olmadığı sürece, usulüne göre atanan bir yargıcın

---

²⁷⁴ Sancar vd., s.20

²⁷⁵ Yavuz, s.38-39.

²⁷⁶ AİHM, *Hauschildt-Danimarka Davası*, Bşv. No: 10486/83, 24.05.1989, para.46-47; AİHM, *Fey-Austurya Davası*, Bşv. No. 14396/88, 24.02.1994. para.28-29;

²⁷⁷ İnceoğlu, 2012, s.49; İnceoğlu, 2008, s.34-35.

²⁷⁸ AİHM, *Kyprianou-Kıbrıs Davası*, Bşv. No: 73797/01, 15.12.2005, para.119; AİHM, *Hauschildt-Danimarka Davası* Bşv. No: 10486/83, 24.05.1989, para.47.

²⁷⁹ “*European Court Of Human Rights Cour Européenne Des Droits De L’Homme, Sözleşme’nin 6. Maddesi Adil Yargılanma Hakkı (Ceza Hukuku Yönü)*”, para.105, s.24. 20.04.2021’de güncellenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_TUR.pdf. Erişim Tarihi: 16.09.2021.

²⁸⁰ İnceoğlu, 2012, s.49; İnceoğlu, 2008, s.35.

sübjektif manada tarafsız olduğu kabul edilmektedir. Dolayısı ile söz konusu bu karine, oldukça kuvvetli bir karine olarak karşımıza çıkmakla birlikte uygulama alanında da “öznel peşin hükmün” ispatlanması fazlasıyla güçtür²⁸¹. Bir diğer ifade ile öznel tarafsızlığın zedelendiğine dair tespit, son derece zordur. Bu nedenle Mahkeme, öznel testten çok nesnel teste odaklanmaktadır. AİHM’in bu yöndeki yaklaşımı önemlidir. Buna göre kimi durumlar söz konusu olduğunda yargıçların, sübjektif tarafsızlıklarının varsayımlarını reddeden bir delili bulmanın güç olmasına rağmen objektif tarafsızlığının koşullarının, daha fazla güvence sağladığı kabul edilmektedir. Bu bağlamda Mahkemenin, “öznel taraflılığı” sebebiyle AİHS’in 6. maddesini ihlal etmenin güçlüğünü kabul ettiği ve bu sebeple, somut uyuşmazlıkların daha çok “nesnel test”e odaklandığı görülmektedir²⁸².

4.3.2 Nesnel Tarafsızlık

Nesnel tarafsızlığın, “kurumsal tarafsızlık” biçiminde de adlandırıldığı görülmektedir. Aynı zamanda “objektif tarafsızlık” olarak da bilinen nesnel tarafsızlık, herhangi bir kuşku ve şaibeye karşı mesafeli durmayı sağlayan önlemleri almayı gerektirmektedir. Başka bir ifade ile nesnel tarafsızlığın sağlanabilmesi için yargının, kurum anlamında yapısında tarafsız olmasını olanaklı hale getirecek biçimde düzenlenmesi ve söz konusu süreçte güveni oluşturacak bir görünüm sunması gerekir²⁸³. Dolayısı ile gerek mahkeme gerekse yargıç, görüntüsü açısından da belli hassasiyetler taşır. Yargıç, görünümünde dahi tarafsızlığına yönelik olarak herhangi bir kuşkuya neden olur ve bu nedenler de meşru olursa mutlaka söz konusu davadan çekinmelidir. Dolayısı ile yalnızca mahkemelerin veya yargıçların makul bir

---

²⁸¹ Mole, Nuala; Harby, Catharina, *Adil Yargılanma Hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz*, TBB Türkiye Barolar Birliği Yay., S.89, 2005, s.29.

²⁸² “*European Court Of Human Rights Cour Européenne Des Droits De L'Homme, Sözleşme'nin 6. Maddesi Adil Yargılanma Hakkı (Ceza Hukuku Yönü)*”, para.107, s.24.

²⁸³ Yavuz, s.39.

gözlemcide bıraktığı izlenim açısından görünüşleri bile belli hassasiyetlere sahip görünmektedir. Bu sebeplerden ötürü yargıcın tarafsızlığına yönelik herhangi bir kuşkunun oluşmasına sebep olan haklı sebepler bulunduğunda, mutlaka görevlendirildiği davadan çekinmesi gerekmektedir²⁸⁴. Bu, adil yargılanmanın sağlanmasında önemli bir unsurdur. AİHM de örnek kararlarında nesnel tarafsızlığa vurgu yapmaktadır. Buna göre nesnel tarafsızlık, kurumsal manada mahkemelerin de toplum nezdinde ortaya koyduğu görünümüyle alakalıdır. Dolayısı ile yargılama faaliyetlerinin yürütüldüğü bu kurumların, hakları ihlal edilenlerin maruz kaldığı adaletsizlikleri gideren ve haklarını güvenceleyen bir görünüme sahip olması gerekmektedir. Bu görünüm, “makul bir gözlemci” ölçütü açısından önemlidir. Zira bu gözlemcinin, nesnel tarafsızlığa yönelik olarak kuşku duymaması için hem mahkemelerin hem de yargıçların tüm önlemleri alması, tüm kuşkuları bertaraf etmesi gerekir. Bu olanaklar oluşturulduğu takdirde nesnel tarafsızlığın sağlandığından söz edilebilir²⁸⁵.

Yargıcın nesnel olarak ve yasalara uyarak adaletli ve doğru karara ulaşabilmesinin öncelikli koşulu, kendisinin yargılama dışından gelebilecek her türlü etkiden korunmasını sağlayan olanakların oluşturulmasıdır. Bu olanakların sağlanması da yargıcın bağımsız olmasını güvence altına alan bağımsızlık ilkesi ile bu ilkeye yönelik sağlanan güvencelerdir. Bunlardan başka, yargıcın hatta önündeki somut uyuşmazlığın çözümüne yönelik hüküm verdiğinde, davayı gördüğünde ve muhakeme yaptığında, kendisinin yargılama içinden gelebilecek her türlü etkiden korunmasını sağlayan olanakların da sağlanması gerekir. Bundan kasıt ise yargıcın, uyuşmazlığın

---

²⁸⁴ İnceoğlu, 2008, s.35.

²⁸⁵ AİHM’in bu konudaki yaklaşımı için örn. bkz. *Hauschildt-Danimarka Davası*, para.46-48; AİHM, *Langborger-İsveç Davası*, Bşv. No. 11179/84, 22.06.1989, para.32; AİHM, *Karakoç ve Diğerleri-Türkiye Davası*, Bşv. No. 27692/95, 28138/95, 28498/95, 15.10.2002, para.52-53. Ayrıntılı bilgi için bkz. İnceoğlu, 2013, s.188-210; İnceoğlu, 2012, s.49; İnceoğlu, 2008, s.35.

tarafları bakımından nesnel kalabilmesi, söz konusu uyuşmazlıkta tarafsızlığını koruyabilmesidir. Yargıcın nesnel kalabilmesini sağlayabilecek temel ilkeninse, yargıcın tarafsızlığı ile birlikte yine bu ilkeye yönelik getirilen güvenceler olduğu kabul edilmektedir²⁸⁶. Yargıcın, yargılama faaliyetinden ya da önündeki somut uyuşmazlığın kararını vermekten mecburi olarak çekinme neticesini oluşturacak ihtimalleri, “makul ölçüler” içinde minimuma düşürecek şekilde davranması gerekir²⁸⁷. AİHM de nesnel tarafsızlık testi bakımından, mahkemeler gibi sürekliliği olan bir kuruluşa bu test tatbik edildiğinde, söz konusu kuruluştaki üyelerden birisinin şahsi tutumundan farklı bir şekilde, tarafsızlığı bakımından kuşku yaratabilecek “somut gerçeklerin” varlığının tespitini gerekli görmektedir²⁸⁸. Bununla birlikte yargıcın kişisel davranışlarının, bazen “nesnel” olduğu durumlarda da tarafsızlık için şüphe oluşturabileceği belirlenmiştir. Dolayısı ile mahkeme veya yargıç görüntüde de, yukarıda da belirtildiği üzere belli bir önem taşımaktadır. Bu önemden dolayı yargıcın, tarafsızlığına yönelik herhangi bir şüphenin oluşmasına sebebiyet veren “meşru/haklı nedenler” oluştuğunda davadan çekinmesi gerekir²⁸⁹. Bu da “makul bir gözlemci”de bıraktığı izlenimle ilgilidir. Zira tarafsızlığından kuşku duyulmasını gerektiren meşru nedenlerin olması halinde yargıç, makul bir gözlemcide tarafgirli bir izlenime neden olmakta, dolayısı ile onun tarafsız olmadığı kabul edilmektedir. AİHM’in Hauschildt²⁹⁰ kararından da anlaşıldığı üzere;

“...nesnel anlamda tarafsızlık, mahkeme üyelerinin tek tek tarafsızlıkları dışında bir konudur. Demokratik bir toplumda bütün mahkemeler tarafsız

---

²⁸⁶ Centel, Nur, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Hakimin Tarafsızlığı*, Kazancı Kitap Ticaret A.Ş., İstanbul 1996, s.28. Aktaran: Turan, s.178-179.

²⁸⁷ Bangalor Yargısal Davranış İlkeleri, İlke: 2.3.

²⁸⁸ AİHM, *Castillo Algar-İspanya Davası*, Bşv. No. 28194/95, 28.10.1998, para.45; “*European Court Of Human Rights Cour Européenne Des Droits De L’Homme, Sözleşme’nin 6. Maddesi Adil Yargılanma Hakkı (Ceza Hukuku Yönü)*”, para.108, s.24.

²⁸⁹ *Castillo Algar-İspanya Davası*, para.45; İnceoğlu, 2008, s.35.

²⁹⁰ *Hauschildt-Danimarka Davası*, para.48

oldukları yönünde kişilere güven verebilmelidir²⁹¹.” “Bu nedenle, taraflılığı hakkında endişe edilmesi konusunda meşru bir sebep olan herhangi bir yargıcın o davadan azledilmesi gerekmektedir²⁹².”

Bu bağlamda tarafsızlığın sadece görünen gerçeklikte değil oluşan algıda da yer alması gerekir. Bu da; “*Adaletin gerçekleşmesi yetmez, gerçekleştiğinin açıkça görülmesi de gereklidir.*” sözleri ile ifade edilebilir²⁹³. Tarafsızlığın algılanışına ilişkin ortak görüş, hayatın gerçekleri de göz önünde bulundurularak “makul” kabul edilen “bir gözlemcide” tarafsızlığa yönelik şüphe uyandıracak bir algının yaratılmamış olmasıdır. Uygulanan bu “test”, yalnızca kararı değil kararın alındığı süreci de kapsar. Dolayısı ile hem kararın kendisi hem de karar verilme süreci tarafsız bir görüntüye sahip olmalıdır²⁹⁴. Yargıç, hem taraflı hem de tesir altında bir karara vardığı yönünde bir algılamaya neden olursa, bu durumda hem uyuşmazlığın tarafları hem de toplumun kendisi yargıya olan güvenini yitirecektir²⁹⁵. Bu nedenle yargıç, makul bir gözlemcide tarafsız olarak karar veremeyeceği bir izlenim yaratmaktan çekinmelidir²⁹⁶.

Taraflı olmak, sarf edilen sözlerle dışarı yansıtılabilir. Bunlar; “rencide edici” ve “küçük düşürücü” söz, lakap, isim biçiminde olabileceği gibi “cinsiyete” veya “ırka dayalı” ya da “korkuya neden olan tehditler” biçiminde de olabilir. Uyuşmazlığın çözümü sürecinde yargıcın taraflı davranması, aynı zamanda yargı etiğinin de ihlali olduğundan, bu durum eşitlik ilkesinin de ihlali sonucunu doğurabilir. Bununla birlikte yargıcın, bir kişi veya mesele ile ilgili muhakemesinde, adillik vasfını zedeleyebilecek

---

²⁹¹ Doğru, Osman; Nalbant, Atilla, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar, 1. Cilt (İHAS 2,3,4,5,6, ve 7. Maddeler)*, Şen Matbaa, Ankara 2012, s.633; *Hauschildt-Danimarka Davası*, para. 48.

²⁹² *Castillo Algar-İspanya Davası*, para.45; AİHM, *Morice-Fransa Davası*, Bşv. No: 29369/10, 11.07.2013, para.78; AİHM, *Škrlić-Hırvatistan Davası*, Bşv No: 21835/06, 11.06.2019, para.43. Ayrıntılı bilgi için bkz. “*European Court Of Human Rights Cour Européenne Des Droits De L’Homme, Sözleşme’nin 6. Maddesi Adil Yargılanma Hakkı (Ceza Hukuku Yönü)*”, para.111, s.25.

²⁹³ İnceoğlu, 2012, s.50; İnceoğlu, 2008, s.35.

²⁹⁴ Bangalor Yargısal Davranış İlkeleri, İlke 2; İnceoğlu, 2008, s.35-36.

²⁹⁵ Avrupa Hakimleri Danışma Konseyi’nin 1 No’lu Görüşü, 2001, para.12; İnceoğlu, 2008, s.36; İnceoğlu, 2012, s.50.

²⁹⁶ Bangalor Yargısal Davranış İlkeleri, İlke 2.5; İnceoğlu, 2012, s.50.

açıktan ve örtülü hiçbir yorumda da bulunmamalıdır²⁹⁷. Yanlı ya da önyargılı olmak, mahkemenin içerisinde ya da dışarısında sarf edilen sözlerin yanında, bedensel biçimde de dış dünyaya yansıtılabilir. Buna vücut dili, görünüm ya da hareketler örnek gösterilebilir. Fiziki hareketler, herhangi bir şahide yönelik inanç eksikliğini ortaya koyabilir. Dolayısı ile jest ve mimikler, muhakeme esnasında uyuşmazlığın taraflarına ya da avukatlarına karşı taraflı bir görünüm biçiminde aksedebilir²⁹⁸.

Sonuç olarak yargıç, önündeki uyuşmazlıkta tarafsızlığını yitirdiğini anlar veya “makul” kabul edilen bir gözlemcinin nazarında tarafsızlığının yitirildiğine dair bir algı yaratırsa, bu durumda o yargıcın mutlaka yargılamadan çekinmesi gerekir²⁹⁹.

Dolayısı ile yargıcın en azından şu hallerde çekinmesi gerekmektedir:

Yargıcın, yargılamaya ilişkin delil kabilinden tartışılan olaylarla ilgili kişisel bilgiye sahip olması veya davanın bir tarafıyla ilgili fiili bir önyargı veya taraflılık içerisinde olması; yargıcın ihtilaf konusu meselede, olaya ilişkin bir tanıklığının olması ya da daha önceden bu konuda avukat olarak hizmet vermiş olması halinde davadan çekinmelidir. Yargıcın ailesine mensup birinin uyuşmazlığın neticesine göre ekonomik çıkar elde etmesi durumunda da yargıç davadan çekinmelidir³⁰⁰.

4.4 Yargı Tarafsızlığı ile Yargı Bağımsızlığı Arasındaki İlişki

Demokratik rejimlerin başlıca ilkelerinden biri olan hukuk devleti ilkesinin vazgeçilemez unsurlarının başında yargının bağımsız ve tarafsız olması esastır³⁰¹. Yargının bağımsız olması ile tarafsız olması, esasen ayrı kavramlar olmasına rağmen yine de bu iki kavram yakından ilişkilidir. Dolayısı ile bunlardan birinin yokluğu halinde ötekinin tam manada varlığından söz edilemeyeceği gibi, varlığı bulunsa dahi

---

²⁹⁷ Bangalor Yargısal Davranış İlkeleri, İlke 2.1 ve 2.4; İnceoğlu, 2008, s.37.

²⁹⁸ İnceoğlu, 2008, s.38.

²⁹⁹ Bangalor Yargısal Davranış İlkeleri, İlke 2.5.

³⁰⁰ Bangalor Yargısal Davranış İlkeleri, İlke 2.5, 2.5.1, 2.5.2, 2.5.3.

³⁰¹ Metin, s.220.

bu kurumun gerçekleştirmesi gereken ve kendisinden beklenen amaçları karşılayabilmesi de söz konusu değildir³⁰².

Yargı erkinin, hem yasamanın hem de yürütmenin anayasaca çerçevesi çizilen herhangi bir sınırı aşıp aşmadığını denetlemesi ve eğer herhangi bir ihlal söz konusu ise öngörölmüş olan müeyyideleri tatbik edebilmesi için hem yasamaya hem de yürütmeye karşı bağımsızlığının bulunması gerekir. Bu bağlamda yargı bağımsızlığını sağlamak için de modern demokrasinin benimsendiği ülkelerde “kuvvetler ayrılığı” önemli ilkelerden birini teşkil etmektedir. Söz konusu ilkenin oluşturulmasındaki asli sebep de devlete ait yetkilerin bir yerde toplanması halinde, söz konusu yetkilerin hukuka aykırı bir şekilde kullanılma tehlikesi taşıyabileceği ve dolayısı ile temel hakların ve hürriyetlerin zarar görebileceği endişesinden kaynaklanmaktadır³⁰³. Hukuk devletinin temelini oluşturan ise devletin, kaide ve hükümlere uygun biçimde bütün işlem ve eylemlerinin yargının denetiminde olmasıdır³⁰⁴. Bu da kuvvetler ayrılığı ilkesinin bir yansımasıdır. Dolayısı ile yargının bağımsız olmasının özünde de hem yasamaya hem de yürütmeye karşı bağımsızca çalışmasını öngörmekte olan “kuvvetler ayrılığı teorisi” yatmaktadır. Yargının, yürütmenin eylem ve işlemlerinden ötürü “hesap verebilmesini” sağlamanın yanında, kanunların uygulanmasını sağlamak ve kanunların hem Anayasa hem de taraf olunan sözleşmelere uygun olup olmadığını denetlemek görevleri bulunmaktadır. Yargı, kendisinden beklenen bu işlevleri yerine getirirken yasama ve yürütmeden gelme ihtimali olan engellemelere karşı da bağımsız olmalıdır. Yargıdaki işleyişin bağımsız olması, yargı etiği açısından da önemli değer olarak kabul edilir. Yargının bağımsızlığı aynı zamanda yargı tarafsızlığının da ön

---

³⁰² Yıldız, Abdulkadir, *6771 Sayılı Kanunla Anayasaya Eklenen Yargının Tarafsızlığı Üzerine*, TAAD, S.32, Ekim 2017, s.26.

³⁰³ Uran Murphy, Peri, *Teorik Çerçeve Türkiye’de Yargı Bağımsızlığı*, Yetkin Yay., 2. Baskı, Ankara 2019, s.42.

³⁰⁴ Korkut, Yakup Levent; Kaya, Semih Batur, *İktidar ve Yargı İlişkileri Sorunu*, TBB Dergisi, S.136, 2018, s.24.

koşulu ve teminatıdır³⁰⁵. Kuvvetler ayrılığı teorisinin temel felsefesini, diğer bir ifade ile ahlaki temelini, hem bağımsızlığı hem de tarafsızlığı olan bir yargı iradesinin varlığı oluşturmaktadır. Bu bağlamda kuvvetler ayrılığının sağlanması ile hem yasamanın hem de yürütmenin ve bilhassa yargının iradelerini birbirlerinden ayırarak denetim ve dengenin sağlanması hedeflenmektedir. Bu denetim ve dengenin işleyişini de bağımsızlığı ve tarafsızlığı olan bir yargının oluşturacağı kabul edildiğinden³⁰⁶ yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı arasında sıkı sıkıya bir ilişki bulunmaktadır. Zira bağımsız olmayan bir yargının tarafsız olması da söz konusu değildir. Elbette bağımsız olan bir yargının daima tarafsız olacağı anlamı çıkarılmamalıdır. Dolayısı ile yargının bağımsız olup da taraflı olabilmesi mümkündür. Ancak bağımsız bir yargının olmadığı yerde tarafsız bir yargıdan söz edilemez. Bu nedenle yargının bağımsızlığı yukarıda da ifade edildiği gibi tarafsızlığın ön şartıdır.

Yargı yetkisinin bağımsız mahkemeler eliyle yerine getirildiği Anayasa'nın 9. maddesinde güvence altına alınmaktadır. Bu güvence, aynı maddeye eklenen tarafsızlık için de geçerlidir. Bununla birlikte Anayasa'nın 138. maddesi³⁰⁷ ile yargıçlar, görevlerini yerine getirirken bağımsız ve tarafsız olmalarının yanında Anayasa'nın 139. maddesi³⁰⁸ dolayısı ile kimi teminatlarla güvence altına

---

³⁰⁵ İnceoğlu, 2012, s.17.

³⁰⁶ Korkut vd., s.27.

³⁰⁷ 1982 Anayasası Madde 138: "Hâkimler, görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdanı kanaatlerine göre hüküm verirler. Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz. Görülmekte olan bir dava hakkında Yasama Meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz. ...Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez."

³⁰⁸ 1982 Anayasası Madde 139: "Hakimler ve savcılar azlolunamaz, kendileri istemedikçe Anayasada gösterilen yaştan önce emekliye ayrılamaz; bir mahkemenin veya kadronun kaldırılması sebebiyle de olsa, aylık, ödenek ve diğer özlük haklarından yoksun kılınmaz. Meslekten çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymiş olanlar, görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceği kesin olarak anlaşılanlar veya meslekte kalmalarının uygun olmadığına karar verilenler hakkında kanundaki istisnalar saklıdır."

alınmaktadır³⁰⁹. 138. maddede kabul edilen yargıçların bağımsızlığı ilkesi ile yasama yetkisinin, yargıçların bağımsızlığına aykırı bir şekilde kullanılamayacağı, dolayısı ile kanunkoyucuya karşı yargıcın bağımsızlığının korunduğu görülmektedir³¹⁰. İlgili bu maddenin ilk fıkrası esasen yargıçların bağımsızlığının tarafsız olmaları ile sağlanabileceğini de belirtmektedir. Zira yargıcın bağımsızlığının tarafsızlıkla sağlanabileceğinin vurgusu yapılmaktadır³¹¹.

139. maddedeki teminatlardan kasıt ise yargıcın görevini yerine getirirken herhangi bir düşünce ve korkuya kapılmadan tam bir vicdani rahatlıkla hareket etmelerini sağlayan teminatlardır. Örneğin azlolunamazlık ya da Anayasa'nın öngördüğü yaşa gelmeden emekliye ayrılamazlık bu teminatlardan bazılarıdır³¹². Yargıçların bağımsız olmaları ve bağımsızlığını teminat altına alan güvenceler, hukuk devleti olmanın da bir gereğidir. Ancak söz konusu güvenceler, yargıçların yargılama faaliyetlerinde hukuka aykırı bir keyfilikle hareket edebilecekleri anlamına gelmediğinden, bu teminatlar, hukuk devleti olmanın da diğer bir gereği olarak görülmektedir³¹³. Bu bağlamda yargıçların bağımsızlıkları sınırsız olmayıp hüküm verirken Anayasayı, kanunu ve hukuka uygun olarak vicdani kanaatlerini dikkate almaları gerekmektedir.

Bağımsızlıkla tarafsızlık kavramlarının birbirleri ile sıkı bir ilişki içerisinde bulunduğu belirtilmişti. Ancak tarafsızlık, bağımsızlıktan farklılık göstermektedir.

---

³⁰⁹ Kılıçoğlu, M. Ahmet, *Hakimlerin Hukuki Sorumluluğu*, AÜHFD, S.1-4, Ankara 1973, s.231; Taş, Meryem, *Hakimin Hukuki Sorumluluğu*, Adalet Yay., Ankara 2019, s.21.

³¹⁰ Bkz. <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c006/b028/tbmm230060280432.pdf>. Erişim Tarihi: 23.07.2022.

³¹¹ Yıldız, s.26.

³¹² Kırmaz, Birol, *Avrupa Birliği Sürecinde Hakimlerin Denetimi ve Yargı Bağımsızlığı*, Adalet Yay., Ankara 2009, s.101.

³¹³ Çağlar, Selda, *Türk Pozitif Hukukunda Yargıcın Yargılama Faaliyetlerinden Sorumluluğu*, İstanbul Barosu Dergisi, C.80, S.2, 2006, s.707; Tercan, Erdal, *Hakimlerin Sorumluluğu*, Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE Özel Hukuk Anabilim Dalı, Ankara 1988, s.2-3; Yılmaz, Ejder, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi*, Yetkin Yay., Değiştirilmiş 2. Baskı, Ankara 2013, s.467; Aktaran: Taş, s.21.

Zira tarafsızlık, belirlenmiş bir davadaki taraflar ile söz konusu davanın konusuna yönelik olarak mahkemeye birlikte özellikle yargıcın tutum ve içerisinde yer aldığı durumla ilgilidir. Ancak yargının bağımsızlığı ise “geleneksel kuvvetler ayrılığı”nın bir görünümü olarak “anayasal bağımsızlık” anlayışını yansıtmaktadır³¹⁴.

Yasama ile yürütme organlarının, siyasal güce sahip organlar oldukları için siyasi anlamda sorumlulukları ve demokrasiden kaynaklanan meşruiyetleri bulunmalıdır. Dolayısı ile temel bir ilke olarak hiçbir devlet organı, sorumsuz bir şekilde ve keyfi olarak siyasi karar alamazlar ve almamalıdır. Bu bağlamda da siyasi iktidarı kullananlar, hem siyasi hem de demokratik bir denetim mekanizmasına tâbi tutulmak zorundadırlar. Bu da doğrudan seçmenler tarafından demokratik yollarla meşru zeminde seçilen yasama organı ile doğrudan veya dolaylı olarak seçimle belirlenen yürütme organının, egemenliğin gerçek sahibi olan halka karşı sorumluluklarının olduğunu ve hesap verme yükümlülüğü altında bulduklarını göstermektedir. Buradan hareketle bu denetimi yapmak işlevi de bulunan mahkemelerin, dolayısı ile yargının bağımsız olması bir zorunluluktur. Ancak bu bağımsızlığın mutlak bir bağımsızlık olmadığını ifade etmiştik. Kanunlar, kanunkoyucu eliyle kabul edilmekte ve mahkemeler de bu kanunları uygulamakla görevlidirler. Ancak yargı bağımsızlığının temelini, yukarıda da ifade edildiği üzere kuvvetler ayrılığı ilkesi oluşturur. Dolayısı ile yargıçların kanuna göre karar vermeleri gerektiği için bağımsızlığı sağlamak da kanuna bağlılık ilkesi ile mümkün olabilir. Bu çerçevede yargıçların sadece kanunlara bağlı olduklarından dolayı bağımsızlıklarının olması bir zorunluluk olarak karşımıza çıkar. Kanuna bağlı olmak, yargının bağımsız olmasını güvenceleyen tüm düzenlemeler kapsamında da vurgusu yapılan bir özelliktir. Hem kanuna bağlı olmak hem de yargının bağımsız olması ilkeleri, bir madalyondaki iki

---

³¹⁴ İnceoğlu, 2008, s.17.

yüz gibi kabul edildiğinden yargıçların, kimseden emir ve talimat alamamaları, nesnel ve tarafsız bir şekilde muhakeme etmeleri ve sadece hukuk kurallarına bağlı kalarak nihai kararlarını vermeleri durumunda bağımsızlıkları söz konusu olur³¹⁵.

Hem AIHS'in 6. maddesindeki adil yargılanma hakkı ile yargıçların görev için aranan koşulları³¹⁶ hem de Bangalor Yargısal Davranış İlkeleri arasında da yer alan bağımsızlık³¹⁷, hukukun üstünlüğünün ön koşulu olduğu gibi adil bir yargılamanın da asli garantisi olarak görülmektedir. Gerek anayasa, gerekse uluslararası belge ve mahkeme kararları ile güvencelenen yargı bağımsızlığı, hukuk devleti ve adil yargılanma için olmazsa olmaz ilkelere dendir. Dolayısı ile yargıçların gerek dışarıdan gerekse kendi meslektaşlarından gelebilecek doğrudan veya dolaylı baskı ve tehditlere karşı bağımsızlığı ve bağımsızlıklarının teminat altında olması önemlidir. Konumuz bakımından değerlendirildiğinde kadınlar ve dezavantajlı diğer gruplarla ilgili önündeki somut uyuşmazlığı çözmekle yetkilendirilen yargıcın, dışarıdan gelebilecek doğrudan ya da dolaylı baskı ve tehdit altında olması veya makul bir gözlemcide de böyle bir izlenim uyandırması, hukuk devleti ilkesine aykırı olmakla birlikte adil bir yargılamayı da gölgeler. Bu bağlamda bağımsızlığı sağlanan ve güvence altına alınan yargıcın artık tarafsız olmasının önü de açılmış olur.

4.5 AIHM'in Yargının Tarafsızlığına İlişkin Örnek İçtihatları

Kavramsal olarak yargı etiği içerisinde yer alan "ölçülülük", "bağımsızlık", "tarafsızlık", "kanun önünde eşitlik", "adaletin gecikmemesi" vb. temel ilkelere dendir. Bu temel ilkelerin yanında yine çok önemli bir yere sahip olan "adil yargılanma" ilkesi

---

³¹⁵ Metin, s.219.

³¹⁶ AIHS Madde 21/4: "Yargıçlar görev süreleri içinde bağımsızlık, tarafsızlık ve tam gün çalışma esasına dayalı bir görevin gerektirdiği hazır bulunma koşulları ile bağdaşmayan hiçbir görev üstlenemezler. ..."

³¹⁷ Bangalor Yargısal Davranış İlkeleri, İlke 1: "Yargı bağımsızlığı, hukukun üstünlüğünün ön koşulu ve adil yargılanmanın temel garantisidir. Bu nedenle hâkim, hem bireysel hem de kurumsal yönleriyle yargı bağımsızlığını korumalı ve bu konuda örnek teşkil etmelidir."

bulunmaktadır. Temel haklar ve hürriyetler içerisinde yer alan adil yargılanmanın içerisinde bulunan bu usule ilişkin ilkeler haricinde, yargıçların kişilik özelliklerinde olması gereken nitelikler de son derece önemlidir. Bunlar; yargılamaya yönelik gerekli bilgileri ve deneyimleri taşıyor olmak, doğru değerlendirme yaparak hüküm verebilmek ve etik davranabilmek gibi vasıflar olarak sıralanabilir ve bu özellikler yargıya güvenin tesis edilmesi ve sürdürülmesinde işlevsel özelliklerdir. Bu ilkelerin sayesinde yargıç, önündeki somut uyuşmazlıklara yönelik kararını belirlerken, kararlarını adalete uygun bir şekilde verebilmekte, insan onurundan yola çıkarak insan haklarını esas alabilmekte, tarafları tatmin ederek ve dışardan gelecek her türlü etkiden uzak kalarak profesyonel bir anlayış ve davranış geliştirebilmektedir³¹⁸.

AİHS'in amaçları arasında; insanların temel hak ve hürriyetlerini güvencelemek, onların haklarına yönelik ihlalleri engellemek, adalete aykırı adaletsizlikleri onarmak, mağdur edilenlerin; kişilerin, kişi gruplarının ve tüzel kişiliklerin maruz kaldığı zararları ortadan kaldırarak söz konusu zararı karşılamak, devletin neden olduğu insan hakları ihlallerine son vermek ve yine devletin Sözleşmenin hükümlerini etkin bir şekilde uygulamasını, mahkeme içtihatları ile birlikte kanunlara uymasını sağlamak yer almaktadır³¹⁹. Buradan hareketle AİHS'in amacının, kuramsal veya temelsiz/sözde hakları değil, "*pratik ve etkili hakları*" güvencelemeyi hedeflediği görülmektedir³²⁰. Sözleşmeye taraf olan devletlerin, Sözleşmeyi ihlal edip etmediğine karar verme yetkisi ise uluslararası bir mahkeme olan AİHM'e verilmiştir. Dolayısı ile sözleşmeye taraf olan devletler, AİHM'nin verdiği kararlarla bağılırlar. AİHM, bireysel başvuru

---

³¹⁸ Demirdal, M. Balkan, *Yargı Etiği Konusunda Türkiye'deki Güncel Gelişmeler Üzerine Bir Değerlendirme*, HFSA, S.29, İstanbul Barosu Yay., İstanbul 2021, s.92.

³¹⁹ Reddemann, Gerhard, "*Avrupa Konseyi ve İnsan Hakları*" *İnsan Haklarının Uluslararası Korunması ve T.B.M.M. Sempozyumu 4-5/10/1991-Antalya*, Türkiye, TBMM Kültür ve Sanat Yayın Kurulu Yay., No:52, Ankara Eylül 1992, s.146.

³²⁰ Holdsworth, Olivia; Bentley, David, "*Haklar ve Nasıl İşledikleri, Birleşmiş Milletler Deklarasyonu; Hakların Evrenselliği; AİHS 2. Madde Avrupa Komisyonu ve Avrupa Konseyi'nin Türkiye İle Ortak Girişimi, 225 Eğitimcinin (Hakim ve C. Savcısının) Metodoloji ve Değerlendirme Toplantısı Programı*, Ankara, No:3-23/25 Şubat 2004, s.10. Aktaran: Turan, s.23.

yahut devlet başvurusu yoluyla önüne gelen davalarda Sözleşmenin hükümleri doğrultusunda kararını vermektedir. AİHM, AİHS'in yorumlanmasında, uygulanmasında ve kendisinin yargılama yetkisinin bulunup bulunmadığı konusundaki ihtilafların çözümünde yegâne ve mutlak yetkili mahkemedir³²¹.

AİHS'in adil yargılanma hakkı üst başlığı ile düzenlediği 6. maddesi, tarafsızlık kriteri bakımından önemli bir maddedir. Zira söz konusu maddenin ilk fıkrasında³²² tarafsızlığın kapsamı bakımından, somut olayın çözümünde etkili olabilecek bir kalıp yargının bulunmamasını gerekli gördüğü vurgulamaktadır. Bununla birlikte ilgili düzenleme, taraflı olunmamasını ve bir çıkarın bulunmamasını da içermektedir. Bu bakımdan hem mahkeme hem de üyelerinin, davanın taraflarına yönelik olarak, bu tarafların hem lehlerinde hem de aleyhlerinde herhangi kişisel sempati taşımaması ya da menfaat içerisinde bulunmaması esastır³²³. AİHM'in de yargıçların tarafsızlığına yönelik herhangi bir endişenin/şüphenin varlığı hakkında meşru/haklı sebepler söz konusu olduğunda, bu yargıçların davadan çekilmesinin gerekli olduğunu Piersack-Belçika davasında³²⁴ koşulların değerlendirmesini yaparak karar verdiği görülmektedir³²⁵. Davanın bir yargıç, Piersack ile ilgili soruşturmayı sürdüren savcılığın birim amirliği görevinde yer almış ve doğal olarak bu kişi, söz konusu dava dosyası ile görevlendirilenlerin de amiri pozisyonundadır. Dolayısı ile AİHM, mahkemeye sunulmak için hazırlanan yazılı mütalaaların gözden geçirilmesinde,

---

³²¹ Turan, s.34.

³²² AİHS Madde 6/1: "Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyumsuzluklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir. Karar alenî olarak verilir. Ancak, demokratik bir toplum içinde ahlak, kamu düzeni veya ulusal güvenlik yararına, küçüklerin çıkarları veya bir davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veyahut, aleniyetin adil yargılamaya zarar verebileceği kimi özel durumlarda ve mahkemece bunun kaçınılmaz olarak değerlendirildiği ölçüde, duruşma salonu tüm dava süresince veya kısmen basına ve dinleyicilere kapatılabilir"

³²³ Inceoğlu, 2018, s.94.

³²⁴ AİHM, *Piersack- Belçika Davası*, Bşv. No. 8692/79, 01.10.1982, para.30.

³²⁵ Mızrak, Dilan, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi Kapsamında Mahkemelerin Objektif Açından Tarafsızlığı İlkesi*, İnsan Hakları Merkezi Çalışma Metinleri, Ankara 2006, s.4. Bkz. <http://www.ihmpolitics.org/files/metinler/dilan.pdf>. Erişim Tarihi: 21.03.2021.

davaya yönelik benimsenmek istenen yaklaşımların tartışılmasında ve hukuki yönden önerilerde bulunan bir pozisyonda yer almasında, yargıcın tarafsızlığını gölgeleyecek koşulların varlığını tespit etmiştir. Bunun yanında hem Mahkemenin hem de Komisyonun elde ettiği bilgiler doğrultusunda ilgili yargıcın, söz konusu yargılama faaliyetinde başka görevleri de üstlendiği doğrulanmıştır. Bu bağlamda Mahkeme ve Komisyon tarafından edinilen bilgiler, ilgili yargıcın, gerçekten de yargılamada bazı görevler üstlendiğini doğrulayan yöndedir. Hükümet; söz konusu yargıca yönelik değerlendirmesinde, dava görülürken fiili olarak savcılık görevinde bulunanın o olmadığını, dava ile fiili olarak ilgilenmek için görevlendirilen savcılar ile dava konusu hakkında görüşmediğini belirtmesine karşın AİHM, söz konusu yargıçla ilgili olarak yargılamanın yapıldığı aşamalarda, kademece üstte olan savcılık mevkiinde görevli bulunmasını tarafsızlığın ihlali konusunda elverişli görmüş, dolayısı ile yargıcın söz konusu davaya yönelik oynayabileceği rollerin maddi anlamdaki kapsamını belirlemeye gerek duymamıştır. AİHM, davaya ilişkin maddi bir kanıtla tarafgirliğin ispatlanmasına gerek duymamış, dış görünümün tarafsızlıkla alakalı olarak kuşku/şüphe duymak için yeterli bulunup bulunmadığını değerlendirmiştir. Buna göre Mahkeme, “*isnadın esası*” ile ilgili kararı vermekle görevlendirilen mahkemenin, tarafsızlığı konusunda şüphenin açıkça görünümünün yeterli olduğuna, sonuç olarak bu durumun tarafsızlık ilkesinin ihlali olduğuna karar vermiştir³²⁶.

AİHM tarafsızlıkla ilgili konuyu, yukarıda da açıklandığı üzere öznel ve nesnel yönleriyle ele almaktadır. Buradan hareketle, bir mahkemenin tarafsız olduğundan bahsedebilmek için ilk önce öznel tarafsızlığın sağlanması gerekmektedir. Öznel tarafsızlık ise; yargılama faaliyetiyle görevli hiç kimsenin kişisel kalıp yargısının bulunmaması şeklinde açıklanmaktadır. Herhangi bir karşıt delil olmadıkça yargıç,

---

³²⁶ Doğru vd., s.695-699; İnceoğlu, 2013, s.192-193.

öznel manada “karine” olarak tarafsız olarak görülmektedir. Şayet yargıç hakkında tarafsızlığına yönelik “haklı/meşru” nedenler söz konusu ise bu durumda yargıç, önündeki uyuşmazlığın davasından çekilmelidir³²⁷. AİHM tarafsızlık ilkesinin öznel yönünün belirlenmesi konusunda, yargıçların, belli bir davanın taraflarına karşı kişisel yargılarda ve yanlı herhangi bir tutumda bulunup bulunmadığını, bu taraflara yönelik subjektif bir kanaate sahip olup olmadığını dikkate almaktadır. Bu bağlamda AİHM, subjektif bir taraflılığın olduğu izlenimine yönelik her hangi bir kanıt bulunmadığı ve ispatlanmadığı sürece yargıçların tarafsız olduğunu bir “karine” olarak kabul etmektedir. AİHM’in bu yöndeki yaklaşımına Lavents-Letonya kararı³²⁸ örnek gösterilebilir. Zira bu davada Mahkeme, yargıç tarafından basına verilen beyanatlarda, savunma makamını eleştirmesini, sanığın kendisine isnat edilen suçlamaları kabul etmemesini ve suç işlemediğini belirtmesini şaşkınlıkla karşıladığını dile getirmesini öznel tarafsızlığın ihlali olarak görmüştür³²⁹.

Öznel tarafsızlığın yanında mahkemelerin, tarafsızlık açısından nesnel tarafsızlığa da sahip olması gerekir. Tarafsızlığın nesnel yönü ise, mahkemelerin kurumsal manada insanlarda uyandırdığı izlenim ile bir başka ifade ile haklarını arayan kişilerde güven oluşturmada da tarafsız bir görünüm oluşturup oluşturmadığı ile ilgilidir³³⁰. AİHM tarafsızlığı, kısaca kişisel yargı taşımamak veya peşin hükümde bulunmamak biçiminde belirtmiştir. Mahkeme, tarafsızlığa yönelik olarak değerlendirmesini yaparken, somut uyuşmazlığın çözüme ulaşmasını engelleyecek bir kişisel yargının bulunmamasını, mahkeme veya bazı üyelerinin taraflar üzerinde, bunlara karşı leh ya da aleyhte müspet veya menfi bir hisse kapılmamasını ya da söz konusu uyuşmazlık konusunun üstünde hiçbir çıkarının bulunmamasını dikkate

---

³²⁷ Uran Murphy, s.38.

³²⁸ AİHM, *Lavents-Letonya Davası*, Bşv. No. 58442/00, 28.11.2002, para.118-119.

³²⁹ İnceoğlu, 2018, s.95.

³³⁰ Uran Murphy, s.38.

almaktadır³³¹. Bununla birlikte şayet yargıçlar, önlerindeki uyuşmazlığın taraflarına yönelik halka menfi açıklamalarda bulunurlarsa, bu durumda da tarafsızlıklarını gölgelemiş olurlar. AİHM’in Olujic-Hırvatistan davasında bu yönde verdiği kararında;

“tarafsız yargıç görünümünü korumak için yargısal makamlar bakmakta oldukları davalara ilişkin olarak en üst düzeyde sağduyu göstermek zorundadırlar; bu sağduyu, tahrik edilmiş olsalar bile onların basını kullanmaktan imtina etmelerini gerektirir³³².”

şeklindeki değerlendirmesi bu açıdan önemlidir.

Tarafsızlığın nesnel görünümü için uygulanan “test”, daha çok yargıçların ve uyuşmazlığın taraflarının aralarındaki hiyerarşik durum ya da diğer ilişkilerle alakalıdır. Dolayısı ile bütün davalar kendi özel durumunda değerlendirilir ve bu sayede yargılamanın ya da yargıcın tarafsız olup olmadığı tespit edilir³³³. Söz konusu şekilde bir hiyerarşik durum ya da başkaca ilişkiler bulunmasa bile yargılamanın önemli aktörü olan yargıçların, yanlı tutum ve davranışın bulunduğu dair haklı/meşru bir şüpheye sebebiyet veren sözler ve davranışlardan uzak durması gerekmektedir. AİHM’in Vardanyan ve Nanushyan-Ermenistan davasında³³⁴ yargıcın, başvurucuyu “dostane çözüm”ü kabul etmeye yönlendirmesi, başvurucunun bunu reddetmesi durumunda aleyhine neticelerin doğabileceğini dolaylı bir şekilde belirterek uyarması, nesnel tarafsızlık açısından önemli kriterlerdir. Bununla birlikte söz konusu çözüme ilişkin hukuki düzenlemelerle yargıçların kullanmakta oldukları dil, üslup ve yaklaşımları göz önünde bulundurularak başvurucu üzerinde tarafsızlığa yönelik kuşkunun nesnel manada kanıtlandığı kabul edilmektedir. AİHM’in yaklaşımı da, yargıçların tutum ve davranışları yargılama faaliyetindeki “nötr” olma ilkesinden

---

³³¹ Turan, s.180. Bkz. *Piersack Belçika Davası*.

³³² AİHM, *Olujic-Hırvatistan Davası*, Bşv. No. 22330/05, 05.02.2009, para.59. Ayrıntılı bilgi için bkz. İnceoğlu, 2018, s.96.

³³³ AİHM, *Morice-Fransa Davası*, Bşv. No. 29369/10, 23.04.2015.

³³⁴ AİHM, *Vardanyan ve Nanushyan-Ermenistan Davası*, Bşv. No: 8001/07, 27.10.2016, para.79-82.

ileri gelen yan tutmamaktan uzak olduğundan, bu bağlamda tarafsızlık ilkesinin ihlal edildiği yönündedir³³⁵.

Yine AİHM'e göre şayet bir yargıç, davanın esasına ilişkin yargılamanın başlamasından önce, davanın bir sanığına yönelik herhangi bir kanaat taşırsa, mutlak surette o yargıç tarafsız olamayacak anlamı taşımaz. Fakat öyle bir durumda yargıcın tarafsızlığını yitirebilmesi de söz konusudur. AİHM, Karakoç ve Diğerleri-Türkiye davasında, davanın esasına ilişkin yargılamayı yürütmekle görevli heyetteki başkan ve bir üyesinin, sanık koltuğundaki kişilerin tutuklandığı aşamada dosya incelemesinde bulunduğunu ve ayrıntılı gerekçeler göstererek bu sanıkların tutuklanmaları yönünde karar verdiğini tespit etmiştir. AİHM de, söz konusu davanın yürütülmesinde sanık koltuğundaki kişilerin, gerek mahkeme gerekse yargıcın tarafsız olamayacağına dair düşüncelerinin, nesnel manada "somut veriler" taşıdığını ifade etmiştir³³⁶.

AİHM, Türkiye ile ilgili incelediği davaların birinde herhangi bir mecburiyet söz konusu değil ise aynı konuya yönelik olarak kararı bulunan bir yargıcın, söz konusu davanın çözümünde rol oynayamayacağını belirtmiştir. Hatta sayı ya da oranın da belirleyiciliğinin söz konusu olmadığını vurgulamıştır. Örneğin AİHM Fazlı Aslaner-Türkiye davasında şöyle demektedir:

"...Mahkeme, objektif tarafsızlık sorunu bakımından, ilgili hâkimlerin sayısının veya oranının belirleyici olmadığı ve sayı ile ilgili değerlendirmelerin söz konusu sorunun incelenmesi üzerinde bir etkisinin bulunmadığı kanaatindedir, çünkü bu üç yargıcın oy verme yetkisiyle Kurulda bulunmasını mutlak olarak gerekli kılan zorlayıcı bir neden yoktur. Ayrıca, Mahkeme bu üç üyenin arasında yer alan T.Ç.'nin Danıştay Başkan Vekili sıfatıyla, İdari Dava Daireleri Kurulu'nun Başkanlık görevini icra ettiğini ve bu bağlamda görüşmeler sırasındaki tartışmaları yönettiğini ve bu durumun tarafsızlık görünümünü etkileyen ek bir koşul oluşturduğunu gözlemlemektedir"³³⁷.

---

³³⁵ İnceoğlu, 2018, s.97.

³³⁶ Karakoç ve Diğerleri-Türkiye Davası; Doğru vd., s.633.

³³⁷ AİHM, Fazlı Aslaner-Türkiye Davası, Bşv. No. 36073/04, 04.03.2014, para.40-41. Ayrıntılı bilgi için bkz. İnceoğlu, 2018, s.99.

AİHM, Korzeniak-Polonya davasında da benzer şekilde bir karara varmıştır. Buna bağlı olarak İnceoğlu da, alt dereceli bir mahkemenin yargıcı, aynı konuya ilişkin olarak sonraki aşamalarda, üst dereceli bir mahkemenin yargıçlığına getirilirse, bu durum, ihlali gündeme getirmektedir demektir. Dolayısı ile burada yargıç, hem ilk derece hem üst derece mahkemesinde aynı konuya yönelik olarak karar verme yetkisine sahip olmakta, bu da tarafsızlığın ihlali açısından önemli bir “bağ” olarak görülmektedir³³⁸.

AİHM’in, Remli-Fransa davasında³³⁹, davanın görüldüğü salonun dışındaki bir yerde ırkçı düşünce ve anlayışa sahip olduğuna yönelik açıklamada bulunan bir jüri üyesinin durumuyla alakalı kararı bulunmaktadır. Mağrip etnik kökene sahip sanığın, jüri üyesinin bu durumunu mahkemeye sunduğu ve söz konusu bu kişinin yansız olmasının mümkün olmayacağını iddia ettiği görülmektedir. Yerel mahkemenin de ileri sürülen bu itirazın doğru olup olmadığını araştırmadığı, bunu da sarf edilen ifadelerin davanın görüldüğü salonun dışındaki bir yerde dile getirildiği iddiasına dayandığı ve bu gerekçeden ötürü reddettiği anlaşılmaktadır. AİHM ise söz konusu davanın sonunda, AİHS’in 6. maddesinin ihlal edildiğine, dolayısı ile gerek yargıcın gerekse jüri üyelerinin tarafsızlığı yönünde ortaya konan iddialar destekten açık bir şekilde uzak görünmüyorsa, bu durumda mahkemelerin bu meseleyi araştırma yükümlülüğü olduğuna karar vermiştir³⁴⁰.

AİHM’in **toplumsal cinsiyet eşitliği** bağlamında cinsel yönelime dayalı ya da etnik kökene bağlı ayrımcılık ve devletin sorumluluğuna ilişkin verdiği bazı kararları vardır ki bu kararlar tarafsızlık ilkesinin ihlal edildiğinin de bir göstergesidir. Mahkemenin Paraskeva Todorova-Bulgaristan davasındaki değerlendirmesi de

---

³³⁸ AİHM, *Korzeniak-Polonya Davası*, Bşv. No. 56134/08, 10.01.2017. Ayrıntılı bilgi için bkz. İnceoğlu, 2018, s.99.

³³⁹ AİHM, *Remli-Fransa Davası*, Bşv. No. 16839/90, 23.04.1996.

³⁴⁰ Doğru vd., 2012, s.633-634.

yargının tarafsız olmasının önemi açısından emsal bir karardır. Zira yerel mahkemenin, etnik kökeni Roman olan bir kişinin mahkûm edilmesine yönelik kararını verirken, azınlıklardan olan Romanlarda “cezasızlık kültürü” olduğunu belirttiği ve söz konusu bu sanığın “ibret alınması” için ceza almasının şart olduğunu dolaylı olarak ifade ettiği ve savcılık makamının bu kişinin mahkûmiyetinin askıya alınmasını talep etmesine rağmen bu talebi reddettiği görülmektedir. AİHM de alınan bu kararın, Sözleşmenin 14. maddesinde³⁴¹ düzenlenen “ayrımcılık yasağı” ile 6. maddesinde düzenlenen “adil yargılanma hakkı”nın ihlali olduğuna karar vermiştir³⁴². Mahkemenin bu kararı, **yargının tarafsızlığı** bağlamında değerlendirildiğinde, yerel mahkemenin etnik kökene bağlı bir önyargı ile tarafsızlığını yitirdiğini göstermektedir. Dolayısı ile hem ayrımcılık yasağı hem de adil yargılanma hakkı ihlal edilmiştir³⁴³.

AİHM’in Tekeli-Türkiye davasında verdiği karar, cinsiyet temelinde değerlendirildiğinde bu dava, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması bakımından öne çıkan örnek davalardan biridir. Zira bu davada Türkiye’nin, cinsiyet bazında kadın ile erkek arasında farklılık gösteren bir muameleyi kabul ettiği, ancak bu duruma ilişkin olarak nesnel ve makul temellere dayandığını iddia ettiği ve bu muamelenin söz konusu nedenlerle ayrımcılık teşkil etmediğini öne sürdüğü görülmektedir. Bir başka ifade ile devletin, Türkiye’nin sosyal gerçekleri dikkate alındığında cinsiyet odaklı

---

³⁴¹ AİHS Madde 14: Ayrımcılık yasağı: “Bu Sözleşme’de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır.”

³⁴² AİHM, *Paraskeva Todorova-Bulgaristan Davası*, Bşv. No. 37193/07, 25.06.2010. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bakırcı, Kadriye, *Uluslararası Hukuk, AB ve ABD Hukuku ile Karşılaştırmalı Çalışma Yaşamında Kadın Erkek Eşitliği Arayışı Cinsiyet Ayrımcılığı Yasağı ve Türkiye*, Seçkin Yay., 2. Baskı, Ankara Eylül 2012, s.298.

³⁴³ *Europen Court Of Human Rights Cour Européenne Des Droits De L’Homme, Avrupa Ayrımcılık Yasağı Hukuku El Kitabı*, s.35. Ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.echr.coe.int/documents/handbook_non_discrim_law_tur.pdf. Erişim Tarihi: 23.09.2021.

“farklı muamele”yi haklı/meşru nedenlere bağladığı anlaşılmaktadır³⁴⁴. Özellikle Türk mahkemesinin;

“İtiraz konusu ‘Kadın evlenmekle kocasının soyadını alır’ kuralı kimi sosyal gerçeklerin doğurduğu zorunluluklardan ve yasakoyucunun yıllar boyu kökleşmiş bir geleneği kurumsallaştırmamasından kaynaklanmaktadır. Aile hukuku öğretisinde de kadının erkeğe göre farklı yaratıldığı, zorunluluklar ve toplumsal gerçekler karşısında kadının korunması, aile bağlarının güçlendirilmesi, evlilik birliğinde düzen ve uyum sağlanması, aile içinde iki başlılığın önlenmesi gerektiği gibi hususlarda görüşler bulunmaktadır. Aile birliğinin sağlanması için yasakoyucu eşlerden birisine öncelik tanımıştır. Kamu yararı, kamu düzeni ve kimi zorunluluklar soyadının kocadan geçmesinin tercih nedeni olduğunu göstermektedir. Kaldı ki itiraz konusu kural da aile isminin sadece erkeğin soyadına bağlanacağı öngörülmemekte, kadının başvurusu durumunda kocanın soyadıyla birlikte kızlık soyadını da kullanma olanağı bulunmaktadır... Kadının evlenmekle kocasının soyadını almasının cinsiyet ayırımına dayanan bir farklılaşma yarattığı savı da yerinde değildir. Anayasa’nın 10. maddesinde öngörülen eşitlik, herkesin her yönden aynı kurallara bağlı olacağı anlamına gelmez. Kişilerin haklı bir nedene dayanarak değişik kurallara bağlı tutulmaları eşitlik ilkelerine aykırılık oluşturmaz. Durum ve konumlarındaki özellikler, kimi kişiler ya da topluluklar için değişik kuralları ve uygulamaları gerekli kılabilir³⁴⁵.”

yönünde verdiği kararda “kamu yararı, kamu düzeni, kadının korunması, aile bağlarının güçlendirilmesi, evlilik birliğinde düzen ve uyumun sağlanması ve aile içinde ikibaşlılığın önlenmesi gibi” toplumsal cinsiyete dayalı ve kadın-erkek eşitliğini engelleyen muğlak yaklaşımları dayanak olarak görmesi ve göstermesi, yargının yine toplumsal cinsiyet ve kadın-erkek eşitliğine yönelik tarafgirli bir yaklaşımının olduğunu göstermektedir. Dolayısı ile gerek kanun gerekse kanunların uygulanması aşamasında bu kalıp yargıların hem meşrulaştırıldığı hem de yeniden üretildiği görülmektedir. AİHM ise; cinsiyet odaklı “farklı muamele”nin, AİHS’le bağdaşır olmasının onaylanabilmesi için çok yerinde ve sağlam dayanakların ortaya konulması gerektiğini belirtmiş, ancak aileyi, müşterek bir isim vasıtasıyla aksettirme gayesinin, Tekeli davasına konu edilen cinsiyet odaklı “farklı muamele” için yeterince geçerli bir

³⁴⁴ Tekeli-Türkiye Davası, para.44, para.46. Ayrıca bkz. Tortop vd., s.393-409.

³⁴⁵ AYM 29.09.1998 Tarihli 1997/61 E.S. 1998/59 K.T.; Tekeli- Türkiye Davası, para.16. Ayrıca bkz. <http://www.aihmiz.org.tr/?q=tr/content/tekeli-karari>. Erişim Tarihi: 04.06.2022.

sebeup olmadığını tespit etmiştir. Bu bağlamda Mahkeme söz konusu farklı muameleyi, Sözleşmenin 8. maddesiyle³⁴⁶ birlikte ele almış ve 14. maddenin Türkiye devleti tarafından ihlal edildiği sonucuna varmıştır³⁴⁷. İlgili kararın kadın-erkek eşitliği ve **toplumsal cinsiyet eşitliği** temelinde değerlendirmesi yapıldığında, mahkemelerin gerek kanunların insan hak ve özgürlüklerini esas alarak düzenlenip düzenlenmediğinin denetleyicisi durumundayken gerekse cinsiyet eşitsizliklerine yönelik yaklaşımları neticesinde verdiği kimi kararlarının, yargının tarafsızlığına gölge düşürdüğü ortaya konmaktadır.

AİHM'in, toplumsal cinsiyet eşitliğinin önündeki en önemli engellerden biri olan kalıp yargıların ardındaki düşüncelerin neler olduğunu tespit etmeye çalıştığı görülmektedir. Mahkeme, özellikle Alajos Kiss-Macaristan davasında, kimi grupların yüzyıllarca toplumsal yaşamdan dışlanmaları neticesinde kalıp yargıların hedefi durumuna geldikleri ve söz konusu kalıp yargıların, bu grupların herhangi bir üyesinin kişisel anlamda değerlendirilebilmesini olanaksız hale getiren kanunların hazırlanmasına sebep olabildiği yönünde tespitlerde bulunmuştur. AİHM'in bu davadaki kararı, ilk kez önyargıların sebebiyet verebileceği “zararlara” vurgu yapması bakımından son derece önemlidir. Zira söz konusu kararda Mahkeme, ilk kez önyargılara dayanan ve birey bazında değerlendirmelerde bulunulmasını engelleyen kanunların yapılmasını yanlış bulduğunu ortaya koymuştur³⁴⁸.

---

³⁴⁶ AİHS Madde 8: Özel ve aile hayatına saygı hakkı: “1. Herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmasına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir. 2. Bu hakkın kullanılmasına bir kamu makamının müdahalesi, ancak müdahalenin yasayla öngörülmüş ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli bir tedbir olması durumunda söz konusu olabilir.”

³⁴⁷ *Tekeli-Türkiye Davası*, para.53, para.68.

³⁴⁸ AİHM, *Alajos Kiss-Macaristan Davası*, Bşv. No. 38832/06, 20.08.2010, para.42 ve 64; “Mahkeme'nin Alajos Kiss-Macaristan başvurusuna ilişkin 2010 yılında vermiş olduğu kararda, hakkında akıl hastalığı nedeniyle kısıtlama kararı verilmiş olan başvurucu Anayasa gereğince, yalnızca kısıtlılık nedeniyle seçmen listesinden çıkarılmasının, tek başına ya da Sözleşme'nin 13. ve 14. maddeleriyle bağlantılı olarak, 1 No'lu Ek Protokol'ün 3. maddesini ihlal ettiğini ileri sürmektedir. Bu iddia üzerine Mahkeme, bireysel değerlendirme yapılmaksızın vesayet altına alınan herkesin oy

Sonuç olarak AİHM'in, devletlerin cinsiyetlere karşı "farklı muamele"lerde ve hukuksal düzenlemelerde, çoğu zaman toplumsal gerçeklikleri, bu gerçekliklerin sebebiyet verdiği mecburiyetleri ve gelenek halindeki ataerkil anlayışı yansıtan kalıp yargılara yönelik oluşturulan atıfları gerekçe gösterdiklerini, dolayısı ile bu anlayış ve yaklaşımlarını haklılaştırmaya çalıştıklarını tespit ettiği anlaşılmaktadır. Ancak AİHM'in, Sözleşmenin tarafı olan ülkelerin, bilhassa ailenin içinde kadınlara ve erkeklere öngülenen "toplumsal cinsiyet rolleri"ni, "farklı muamele" ile bağlantılı şekilde haklılaştıran bir dayanak biçiminde öne sürmelerinin söz konusu olamayacağını vurgulaması, son derece önemlidir³⁴⁹. Bu da özellikle toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak bakımından yargının tarafsız olmasının da hukukun nihai amaçlarından olan adaletin tesisi, toplumsal ve dünya barışının sağlanması ve insan onurunun ön planda tutulması için önemli bir yaklaşımdır. Aksi bir anlayış, dayanaksız ve muğlak olan gerekçelerle hukuku da arkasına alarak hukukun da cinsiyet eşitsizliğini devam ettirici ve pekiştirici formlara girmesinin sağlayıcısı, özgürlük ve hakların kullanılmasının ve yaşatılmasının önünde engelleyici etken olmasına devam edecektir.

---

kullanmasının mutlak surette engellenmesinin, bu hakkı sınırlandırmak için söz konusu olabilecek meşru amaçlarla bağdaşmayacağı kanısına varmıştır." Ayrıntılı bilgi için bkz. Demir, s.291.

³⁴⁹ AİHM, *Konstantin Markin-Rusya Davası*, Bşv. No. 30078/06, 22.03.2012; Demir, s.295.

Bölüm 5

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ

5.1 Cinsiyet Kavramı

İnsan bedeni, kadın ya da erkek biçiminde tanımlanmaya çalışılırken cinsiyet kavramı da, insanın bu fizyolojisinden ve anatomisinden kaynaklanan farklılıklara dayandırılır³⁵⁰. İnsanlık tarihinin, yaşamı cinsiyetler özelinde şekillendirdiği görülmektedir. Özellikle insana özgülenen iş bölümleri ya da oluşturulan kimlikler, toplumlara göre farklılık gösterse de hemen her toplumda insana biçilen kalıp roller ve cinsiyet temelinde kurgulanan ayrımlar vardır. Dolayısı ile toplumun, kadın ve erkek cinsiyetine atfettiği anlamlar ve cinsel eylemler üstünde çokça etkisi vardır³⁵¹. Kadınlarla erkekler, gündelik dilin bünyesinde yaygın bir kullanıma sahiptir. İki cinsiyetin karşılığı olarak ortaya çıkan kadın ve erkek sözcüğün kullanımı, insanın biyolojisinden kaynaklanan “dişi/female” veya “er/male” oluşunu göstermenin yanında toplum tarafından bireylere sunulan roller düzeninin içerisinde anlamlandırılan “kadın/woman” veya “erkek/man” olma anlamına gelen terimler biçiminde önümüze gelmektedir. Ancak bu iki terim anlamlandırılırken, insanın biyolojisinden kaynaklanan kapsam ile biyoloji temelinde oluşan toplumsal kapsam, birbirleri açısından tamamen farklılık göstermektedir. Vatandaş’a göre birinci

---

³⁵⁰ Güdücü, s.24.

³⁵¹ Güdücü, s.14.

durumda, istisnai durumlar dışında, biyolojik yapımızı tüm yaşantımız süresince sürdürürken, ikinci durumda toplumun inşa ederek dayattıkları ile karşılaşırız³⁵².

Sosyologların, “cinsiyet kavramı”nı, “biyolojik cinsiyet” ve “toplumsal cinsiyet” olmak üzere iki başlık altında incelemeyi uygun bulduğu görülür. Yapılan bu ayrımın sebebi, insanın biyolojisinden kaynaklanan özellikleri bakımından “kadın” ve “erkek” biçiminde onaylanma ölçütleri, tıp açısından her alanda aynılık gösterirken, toplum tarafından kadın ve erkeğe özgülenen rollerin hem kültürlerde hem de toplumlarda değişiklik gösterdiği bilinmektedir³⁵³. Toplumun belirlediği tutumlar, insanların birbirleri ile olan münasebetlerinin şekillenmesinde çok önemli oranda bir etkiye sahiptir. Söz konusu tutumların bilhassa “kadın” ile “erkek” ayrımı oluşturmasının temel nedeni, sadece insan biyolojisinden kaynaklanan oluşum değildir; bu oluşumun ötesini de kapsayan bir “olgu”yu içermektedir. Bu bağlamda toplum tarafından belirlenen cinsiyet rolleri, kadın ve erkek olmanın sosyalleşilen alanlarda ifadesini bulması ve kültür ile ilgili yapının beklentilerini karşılamasıdır³⁵⁴.

5.1.1 Biyolojik Cinsiyet

Kadın ve erkek cinsinin anatomik anlamda var olduğu, onaylanan bir gerçektir. Toplumundaki kadınların ve erkeklerin biyolojik manada farklı olduğu da bilinmektedir. Buna da “cinsiyet” denmektedir. Biyolojik anlamda cinsiyetin, insanın “kadın” ve “erkek” biçiminde ortaya koyduğu “genetik, fizyolojik, anatomik” özellikler gösterdiği, dolayısı ile söz konusu kavramların insan bedeninde var olan belirleyici cinsiyet farklarına işaret ettiği kabul edilmektedir³⁵⁵. Cinsiyetin

---

³⁵² Vatandaş, Celalettin, *Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı*, Journal of Economy, Culture and Society, S.35, 2011, s.30.

³⁵³ Üskül Engin, s.333.

³⁵⁴ Kara, Feyza Meryem; Güngörmüş, Hamdi Alper, *Spor Bilimleri Fakültesinde Öğrenim Gören Gençlerin Toplumsal Cinsiyet Rolüne İlişkin Tutum Düzeylerinin Belirlenmesi: Demografik Farklılıklar*, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, C.15, S.4, 2018, s.2469.

³⁵⁵ Berkiten Ergin, Ayla, “*Toplumsal Cinsiyet, Kadın Ve Görünmezlik*”, *Kadın Kitabı*, Ed. Münevver Tekcan, Kocaeli, Umuttepe Yay., 2013, s.70; Günindi Ersöz, Aysel, *Türk Atasözlerinde ve*

belirlenmesinde etkili olanın doğa olduğu, bu nedenle sonraları değiştirilmesi söz konusu olsa dahi başlangıç esnasında seçme hakkının bulunmadığı görülmektedir³⁵⁶. Bilindiği üzere anatomik olarak kadın ve erkek, birbirinden farklılık göstermektedir. Yukarıda da açıklanmaya çalışıldığı üzere insanın biyolojik cinsiyeti, doğum esnasında tayin edilen cinsiyetin ifadesi olduğundan bu ifade, toplumsal cinsiyetin de yalın biçimi şeklinde tanımlanmaktadır. Cinsiyetin, insanların sahip olduğu kromozomlarca saptanan “kadın” ve “erkek” olma durumunu ifade ettiği kabul edildiğinden, bu iki cinsiyetin aralarındaki toplumsal cinsiyet ayrımındaki temelin, daha çok üremedeki süreçlere dayandırıldığı görülür³⁵⁷. Kadınların ve erkelerin kimliklerinin belirlenmesinde merkezde tutulan “biyolojik cinsiyet”tir. Bu da kadınların yüzyıllarca “diğeri/öteki” biçiminde değerlendirilmesinde etkili olmuş ve söz konusu durum, kadınlara karşı ayrımcılıklara temel olan menfi yaklaşımların gelişmesini sağlamıştır. Buna örnek olarak erkek; alışkanlıklar, kültürel birikim, sahip olduğu akıl ve mantık gibi kendisine atfedilen özelliklerden ötürü kamu alanlarında bulunan biçiminde algılanmış dolayısı ile kadın da; doğası, bedeni, duygusallığı gibi özelliklerin kendisine atfedilmesi ile özel alanlara indirgenmiştir³⁵⁸.

Karan’a göre;

“Günümüzde eşitlik anlayışı, farklılıklara olumsuz biçimde yaklaşarak ortadan kaldırılması yerine farklılıkların tanınmasını, kabul edilmesini ve varlığına saygı duyulmasını gerektirmektedir. Ancak, bugün söz konusu farklılıkların göz önünde tutulmasının büyük ölçüde biyolojik bir temele dayanmaktadır³⁵⁹.”

Yukarıda da ifade edildiği üzere eşitlik yaklaşımlarında, söz konusu farklılıkların varlığının kabul edilmesi ve bunlara saygı gösterilmesi, kadın erkek arasındaki

---

Deyimlerinde Kadına Yönelik Toplumsal Cinsiyet Rollerini, Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi, C.1, S.6, 2010, s.169. Aktaran: Üskül Engin, s.333.

³⁵⁶ Üskül Engin, s.333.

³⁵⁷ Güdücü, s.15.

³⁵⁸ Bakırcı, Eylül 2012, s.33-34.

³⁵⁹ Karan, Ulaş, *Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Anayasa Hukuku Işığında Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı*, On İki Levha Yay., İstanbul 2017, s.44.

eşitliğin sağlanmasında son derece önemlidir. Ancak kadın ile erkek arasındaki farklılıklar, anatomik özellikleri merkeze alarak temellendirilirse, söz konusu eşitliğin sağlanması esasen mümkün görünmemektedir. Örneğin, insan haklarının kısmen işleyiş göstermesi her alanda görülebildiğinden, “medeni ve siyasi haklar”ı tanınmakla birlikte bu hakların, erkeklerin hâkim anlayışındaki tarifinde “toplumsal cinsiyet”i tanınmayan bir kadının, tamamıyla bir insan olarak kabul edildiği ileri sürülemez³⁶⁰. Dolayısıyla toplumda gri bir alana mahkûm edilen ve tam olarak görünmeyen kadın, hukuk nezdinde bile eşitlik ilkesinden hakkını tam olarak alamamaktadır.

5.1.2 Toplumsal Cinsiyet

Terim olarak “cinsiyet”; “erkek” ve “kadın” biçiminde tanımlanmakta ve buna neden olan yaklaşımın da insanların anatomisindeki ve fizyolojisindeki farklılıklara dayandırıldığı görülmektedir. Toplumsal cinsiyetin ise kadın ve erkek arasında yaratılan topluma ve kültüre özgü farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır. Bir başka ifade ile toplumsal cinsiyet, eril kavramı ile dişi kavramının toplum tarafından üretilmesiyle alakalıdır. Belli bir fiziksel kökeni bulunmaksızın insanın, toplumla iç içe olma aşamalarıyla sahip olduğu cinsiyet, sözü edilen toplumsal cinsiyeti ifade etmektedir³⁶¹. Toplumsal cinsiyet kavramının, yalnızca kadınlarla ya da erkeklerle alakalı olmadığı, aynı zamanda farklı cinsel eğilimi olan bireylerle ve “cinsiyet kimliği” ile bir arada düşünüldüğü görülmektedir³⁶². Bu kavramın 1950’li yıllardan sonra kullanıldığı ve özellikle feministlerin “cinsiyet” ve “toplumsal cinsiyet”i ayrıştırmanın faydalı olduğunu gördükleri anlaşılmaktadır. Dolayısı ile yapılan bu ayrıştırmanın feminist düşünürler tarafından, kadınlarla erkekler arasında bulunan farklı özelliklerin toplum tarafından inşa edildiğini ve bu nedenle söz konusu özgülemelerin

---

³⁶⁰ Douzinas, s.88.

³⁶¹ Güdücü, s.24.

³⁶² Uygur; Özdemir, 2018, s.59.

değiştirilebilmesinin mümkün olduğunu savunma imkânı sağlamaktadır³⁶³. Toplumsal cinsiyet kavramı, Anglosakson olan ülkelere “gender” kelimesi ile açıklanmakla beraber, bu kelimenin Türkçedeki tam karşılığının bulunmadığı görülmektedir. Bu kavramın karşılığı olarak ise dilimizde “toplumsal cinsiyet” ifadesi kabul edilmiştir³⁶⁴. Bilhassa “ikinci dalga feminizm” biçiminde isimlendirilen “ana akım feminist ekolü”ün kabul ettiği “toplumsal cinsiyet”, toplumdaki değişkenlerle -toplumda yer alan rollerle, pozisyonlarla, davranışlarla ya da kimliklerle- ilişki kurularak “kadın” ve “erkek” anlamlarını karşılamaktadır³⁶⁵.

Toplumda kadın erkek eşitliğini ve o toplumun uygarlık düzeyini belirten en önemli kriter, kadının toplumdaki durumudur. Toplumsal cinsiyet kavramı, toplumun kadın ve erkeğe yüklediği rollerde, görevlerde ve sorumluluklarda kadın ve erkeğin nasıl görüldüğünü, algılandığını ve onlardan beklentilerini ifade etmekte ve bu görünüm, algı ve beklentilerin toplumsal cinsiyeti açıklamakta birbirleri ile ilgili olduğunu göstermektedir³⁶⁶. Toplumsal cinsiyet hakkındaki araştırma ve çalışmalarda kullanılan yöntem, daha çok kadınların erkeklerle kıyaslanması biçimindedir. Dolayısı ile söz konusu kavram, bireyin kültür düzeyi, toplumda kendine özgülünen rolleri, içsel tanımlanması ve bunların temsili manasında kullanılır. Cinsiyeti belirleyen doğadır, ancak toplumsal cinsiyeti belirleyen kültürdür. Dolayısı ile toplumsal cinsiyetin belirlediği kimlik ile ilgili yaklaşımlar, verilen cinsel eğitim ve tutumlar, bireyin daha küçük yaşlarında oluşturulmaktadır³⁶⁷. Bu bağlamda Üskül Engin’in ifadesi ile;

“toplumsal cinsiyet kavramının kullanılmaya başlanmasıyla kadınla erkeğin biyolojik olarak farklı olmaları bir yana, toplumsal olarak kadına nasıl

---

³⁶³ Bakırcı, Eylül 2012, s.34.

³⁶⁴ Üskül Engin, s.334.

³⁶⁵ Bakırcı, Eylül 2012, s.35.

³⁶⁶ Üskül Engin, s.334

³⁶⁷ Alisbah Tuskan, s.445.

ayrımcılık yapıldığını, erkek egemen anlayış tarafından kadının nasıl 'denetlendiğini görmek' mümkündür³⁶⁸.”

“Biyolojik” anlamda pek farklılık olmamakla birlikte “kadın” ile “erkek” cinsleri arasındaki tabii anlamda ve dolaysız olarak “toplumsal eşitlik” sağlanamamıştır. “Biyolojik” anlamda meydana gelen farklılıklar için “toplumsal” manada da çeşitli karşılıklar oluşmuştur, zira toplumda kadınlara ve erkeklere ayırım gözetilerek muamele gösterilmekte, cinsiyete yönelik farklılığa değişik karşılıklar yüklenilmektedir. Bu farklılıkların doğumdan itibaren başladığı³⁶⁹, ölünceye dek devam ettiği ve ailenin içinde verilen eğitim dâhil olmak üzere çalışma hayatındaki ötekileştirmelere değin hayatın tüm alanlarını kapsadığı görülmektedir. Toplumsal cinsiyeti oluşturan, kurgulanan ayrımcılıkların sürmesine aracılık eden, insanları bu kurgulara bağlı olarak biçimlendiren düzenekler mevcuttur³⁷⁰. Dolayısı ile yukarıda da ifade edildiği üzere toplumsal cinsiyetin, toplum tarafından kadın ve erkek için özgüllediği rolleri, görevleri, sorumlulukları ve beklentileri ifade ettiği ve kültürel anlayışın oluşumu olarak kabul edildiği dile getirilebilir³⁷¹.

Görüldüğü üzere toplumsal cinsiyetin, “kültürel ve toplumsal” olarak kurgulandığı görülür. Dolayısı ile kadınlarla erkeklerin toplumdaki yerlerini, statülerini ve rollerini de toplumsal cinsiyetin belirlediği anlaşılmaktadır. Başka bir ifade ile politikacının, güreşçinin, kamyon şoförünün, askerinin... erkekler olabileceği, yani erkeklerin kadınlara nazaran kavgaya meyilli, saldırganlık özelliğine sahip, akılcı olmaları beklenirken; öğretmenin, ebenin, hemşirenin, terzinin... kadınlar olabileceği,

---

³⁶⁸ Üskül Engin, s.339.

³⁶⁹ Bazı toplumlarda çocuğun cinsiyetinin erkek olacağı ümidi ile doğum öncesi hamile kadına insani koşullar ve imkânlar sunulurken, kız olacağı düşünülen hamilelik dönemlerinde kadının ve dolayısı ile kız çocuğunun farklı muamelelere maruz kalındığı bilinmektedir. Bu da kadına yönelik ayrımcılık, ötekileştirme ve aşağılamanın doğum öncesi dönemde dahi başlanılabildiğini göstermektedir (Y.N.)

³⁷⁰ Selek, Pınar, *Sürüne Sürüne Erkek Olmak, İletişim Yayınları*, İstanbul, 2013, s.9. Aktaran: Üskül Engin, s.334

³⁷¹ Alisbah Tuskan, s.445; Üskül Engin, s.334

yani kadınların çocuk sever, şefkatli, yardımdan kaçınmayan, duyarlı ve hassas olmaları istenir ve bu yönde beklentiler içinde bulunulur³⁷². Böylece cinsiyetlere göre meslekler bile belirlenerek hem kadın hem de erkeğe, bu toplumsal cinsiyet rolleri dayatılır.

Toplumsal cinsiyet kavramının toplumlara göre farklı özellikler gösterdiği ve bu farklılıkların “biyolojik” yöndeki farklılığa dayandırıldığı görülmektedir. Elbette tüm toplumların cinsiyetlere karşı tavrı tıpatıp benzer özellikler taşımamaktadır. Bu durum, toplumların, kadınlarla erkekleri ne şekilde gördükleri, cinslerin birbirleri ile olan münasebetlerinin mahiyetleri, her iki cinsin toplumda ne şekilde konumlandırıldıkları, toplumun onlardan neler beklediği ile ilgili olduğundan, sahip oldukları kalıp yargılar ve her iki cinse biçtikleri roller farklılık göstermektedir³⁷³. Nüfusun yarısı kadınlardan oluşmasına rağmen -kadınlar için kanunlardaki eşitliğe yönelik düzenlemeler olsa dahi- günümüzde bile kadınların medeni ve eşit haklara dayanan statülerinin olmayışı, kadınların kendi toplumumuzdaki “algılanma” biçimiyle yakından ilgilidir³⁷⁴.

MacKinnon;

“Cinsiyetler arası eşitsizlik kişinin niteliği olarak durağanlaştırıldığında toplumsal cinsiyet biçimini alır; kişiler arasında bir ilişki olarak hareket ederken ise cinsellik biçimini alır. Toplumsal cinsiyet, erkekler ile kadınlar arasındaki eşitsizliğin cinselleştirilmesinin katılmış halidir³⁷⁵.”

derken cinsel hiyerarşinin, toplumsal cinsiyeti üretip pekiştirdiğini öne sürmektedir³⁷⁶.

Roller bakımından cinsiyetin dağılımlarına baktığımızda, kadına özgülenen “ev alanı”dır ve kadının edilgen, rıza gösterme eğilimli görünümü; erkeğe ise “kamu alanının” özgülendiği, dolayısı ile mücadeleci, cesur görünümü sahip olduğu

---

³⁷² Güdücü, s.24.

³⁷³ Üskül Engin, s.334-335.

³⁷⁴ Alisbah Tuskan, s.445. Aktaran: Üskül Engin, s.334-339.

³⁷⁵ MacKinnon, Catharine, *Feminism Unmodified: Discourses on Life and Law*, Cambridge: Harward University Press, 1987, s.6-7. Aktaran: Butler, Judith, *Cinsiyet Belası-Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*, Çev. Başak Ertür, Metis Yay., İstanbul 2019, s.17.

³⁷⁶ Butler, s.17.

düşünülür. Dolayısı ile ortaya çıkan bu durumda kadınların, duygularının daha çok esareti altında kaldığına ve karakterinin zayıflıklarla dolu olduğuna; erkeklerin ise akılcı, kuvvetli olduğuna yönelik ön kabullenmeler oluşur³⁷⁷. Beauvoir, erkeklerin Patriyarkanın ilk dönemlerinden bugüne kadar kadınları, bağımlılıklar içerisinde baskılamayı faydalı gördüğü için kendi kanunlarını kadınların aleyhine bir şekilde biçimlendirdiklerini ve böylece kadını somut bir şekilde başka/öteki/ikincil olarak kurduklarını ileri sürmektedir. Dolayısı ile kadınların maruz kaldığı bu şartların, erkelerin birçok çıkarına hizmet ettiğini ve oluşan bu durumun, yine erkelerin hem “ontolojik” hem de “ahlaki” savlarına da uyduğunu iddia etmektedir³⁷⁸. Üskül Engin’in tespitleri ise şu yöndedir;

“Oysa her kadın ve erkeğin toplum tarafından kendisinden beklenen rolü yerine getirmesi olası değildir. Güçlü kadınlar olduğu gibi, zayıf erkekler de vardır ve klasik kadın ve erkek rolünü reddeden, kadın olmak isteyen erkekler ya da erkek olmak isteyen kadınlar da bulunmaktadır. Bu durumda toplumsal cinsiyet kavramı bir dayatma olarak karşımıza çıkmaktadır³⁷⁹.”

Bu da demek oluyor ki toplumlar, toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşımı benimseyerek gerek kadın gerekse erkekte beklenti içinde bulunmaktadır. Bir başka ifade ile toplumların gerek kadın gerekse erkekte toplumsal cinsiyet kalıp rollerine göre hareket etmelerini bekledikleri görülmektedir.

5.2 Toplumsal Cinsiyet Önyargıları ve Toplumsal Cinsiyet Kalıp Yargıları

Çoğunlukla bir toplulukta yer alan üyelerin, diğer bir topluluk üyeleri hakkında oluşturdukları menfi fikir ve anlayışlar önyargıyı ifade etmektedir. Dolayısı ile önyargı, yaşamın gerçekleri önünde herhangi bir teste tabi tutulmadan, bir başka ifade

---

³⁷⁷ Sancar, Serpil, “Erkeklik”, *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, Ed. Yıldız Ecevit, Nadide Karkıner, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yay., 2013, s.169; Aktaran: Üskül Engin, s.338.

³⁷⁸ Beauvoir, Simone de, *İkinci Cinsiyet I. Cilt: Olgular ve Efsaneler*, Çev. Gülnur Acar Savran, Koç Üniversitesi Yay., 3. Baskı, İstanbul 2021, s.177.

³⁷⁹ Üskül Engin, s.338.

ile sınımadan geçmeden bireyin, sübjektif duygularına ve konumlandığı tavırlarına sıkı sıkıya bağlanmış inanışlar olarak nitelendirilmektedir³⁸⁰. İnsanın tüm hayatında önemli bir etki bırakan bu öznel değerlendirmeler, toplumsal anlamda büyük bir genişliğe ve sarsıcı güce sahip olabilmektedir³⁸¹. Çünkü bu önyargılar, kadını ve erkeği cinsiyete dayalı olarak kodlamakta ve toplumun, her iki cinsiyete roller biçmesine neden olmaktadır. Bir diğer deyişle toplumsal cinsiyete dayalı önyargılar; kadın ve erkeğin uymaları ve gerçekleştirmeleri dayatılan kalıp rolleri veya bulundurmaları gerektiğine inanılan özellikler ile tavırları içermekte, dolayısı ile genelleştirilen anlayış ve kalıp yargıları ifade etmektedir³⁸². Cinsiyete dayalı bu kalıp yargıların bazıları; kadınların maruz kaldığı ayrımcılığı, egemen erkek algısını ve tutumlarını yansıtmaktadır. Bu durum ise, kadınların ötekileştirilmesine ve kendileri üzerinde hâkimiyet kurulmasına neden olmaktadır. Önyargılar, bir kadının kişiliğini, herhangi bir isteğini, onun insan haklarını ve hürriyetlerini görmemek adına bir işleve sahip olduğunda ve toplumsal cinsiyet odaklı bir hiyerarşi meydana getirdiğinde bu durum, toplum nezdinde sorunlu hale gelmekte ve bu önyargılar, zarar verici toplumsal cinsiyet önyargıları biçiminde isimlendirilmektedir³⁸³.

Önyargılara bireylerin yanında devletin organları da sahip olabilir, bu önyargıları normalleştirebilir ve sürdürülebilir hale getirebilir. Örneğin kanun yapımında, kanunların yorumunda veya yine bu kanunların uygulanma aşamalarında önyargılar etki edebilir veya söz konusu durumlarda önyargılar açık olarak kullanılabilir. Kasıtlı veya kasıtsız biçimde, kanun ve/veya kanunun uygulanma alanında önyargıların kullanılması, kadınlara karşı ayrımcı tutum ve anlayış sergilenmesini de destekler

---

³⁸⁰ Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat, İstanbul 1999, s.559. Aktaran: Vatandaş, s.32.

³⁸¹ Vatandaş, s.32.

³⁸² DüNDAR Sezer, s.32.

³⁸³ DüNDAR Sezer, s.33.

niteliktedir³⁸⁴. Oysa **toplumsal cinsiyet eşitliğini** sağlamak ve kadınlara yönelik ayrımcılıkları gidermek için hukuki düzenlemelerin, özellikle kadınların lehine olarak yapılması ve uygulanması, devletin yerine getirmesi gereken yükümlülükleri arasında yer almaktadır. Dolayısı ile kadın ve erkek arasında tam bir eşitliğin sağlanması da en başta oluşturulacak ve uygulanacak bir hukuk politikasıyla olanaklı hale gelebilir³⁸⁵.

Toplumdaki önyargılar kadınların yanında erkekleri de etkilemektedir. Ancak bu önyargılardan en çok etkilenen grup, kadınlardır ve bu kalıp yargılar en çok onlara karşı işlev görmektedir. Birçok toplum kültüründe kadınların, erkeklerden daha kırılgan oldukları, dolayısı ile mantıklarının daha az işlediği anlayışı vardır. Bu sebeple kadınlar, erkeklere kıyasla güvenilmez olarak görülür³⁸⁶. Bu bağlamda Hristiyanlık inancındaki tekvin efsanesine bile bakıldığında kadının yaratılışı dahi “özerklik” göstermemektedir, zira bu anlayışa göre Havva, erkekle aynı esnada ve aynı maddeden yaratılmamış, ilk erkek olan Adem’in kaburgasından çekilerek çıkarılmıştır³⁸⁷. Dolayısı ile yaratılıştaki farklılığın ve kadını ötekileştirici bir anlayışın varlığı, toplumda kadını erkekten bağımsız, özerk bir yapıda değil ona bağımlı toplumsal cinsiyet kalıp yargılarıyla ifadesini bulmaktadır. Kadınların “ev işlerini” yapmakla yükümlü olup erkelerin “eve para getiren” olduğunun kabul edilmesi ve bunun sonucu olarak erkelerin ailede karar verici pozisyonda olmaları da toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına verilecek bir diğer örnektir³⁸⁸. Toplumun, geleneksel bakış açısından yola çıkarak kadın için öngördüğü yazgı ise hemen her zaman evliliklidir³⁸⁹. Dolayısı ile

---

³⁸⁴ Hester, M.; Lilley, S-J., *Preventing Violence Against Women: Article 12 Of The Istanbul Convention: A Collection Of Papers On The Council Of Europe Convention On Preventing And Combating Violence Against Women And Domestic Violence*, Strasbourg, Council of Europe, 2014, s.14-15. Aktaran: Dündar Sezer, s.33.

³⁸⁵ Üskül Engin, s.347.

³⁸⁶ Hester, vd., s.2. Aktaran: Dündar Sezer, s.33.

³⁸⁷ Beauvoir, I. Cilt, s.179.

³⁸⁸ Dündar Sezer, s.33.

³⁸⁹ Beauvoir, Simone de, *İkinci Cinsiyet II. Cilt: Yaşanmış Deneyim*, Çev. Gülnur Acar Savran, Koç Üniversitesi Yay., 3. Baskı, İstanbul 2021, s.153. “Toplumsal cinsiyet rollerinin çok keskin olduğu toplumlarda, yaşamın her döneminde kadının bir erkeğin egemenliği altında olması gerektiği düşüncesi

kaderi erkeğe bağımlı bir eş olan kadının, bu evlilik neticesinde gelişen annelik görevlerini aksatacağı gerekçesiyle bazı işleri yapmasının önüne geçilmektedir. Bilhassa kadının erkeklere oranla düşük ücret alması gerektiği anlayışından kaynaklanan ön yargılar, kadını yaşamın her alanında ayrımcılığa maruz bırakmakta ve kadın ile erkek arasındaki eşitliğin tam olarak gerçekleşmesine engel olmaktadır. Hatta aile hayatında erkeğe özgülünen “sert erkek imajı”, onun kadına şiddet uygulamasını meşrulaştırmaktadır. Erkeğe özgülünen bu imaj, erkeğin uyguladığı şiddete yönelik haklılık gerekçeleri de sunmaktadır. Bunların başında, kadının ve kadından yola çıkılarak ailenin namusunu koruma görevinin, erkeğe ait olduğu yargısı yer almaktadır. Bu nedenle kadının maruz kaldığı şiddet, yetkili kişilerce “aile içi mesele” olarak görülmekte ve bu anlayış, kalıp yargılardan kaynaklanmaktadır. Bir başka ifade ile kadının maruz kaldığı şiddet, kalıp yargılar aracılığı ile normalleştirilmekte, meşrulaştırılmakta ve sürekliliği sağlanmaktadır³⁹⁰.

Toplumsal kalıp yargıların günümüze aktarılmasında başlıca rol oynayan araç, dildir. Çünkü dil, kültürel varlığın bütün alanlarında güçlü bir etkiye sahiptir³⁹¹. Toplum içinde ve özellikle cinsiyete dayalı şiddetin de önce dilde başladığı kabul edilir. Bu bağlamda geçmişten günümüze aktarılan kalıp yargılar, günümüze en başta dil aracılığı ile ulaşmıştır. Bir toplumun varlık biçimleri ve değerler bakımından anlayışlarını anlamada başvurulmak istenen kaynakların içerisinde, dil aracılığı ile günümüze kadar gelen “atasözleri ve deyimler” de yer alır ve bunlar toplumda ciddi anlamda bir yere sahiptir. Hatta kadınların toplumun içindeki yerlerinin tespit

---

vardır. Dolayısı ile kadından evlenmeden önce babasına itaat etmesi, evlendikten sonra bu itaati kocasına yöneltmesi, yaşlılık döneminde ise bu defa söz konusu itaati oğluna göstermesi istenir. Bir başka ifade ile kadının, otorite olarak kabul edilen erkeğin sözünden ve denetiminden çıkmaması beklenir. Günümüzde de bu anlayışın sürdüğü toplumlar varlığını hala sürdürmektedir. Bu da kadının özerk bir birey olmadığı önyargısına dayanmaktadır (Y.N.)”

³⁹⁰ Dündar Sezer, s.33-34.

³⁹¹ Uygur, Nermi, *Dilin Gücü*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019, s.7.

edilmesinde, bahsi geçen “atasözü ve deyim”lerden yararlanıldığı da görülür. Bu bakımdan bir Rus atasözü kadınların toplumdaki yerinin ne olduğunu göstermek bakımından son derece çarpıcıdır: “*Karşıdan iki kişi geliyor sandım; oysa sadece bir erkek ile diğeri karısıymış.*” Bu tür cinsiyetçi atasözleri kendi toplumumuzda da azımsanmayacak kadar çoktur. Bu konu ile ilgili olarak Yiğitoğlu ve Yalçınkaya’ya göre de;

“Cinsiyet odaklı atasözleri ve deyimleri incelemek bir toplumdaki kadın algısını ortaya koymada yardımcı olacaktır. Atasözleri ve deyimler incelendiğinde bunların bazılarının kadının zihinsel yetersizliğini ve yanlış tercihlerini ön plana çıkardığı, erkeğin ise iktidar kaygısına vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu çıkarımlar, kısmen de olsa bugün geçerliliğini hâlâ korumaktadır. Dolayısı ile yüzyıllar boyunca süregelen yaşam şekli ve toplumun değer yargıları, kadının hâlihazırdaki konumunu tayin etmiştir³⁹².”

Kendi coğrafyamızda kültürümüze ait toplumsal cinsiyetle alakalı araştırılması ve üzerinde çalışma yapılması gereken çok sayıda özelliklerin yer aldığı görülmektedir. Doğduğumuz andan öldüğümüz ana kadar toplumun bünyesinde yer alan cinsiyet odaklı kültüre dayalı değişkenler ve kalıp yargılar dikkat çekmektedir. Bu bağlamda yukarıda da değinildiği üzere dilin nasıl kullanıldığı, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortaya koymaya yönelik çok sayıda ipucu barındırmaktadır. Zira insanlar, düşündükleri biçimde kelimeleri oluşturur ve dile getirirler³⁹³. Bu anlamda kullanılan kelimeler yani dil, kadına yönelik kalıp yargıların sonraki kuşaklara aktarımında öncül durumundadır.

Yürürlükteki belgelere baktığımızda insan hakları hukukunun, toplumdaki önyargıların tamamını ortadan kaldırmak yerine yalnızca ayrımcılığa neden olanları hedefine aldığı görülmektedir. Başka bir ifade ile yok edilmeye çalışılan toplumsal cinsiyete dayalı kalıp yargılar, insanın kişilik gelişimine katkı sağlayanlar değildir,

---

³⁹² Yiğitoğlu, Mustafa; Yalçınkaya, Zana, *Türkçedeki Cinsiyetçi Atasözleri ve Deyimler Üzerine Bir İnceleme*, İdil Dergisi, C.5, S.26, 2016, s.1659.

³⁹³ Üskül Engin, s.335-236.

sadece zarar verici olanlar ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Yapılan, sadece zarar verme özelliği olan toplumsal cinsiyet odaklı kalıp yargıların değiştirilmek/dönüştürülmek veya yok edilmek istenmesidir. İnsan hakları hukuku içerisinde toplumsal cinsiyet odaklı önyargıların yerleştirilmesi çok yeni bir “olgu” olarak karşımıza çıkar. Kalıp yargıların, insan hakları hukukunda gündem olması CEDAW’ın 5. maddesindeki³⁹⁴ düzenlemeyle başlamıştır. Bu düzenlemenin ardından söz konusu kalıp yargılar, kadınlara karşı şiddetle mücadele konusu ile alakalı uluslararası metinlerde de düzenlemelere konu olmuştur. Dolayısı ile insan hakları hukukunun bünyesine yerleştirilen “kadınlara karşı şiddetle mücadele” ve “toplumsal cinsiyet önyargıları”nın birbirleriyle paralellik gösteren bağlantılarının olduğu kabul edilmektedir. Özellikle bahsi edilen CEDAW’ın 5. maddesi, sözleşmeye taraf olan ülkelere sorumluluklar vermekte ve toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının ortadan kaldırılması, değiştirilmesi için devletlerden önlem alınmasına dair taleplerde bulunmaktadır. Maddede de dile getirilen önyargılar, kalıplaşmış roller, gelenekler, uygulamalar, davranış kalıpları, toplumsal cinsiyet kalıplarını ve toplumsal cinsiyet yargılarını ifade etmektedir³⁹⁵.

CEDAW’ın 2/f maddesi³⁹⁶ de sözleşmenin tarafı olan ülkelere, kadınlara yönelik ayrımcı özellikler taşıyan kanunları, gelenekleri ve uygulama biçimlerini değiştirmek ve ortadan kaldırmak için sorumluluklar vermektedir. Bu yöndeki yükümlüklerin arasında devletlere, yine sözleşmenin 10/c maddesi³⁹⁷ de, kadınlar ve erkeklere

---

³⁹⁴ CEDAW Madde 5: “Taraf Devletler, aşağıdaki bütün uygun önlemleri alacaklardır: “a- Her iki cinsten birinin aşağılığı veya üstünlüğü fikrine veya kadın ile erkeğin kalıplaşmış rollerine dayalı önyargıların, geleneksel ve diğer bütün uygulamaların ortadan kaldırılmasını sağlamak amacıyla kadın ve erkeklerin sosyal ve kültürel davranış kalıplarını değiştirmek,...”

³⁹⁵ Dündar Sezer, s.34.

³⁹⁶ CEDAW Madde 2/f: “Kadınlara karşı ayrımcılık teşkil eden mevcut yasa, yönetmelik, adet ve uygulamaları, tadil veya feshetmek için yasal düzenlemeler de dahil gerekli bütün uygun önlemleri almayı,...”

³⁹⁷ CEDAW Madde 10/c: “Kadın ve erkeğin rolleriyle ilgili kalıplaşmış kavramların eğitimin her şeklinde ve kademesinden kaldırılması ve bu amaca ulaşılması için eğitim birliğinin ve diğer eğitim

yönelik kalıp rollerle alakalı kavram ve yaklaşımların, eğitim alanının bütün aşamalarından kaldırılmasını teşvik etme zorunluluğu getirmektedir. Hatta sözleşmenin giriş kısmınının 14. paragrafı da kadın ve erkek eşitliğinin sağlanması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Zira ilgili paragrafta; “*erkeklerle kadınlar arasında tam bir eşitliğin sağlanması için kadınlar ile erkeklerin toplumdaki geleneksel rollerinde bir değişiklik ihtiyacı bulunduğu*”ndan bahsedilmektedir. CEDAW kabul edildikten sonra CEDAW Komitesi, 19 No’lu³⁹⁸ ve 35 No’lu genel tavsiyelerini³⁹⁹ açıklamış ve “toplumsal cinsiyet kalıp yargıları” ve “kadınlara yönelik şiddet”in birbirleriyle bağlantılı olduğuna yönelik yaklaşımlarda bulunarak kadın erkek arasında toplumsal cinsiyet kalıp yargılarından kaynaklanan eşitsizliğin giderilmesine katkı sağlamıştır⁴⁰⁰. Türkiye’nin ilk imzacısı olmakla birlikte yakın tarihte Cumhurbaşkanlığı Kararı⁴⁰¹ ile çıktığı, “Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi)”nin de kadına karşı şiddetle önyargılar arasında yer alan ilişkinin varlığını

şekillerinin teşvik edilmesi, özellikle ders kitaplarının ve okul programlarının yeniden gözden geçirilmesi ve eğitim ve metotlarının bu amaca göre düzenlenmesi,...

³⁹⁸ “19 No’lu Tavsiye Kararı, CEDAW Komitesi’nin 1992 tarihli kararıdır. Bu Tavsiye Kararı’nda ayrımcılığın tanımı yapılırken kadına kadın olduğu için veya kadınları etkileyen cinsiyete dayalı şiddeti kapsayacağı belirtilirken ayrımcılığın tanımının genişletildiği görülmektedir. Dolayısı ile cinsiyet temelli şiddet, açıkça şiddetten söz etmese bile buna bakılmadan Sözleşme’nin ihlali olarak kabul edileceğini öngörmektedir. Gerek kişi gerek hükümetler gerekse devletten gelen cinsiyete dayalı şiddet konusunda taraf devletlere yükümlülükler getirmektedir.” Tavsiye Kararı’nın metni için bkz. https://kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2018/08/cedaw_komitesinin_19_sayili_genel_tavsiye_karari.pdf. Erişim Tarihi: 10.01.2022.

³⁹⁹ “35 No’lu Tavsiye Kararı CEDAW Komitesi tarafından 2017 tarihinde kabul ettiği bir kararıdır.” “*Bu Tavsiye Kararı’nın en çarpıcı yönlerinden biri artık kadınlara yönelik şiddeti önlemenin devletler açısından bir uluslararası hukuk normu olarak kabul edilmesi gerektiğinin vurgulanması ve devletlerin yapmakla yükümlü oldukları çalışmalar için yol haritası çizmesidir.*” Ayrıntılı bilgi için bkz. Moroğlu, Nazan, *Birleşmiş Milletlerden Şiddetle Mücadelede Kararlı Bir Adım CEDAW Genel Tavsiye No. 35*, İstanbul Barosu, Kadın Hakları Merkezi 8 Mart 2019 Özel Yayını, s.116. Bkz. <https://www.istanbulbarosu.org.tr/files/yayinlar/kitaplar/doc/8MART2019-BROSUR.pdf>. Ayrıca bkz. <https://nazanmoroglu.com/wp-content/uploads/2018/11/CEDAW-Genel-Tavsiye-No.-35.pdf>. Tavsiye Kararı’nın tam metni için bkz. <https://kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2018/08/CEDAW-General-Recommendation-35-%C3%A7eviri-Nazan-Moro%C4%9Flu.pdf>. Erişim Tarihi: 10.01.2022.

⁴⁰⁰ Dündar Sezer, s.35.

⁴⁰¹ “9 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 3. Maddesi gereğince İstanbul Sözleşmesi’nden çekilmesine yönelik 3718 Karar Sayılı ve 19.03.2021 tarihli Cumhurbaşkanlığı Kararı 20.03.2021 tarih ve 31429 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.”

12. maddesindeki⁴⁰² düzenleme ile kabul ettiği görülmektedir. İstanbul Sözleşmesi'nin 14. maddesi⁴⁰³ de eğitim alanında kalıplaştırılmamış toplumsal cinsiyet rolleri ile diğer önemli konuların ilgili önlemler çerçevesinde resmi müfredat içerisine ve eğitimin her seviyesine eklenmesinin gerekli olduğuna yönelik adımları düzenlemektedir. Hem CEDAW'ın hem de İstanbul Sözleşmesi'nin ülkelerden, kamu alanlarının yanında özel bireylerin kendi aralarındaki münasebetlerde de, zarar verici toplumsal cinsiyet önyargılarını ortadan kaldırmasını talep ettiği ve bu konuda onlara yükümlülükler yüklediği görülmektedir⁴⁰⁴.

AİHM'in karşısına, cinsiyete dayalı ayrımcılık iddialarına ilişkin davalar gelmiştir. Örneğin Schuler-Zraggen-İsviçre Davasında⁴⁰⁵ yetkililerin, bir kadının doğum yapması sonrasında hem tam anlamı ile annelik yapabilmek hem de tam zamanlı ev kadını olabilmek adına çalıştığı yerden ayrılmak isteyeceğini düşündüğü ve söz konusu kadının engelliliğe bağlı maaşının iptal edilmesine karar verdiği anlaşılmıştır. Temyiz Mahkemesi'nin de talepte bulunan davacı kadınla ilgili olarak benzer bir yaklaşım sergilediği, doğum sonrası kadınların çalıştıkları işi bıraktıkları varsayımını dayanak olarak aldığı ve bu nedenle kadının talebini reddettiği görülmüştür. AİHM ise taraf devletin, kadınlara karşı cinsiyet odaklı farklı muamele gösterdiğini tespit etmiş, dolayısı ile söz konusu devletin AİHS'in 6. maddesinin 1. fıkrasında düzenlenen "adil yargılanma hakkı"nı ve uygulanan farklı muamelelerin hem

---

⁴⁰² İstanbul Sözleşmesi Madde 12: "1. Taraflar, kadınların aşağı bir cins olduğu veya kadınlar ve erkekler için alışlagelmiş rollerin bulunduğu düşüncesine dayanan ön yargıları, örf ve adetleri, gelenekler ve her türlü farklı uygulamaları ortadan kaldırmak amacıyla kadınlar ve erkeklere ilişkin sosyal ve kültürel davranış modellerinin değişimini sağlamak için gerekli tedbirleri alır."

⁴⁰³ İstanbul Sözleşmesi Madde 14: "Taraflar, gerektiğinde, öğrencilerin gelişen kapasitelerine uygun olarak, kadın erkek eşitliği, kalıplaştırılmamış toplumsal cinsiyet rolleri, karşılıklı saygı, kişisel ilişkilerde şiddet içermeyen çatışma çözümleri, kadına yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ve kişisel bütünlük hakkı gibi konulara ilişkin öğretim malzemelerinin resmi müfredat içerisine ve eğitimin her seviyesine eklenmesi için gerekli adımları atar."

⁴⁰⁴ Dündar Sezer, s.35-37.

⁴⁰⁵ AİHM, *Schuler-Zraggen-İsviçre Davası*, Bşv. No. 14518/89, 24.6.1993.

“makul” hem de “objektif” bir sebebe dayanmasının söz konusu olamayacağı gerekçesiyle sözleşmenin 14. maddesini ihlal ettiğine hükmetmiştir⁴⁰⁶.

Zarar verme özelliğine sahip toplumsal cinsiyet ön yargıları, kadınların ayrımcılıklara maruz kalmalarına ve onların insan hak ve özgürlüklerinin ihlaline, bir başka ifade ile yaşamın her alanında kadınların adaletsizlikler yaşamalarına neden olur⁴⁰⁷. Kadınların maruz kaldığı şiddetin devam etmesinde, onların iş, eğitim hakları ile hem maddi hem de manevi varlıklarının geliştirilmesi için çok sayıda hakkının ihlale uğramasında, zarar verici toplumsal cinsiyet önyargıların büyük tesiri bulunmaktadır. Bu bağlamda mevcut önyargılar ortadan kaldırılmadan hem kadınlara yönelik ayrımcılıkları yok etmek hem de kadınlarla erkeklerin arasındaki “fiili eşitliği” sağlamak olanaklı görünmemektedir⁴⁰⁸.

Yukarıda da açıklandığı üzere **toplumsal cinsiyet eşitliğini** sağlamak için hukuksal düzenlemelerin, özellikle kadınların yararına olacak şekilde yapılması ve uygulanması devletlerin yükümlülükleri arasında yer almaktadır. Dolayısı ile kadın erkek arasında tam olarak eşitliğin sağlanması da en başta oluşturulacak hukuk politikalarıyla olanaklı olabilir⁴⁰⁹. Devlet, hukuk politikasını, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını ortadan kaldırmak üzerine kurduğu, eşitlikçi politikası doğrultusunda mevzuat oluşturduğu ve uyguladığı ölçüde, toplum da kalıp yargılardan uzaklaşılacaktır. Bir başka ifade ile kadın erkek arasındaki eşitsiz muamele ve algının normalleşmesinin önüne geçilecektir.

---

⁴⁰⁶ Bakırcı, Eylül 2012, s.343.

⁴⁰⁷ Hester vd., s.15. Aktaran: Dündar Sezer, s.34.

⁴⁰⁸ Dündar Sezer, s.34.

⁴⁰⁹ Üskül Engin, s.347.

Bölüm 6

PINAR KÜR'ÜN “ASILACAK KADIN” VE SEVGİ SOYSAL'IN “YÜRÜMEK” ADLI ROMANLARINDA KADININ TOPLUMDAKİ KONUMLANIŞI VE BU KİTAPLARIN YASAKLANMALARININ ALTINDA YATAN CİNSİYETÇİ BAKIŞ AÇISI

6.1 Edebi Eserlerdeki Cinsiyetçi Bakış Açısı

*“Ölüm diyorum dostlar; ölüm
Nasıl da masum kalıyor yaşamın yanında⁴¹⁰”*
Burak Çakır

Edebiyat, genel bir tanımlama ile olayların, düşüncelerin, hayal ve duyguların, malzemesi olan dil sayesinde “sözlü veya yazılı” bir biçimde aktarılması sanatıdır. Dizelere dayalı şiir türü ile cümlelere dayalı düzyazı metinlerinden oluşan edebiyatın düzyazıya dayalı roman, hikâye, tiyatro, deneme, sohbet, masal, efsane, halk hikâyesi gibi çeşitli türleri bulunmaktadır. Malzemesi dil olan edebiyatın, diğer sanat dallarında olduğu gibi genel manada insanda estetik haz oluşturma gayesi güttüğü, bir başka ifade ile insanda güzel duygular uyandırmayı hedeflediği görülmektedir. Bu bağlamda edebiyatta ilk planda yer alanın estetik güzellik olduğunu söyleyebiliriz. Ancak edebiyatta her ne kadar ilk planda yer alan, estetik güzellik olsa dahi edebiyatın dil aracılığı ile ulaştığı geniş kitlelere bilgi, algı ve yargıları aktarma ve bu kitlelerde bilgi,

---

⁴¹⁰ Çakır, Burak, *Milenyum Çıkmazı*, Roza Yay., İstanbul Nisan 2016, s.28.

algı ve yargıları yeniden oluşturma/üretme gibi işlevi de vardır. Özellikle edebiyat tarihine baktığımızda, kurgulanan edebi metinlerdeki kadın ve erkek cinsiyetlerinin, ağırlıklı olarak cinsiyetçi bakış ile kalıp yargılardan yola çıkılarak anlatıldığı görülmektedir. Yine erkeklerin egemenlik kurdukları alanlardan bir olan edebiyat alanında da kadınların, yüzyıllarca “temsil edilen” biçiminde konumlandırıldığı görülmektedir⁴¹¹. Yazarlar eserlerinde yer alan kadınları anlatırken, onların biyolojik farklılıklarından yaratılış amaçlarına kadar birçok eksik yanı olduğuna yönelik okuyucuda algı oluşturmuşlardır. Bu eserlerin çoğu kendi döneminin zihniyetini yansıttığından, yine kendi dönemlerinin gelenek ve göreneklerinden, dini motiflerinden etkilenilerek yazılmışlardır. Dolayısı ile kadın figürünü, ataerkil bir din anlayışı ile yaratılış bakımından çoğu zaman ikincil ve hizmet amaçlı, hemen her zaman ise “namus” kavramı ile özdeş algılayarak biçimlendirmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda eserlerde kadın, kamu alanında neredeyse hiç yeri olmayan, sadece özel alanın nesnesi durumunda bir figür olarak betimlenmiştir. Bu itaatkâr kadın, bir birey değil sadece eş, anne, kız kardeş gibi kalıplara yerleştirilmiş ve kendisinden, toplumun yine kendisine yüklediği bu anlamlar ve roller doğrultusunda hareket etmesi, hissetmesi ve düşünmesi beklenmiştir. Örneğin toplumun geleneksel manada kadına özgülediği kaderin evlilik⁴¹² olduğunu belirten Simone de Beauvoir’in; “*Neredeyse her zaman kadın kocasının evinde yaşamaya gider. Tek başına bu olgu bile erkeğin önceliğini göstermeye yeter*”⁴¹³.” yönündeki tespiti de, evlilik kurumu içerisinde erkeğin öncelikli, kadının ise ikincil, erkeğe (kocasına) bağımlı, onun mülkiyet alanına girerek o alanın bir parçası olduğunu gözler önüne sermesi bakımından önemlidir. Toplumun kadınlara yüklediği görev, kocaya verilen bir “hizmet” olarak görülmekte

---

⁴¹¹ Uygun Aytemiz, Beyhan, “*Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet*”, *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları*, Ed. Feryal Saygılıgil, Dipnot Yay., Ankara 2016, s.52.

⁴¹² Beauvoir, II. Cilt, s.153.

⁴¹³ Beauvoir, I. Cilt, s.102.

iken bunun karşılığı olarak erkek de karısına armağanlar verme, ayrıldıklarında dulluk geliri sağlama, kadını geçindirmeyi taahhüt etme gibi sorumluluklara itilmektedir. Bir başka ifade ile Beauvoir'ın ortaya koyduğu tespitler tersinden okunduğunda aslında erkek için de toplumsal kalıp rollerin varlığı görülür. Zira evlilik kurumunun varlığını sürdürmesi için gereken yaşam alanını sağlamadan tutun da geçinmeye kadar tüm sorumluluk erkeğe yüklenmekte⁴¹⁴ ve bu da erkeğe yüklenen ve dayatılan bir toplumsal cinsiyet tahakkümü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, hem kadın hem de erkek için özellikle kendi toplumumuzda hâlâ etkin şekilde varlığını sürdüren bir toplumsal cinsiyet eşitsizliği örneğidir.

Gümüšoğlu'na göre;

“Kadın ve erkeğin toplumda varoluş biçimi bireyin yaşamını şekillendirir. Bebeğin içine doğduğu toplum, onu, kadın ve erkeğe uygun gördüğü davranış kalıpları içinde şekillendirir. Buna göre çocukların beslenme tarzlarından, giysilerine, oyuncaklarına, kitaplarına, çizgi filmlere, bilgisayar oyunlarına, okula ilk adımını attığında karşılaştığı ders kitaplarına vb. dek her şey iki cinse uygun olduğu varsayılan imgelerle yüklüdür. Bu süreç ilköğretime ilk adımını atmış çocukların, edilgen ve zayıf kadınlar ile etken ve güçlü erkekler olarak toplumsallaştırıldığı bir süreçtir⁴¹⁵.”

Beauvoir'ın, “İkinci Cinsiyet” eserinin ikinci cildi olan “Yaşanmış Deneyim”inin ilk cümlesindeki “*Kadın doğulmaz; Kadın olunur*⁴¹⁶.” sözleri de yine ters yönden okunursa “toplumsal cinsiyet rollerinin” erkeklerin açısından da geçerli olduğu okunabilmektedir. Çünkü “kadın ve erkek kimliklerini” toplumun kendisi kurgulamakta ve toplum kurgusunu yaparken toplumsal cinsiyet rollerini bu kimliklere dayatarak yüklemektedir⁴¹⁷. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kadınlara yönelik ayrımcılığın meydana gelmesindeki en dikkati çeken neden olarak biyolojik farklılıkların ileri sürüldüğü kabul edilebilir. Dolayısı ile kadınlar, biyolojik

---

⁴¹⁴ Beauvoir, II. Cilt, s.155.

⁴¹⁵ Gümüšoğlu, Firdevs, *Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet*, Toplum ve Demokrasi Dergisi, C.2, S.4, Eylül-Aralık, 2008, s.40.

⁴¹⁶ Beauvoir, II. Cilt, s.13.

⁴¹⁷ Gümüšoğlu, s.40.

özelliklerinden ötürü daima ikincil/öteki/edilgen olarak kabul edilmiş ve bu kalıp rollere itilmişlerdir⁴¹⁸. Özellikle biyolojik veriler, kadının tarihinde birincil rol oynadıkları için kadını anlamayı mümkün kılan anahtarlardan biri olarak kabul edilir, ancak bu anlayışa karşı çıkılan bir odak noktası bulunmaktadır. Bu da biyolojik verilerin kadın için değişmez bir yazgı olduğunu kabul eden anlayıştır. Bu bağlamda Beauvoir, biyolojik verilerin cinsiyetler arasında bir hiyerarşi belirlemeye yetmeyeceğinin, dolayısı ile kadını bir “öteki” ve “başka” olarak sonsuza kadar erkeğin tahakkümü altında kalmaya mahkûm edemeyeceğinin altını çizmektedir⁴¹⁹.

Cinsiyetçi kültürün iletilerinin ve bu kültürün bir yansıması olan ataerkil ideolojinin kendini koruyarak güvence altına aldığı, kendini tekrardan üreterek sürekliliğinin sağlayıcısı olduğu alanlardan biri de eğitim kurumlarıdır. Eğitim kurumlarındaki toplumsallaşma süreçlerinde bireylere öğretilen her cinsiyetçi değer, bu anlayışın meşrulaşması ve yeniden üretilmesine hizmet etmektedir. Bu durum da eğitim kurumları aracılığıyla tamamen normalleştirilmektedir. Özellikle ilköğretim çağındaki öğrenciler, bireysel varlıklarını, içinde yaşadıkları toplumsal yapılanmayı ve kültürü yeni yeni kavradıkları yaşlardadırlar. Bu yaştaki çocuklara öğretilen her cinsiyetçi değer; insana değer biçilmesine, bir başka ifade ile insan değerinin harcanmasına ve nesiller boyu toplumda cinsiyetçi bakış açısının yansıması olarak toplumsal cinsiyet rollerinin yaşamasına neden olmaktadır⁴²⁰. Bu bağlamda öğrencilere eğitim kurumlarında okutulan kitaplar ve okudukları her eserin içerisinde yer alan değer harcayıcı anlayışlar, toplumsal cinsiyet kalıp rollerini daha da dirençli hale getirmekte ve bunların yeniden ve sürekli üretilmesine neden olmaktadır. Bunun

---

⁴¹⁸ Güden, Menekşe Pınar, *Dilde Cinsiyet Ayrımcılığı: Türkçe'nin İçerdiği Eril ve Dişil İfadeler Bakımından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006, s.5. Bkz. <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/41950.pdf>.

⁴¹⁹ Beauvoir, I Cilt, s.64-65.

⁴²⁰ Tezer Asan, Hatice, *Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik ve Öğretmenlerin Cinsiyetçilik Algularının Saptanması*, Fe Dergi, C.2, S.2, 2010, s.68.

altında yatan gerçek ise tercih edilen eğitim politikasının, okullarda okutulan kitaplar ile öğretilen toplumsal cinsiyet davranış formları ile paralellik göstermesidir.

Ataerkil anlayışa sahip olan toplum, kadını birçok açıdan tahakküm altına almaya çalışmakta ve bunun devamlılığını sağlamak için de gelenek ve bu geleneklerin etkisinde oluşturulan kanunlar öncelikli olmakla birlikte başka güçlü araçlar da kullanmaktadır. Bunların arasında özellikle televizyonun, basın ve medyanın, edebiyatın başı çektiği görülmektedir. Dil de bu araçlar gibi kadını ikincilleştiren, nesneleştiren önemli tahakküm araçlarından biridir⁴²¹. Toplumların dilinde ve belleğinde yaşayan ve bir kültür mirası olarak da kabul edilen örneğin deyimler ve atasözlerinde, cinsiyetçi bakış açısını ve toplumsal cinsiyet rollerini görebildiğimize daha önce kısaca değinmiştik. Meseleye biraz daha yakından baktığımızda atasözü ve deyimlerin de kadın erkek eşitliğinin sağlanmasının önünde araçsallaşan bir engel olduğu ve kadının tahakküm altına alınması işlevini taşıdığı görülmektedir. Dil aracılığı ile toplumun belleğine yerleşmiş olan ve sökülüp atılması da çok güç olan bu araçlar, cinsiyetçi bakışın nesilden nesle yeniden üretilmesine hizmet etmişler ve etmeye de devam etmektedirler. Bu bağlamda Türk toplumuna baktığımızda örneğin; “kız almak/kız vermek” gibi deyimler, toplumumuzdaki kadınları nesneleştirerek “sahip olunan”, “alınıp verilebilen” bir “eşya” gibi gösterirken “karı gibi ağlamak” gibi deyimler de kadınların zayıf karakterli olduğunu cinsiyetçi bakış ile aşağılama biçiminde kodlamaktadır. Dil, kendi vasıtası ile bu kodların toplumda uzun yıllar yaşamasına ve nesilden nesle aktarılmasına, sonuç olarak da bu kalıp rollerin yeniden üretilmesine neden olmaktadır⁴²². Kadınlar ile erkeklere özgülünen geleneğe bağlı davranışları ve rolleri, Türk toplumunun da kesin çizgilerle belirlediği ve söz konusu bu durumu da dilin vasıtasıyla yaptığı görülür. Bu da kadın ve erkeğe dayatılan bu

---

⁴²¹ Güden, s.v,önsöz.

⁴²² Güden, s.1.

davranış ve rollerin toplumun içerisinde daha da dirençli hale gelmesine neden olmaktadır⁴²³. Feministlerin de söz konusu ilişki sebebiyle “dilde cinsiyetçilik” kavramını sorguladıkları görülmektedir. Onlara göre cinsiyetçi dil; kadın ve erkek cinsleri arasında ilgisi bulunmayan, adil olmayan, ayrımcılığa sebep olan ifadelerdir ve bu dil toplumun yarısını oluşturan kadınları dışlamakta, ötekileştirmekte, aşağılamakta ve tahakküm altına alma aracı olarak kullanılmaktadır⁴²⁴.

Kitaplarda kadınlarla ilgili fazlasıyla çeşitlilik gösteren yaşam biçimleriyle karşılaştığımız olur⁴²⁵. Darga’ya göre; “*Örneğin Herodotos, Alyattes’in tümülüs biçimli mezarının üzerinde yer alan yazıtta, tümülüs yapımına katkı sağlayanlar arasında hayat kadınlarının birinci sırada yer aldığını belirtir*⁴²⁶.” ifadesinden kadınların hem cinsel obje haline getirildikleri hem de sömürüldükleri görülmektedir. Şeker’in değerlendirmesinden de yola çıktığımızda bir başka örnek olarak Yunanların en bilinen destanlarından biri olan “Odysseia”nın⁴²⁷ çoğu sayfasında kadınlardan bazılarının toplumdaki konumlarının üst seviyede bulunduğuna şahitlik etmekteyiz. Ancak “Odysseia”da da kadının toplum içindeki statüsünün büyük oranda ikincil olduğunu görmekteyiz⁴²⁸. Yine Homeros’un “İlyada”sında⁴²⁹ kadınların baştan çıkarılabilecek varlıklar olduğuna -Helen örneğinde olduğu gibi⁴³⁰- ya da kadınlara özgülünen başka bir dünyalarının olduğuna -Andromakhe’nin dokuma işiyle uğraşması gibi⁴³¹- ve ne yazık ki bu dünyanın dışına da çıkamadıklarına tanıklık

---

⁴²³ Güden, s.32.

⁴²⁴ GüdeN, s.1.

⁴²⁵ Şeker, Aziz, *Feminist Edebiyat Eleştirisi Bağlamında Edebi Metinlerde Kadın Gerçeği*, Söylem Filoloji Dergisi, C.4, S.2, 2019, s.350.

⁴²⁶ Darga, A. Muhibbe, *Anadolu’da Kadın-On Bin Yıldır Eş, Anne, Tüccar, Kraliçe*, Haz. Emine Çaykara, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2013, s.259.

⁴²⁷ Homeros, *Odyseia*, Çev. Azra Erhat; A. Kadir, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 5. Basım, İstanbul 2017.

⁴²⁸ Şeker, s.350.

⁴²⁹ Homeros, 2018.

⁴³⁰ Örneğin; “... neden hep baştan çıkarmak istersin beni?” Ayrıntılı bilgi için bkz. Homeros, *İlyada*, s.66.

⁴³¹ Örneğin; “Yüksek bir sarayın odasında kumaş dokuyordu o.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Homeros, *İlyada*, s.488.

ederiz⁴³². “İlyada”ya biraz daha yakından baktığımızda Homeros, epik bir anlatıma sahip olan destanını Akhalar ile Truvalılar’ın mücadelesi üzerinden anlatmıştır. Bu epik eserde mücadeleciler karakterler olarak karşımıza Hektor ve Ahilleus çıkmaktadır. Okuyucu bu iki karakterde, erkeğe özgülünen kahramanlığı ve gücü görür. Yüceltilerek betimlenen bu karakterlere karşı okuyucuda hayranlık duygusu yaratılır. Bu eserde hem erkeğe verilen değer hem de kadına biçilen değer açık bir şekilde görülebilmektedir -Hektor’un tanrısal akla ve güce sahip olduğu örneğindeki gibi⁴³³-, ancak bu eser savaşın nedeni olarak bir kadın olan Helen’i gösterir. Helen savaşın hem müsebbibi⁴³⁴ hem de cılız bir gölge karakter olarak sunulur⁴³⁵. Tanrısal özellikler göstererek tasvir edilen Hektor’un annesi Hekabe’nin, oğlunun ölümüne tanıklık ettiği⁴³⁶, hatta baştanrı Zeus’un eşi baştanrıça Hera’nın⁴³⁷ da bu destan anlatısında cılız bir gölge karakter biçiminde sunulduğu görülmektedir⁴³⁸. Homeros’un destan anlatıları içerisinde kadınların yazgıları, genellikle trajedilerle örülmüştür. Bu anlatılarda galip gelen kralların ya da liderlerin esir aldığı kişiler arasında elbette kadınların da yer aldığı görülür⁴³⁹, hatta bu kadınlar kral soyundan bile olabilir, ancak bu kadınların yazgısı da çoğunlukla zulüm görmek olarak betimlenir. Örneğin Truva Kralı Priamos’un kızı olan Cassandra, kral soyundan gelmesine ve toplumda yüksek bir statüde olmasına rağmen Truva’nın düşmesinin hemen ardından cinsel saldırıya

---

⁴³² Şeker, s.350.

⁴³³ Öneğin; “Zeus gibi akıllı Hektor,...”, ... gelsin buraya hepinizin adına o, dikilsin tanrısal Hektor’un karşısına.”Ayrıntılı bilgi için bkz. Homeros, *İlyada*, s.140-141.

⁴³⁴ Başka bir açıdan bakıldığında Helen’i Paris’e vaat eden de bir kadındır. En önemli farkı onun tanrıça olmasıdır. Mitolojiye göre tanrıçalar arasındaki güzellik yarışmasında hakem tayin edilen Paris’e güzel Helen’i vaat eden Afrodit’tir. Kısacası ister vaat eden ister vaat edilen olsun savaşın müsebbibi her halükarda bir kadın olarak karşımıza çıkmaktadır (Y.N.).

⁴³⁵ Uygun Aytemiz, s.52-53.

⁴³⁶ Öneğin; “Bak anana yavrurum, talihsiz anana, senin acını göreyim, öldüğünü göreyim de, bundan böyle nasıl yaşayayım ben, nasıl?” Ayrıntılı bilgi için bkz. Homeros, *İlyada*, s.488.

⁴³⁷ Antik Yunan Mitolojisi’nde baştanrıça Hera’nın baştanrı Zeus’un eşi olmakla birlikte kız kardeşi olması arkaik inançta yer alan ensestini de çarpıcı bir örneğidir. (Y.N.)

⁴³⁸ Uygun Aytemiz, s.52-53.

⁴³⁹ Şeker, s.350.

uğrar, esir hayatı sürer ve akabinde bir cinayete kurban gider⁴⁴⁰. Kadının erkekler için bir zevk aracı olarak kullanılmasının ya da bu sebeplere dayanılarak öldürülmesinin ise insanlığın ilk yazılı metinlerine kadar gittiği görülmektedir. Arap toplumlarına baktığımızda onların da egemen erkek anlayışına sahip olduğunu görürüz. Günümüzde de Arap ülkelerinde ve Arap edebiyatında kadının sosyal açıdan çok güçlü bir yerinin olmadığı tüm dünyaca bilinen bir gerçekliktir. Dolayısı ile Arap edebiyatının edebî metinlerindeki kadın temsillerinde de kadına yönelik anlayış yukarıda anlatılanlardan pek de farklılık göstermemektedir⁴⁴¹.

Homeros'tan sonraki yazarlar da eserlerinde kadınlara özgülünen kalıp rolleri devam ettirmişlerdir. Dolayısı ile edebiyat dünyasına egemen olan erkeklerin kadınları kurgularken kadın kahramanların kaderini pek değiştirmedikleri anlaşılmaktadır⁴⁴². Örneğin Sophokles'in "Antigone"daki Antigone'na ölüm cezasının uygun görülmesi ya da "Kral Oidipus"taki⁴⁴³ İokaste'nin intihar etmesinde olduğu gibi kadın yazgısı, erkeklerin biçtiği değer ve roller etrafında biçimlenmektedir. Uygun Aytemiz'in de değerlendirmesinden yola çıktığımızda; Dante'nin "İlahi Komediya"sındaki⁴⁴⁴, -genel kabul olarak eserin temelini oluşturanın yazarın Beatrice'ye duyduğu aşka dayandırılıp Cennet yolculuğundaki kılavuzu Beatrice olsa dahi- Beatrice'in, Shakespeare'in "Hamlet"indeki⁴⁴⁵ yine intihara sürüklenen Ophelia'nın, Cervantes'in "Don Kişot"undaki⁴⁴⁶ Don Kişot'un âşık olduğu Dulcinea'nın ya da Namık Kemal'in "İntibah"ında⁴⁴⁷ betimlenen tüm işveli cazibesine rağmen Mahpeyker'in ya da

---

⁴⁴⁰ Örneğin; "Birden korkunç bir ses duydum, baktım bizim Kassandra, Priamos'un kızını öldürüyordu benim üstümde, ..." Ayrıntılı bilgi için bkz. Homeros, *Odyseia*, s.198.

⁴⁴¹ Şeker, s.352.

⁴⁴² Uygun Aytemiz, s.53.

⁴⁴³ Sophokles, *Kral Oidipus*, Çev. Bedrettin Tuncel, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2017.

⁴⁴⁴ Dante, Alighieri, *İlahi Komediya*, Çev. Nurseren Yurtman, Timaş Yay., İstanbul, 2014.

⁴⁴⁵ Shakespeare, William, *Hamlet*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2019.

⁴⁴⁶ Cervantes, *Don Kişot*, Çev. Aynur Durukan, Morpa Kültür Yay., İstanbul 2002.

⁴⁴⁷ Namık Kemal, *İntibah*, Panama Yay., İstanbul 2020.

Samipaşazade Sezai'nin "Sergüzeşt"indeki⁴⁴⁸ Dilber'in eşya olarak görülmesi, kaçırılan, satılan bir figür haline getirilmesi gibi kadınların edebi eserlere içkin erkek egemen dünyanın kodlarını ve kalıp yargıları kırıp tam anlamı ile seslerini duyuramadıkları görülmektedir. Onlar; kırılğan, sonları kimi zaman ölüm cezası kimi zaman intihar ile sonuçlanan, aşk adı altında birer zevk aracı olarak görülen ama daima egemen anlayışın tahakkümü altında aşağılanan, alınıp verilebilen, rızasına başvurulma gereği duyulmayan, ezilip hiç edilen karakterler olarak betimlenmişlerdir. Bu bağlamda kadının, erkek yazınında kamu alanının dışında tutulduğu, hapsedildiği "özel" alanın öznesi bile olamadığı ve kendine münasip görülen rollerin imgeleriyle yetindiği, kısacası "öteki" biçiminde bir konuma sahip olduğu görülmektedir⁴⁴⁹. Sophokles'in "Antigone" adlı eserinde İsmene, ablası Antigone'u uyarırken, kadınların erkek egemenliği altındaki ezilmişliğini, ötekiliğini ve itaat etmek mecburiyetinde bırakılışını şu çarpıcı sözlerle özetler:

*"(...)
Aklından çıkarma sakın, kadınız biz
Altundan kalkamayız erkeklerle mücadelenin.
Bizi yönetenler bizden güçlü, şimdikinden
acı bile olsalar boyun eğmeliyiz emirlerine
Şartlar beni mecbur ediyor, anlayış
dileyerek ölülerimizden, itaat edeceğim
efendilerin emirlerine . (...)"⁴⁵⁰*

Dünya edebiyatındaki klasiklerin bazılarında biraz daha yakından baktığımızda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ve kalıp rollerin birçok görünümünün, açıktan veya örtülü cinsiyetçi kodlarla işlendiğini daha net görürüz. Hatta bu kodların kadınları kimi zaman utanç içerisinde ölüme mahkûm ettiklerine şahit oluruz. Stendhal'in "Kırmızı

---

⁴⁴⁸ Samipaşazâde Sezai, *Sergüzeşt*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015.

⁴⁴⁹ Uygun Aytemiz, s.53.

⁴⁵⁰ Sophokles, 2017, s.3.

ve Siyah”ı⁴⁵¹, Tolstoy’un “Anna Karenina”ı⁴⁵², Flaubert’in “Madam Bovary”ı⁴⁵³, Kazancakis’in “Zorba”ı⁴⁵⁴ bu cinsiyetçi kodların yer aldığı sadece birkaç örnekten biridir. Şeker’in değerlendirmelerinden de yola çıkarak, Stendhal’in “Kırmızı ve Siyah” romanına baktığımızda, iktidar erkek zihniyetinin adetleri ve Hristiyan inancının tahakkümünde, eril değerlerin içselleştirilmiş olduğu görülmektedir. Romandaki Agde Piskoposu’na baktığımızda, onun kralından müsaade alarak ortaya koyduğu açıklamaları, iktidarı elinde bulunduran erkeklerin dini de eril kalıplarla biçimlendirdiğini göstermektedir. Eril dinin kızlardan beklentisi ise, kadınlar üzerindeki tahakkümü daha da netleştirmektedir. Zira bu konuşmaya göre kızlardan; dinsizlerden nefret etmeleri, Tanrı’ya sonsuza dek sadık kalmaları⁴⁵⁵ buyrulurken, itaatkâr bir figür olarak görülen kızlar, gözyaşları içinde bu buyruklara uyacaklarına dair söz vermektedirler. Bu bağlamda eserde, kızların gözü yaşlı olarak zayıf karakterlere sahip bir şekilde tasvir edildikleri, mutlak bir şekilde toplumda yaşayacakları bütün ilişkilerde bu dini anlayışın tavsiyelerine göre, ataerkil düzene de göbekten bağlanarak yaşamaya çalışacakları anlaşılmaktadır⁴⁵⁶. Ya da Tolstoy’un “Anna Karenina” romanında evli bir kadın olan Anna, toplumun kutsalları arasında yer alan kocasına, yaşadığı cemiyetin kalıp yargılarına, mensubu olduğu asiller zümresinin gelenek ve göreneklerine, inancını taşıdığı dine karşın aşka yenik düşmüş sadakatsiz kadın figürü olarak tasvir edilir, dolayısı ile bu sadakatsizlik, kadın cinsiyetini temsil eden Anna’da somutlaştırılır. Kendisinin, kocasının, ailesinin hatta toplumun ve mensubu olduğu dininin namusu, kadın üzerinde toplandığı için o, bunlara ihanet eden iffetsiz bir kadındır artık. Zira kadının namusu, sadece kendine ait

---

⁴⁵¹ Stendhal, *Kırmızı ve Siyah*, Çev. Bertan Onaran, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2018.

⁴⁵² Tolstoy, *Anna Karenina*, Çev. Bülent Bora, Morpa Kültür Yay., İstanbul 2001.

⁴⁵³ Flaubert, Gustave, *Madam Bovary*, Çev. Semih Tiryakioğlu, İletişim Yay., İstanbul 2013.

⁴⁵⁴ Kazancakis, Nikos, *Zorba*, Çev. Ahmet Angın, Can Yay. İstanbul 2016.

⁴⁵⁵ Stendhal, s.130-131.

⁴⁵⁶ Şeker, s.353-354.

olmayıp eşine, çocuklarına, diğer bir ifade ile ailesine, hatta mensubu bulunduğu cemiyete ve dine daha da ötesi devlete ait kabul edilmektedir ve bu anlayış hâlâ birçok toplumda canlılığını korumaktadır. Bu perspektiften bakıldığında namusunu yitiren kadının yaşama hakkı bulunmadığından yazar da Anna'nın sonunu intihar etmesi ile sonlandırmıştır⁴⁵⁷. Bu da namusunu yitiren kadına biçilen değer ancak ölümle sonuçlanması gerektiği gerçeğini açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. Flaubert ise "Madam Bovary" adlı eserinde, yaklaşık iki asır öncesinin Fransız toplumuna yeni perspektifler açar, zira yazar bu eserin başkahramanı "Emma Bovary"den yola çıkarak kadınların Fransız toplumundaki konumlanışlarını sorgular. Yazar bu eserde, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden bakıldığında, kadınları ötekileştiren Fransız toplumunu eleştirerek okurun önüne sermiştir. Buna göre, mensubu oldukları sınıflar doğrultusunda bir kısım kadının eğitim aldığını, edebiyat ve sanattan yararlandıklarını görmekteyiz. Ancak kadınlar, yine de erkeklerle kamusal alanda rekabet edebilecek noktada değildir. Dolayısıyla hem kitapların etkisinde kalarak hem de içinde yer aldığı sosyal şartların kendisine verdiği rollerin yetersiz olduğunu düşünen Emma Bovary'nin sonu da, Tolstoy'un Anna'sı gibi trenin önüne atlamak biçiminde olmasa da ölümle neticelenir. Flaubert, Emma Bovary adlı romanında her ne kadar bir toplum eleştirisi yaparak bu toplumda kadın trajedisinin boyutlarını gözler önüne sermeye çalışsa da yazarın yine de 19. yüzyıl Fransız toplumunun gerçekliğine tam olarak aykırı bir tutum sergilediği söylenemez⁴⁵⁸. Yunan edebiyatı da kadına yönelik bakışta, cinsiyete dayalı benzer özellikler barındırır. Örneğin Kazancakis'in "Zorba" yapıtında, egemen erkek anlayışına sahip toplum içindeki kadınların, yaşı ilerlemiş dahi olsalar cinsel obje ve eğlence malzemesi olarak görüldükleri anlaşılmaktadır. Kadınlar, erkeklerin beklentilerini karşılamadıklarında ise kolaylıkla öldürülmektedirler. Hatta

---

⁴⁵⁷ Şeker, s.354.

⁴⁵⁸ Şeker, s.354-355.

bu romanda kalıp yargıları güçlü olan toplum, bir kadın cinayetinin de sessiz tanığı durumundadır⁴⁵⁹.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin hem özel alan -ki bu alan hemen her zaman mahrem alan olarak kabul edilir- hem kamusal alanda devam ettiğini ve bu sürekliliğin edebiyatta da devam ettirildiğini söyleyebiliriz. Edebiyat alanındaki eserler, kadınlara yönelik algıyı ve kadının değişerek dönüşen konumlanışını görebilmek için büyük öneme sahip sosyal belgeler olarak kabul edilmektedir⁴⁶⁰. Türk romanlarına baktığımızda da yukarıda verilen örneklerde olduğu gibi kadının durumunun yine pek farklı olmadığı görülmektedir. Kadın erkek cinsiyetine dayandırılan iş-bölümü anlayışının tipik özelliği ailedeki ilişkilerdir. Dolayısı ile Türk romanlarında da sıklıkla işlenen konular, bu ilişkilerdir. Erkek hemen her zaman evin geçimini sağlamakla yükümlü iken kadın evin her türlü işiyle ve çocuklarla ilgilenir. Örneğin üç kuşak kadının birbirleri ile olan ilişkisinin anlatıldığı, her kuşakta kadına dayatılan ve biçilen rollerin derinlemesine irdelendiği “Gözlerini Kaçırma”da⁴⁶¹ kadın yüksek tahsilli olsa dahi özel alanın bir parçası olmayı tercih edebilmektedir⁴⁶². Bu bağlamda kadın ve erkeğin statüsünün iş bölümü üzerinden belirlenmekte olduğu, kadın eğitilmiş olsa da ağırlıklı olarak kamu alanının erkeklerin alanı olarak görüldüğü, bir başka ifade ile kadının daha çok özel/mahrem alana itilip bu alanın parçası olduğu kabul edilmektedir⁴⁶³. Hatta ev yaşamının tamamında bile eril iktidar, etkin varlığını sürdürmektedir⁴⁶⁴. Kadınlarla erkeklerin üstüne yapılandırılmak istenen ve hatta “kadın

---

⁴⁵⁹ Şeker, s.355.

⁴⁶⁰ Şeker, s.356-357.

⁴⁶¹ Zileli, Irmak, *Gözlerini Kaçırma*, 2. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 2014.

⁴⁶² Künkçü, Ebru, *2000’li Yıllardaki Türk Romanlarında Toplumsal Cinsiyet Düzeni*, Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman, 2018, s.44. Bkz. <https://dosya.kmu.edu.tr/sbe/userfiles/file/tezler/sosyoloji/ebrukuncu.pdf>. Erişim tarihi: 17.07.2022.

⁴⁶³ Künkçü, s.44.

⁴⁶⁴ MacKinnon, Catharine A., *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*, Çev. Türkân Yöney, Sabir Yücesoy, Metis Yay, İstanbul 2015, s.139.

işi-erkek işi”, “kadın görevi-erkek görevi”, “kadın davranışı-erkek davranış”ı, “kadının yeri-erkeğin yeri” şeklinde onlara etiketlenen “toplumsal cinsiyet rolleri”ne karşı direnen feminist hareket öncüleri, böylesi kavramların ve cinsiyete yönelik ayrımların yanlışlıklarını belirtmişleridir⁴⁶⁵. Hatta bu cinsiyete dayalı ayrımı Mary Daly; “*ataerkilliğin kendisi, tüm gezegenin hâkim dinidir ve onun temel dinidir*⁴⁶⁶.” şeklinde tanımlamıştır⁴⁶⁷. Hiçbir zaman özne olarak görülmeyen kadınları temsil eden Livaneli’nin “Mutluluk”undaki⁴⁶⁸ Meryem de doğumundan itibaren zulme uğrayan kadınları ve kız çocuklarını temsil etmesi bakımından dikkat çeken bir karakterdir. Erkeğin namusundan tutun, ailenin, hatta toplumun namusunun bir kız çocuğunun bedeninde somutlaşması, suistimal edilen dini güç ile tabu olarak görülen namusun temizlenmek istenmesi ve bu amacın içinde gizlenen kadını öldürme arzusu, suçlunun fiili gerçekleştiren erkek değil mağdur bile olsa kadın olması, kadını her zaman erkeğin ve toplumun şiddetine açık hedef yapmıştır. Bu bağlamda gelenek, görenek ve dinin referans gösterilmesiyle ataerkil kalıp yargıların nesilden nesle aktarıldığı ve kadını tarih boyunca erkeğin kölesi, hizmetçisi olmaya, bir diğer ifade ile öteki ve ikincil konumda tutmaya zorlandığı⁴⁶⁹, hatta gerekirse kadının öldürülmesi mutlak çözüm olarak görülmektedir.

Edebiyat, toplumun tamamını bütünlük halinde ele alan, son derece önemli fonksiyonlara sahip bir sanat dalıdır⁴⁷⁰. Ancak bu alanın da kadın ve erkeğe toplumsal

---

⁴⁶⁵ Güden, s.4.

⁴⁶⁶ Daly, Mary, *Gyn/Ecology-The Metaethics Of Radical Feminism*, Beacon Press: Boston 1978. Bkz. <https://www.feministes-radicales.org/wp-content/uploads/2010/11/mary-daly-gyn-ecology-the-metaethics-of-radical-feminism.pdf>. Erişim Tarihi: 09.10.2021; Waslin, Sue, *The Theoretical Contexts Of Mary Daly’s Thought*, A Thesis Submitted for PhD at the University of St Andrews, 1998, s.146. <https://research-repository.st-andrews.ac.uk/bitstream/handle/10023/13853/SueWaslinPhDThesis.pdf.txt;jsessionid=C80C6C9BD6224E6812C8A7711B025B3D?sequence=3>. Erişim Tarihi: 09.10.2021.

⁴⁶⁷ Güden, s.4.

⁴⁶⁸ Livaneli, Zülfü, *Mutluluk*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2002, s.21.

⁴⁶⁹ Künkü, s.47.

⁴⁷⁰ Şeker, s.347.

cinsiyet rolleri yüklemeye çok önemli bir araç olarak kullanıldığı bilinmektedir. Örneğin edebiyatın bir türü olan masallarda da daha önce sözünü ettiğimiz deyim ve atasözlerinde olduğu gibi **cinsiyetçi bakış açısını** görmek mümkündür. Kötüyü, haini temsil edenlerin “cadı, kambur, topal, açgözlü...” olması ve daima kötü olması; iyiyi temsil edenlerin her zaman “güzel, şefkatli, naif” olması ve asla iyilikten sapmaması gibi betimlenen tipler neticesinde, daha çok küçük yaşlardan itibaren çocuklar belirli kalıp yargılarla yetiştirilmektedirler. Bir başka deyişle masallar da edebiyatın bir türü olarak toplumsal ve egemen erkek ideolojinin kendini genlere sabitlemek için kullandığı araçlardan sadece biridir. Sezer’in de ifade ettiği üzere masallar da sistemin her anlamda ezdiği kadının karşısında, bu çıkar için erkeği evin kralı yapmakta, kurduğu hiyerarşide kadını en alta koymakta, dolayısı ile erkeğin iktidar kanallarını doldurmaktadır. Yaratılan hiyerarşi merdiveninde baskının ve sömürünün yukarıdan aşağıya doğru aktarıldığı görülürken, zirve noktasında bulunanın en altta olanı hiçbir zaman önemsemediği ancak hemen her zaman en alttakine “ahlâk”, “din”, “namus” gibi kendisine uygun olan hayat biçimlerini dayattığı görülmektedir. Bütün kültürel eserlerin, edebiyatın, görsel sanatların, sinemanın siyasi menfaate uyması beklenen insan tipini yetiştirmek için kullanıldığı açıktır. Bir başka ifade ile toplum mühendisliği işlevlerine de sahip olan sanat dalları, politik çıkarlar uğruna başta devletin başındaki iktidarlar olmak üzere toplumun çeşitli katmanlarındaki iktidarlar tarafından hedeflenen eşitliksiz amaca ulaşılması için kullanılmaktadır. Örneğin Soğuk Savaş dönemine ait çizgi filmlerde, *“Tek bir dünya lideri olmalıdır ve bu elbet Amerika’dır”* anlayışının çocuklara işletildiği, oyuncakların seçiminden ev içindeki yaşamdan kaynaklanan alışkanlıklara kadar esasen toplumsal rolleri belirlenmiş kişiler ve vatandaşlar yetiştirmeye yönelik seçimler oluşturma amacı güdüldüğü

görülmektedir⁴⁷¹. **Toplumsal cinsiyet eşitliğini** sağlamanın önünde birer engel olarak yer alan bu yaklaşımların ve tahakkümü meşrulaştırıcı kodların diğer sanat dallarında olduğu gibi edebiyat alanında da yeşertilip yaşatıldığı ve sonraki kuşaklara aktarılması için bunların yine birer araç olarak kullanıldığı gözden kaçırılmamalıdır.

Kitap kahramanlarının sergilediği davranışlar, kimi zaman beklentiye cevap veren kimi zaman da okurda hüsrana neden olan davranışlar olarak karşımıza çıkar. Hatta okuyucu bu beklentiye yönlendirilir, onda bu algı yaratılır. İşte masallar da bu anlayıştan beslenir. Zira onda da aniden meydana gelen değişikliklere yer verilir ve hatta bu ani değişiklikler okuyucu tarafından talep edilir. Masallarda daima iyi, kötü, çirkin gibi özellikler taşıyan kahramanlar yer alır, dolayısı ile gerek dinleyen gerekse okuyan, masalların kalıp cinsiyet formlarını bu kahramanlardan beklerler. Masallardaki kadın kahramanlara baktığımızda ise kadınların yaşadıkları maceralara erkek kılığında girdikleri, erkeğe özgülünen “gözü pek” özelliğe sahip oldukları ve farklı olmaktan çekinmeyen, “cüretkâr” kimlik rollerine büründükleri görülmektedir. Ancak sonuca baktığımızda kadının macerası hemen her zaman evlilikle son bulmaktadır. Dolayısı ile kadın, yine kendisinden talep edilen tekdüze kadın tiplemesine çekilmekte/itilmekte ve kendisine yüklenen cinsiyete dayalı toplumsal rolü benimseyerek mutlu sona erdiğine inanmaktadır. Bir başka ifade ile kadın için mutlu son evliliktir. Sezer’in yukarıdaki değerlendirmelerinden de yola çıkarak vurguladığı önemli noktalardan biri de, masaldaki kız karakterine atfedilen namustur. Zira ona göre masalın, kız karakterin bekâretine dair namus konusunda mutlaka güvenceler sunduğu da görülmektedir. Bu bağlamda toplumdaki kadın erkek algısının, daha küçük yaşlardaki çocukların bilinçaltına, masallar aracılığı ile ve görünmez bir şekilde incelikle yerleştirildiğini göstermektedir. Kadını bağımlı kılmak üzere işleyen

---

⁴⁷¹ Sezer, s.20.

diğer pek çok edebi eserde olduğu gibi masalarda da sindirme işleminin kaynağının kadın korkusuna dayandığı görülmektedir. “Dişi”, “anne”, “ayartıcı olmak” ile “ölümü simgelemek”, korku duygusuna temel olan kaynakların sadece birkaç örneğidir. Söz konusu bu yakıştırmalar, toplumsal hafızanın içselleştirdiği iptidai yaşantıdan nesilden nesle bugünlere aktarmış olduğu simgelerle işlenmektedir. Örneğin Alman edebiyatında önemli yeri olan Hansel ve Gretel⁴⁷² masasında anne/üvey annenin, kocasını çocukları ormana götürüp terk etmesi için ikna eden olması, bir başka ifade ile ayartıcı kötü kadın figürünün temsilcisi olması -kadının ayartan erkeğin ise ayartılan olması⁴⁷³- ormandaki kötü varlığın yine kadından yola çıkarak cadı olması ve bu cadının yamyam özelliği göstermesi gibi özellikler toplum hafızasına yerleştirilen kadın korkusunun kodlarını bize sunmaktadır⁴⁷⁴.

Kadın, yıllarca kendisi için ortaya konan normları ve biyolojik yapısının sahip olduğu üreme özelliğiyle, bir başka ifade ile baskılayıcı geleneğin etkisiyle cinsiyet eksenli bir perspektifle değerlendirilmiştir. Ancak erkek için uygun görülen hak ve özgürlüklerin kadınları kapsamaması yani geniş boyutlarda toplumsal reformların yapılmasıyla kadın kamu alanında kendine yer bulurken yine de hâkim eril anlayışın tamamen kırılmadığı ve ataerkil ideolojinin etrafında döndüğü görülmektedir. Oysa insan, cinsiyetini doğarken kendisi belirleyemez ve oluşturulan kimlikler, temelde toplumun yarattığı kimliklerdir. İnsanın bedenini cinsiyetlere göre kodlama, üretme özelliği gösteren toplumun, her zaman insanın bedenini yeniden yönlendirerek, denetleyerek bir daha üretme eğilimi vardır⁴⁷⁵. Bu bağlamda Türk edebiyatındaki

---

⁴⁷² Grimm Kardeşler, *Hansel ve Gretel*, Çev. Özgü Çelik, Beyaz Balina Yay., İstanbul 2016.

⁴⁷³ “Hansel ve Gretel” masasındaki bu ayartma bölümüne yakından bakıldığında, alegorik özellik taşıdığı da iddia edilebilir. Zira bu masal akıllara Cennet’ten kovulma inancını getirmektedir. Bilindiği üzere bu inanışta Cennet’ten kovulmanın müsebbibinin Havva olduğu inancı vardır. Zira o, yasak olan meyveyi yemesi için Adem’i ikna etmiştir. Bir başka ifade ile Hansel ve Gretel’deki ayartma bölümü, Havva’nın ayartan Adem’in ise ayartılan olarak betimlendiği dini inancı hatırlatmaktadır (Y.N.).

⁴⁷⁴ Sezer, s.15-19; Beauvoir de, masalarda kötüyü temsil eden kadınların çekici değil korkutucu kişilikler olarak tasvir edildiklerine değinir. Bkz. Beauvoir, II Cilt, s.31.

⁴⁷⁵ Şeker, s.348.

kadın da bu kodlarla, edebi anlatımın konusu olmuş ve kadın figürü, doğu kültüründen gelen bir anlayışla kolayca baskı altına alınabilen, zayıf karakterli, savunmasız, alınıp verilen/satılan, çaresiz bir toplumsal cinsiyet formunda işlenmiştir⁴⁷⁶. Kısacası neredeyse tamamen “itaatkâr”, “edilgen”, “temsil edilen” bir “öteki” olmuştur.

Uygun Aytemiz’e göre; edebiyattaki eserlerin oluşmasına etki eden ekonomik özgürlük, boş vakitlerin bulunması vb. şartlar ile kadının söz konusu imkânlardan mahrum bırakılması, onu “kendisine ait bir edebiyat”tan çağlar boyu mahrum bırakmıştır. Bu durumu özenli ifadelerle irdelemeye çalışan Virginia Wolf ise 20. yüzyılın feminizminde son derece önem verilen bir yere sahip olmuştur⁴⁷⁷. Uygun Aytemiz’e göre De Beauvoir de, kadınların “öteki” olarak konumlandırılmasının süreçlerini hem politik ve ekonomik hem de düşünce yönleriyle irdelerken, kadınların sadece siyaset, iktisat vb. sahalarda değil, sanatsal ve edebi alanlar gibi üst düzeydeki kurumlarda da “ikincil” olarak konumlandırıldığını ifade etmiştir. Hatta Breton’ın, D.H. Lawrence’ın da Stendhal vb. edebiyatçıların eserlerini analiz ederek, edebiyat alanının kadınların sessizleştirilmesine, dışlanıp uzaklaştırılmasına ve ötekileştirilmesine kurgusal olarak katkı sağladığını belirlemiştir⁴⁷⁸. Dolayısı ile kendisine biçilen toplumsal cinsiyet rollerinden kurtulmaya çalışan “temsil edilen ve edilgen” kadın, yavaş yavaş “temsil eden” ve ‘etken’ kadın olma yolunda evrilmeye başlamıştır. Feminizm akımının etkisiyle kadınların, edebiyat geleneğinin içinde edindikleri yerler, bu geleneğe sağladıkları katkılar tartışma konusu yapılmaya başlamıştır. Bu tartışmaların, bilhassa İkinci Dalga Feminist harekete paralel olarak 1960 yılından itibaren ağırlık kazandığı görülmektedir. İçerisinde bulunduğumuz ataerkil kültür yapısının, kadınların ve erkeklerin üzerinde yarattığı tahakküm ve

---

⁴⁷⁶ Şeker, s.353.

⁴⁷⁷ Uygun Aytemiz, s.57.

⁴⁷⁸ Uygun Aytemiz, s.59.

onlara öngülenen toplumsal cinsiyet rollerinin edebi eserlerdeki yaratılış biçimi, süreklilik gösteren üretilişi, desteklenişi ve sorgulanma şekli, edebiyatın feminist eleştirmenlerince ilgi duyulan asli meselelerin başındadır⁴⁷⁹. Bu açıklamalardan hareketle kadın uyanışında, kadınların “hak ve özgürlüklerinin” bilincinde oluşunda, özellikle “İkinci Dalga Feminizm”in büyük katkısı olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Millett; “Nüfusun kadın olan yarısının, erkek olan yarısı tarafından denetlendiği yönetim biçimi ataerkil yapılanmadır⁴⁸⁰.” derken toplumdaki yapılanmanın ataerkil bir yapıya sahip olduğunu, dolayısı ile bu yapının egemen olan erkeği temsil ettiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda toplumdaki bu ataerkil yapının da toplumun yarısını teşkil eden kadını denetlediği, dolayısı ile kadına istediği doğrultuda değer biçtiği anlaşılmaktadır. Feminist hareketlerin ikinci dalgasının dikkate değer eseri olarak kabul edilen Millett’e ait “Cinsel Politika” eseri, kadınların erkekler tarafından nasıl bir yönetim biçimi ile denetlendiğini, toplumda görünür halde bile kabul edilmeyen kadınların, erkekler tarafından yönetilmesinin nasıl doğuştan bir hak olarak görüldüğünü ve cinsiyete dayalı ideolojilerin edebiyata yansımalarını üst bakış ile ortaya koyar. Uygun Aytemiz’e göre Millett;

“Ataerkil yapılanmayı, nüfusun kadın olan yarısının, erkek olan yarısı tarafından denetlendiği bir yönetim biçimi olarak tanımlamakta; ataerkil toplumsal düzenin inceleme konusu yapılmayan ve hatta farkına bile varılmayan özelliğinin, erkeklerin kadınlara egemenliğini doğuştan hak kazanılmış bir üstünlük olarak sunması olduğunu ve bu düzenin her türlü ırk ayrımından, sınıf bölünmesinden daha kesin, daha katı ve daha süreli olduğunu söyler⁴⁸¹.”

Bu açıklamadan da anlaşıldığı üzere, ataerkil yapılanmada kadınlar, erkekler tarafından denetlemelere tabi tutulan konumundadır, bir başka ifade ile özerk görülmemektedirler. Dolayısı ile erkekler, kadınlar üzerinde uyguladıkları tahakkümü,

---

⁴⁷⁹ Uygun Aytemiz, s.54.

⁴⁸⁰ Millett, K., *Cinsel Politika*, Çev. Seçkin Selvi, Payel Yay., İstanbul 1987, s.47. Aktaran: Uygun Aytemiz, s.59.

⁴⁸¹ Uygun Aytemiz, s.59-60.

kendilerine bahşedilen ve doğuştan gelen bir hak olarak görmekte ve bu anlayış, toplumlarda var olan her türlü ayırım ve bölünmeden çok daha dirençlilik göstermektedir.

1960’larda canlanan feminist hareketin, yaşamın birçok alanında olduğu gibi edebiyat alanına da yansımaları olmuştur. Bunun sonucu olarak feminist eleştiri geleneği, diğer disiplinlerle ilişkili olarak çoğulcu yapısı ile eril anlayışa sahip edebiyatın oluşturduğu, normalleştirdiği ve yaygınlığını sağladığı cinsiyete dayalı kurguları çözümlenmeye, eleştirmeye ve görünür hale getirmeye çalışmıştır. Hatta bununla da yetinmeyip daha ileriye giderek edebi tarihteki kadının konumlanışının, edebiyattaki anlayışlarla kurulan ilişkilerin ortaya çıkarılması ve de kadınla eşdeğer görülen edebiyat anlayışının oluşmasına ve açığa çıkmasına yönelik ilerici adımların atılmasına katkı sağlamıştır⁴⁸².

1970’lere gelindiğinde ise yine feminist eleştiri geleneğinin etkinliğini sürdürmeye devam ettiği görülmektedir. Bu bağlamda özellikle “*Bonnie Zimmerman, Adrienne Rich, Barbara Smith, Audre Lorde, Alice Walker, Barbara Christian gibi*” lezbiyen ve/veya siyahi feminist eleştirmenlerin de ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu feminist eleştirmenler de, edebi gelenek içinde sadece kadın oldukları için metin üretmemişler aynı zamanda cinsel yönelimleri ve etnik kökenleri nedeniyle ötelenmiş, suskunluğa mahkûm edilmiş lezbiyen yazarların ve/veya siyahi kadın yazarların da görünürlük kazanmasında ve edebi miraslarının ortaya çıkarılmasının gerekliliğine dikkat çeken önemli ve farkındalık yaratan metinler üretmişlerdir⁴⁸³. Bu dönem içerisinde Ursula K. Le Guin’in eserleri de özellikle toplumsal cinsiyet ve kadın erkek eşitliği bağlamında öne çıkan eserlerdir. Yazarın cinsiyetsizleştirilmiş insan figürünü, edebiyat içerisine çarpıcı bir şekilde yerleştirmesi son derece önemlidir. Yazarın gerek

---

⁴⁸² Uygun Aytemiz, s.64-65.

⁴⁸³ Uygun Aytemiz, s.63.

“Karanlığın Sol Eli⁴⁸⁴” gerekse “Mülksüzler⁴⁸⁵” kitabı, kadın ve erkeği, hem biyolojik anlamdaki tek yönlü cinsiyetten hem de toplumsal cinsiyet kalıp rollerinden çıkarmaktadır. Yazar, yarattığı kurgu dünyası ile okurda üst bir anlayış oluşturarak ne ütopya ne distopya oluşturmakta, daha ötesi bir üstopya oluşturmaktadır. Dolayısı ile okura, “insan” varlığı ve olgusuna yönelik cinsiyet rolleri ile belirlenmiş bir bakış değil, tam tersi bir perspektif ile bakmanın yollarını göstermiştir.

Günümüzde ise feminist eleştiri, özellikle 1980’li yıllardan sonra kadın erkek eşitliğine yönelik çalışmalarını artırmıştır. Dolayısı ile edebiyat alanındaki metinlerde kurgulanan kadınların ve erkeklerin temsili, ileri noktaya taşınmaya devam etmektedir. Bu bağlamda feminist eleştiri, edebi eserlerde kadın ve erkeğe yönelik değişik bakış açıları geliştirmiş ve onları sadece kadın veya sadece erkek cinsiyet formlarından çıkarmaya odaklanmaktadır. Bu da feminizme dayalı eleştiri kültürünün toplumdaki kadının, yazarlar ve edebi eserler aracılığı ile görünür hale gelmesine katkı sağlamaya devam ettiğini göstermektedir⁴⁸⁶. Sonuç olarak edebiyat tarihine baktığımızda erkek egemenliğinde gelişen edebiyatın, hem yazarlık bakımından kadını dışladığı hem de eserlerde ikincileştirdiği görülmektedir. Bu da çağlar boyunca eserlerde, kadın figürünün kimi zaman korkulan kimi zaman ihanet eden, kimi zaman ayartan, çoğu zaman ise cinsel obje ve namusun kurgulanmış görünümü olarak addedilmesine neden olmuştur. Günümüz edebiyatında feminist eleştiriler neticesinde her ne kadar kadınların, toplumsal cinsiyet kalıp rollerin dışına çıkarıldığı eserler verilse de kalıp yargıların hem edebiyat hem diğer sanat dalları aracılığı ile birlikte gerek eğitim gerekse hukuk alanında hâlâ yaşatılmaya ve üretilmeye devam ettiği görülmektedir.

---

⁴⁸⁴ Le Guin, Ursula K., *Karanlığın Sol Eli*, Çev. Ümit Altuğ, Ayrıntı Yay., İstanbul 2013.

⁴⁸⁵ Le Guin, Ursula K., *Mülksüzler*, Çev. Levent Mollamustafaoğlu, Metis Yay., İstanbul 2017.

⁴⁸⁶ Uygun Aytemiz, s.65.

6.2 Pınar Kür'ün “Asılacak Kadın” Adlı Romanında Kadının

Toplumdaki Konumlanışı

“Düşünce özgürlüğünü bir kavram olarak bile ortadan kaldırmanın en iyi yolu, düşünmeyi bilmeyen kuşaklar yetiştirmektir⁴⁸⁷.”

Pınar Kür

Pınar Kür'ün “Asılacak Kadın” romanı⁴⁸⁸, 1979'da Bilgi Yayınları tarafından basıldıktan yaklaşık yedi yıl sonra müstehcen ifadeler içerdiği gerekçesi ile yargılamanın konusu olmuştur. Dönemin ataerkil anlayışı nedeni ile kitabın yazarı ile yayımcısına karşı dava açılırken söz konusu kitabın hem yayını durdurulmuş hem de hakkında toplatılma kararı verilmiştir. Ancak dava, yargılamayı yapan tarafsız bir yargıcın açık fikirlilikle değerlendirmesi neticesinde karara bağlanmış, dolayısı ile kitaba getirilen yasaklamalar kaldırılmış, yazar ve yayımcısı da beraat etmiştir. Bu çalışmada kaynak olarak kullanılan Pınar Kür'ün “Asılacak Kadın” romanının sonunda, yazarın savunması da yer almaktadır⁴⁸⁹. Yazarın bu eserinde özellikle kadınların yaşadığı adaletsizliklere ve cinsiyet sorunlarına eğildiği görülmektedir. Bu bağlamda eserde açık bir biçimde ataerkil sistemin eleştirisi yapılmaktadır. Eserin aslında okuyucuda şaşkınlık yarattığı, dolayısı ile eserin kurgusunda egemen erkek anlayışını yansıtan ataerkil sistemin mağdur ettiği ana kahraman Melek'e, bir kadın olmasına rağmen dinamik anlamda bir sempatinin beslenemediği görülür. Zira Melek karakteri kendisine özgülünen anti-dinamik, kabullenmişlik yönleri ile varoluşla ilgili bütün yardımları peşin olarak reddeden bir portre çizmektedir⁴⁹⁰. MacKinnon'a göre

⁴⁸⁷ Kür, Pınar, *Asılacak Kadın*, Can Yay., İstanbul 2018, s.150-151.

⁴⁸⁸ Pınar Kür'ün “Asılacak Kadın” adlı romanında cinsel obje olarak görülen Melek'in kocasının ölümünden sorumlu olduğu iddiası ile yargılanma süreci ve evliliğinde maruz kaldığı istismarların dramı anlatılır. Yazar, Melek karakterinden yola çıkarak kadının toplumda, ailede ve hukuk önünde toplumsal cinsiyet odaklı yaşadığı adaletsizlikleri gözler önüne serer (Y.N.)

⁴⁸⁹ Yazarın yukarıda bahsi geçen savunması, Ağustos 2018'e ait 22. basımın sonundaki 147-152. sayfalar arasında yer almaktadır. (Y.N.)

⁴⁹⁰ Kavalcı, Tolga, *Pınar Kür'ün 'Asılacak Kadın' Romanı Üzerine Bir İnceleme*, 02.03.2019. Bkz. https://www.academia.edu/32666114/Pınar_Kürün_Asılacak_Kadın_Romanı_Üzerine_Bir_İnceleme_docx. Erişim Tarihi: 11.03.2021.

edebiyatta, toplumun bireylere biçtiği cinsiyete dayalı rolleri ve bazı meselelerdeki sorgulamalar birbirini aydınlatarak okunduğu takdirde, özellikle kadınlara özgülenen cinsiyete dayalı kalıpların bütün öğelerinin, cinsellikle alakalı olduğu görülebilecektir.

Ona göre;

“Kırılganlık ve etkilenebilme, cinsel ilişkiyi kolay kabullenme görüntüsü/gerçeği anlamındadır; pasiflik, eğitilmiş fiziksel zayıflıkla birlikte, kabullenme ve yetersiz direnç gösterme anlamına gelir; yumuşaklık da sert bir şeyle zapt edilmeyi çağırıştırır”⁴⁹¹.

“Asılacak Kadın” romanındaki Melek karakteri de yukarıda tanımları yapılan özellikleri taşımaktadır. Zira Melek, kadının pasifliğini ve fiziksel zayıflığını imgelemektedir. Sonuç olarak kadına özgülenen beceriksizlik, onun yardıma muhtaç; kırılganlık ve etkilenebilirlik ise kadında sığınma ihtiyacı olduğu algısını yaratır. Bu anlayıştan yola çıkarak kadına korunma karşılığı kabullenme, bir başka ifade ile erkek egemen işgaline rıza göstermesi önerilmektedir. Oysa korunmak istenen, kadının kendinden ziyade korunmanın kendidir. Konuyu “Asılacak Kadın” romanı üzerinden değerlendirmeye devam ettiğimizde, Melek’in de yardıma ve sığınmaya muhtaç olduğu, toplum tarafından kendisine öğretilmiştir. Bu da onun, erkeğin kendisini koruması karşılığında işgaline, bir başka ifade ile tahakkümüne rıza gösterdiğini ortaya koymaktadır. Yine MacKinnon, kadında yaratılan bu edilgen algının onun çocuklaştırılmasına neden olduğunu, bunun da sübyancılığı kışkırttığını, dolayısı ile kadın bedeninin erkekte fetişizmi canlandırıldığını öne sürmektedir⁴⁹². Romanda da iddia edilen bu fetişizmin birçok formunu görebilmekteyiz. Zira Melek, bedeni ile ilgili kendisine yöneltilen her emri istisnasız bir itaatle yerine getirmekte ve bir erkeğin kendi bedeni üzerindeki her türlü tasarrufuna rıza göstermektedir. Bununla birlikte romanda temsil edilen kadın figürü o derece itaatkârdır ki, Kavalcı’nın da belirttiği

---

⁴⁹¹ MacKinnon, 2015, s.132.

⁴⁹² MacKinnon, 2015, s.132.

üzere bu durum, okuyucu tarafından kendisine sempati duyulmasının da önüne geçmektedir⁴⁹³. Türkiye'nin 1980 döneminde basımı yapılan -70'lerin sonunu da içine aldığıımızda- baskının hâkim olduğu bir rejim anlayışı döneminde basılan "Asılacak Kadın" romanı, yazıldığı dönemin zihniyetini aktarması bakımından çarpıcı bir eserdir⁴⁹⁴. Yazarın da belirttiği üzere gerçek bir olaya dayanılarak yazılan roman; "korunmasız", "güvencesiz", "çaresiz" olan Melek karakteri üzerinden o ve onun gibi kadınların, dışarıdaki gerçek hayattan kopartılmasını, saplantılı bir erkeğin dehşet verici yaşamına hapsedilmesini, ezilmesini, sömürülmesini, çektiği çeşitli acılar neticesinde kendisini dahi savunmaya çalışmayan bir eşya durumuna getirilmesini sarsıcı bir şekilde anlatmaktadır⁴⁹⁵. Bununla birlikte eserin öncelikli temalarını "ezen-ezilen-kurtarıcı üçgeninin dinamiği, çelişkileri ve sorunsalları" oluşturmaktadır⁴⁹⁶". Okurun gözünde, toplumsal cinsiyet kalıplarının ve rollerinin görünür olmasına katkı sağlan bu eserin, "dönemin resmi bilirkişi kurulu üyeleri", sinemaya da uyarlandığı için "sinema sansür kurulu üyeleri" ve davaya bakan savcı tarafından "müstehcen" olduğu, dolayısı ile "toplumun ar ve hayâ duygularını incittiği" gerekçesi⁴⁹⁷ ile 1986'da toplatılıp yasaklanmak istenmesi, aslında eril tahakküm anlayışından kaynaklanmaktadır. Sergilenen bu tavır, yargının da içinde olduğu dönemin zihniyetinin, hem kadına hem de okurda bilinç yükselmesini sağlayan eserlere karşı ne kadar önyargılı olduğunu gözler önüne sermektedir. Üstelik yazarın yasaklanan başka eserleri de bulunmaktadır⁴⁹⁸.

---

⁴⁹³ Kavalcı, *Pınar Kür'ün 'Asılacak Kadın' Romanı Üzerine Bir İnceleme*.

⁴⁹⁴ Coşkun Adıgüzel, Saliha Seniz, *Asılacak Kadın ve Las Edades de Lulü Adlı Romanlarda Dile Gelen Kadın Başkahramanlar. VI. Interneational Comparative Literature Conference*, Selçuk Üniversitesi, Konya 12-14 Ekim 2016, s.778-785.

⁴⁹⁵ Kür, s.148.

⁴⁹⁶ Kür, s.149.

⁴⁹⁷ Kür, s.147.

⁴⁹⁸ Örneğin Pınar Kür'ün "Yarın Yarın" romanı da yargılamaya tabi tutulan eserlerinden biridir. Bu romanın giriş bölümünde kitap ve yazarla ilgili mahkeme kararı bulunmaktadır. Mahkeme kararında; "kişilerin ve olayların sanatsal açı çerçevesinde değerlendirildiği eserde TCK'nın 142/1. maddesinde tanımlanan suçun unsurlarının olmadığı belirtildiği gibi bunun aksine de dosyada

İfade özgürlüğünün engellenmesi demek olan bu yasaklamaların altında yatan olgunun, ‘halkın ar duygularını incittiği’ gibi temelsiz ve muğlak gerekçeler gösterilerek günümüzde de devam ettiği bilinmektedir. Zira kadının toplumdaki konumunu gösteren bu tür eserlere karşı **cinsiyetçi kalıp yargıların** bugün de sürdüğü ve bu kalıp yargılarla günümüzde de mücadele edildiği, kısacası bugünün dahi önemli sorunlarından biri olduğu aksi iddia edilemez bir gerçektir. Dolayısı ile Melek karakterinin gerek toplum gerek aile gerekse hukuk önünde yaşadığı adaletsizlikler, toplumdaki diğer kadınların yaşadıkları acılara da ışık tutmaktadır. Bu da toplumun hemen her alanında kadınların maruz kaldıkları ötekileştirmenin görünür hale gelmesini istemeyen ve bu durumdan kendine çıkar elde eden kesimleri rahatsız etmektedir. Bu anlayış günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

Kuçuradi’ye göre;

“Ahlak denen olgu, yaşamda çeşitli ahlaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak çok çeşitli olan bu ahlakların bir kısmı değişik ve değişken olan davranış kuralları ve değer yargılarından oluştururken, bir kısmı da pek fazla değişiklik göstermeyen davranış kuralları ve değer yargılarından oluşmaktadır⁴⁹⁹.”

Başka bir ifade ile ahlâkın, toplumlardan toplumlara değişiklik gösteren, üstelik toplumdaki değişik gruplarda çeşitli formlarda ortaya çıkıp varlık gösteren kuralları oluşturduğu bilinmektedir. Bu anlamda bir tane ahlaktan ve bu ahlakın kuralından bahsetmek söz konusu görünmemektedir. Pınar Kür’ün, kitabının yasaklanması neticesinde yaptığı savunmasında da, edebi eserlere yönelik, bir toplumda var olan ahlak anlayışlarına vurgu yaptığı görülmektedir. Zira yazar, eserde korumasız, güvencesiz, çaresiz bir kadından yola çıkılarak nesneleştirilen kadının maruz kaldığı

---

sanığın mahkûmiyetini gerektirecek nitelikte başkaca bir delil de bulunmadığı cihetle; mahal mahkemesince (...) beraat hükmünde bu itibarla bir isabetsizlik görülmemiştir. Sonuç: Yukarıda açıklandığı üzere dilekçe hükmünün tebliğnameye uygun olarak .... 04.10.1984. tarihinde oybirliği ile karar verildi.” denilerek hem eser hem de yazar hakkında beraat kararı verildiği görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. KÜR, Pınar, Yarın Yarın, Everest Yay., 12. Basım, İstanbul 2007, giriş.

⁴⁹⁹ Kuçuradi, İoanna, *Uludağ Konuşmaları: Özgürlük, Ahlak, Kültür Kavramları*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2017, s.25.

yıkıcı insanlık dışı dramına ve toplumumuzda hala yer yer sürdürülen kadının eşya gibi alınıp satıldığı ahlak anlayışının varlığına vurgu yapmaktadır⁵⁰⁰. Bu bağlamda yazar, bu ahlak anlayışı içinde kadına yönelik ezici etkisi olan önyargıların olduğunu ve bunların da son derece tehlikeli olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir:

“Her gerçeğin iki yüzü vardır; bir görünen bir de görünmeyen. Olaylara yalnız görünen yüzüne bakıp bir yargıya varmanın kolaycılığına kaçanların acımasızlıkları, bir insanın yaşamını bile alabilir elinden. Kemikleşmiş önyargılarını aşamayan bir toplumda, kadının cinsel açıdan sömürülüp un ufak edilmesi öyle başka şekillerde algılanabilir ki⁵⁰¹.”

Görüldüğü üzere yazar, gerçeği bir yönü ile görmek isteyenleri eleştirmekte ve bu perspektifin önyargılardan kaynaklandığını ileri sürmektedir. Hatta ona göre, bu önyargılar yüzünden hukuk yoluyla “insanların en temel hakkı olan” “yaşam hakkı” bile ellerinden alınabilmektedir. Dolayısı ile görünen ile görünenin ardında gizli her olan hakikat aynı olmayabilir. Örneğin Exupéry’nin “Küçük Prens”indeki şapka gibi. İnsanda şapka algısı uyandıran bu görüntü, aslında bir fili sindiren boa yılanına aittir⁵⁰². Bir başka ifade ile ilk başta görülen ile onun ardındaki görünmeyen aynı değildir. Dolayısı ile görünen ile görünenin ardındakinin aynı olmama olasılığı, toplumda var olan gizli ve tehlikeli kodların da olabileceği gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu da görünmeyenin ardında çeşitli tehlikeleri barındırabilmektedir. Sanatçının da eserlerinde, görünenin ardında gizlenen deneyimlenmiş acı gerçekleri dile getirmesi, onun önemli işlevleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda edebiyatın “tekdüzelik”, “zorbalık”, “alışkanlık” gibi düzeyleri sarsma işlevi vardır. Bu da belirli kesimleri rahatsız etse dahi yazarın, toplumun içinde bulunan aksaklıkları

---

⁵⁰⁰ Kür, s.148.

⁵⁰¹ Kür, *Pınar, Asılacak Kadın*, Everest Yay., 16. Baskı, İstanbul 2008, s.arka kapak.

⁵⁰² Saint-Exupéry, Antoine de, *Küçük Prens*, Çev. Cemal Süreya, Tomris Uyar, Can Yay., İstanbul 2018, s.10.

sorgulamasını, güncel yaklaşımları yaratmasını gerektirir⁵⁰³. Pınar Kür de yine savunmasında bu gerçeklere parmak basmaktadır:

“Romanımda çarpıcı, sarsıcı, rahatsız edici bazı sahneler olduğunu kabul ediyorum. Ancak, sanatın, edebiyatın işlevlerinden biri de zaten budur: Okuru sarsmak, uyarmak, rahatını bozarak o güne değin farkında olmadığı ya da yeterince önem vermediği birtakım gerçekleri algulamasını, kavramasını sağlamak⁵⁰⁴.”

Dolayısı ile edebi eser de, toplumda görünmeyen ya da görünmesi istenmeyen adaletsizliklerin görünmesinde ve toplumun bilgilenmesinde önemli bir ayaktır. Tıpkı açık fikirli ve tarafsız bir bakış açısına sahip yargımcın, önündeki uyuşmazlığı çözerken mağdurların seslerinin duyulmasını ve onların maruz kaldıkları adaletsizliklerin görünmesini sağladığı gibi. Bu sağlanamadığı takdirde karşımızda, “Asılacak Kadın” romanındaki Melek’i yargılayan yargıç Faik gibi tarafsızlığını yitirmiş, kadınlara cinsiyetçi önyargılarla değer biçen bir yargıç buluruz.

Bir görüşe göre toplumun değişime uğradığı dönemlerde bu değişim ile yargı arasında bir bağ vardır. Sancar ve Ümit Atılğan’a göre;

“Öte yandan, toplumsal dönüşüm dönemlerinin bir bunalım olarak yaşanması, ender rastlanan bir durum değildir. Bu tür dönemlerin bir özelliği de, yargıya, ortak toplumsal değerleri yaratacak bir merci olarak bakan çevrelerin ortaya çıkmasıdır. Bu durum, yargının bir sosyal mühendis veya bir toplumsal üst-ben olarak görülmesini teşvik eder ve yargı mensuplarının bu rolü kendilerine münasip görme eğilimini kışkırtır. Böyle bir ortamın yaygınlaşmasının, demokratik mekanizmalara olan inancı zayıflatması ihtimali hiç de düşük değildir. Zira yargı toplumsal yaşamın ortak değerlerini üretecek bir merci olarak gören yaklaşım, sonuçta tek bir organın her şeyi açıklığa kavuşturabileceğini, düzene koyabileceğini ve karara bağlayabileceğini öngörür. Burada yargı, artık sosyal düzeltmen rolünü de aşarak, nihai otorite haline getirilir⁵⁰⁵.”

Bu bağlamda da yargının, üstlendirildiği -ve/veya dayatılan- toplumdaki düzeltilmesi zorunlu olanları düzeltme işlevini de aştığı ve son noktayı koymakla yetkilendirilen

---

⁵⁰³ Aşkaroğlu, Vedi, *Yazar Ve Edebiyatın İşlevi Ve İdeolojik/Toplumsal Rolü Üzerine Kuramsal Bir Tartışma*, Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, C.1, S.47, 2020, s.210.

⁵⁰⁴ Kür, s.150.

⁵⁰⁵ Sancar vd., s.16

bir otorite durumuna getirildiği ifade edilmektedir. Edebi eserler de özellikle toplumsal dönüşüm dönemlerinde önemli bir işleve sahiptir; hatta bu eserler, bazen bu dönüşümün sebebi bazen de destekleyicisi olabilmektedir. Bir başka ifade ile edebi eserler, toplumda farkındalık ve bilinç yükselmesini artırmakta ve hızlandırmaktadır. İşte böyle dönemlerde oluşturulmak istenen yargı otoritesi, dayandığı ataerkil zihniyeti saklayarak, edebi eserlerin toplumda oluşturduğu ve/veya geliştirdiği insani perspektifleri denetlemek, düzenlemek amacıyla araçsallaştırılmaktadır. Araçsallaşan yargı da, verdiği kararlar yolu ile ifade özgürlüğüne aykırı olarak edebi eserlerin yasaklanmasına, toplatılmasına; yazarların ve eserin yayımlanmasında yetkili olanların cezalandırmasına sebep olmaktadır. Bu da hukuk devletinin en önemli ilkelerinden biri olan adil yargılanma hakkını ihlal etmekte, dolayısı ile yargının bağımsız ve tarafsız olmasını engellemektedir. Aslında bu tür uygulamaların ardında çoğu zaman, iktidarın/iktidarların politik çıkarları yatmaktadır. Sonuç olarak hak ve özgürlükler önünde bir sopa haline getirilen yargı, dezavantajlı grupları daha da zarara uğratarak kamu vicdanını yaralamakta ve yargıya duyulan güveni sarsmaktadır.

Sanattaki ifade özgürlüğünün engellenmesine yönelik müdahalelerin sadece eseri meydana getiren sanatçıyı değil aynı zamanda eserin meydana getirilmesine katkı sağlayan, çoğaltılmasında ve yaygın hale getirilmesinde etkisi bulunan başka kimseleri dahi etkilediği ileri sürülmektedir. Üstelik sanatsal eserlere erişimin engellenmesi ile kültür yaşamına katılma hakkının da ihlal edildiği, dolayısı ile gerek okuyucu gerekse izleyicilerin de haklarının ihlal edildiği kabul edilmektedir. Bir nevi bilgilenme hakkından etkilenenin, aynı zamanda toplumun kendisi olduğu görülmektedir⁵⁰⁶. Konumuz bakımından değerlendirme yapıldığında Pınar Kür'ün kitabı yasaklanmak istendiğinde aynı zamanda toplumun da bilgilenme hakkına müdahale edilmiştir.

---

⁵⁰⁶ Başaran, Pelin; Karan, Ulaş, *Sanatsal İfade Özgürlüğü Kılavuzu*, İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi-Siyahbant, İstanbul Şubat 2016, s.13.

Pınar Kür'ün "Asılacak Kadın" romanının yasaklanmak istenmesinin altında yatan neden, temel olarak mevzuattan değil hukuku uygulamakla yetkili kişilerden kaynaklanmaktadır. Bu da tıpkı "Asılacak Kadın" romanındaki yargıç Faik örneğindeki gibi, öznel tecrübelerinden yola çıkarak tutum alan, etik bakımdan endişeleri bulunmayan, tarafların yaşadıkları acı deneyimleri ve adaletsizlikleri görmeyen, dolayısı ile tarafsızlıktan uzak hukuk uygulayıcılarının, hukuk yolu ile adaletsizliklerin devam etmesine neden olduğunu göstermektedir⁵⁰⁷. Özellikle hukukun uygulama safhasındaki bu tür adaletsizlikler, eserin yayınlandığı dönem de dâhil olmak üzere bugün de varlığını sürdürmektedir. Dolayısı ile bugün için de geleneksel kalıp yargılarla muğlak gerekçelerin ardına gizlenme anlayışı devam etmektedir.

Toplumda kadın ve erkek arasında bir güç ilişkisinin bulunduğu bilinen bir gerçektir. Ancak kadın bu güç ilişkisi içerisinde eril tahakküm altında ezildiğinden, onun nesneleştirilmesi ve ikincil konuma itilmesi, feminist düşünürler tarafından eleştirilmiş ve kadının özellikle kamusal alanda varlık göstermesiyle bu eleştiriler daha da yaygınlık ve etkinlik kazanmıştır. Bu düşünürler, kadının sosyal yaşamdan soyutlanmasını, özel alan adı altında ev içine hapsedilmesini ve ataerkil zihniyet tarafından sadece kadına özgülenen rollere büründürülmesini ve bu rollere göre kadına değer biçilmesini sorgulamışlardır. Feminist düşünürler, bu sorgulamalar neticesinde kadınların haklarını aramayı hala sürdürmektedirler. Pınar Kür'ün de "Asılacak Kadın" eserinde, erkeklerin kadına yönelik cinsel taciz olgusuna, kadına biçilen değerlere, taraflara karşı adil olması gereken yargıçların bir tarafı kadın olan uyuşmazlıkları cinsiyetçi önyargılar ile muhakeme etmelerine isyan ettiği ve toplumda yaşanan bu sosyal hakikati etkili bir şekilde ortaya koyduğu görülmektedir. Bu

---

⁵⁰⁷ Uygur, 2016, s.195.

bakımdan yazarın toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını gözler önüne serdiği eseri, yazıldığı dönem dâhil olmak üzere bugünde de güncelliğini korumaktadır⁵⁰⁸.

Sanat eserlerinin yasaklanması düşüncesine sahip anlayışlar, cinsiyetçi bakış açıları başta olmak üzere her tür farklılığa tahammülsüzlüğün göstergesidir. Bu tahammülsüzlük, özgürlüklerin önündeki en büyük engeldir. Oysa ifade özgürlüğünün olmadığı bir toplum, demokratik; devlet de “hukuk devleti” olduğunu iddia edemez. İfade özgürlüğü insanın en temel haklarından biridir. Ancak insanın düşünce ve kanaatlerini açıklama hakkından doğan ve yine bir temel hak olan ifade özgürlüğüne yönelik müdahale biçimlerinden diğeri de karşımıza sansür olarak çıkmaktadır. Sansür zihniyetine sahip bir iktidar anlayışı, sansür zihniyetine sahip bir yargı anlayışını da besler, destekler ve yeniden üretir. Edebi eserler, yazdıkları dönemin zihniyetini de yansıttığından edebi eserlerin “toplumun ar duygularını zedelediği”, “müstehcenlik” gibi gerekçelerle yasaklanmaları ya da sansürlenmeleri, aslında bu tür eserlerin yasaklandığı dönemin politik ve yargı zihniyetini de yansıtır. Bu bağlamda yasaklamanın temelinde baskıcı bir tahakküm anlayışı yatmakta ve bu anlayış yargı eli ile yeniden üretilmektedir. Yargının yaşamın her alanında adaletsizliğe uğrayan özellikle kadınların deneyimlerini ve dramlarını dile getiren edebi eserlerle ilgili uyuşmazlıklarda bağımsızlığını ve tarafsızlığını yitirmesi, çoğulcu demokrasi anlayışı ile bağdaşmadığı gibi çağdaş hukuk devleti olma yolunda da geri adım atılmasına ve insanlığın geriye doğru gitmesine sebep olur.

Toplumun cinsler arası barışıklığını sağlamak, hak ve özgürlükleri güvence altına almak ve dolayısı ile toplumsal refahı sağlamak devlet politikası ile paralellik gösterir. Bu anlayışa pozitif bakan devletler, kanunlarını da hak ve özgürlükten yana tercih yaparak düzenlerler. Aksi yönde bir anlayış, toplumu baskılamaktan, korku ve endişe

---

⁵⁰⁸ Özgün, Ebru, *Asılacak Kadın ve Alçaktan Uçan Güvercin Romanlarında Güç İlişkileri ve Kadının Sessiz Söylemi*, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, C.9, S.2, 2020, s.637.

iklimi yaratmaktan öteye gidemediği gibi gelişmeye açık bir anlayıştan uzaklaşılmasına da neden olmaktadır. Örneğin Schiller'in, 1781 yılında yazdığı "Haydutlar" adlı tiyatro eserinde;

"Kanun şimdiye kadar hiçbir büyük adam meydana getirmemiştir... Fakat hürriyet dev adamlar ve coşkun varlıklar yaratmıştır. Kanunlar bir zalimin karnına yerleşirler, onun midesinin keyfine göre davranırlar(...)"⁵⁰⁹.

derken kanun yolu ile değil özgürlükler yolu ile ilerleme adına çığır açılabileceğini, hele de kanunu kendi menfaatine yönelik kullananların keyfiliği neticesinde, özgürlüğün önünün kesileceğine vurgu yapması dikkat çekicidir. Bu bakımdan özellikle kanun uygulayıcılarının yetkilerini keyfilikten uzak tutarak kullanmaları ve tarafsız olmaları son derece önemlidir. Bu bağlamda bireylerin ve toplumun önünü açmanın en hayati yöntemlerinden biri de eğitimidir. Bu bakımdan devletin eğitim politikası, onun arzu ettiği toplumun ne olduğunu göstermesi bakımından en çok dikkat edilmesi gereken bir alandır. Okuyan, sorgulayan, hak ve özgürlüklerinin bilincinde olan eşitlikçi bireyler yetiştirmenin başlıca yolu olan eğitim, tüm ötekileştirici kalıp yargıların ve tahakkümlerin önüne geçmede ve yok etmede son derece önemli bir işleve sahiptir. Pınar Kür de;

"Okuma eyleminin insan muhayyilesini, düşünme ve kendi başına karar verme yetilerini geliştirdiği bilinen bir gerçektir. Öte yandan, hayal gücü kıt, düşünme ve karar verme yeteneği zayıf kişilerden oluşmuş bir toplum ilerleyemeyeceği, bir koyun sürüsü kadar kolay yönetileceği de başka gerçektir. Düşünce özgürlüğünü bir kavram olarak bile ortadan kaldırmanın en iyi yolu, düşünmeyi bilmeyen kuşaklar yetiştirmektir. İşte bu yönden, bir süredir, bu ülkede okuyan, bağımsız düşünebilen insanların sayısını azaltmaya, gittikçe yok etmeye yönelik bir kültür politikası güdülmektedir"⁵¹⁰.

demekte ve okumaktan yola çıkarak eğitimin toplum mühendisliğindeki rolüne dikkat çekmektedir. Zira onun da belirttiği üzere bağımsız düşünebilen kuşaklar yetiştirilmek

---

⁵⁰⁹ Schiller, *Haydutlar*, Çev. Seniha Bedri Göknil, Maarif Basımevi, İstanbul 1958, s.19.

⁵¹⁰ Kür, s.150.

istenmiyorsa, düşünmeyi bilmeyen kuşaklar yetiştirilir. Bu da politik bir tercihtir ve bu tercihin altında en çok ezilenler de kadınlardır.

6.3 Sevgi Soysal'ın “YürümeK” Adlı Romanında Kadının Toplumdaki Konumlanması

“İnsanlar, kimin başlattığını bilmedikleri bir suçtu birbirlerinin üstüne atıyor, herkes kendini ya da ötekini suçluyor sanıyor⁵¹¹.”

Sevgi Sosyal

Türk Edebiyatında kadına yönelik kalıp yargıların ve ataerkil tahakkümün sorgulanması bakımından örnek gösterilebilecek bir diğere eser, 1970'lerde “TRT Roman Başarı Ödülü” de alan Sevgi Soysal'ın “YürümeK⁵¹²” adlı eseridir. Türkiye'deki kadınlarla ilgili hareketlerin tarihi sürecinin yazın alanına taşınmasında Sevgi Soysal'ın kitaplarının başvurulacak değerli kaynaklar olduğu görülmektedir⁵¹³.” Bu bakımdan Yaraman'ın, Sevgi Soysal ile ilgili tespitleri dikkat çekicidir. Ona göre Sevgi Soysal kitaplarında, kadınların hukuk nezdinde sahip olduğu hakların önemli olduğunu vurgulamakta, ancak bunların kadınların hak ve özgürlüklerini tam olarak elde etmeleri için sadece bir ivme olduğunu, dolayısı ile yeterli olmadığını dile getirmektedir. Bu bağlamda Yaraman;

“Sevgi Soysal, eserlerinde kadının yasalar önünde eşit haklar elde etmesini bir ön kazanım sayar. Ancak bununla yetinmeyerek toplumcu dünya görüşünden etkilenmesine rağmen kadınlık bilincini öne çıkararak eserlerinde tartışır. Bu bağlamda Soysal'ın eserlerinin Türkiye'de yükselen kadın

---

⁵¹¹ Soysal, Sevgi, *YürümeK*, Bilgi Yay., İstanbul 1980, s.171.

⁵¹² Sevgi Soysal'ın ‘YürümeK’ romanında dış gerçekliği ve ilişkiler sürecini, bilincinde odaklaştıran Ela karakterinin gerçeklik serüveni anlatılmaktadır. Bkz. Soysal, s.188. Dolayısı ile eser, toplumun kadına dayattığı rollerin iç çatışmalara nasıl sebep olduğunu, kadının yaşamını nasıl şekillendirdiğini gerek çocukluk gerek evlilik gerekse boşanma sonrası onun maruz bırakıldığı tahakkümü çeşitli biçimlerde göstermektedir. Bu tahakküm, özellikle roman kahramanı Elâ üzerinden sorgulanmakta ve eserden yola çıkılarak bu baskı anlayışına eleştirel bir perspektif getirilmektedir (Y.N.).

⁵¹³ Karlı, Elçin; Dinç, Ayşe, *Sevgi Soysal'ın Eserlerinde Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı Bağlamında Kadın Hakları İhlalleri*, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 5, S.42, Mart 2017, s.395.

*hareketinin öncüllerini içeren diyalektik bir bütünlüğe sahip olduğunu ifade etmek mümkündür*⁵¹⁴.”

sözleri ile kadın hakları bilincinin ve mücadelesinin Sevgi Soysal’ın eserlerinde öne çıkan temalar olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda “Yürümek” romanı da, kadının toplumdaki önyargılara maruz kalmasını, kadına biçilen değerini onu nasıl toplumsal rollere sıkıştırdığını hatta bu toplumsal rollerin erkeklere de dayatıldığını göstermesi, dolayısı ile toplumda haklar ve özgürlükler bakımından bilinç yükselmesini sağlaması bakımından önemlidir.

Karlı da, Sevgi Soysal’ın, kitaplarında egemen erkek anlayışındaki kalıp yargıları sorguladığını ve kadının sahip olması şart olan hakları, yaşadığı kendi döneminden çok ileride bir yaklaşımla irdelediğini belirtir⁵¹⁵. Soysal’ın “Yürümek” romanında da kadınlara yönelik **cinsiyetçi kalıp yargıları** görünür hale getirdiği ve bunları sorguladığı görülmektedir. Bu kalıp yargılar içerisinde, üniversiteye adım atan kızla evlenilemeyeceği⁵¹⁶, erkeklerin bazı kızları istemeleri için annelerini gönderecek ağırlıkta görmemeleri⁵¹⁷ gibi örneklerin bulunması, toplumun kadına biçtiği değerini görülmesi bakımından önemlidir. Zira eğitim almak, kamu alanına girmeyi gerekli kıldığından kadının ev içi olan özel alandan bu alana geçmesi, onun ahlâken düşmesinde bir neden olarak görülmektedir. Ataerkil anlayışa göre namuslu kadın da kendisinden beklendiği üzere özel alanda kalmalı ve erkeğin doğuştan hakkı olan kamu alanına girmemelidir. Şayet kadın kamu alanına girerse onun denetlenmesi ve tahakküm altına alınması mümkün olmayacaktır. Ya da hâlâ toplumumuzda kökleşmiş bir şekilde varlığını sürdüren “kız isteme” ritüeli ve bazı kızların bu ritüelin

---

⁵¹⁴ Yaraman, Ayşegül, *Sorunları mı Sorumluluktan, Sorumluluğu mu Sorunlarından? Kadınlık Durumu, Kadınlık Bilinci ve Sevgi Soysal*, Ed. Seval Şahin; İpek Şahbenderoğlu, Neşe İsyankar, Sevgi Soysal Kitabı, İletişim Yay., İstanbul 2015, s.36; Aktaran: Karlı vd., s.395.

⁵¹⁵ Karlı vd., s.395.

⁵¹⁶ “Benim felsefeme göre, üniversiteye adım atmış kızla evlenilmez.” Bkz. Soysal, s.75.

⁵¹⁷ “Ece, anasını gönderip istenecek ağırlıkta bir kız değildi.” Bkz. Soysal, s.76.

en çarpıcı ifadesi olan “isteme”ye değer görülmemesi, toplumumuzda kadının öznenen çok alınıp verilebilen bir nesne olarak görüldüğünü açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Dolayısı ile Soysal’ın “Yürümek” romanında, değer harcayıcı bu tür kalıp yargıları dile getirmesi, kadının toplumdaki itilmişliğini daha açık görmesi ve sorgulaması bakımından önemlidir.

Sevgi Soysal kadına dair sorunları, yukarıda da değinildiği üzere onun aslında nesne olarak görülmesi temeline dayandırmaktadır. Dolayısı ile de kadın, bir türlü özne olamamaktadır. O, kadının ancak kalıplaşmış rollerden sıyrılabilirdiği ve bir insan olarak sosyal ve yasal haklarını elde ettiği nebze özgürleşebileceğine inanmaktadır. Bu nedenle Soysal, eserlerini de bu düşünceden yola çıkarak kaleme almaktadır. Ona göre; kadının kendinde bulunan erdemleri fark edebilmesi, bulabilmesi ve yaşamın içerisinde yer alan bir emekçi olabilmesi, bilhassa almaları gereken eğitim, sahip olmaları gereken ekonomik bağımsızlık ile medeni ve siyasi haklar sayesinde mümkün olabilir. Bu nedenle Soysal, özellikle kadınların haklarına yönelik siyasi ve hukuki düzenlemelerin “sözde” olduğunu düşünmekte ve bunu eleştirmektedir⁵¹⁸. Onun dönemine göre ileri görüşlü bu anlayışının, ataerkil kalıp yargılar ile düşünen ve değerlendiren çoğu kesimi rahatsız etmesi pek de şaşırtıcı değildir.

Sevgi Soysal’ın yasaklanmak istenen tek kitabı “Yürümek” adlı romanı olmamakla birlikte 1970’lerde yazdığı “Yürümek” adlı romanı, edebiyatımızda kendi dönemine değin pek de karşımıza çıkmayan konuları gündeme getirdiği için “özgün” eserlerdendir. Cumhuriyet tarihimizin başından bu yana insanlarımızın, özel olarak da kadınlarımızın seslerini duyurmak amacıyla yazılan romanın, “toplumsal cinsiyet” ve “cinsellik yönelimleri” bakımından “bireyi” merkezde tuttuğu görülmektedir. Ancak Cumhuriyet’in kadınlara kazandırdığı birçok haklar ve özgürlükler olmasına rağmen

---

⁵¹⁸ Karlı vd., s.406.

eril anlayışın hâlâ devam ettiği, dolayısı ile “Yürümek” adlı eser basıldığında bu eserle alakalı “müstehecenlik” eleştirilerinin ön plana çıktığı görülür⁵¹⁹. “Yürümek” romanı yukarıda da değinildiği üzere kadının toplumsal cinsiyet temelli yaşadığı sıkıntıları gündeme getirmektedir. Bu nedenle de Soysal’ın en özel romanı olduğu iddia edilir⁵²⁰. Zeytin’in de ifade ettiği üzere; “*Baştan sona kadar kadının rolünü, etkin olan cinsiyetler arasındaki ilişki ve ahlakla ilgili sorunları ele alan bu roman, kadına belli rolleri biçen toplumsal düşüncelere doğrudan tepki göstermektedir*”⁵²¹. Soysal da “Yürümek” romanında, hem kadına hem de erkeğe biçilen değeri göstermek bakımından “kadının insandan sayılmadığı”, “erkeğin gururlu olduğu”, “ailenin ise namuslu olması gerektiği”⁵²² sözlerine yer vermekte ve bu anlayışın toplumda fazlasıyla hâkim olduğunu vurgulamaktadır. Roman, toplumda kadınların yanında erkeklere de dayatılan cinsiyet odaklı kalıp rolleri göstermeye çalışırken bir taraftan da yasaklanmak istenir. Dolayısı ile söz konusu eser; “*şikâyet üzerine ‘müstehecen’ bulunur, konu yargıya intikal eder. Hatta roman, TBMM’de bir komisyon kurularak uzun süre tartışılır. Bilirkişi heyeti roman hakkında bir sıkıntı olmadığına karar verir, dava düşer*”⁵²³. Mahkemeye sunulan bilirkişi raporu incelendiğinde şu tespit dikkat çekicidir:

“İncelenen kitabın tümüyle bir edebi eser niteliğinde bulunduğu hususunda şüphe yoktur. Eserin gerek konusu gerek yazış tarzı değindiği meseleler yönünden edebi değeri haiz olduğunu tespit etmek gerekir. Yazarının kendisine göre bir tür ve üslubu olduğu ve bu üslubun toplumda yer alan bazı grupların hoşuna gitmeyeceği de açıktır. Yazar kişiliği belirtmek için ona 89. ve 91.

---

⁵¹⁹ *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları Işığında “Yürümek”-Sevgi Soysal. Söylenti Kültür-Sanat-Edebiyat.*

Bkz. <https://www.soylentidergi.com/toplumsal-cinsiyet-tartismalari-isinginda-yurumek-sevgi-soysal/>. Erişim Tarihi: 22.04.2021.

⁵²⁰ Zeytin, Şenay Meral, *Sevgi Soysal’ın Romanlarında Kadın Sorunları*, Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Zonguldak 2018, s.58.

⁵²¹ Zeytin, s.58.

⁵²² Soysal, s.26.

⁵²³ *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları Işığında “Yürümek”-Sevgi Soysal, Sevgi Soysal, Söylenti Kültür-Sanat-Edebiyat.*

sahifelerde yer alan hikâyeyi anlattırmaktadır. Bu nevi kişiler arasında dost sohbetlerinde içki âlemlerinde anlatılması da mümkündür. Bu sebeple belirli kesimlere dahil kişilikleri tebarüz ettirmek amacını güden böyle bir eserde sözü geçen hikâyeye yer verilmesi fonksiyonel nitelikte sayılabilir.... inceleme konusu eserde geçen belirli kısmın TCK⁵²⁴ 426. ve 427. maddeleri⁵²⁵ ihlâl eder şekilde müstehcen nitelik taşımadığı hususunda mütalâayı ihtiva eden işbu rapor saygıyla sunulur⁵²⁶.”

Bilirkişi raporundan da anlaşılacağı üzere “müstehcenlik” gerekçesi, burada da karşımıza çıkan muğlak gerekçelerden biridir. Dolayısı ile ataerkil anlayış, hukuk yolu ile devam ettirilmeye ve adaletin önü kalıp yargılar nedeni ile kesilmeye çalışılmaktadır. Her ne kadar eserle ilgili dava düşse de bu durum, ifade özgürlüğünün önünde yaşanan engellerin devam etmediği anlamına gelmemektedir. Hele de yargının, bağımsızlık ve tarafsızlığı özümseyerek özgürlükleri güvence altında tutma misyonundan uzaklaşması ve tahakküm anlayışının devam etmesinde araç olarak kullanılması, üstelik günümüzde de bu gayret içinde olunması son derece düşündürücüdür.

Ataerkil zihniyete sahip toplumların yapısına bakıldığında aileler, yaygınlaşmış bir anlayışla cinsel konuları, gizli kalınması zorunlu olan, korkulan şeyler olarak gördüklerinden, onların, çocuklarına da öyle gösterme çabası içinde oldukları anlaşılmaktadır. Ebeveynlerin topluma katılan bu yeni bireyleri cinsellik konusunda

---

⁵²⁴ “765 Sayılı Türk Ceza Kanunu 13.12.2004 tarihinde kaldırılmış olup yerine 5275 Sayılı Türk Ceza Kanunu 2005’in 1 Haziran’ında yürürlük kazanmıştır.”

⁵²⁵ 765 sayılı TCK (mülga) Madde 426: “Müstehcen ve hayasızca yazılmış her nevi kitap, gazete, risale, mecmua, varaka, makale ve ilanları veya bu kabil resimleri, tasvirleri, fotoğrafları, sinema şeritlerini yahut diğer eşyayı teşhir veya bu kabil asar ve mevzuatı tiyatro veya sinemalarda vesair umumi mahallerde temsil veya gerek bunları gerek bu kabil gramafon pilaklarını bilerek tevzi veya furuht edenler ve ettirenler yahut ticaret veya tevzi yahut teşhir kastiyle tersim, tasvir, hak, imal ve tabı veya teksir ve gramafon Pilaklarını imla eden veya ettirenler yahut ithal ve ihraç ve Türkiye dahilinde bir mahalden diğer mahalle nakil eden ve ettirenler ve bunlar üzerinde her ne suretle olursa olsun muamelede bulunanlar veya bunların ticaretini kolaylaştırmak kastiyle bu fiilleri icra edenler veya bu kabil evrak ve eşyanın gerek bilvasita gerek bila vasita ne suretle tedarik edilebileceğini her hangi şekilde olursa olsun ilan eden veya bildiren ve umumi mahallerde bu kabil hitabeleri iradedenler bir aydan iki seneye kadar hapis olunur ve on beş liradan beş yüz liraya kadar ağır cazayı nakdi ile cezalandırılır.”

765 sayılı TCK (mülga) Madde 427: “Neşir veya tevzi edilmek üzere müstehcen ve hayasızca kitap, makale, varaka ve ilan yazanlar ile bu kabil makale, yazı ve resimleri ihtiva eden gazete ve mecmua müdürü mesulleri hakkında da baladaki madde hükümleri tatbik olunur. Geçen madde ile işbu maddede mezkûr evrak ve eşya müsadere ve imha olunur.”

⁵²⁶ Soysal, s.7-8.

bilgilendirmemeleri ya da yanlış bilgilendirmeleri, çocukların cinselliği gözlerinde büyütmelerine ve yanlış değerlendirmelerine sebep olmaktadır. Sonuç olarak cinsellik konusunda bilgisiz ya da yanlış-eksik bilgilere sahip nesiller yetişmektedir⁵²⁷. Bu da elbette toplumun, cinselliğe bakış açısında kadın ve erkeği kalıp yargılar üzerinden değerlendirmesine ve onlara toplumsal cinsiyet rolleri yüklemesine neden olmaktadır. Yazarın “Yürümek” adlı romanında örneğin Memet’in erkek olduğunu kanıtlaması, kendine ne kadar güvendiği anlamına gelmekte; ancak söz konusu olan kişi bir kadın ise ki eserde bu kişi Elâ’dır, onun kendi bedenine dahi yabancı kalmasına çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu yabancılaşmaya ve özellikle yetişkinliğinde karşılaştığı sorunlara neden olan faktörlerin başında ise kendisine verilen hatalı eğitim ve baskıya dayanan aile hayatı gelmektedir. Zira çocukluk dönemlerinde bireyin bilinçaltında gizlediği sorunlar, -Elâ’da olduğu gibi- yetişkinlik dönemine geldiğinde savaştık zorunda kaldığı çok daha büyük sorunlar olarak ortaya çıkacaktır⁵²⁸. Bu zorlukların altında da kadın daha fazla ezilecektir. Soysal’ın da adı geçen eserinde, toplum nazarında “kadının insandan sayılmadığını”, “erkeğin gururlu olduğunu”, “ailenin namus tabusunu temsil ettiğini⁵²⁹” ya da “bütün çocuklar gibi annesi tarafından bir çocuğa konan yasakların, dünyanın ve tanrının yasakları olduğunun zannedilmesini⁵³⁰”, “baba ocağı görmeyen kızıdan hanım çıkamayacağını⁵³¹”, “üniversiteye adım atan kızla evlenilemeyeceğini⁵³²”, “çocuğu olan kadının çocuklu yuvayı yıkmaması” ve “ayağını denk alması gerektiğini⁵³³” göstermesi, çoğu zaman kadına ancak kimi zaman da erkeğe dayatılan toplumsal cinsiyet odaklı kalıp rollere parmak basması, bir başka

---

⁵²⁷ Zeytin, s.61.

⁵²⁸ Zeytin, s.61-63.

⁵²⁹ Soysal, s.26.

⁵³⁰ Soysal, s.31.

⁵³¹ Soysal, s.48.

⁵³² Soysal, s.75.

⁵³³ Soysal, s.107.

ifade ile toplumsal cinsiyet eşitsizliği formunun pek çok yüzünü ortaya koyması, ataerkil zihniyete sahip kesimleri elbette rahatsız etmiştir. Bu da yazarın tespitlerinin ne kadar doğru olduğunu göstermektedir.

Soysal'ın eserlerinin ana karakterlerini kadınların oluşturduğu ancak kadın karakterlerin sayısının erkek karakterlere oranla daha az olduğu görülmektedir. Bununla birlikte kadın karakterlerin içerisinde isimleri belirtilmemiş kadın karakterlerin bulunduğu ve bunların da dikkate değer oranda olduğu görülmektedir. Bakır'a göre; *“adı olmayan kadın kahramanların çokluğu, toplumdaki kadınların yalnızca kadın olmalarının önemsendiği ve onların birey olarak varlıklarıyla ilgilenilmediğinin göstergesi olabilir⁵³⁴.”* “Yürümek” romanında da adı olmayan kadınlar bulunmaktadır. Eserdeki “satıcı kız, öğrenci kız ...” adı olmayan kadınlara örnek olarak gösterilebilir. Görüldüğü üzere isimsiz olan bu kahramanların romanda yer alması yazarın, gerçekten de toplumun kadınlara biçtiği değeri göstermek için başvurduğu bir yöntem olabilir. Görüldüğü üzere bu kadınlar birey olma yönleri ile değil daha çok cinsiyetleri ile tanımlanmaktadırlar. Adı verilmeyen kadın kahramanların içinde özellikle anne olma yönleriyle öne çıkan kadın oranının çok oluşu ise kadının toplumda yalnızca anne olmasıyla değer kazandığının göstergesi olarak algılanabilir. Bakır'a göre yazar, toplumda kadına atfedilen değer, onun anne olmasından geçtiğini vurgulamak istemiş olabilir. Bir başka ifade ile Bakır;

“Adı verilmeyen kadın kahramanların içinde annelerin çokluğu kadının aynı zamanda toplumda yalnızca anne olmasıyla değer kazanmasının göstergesi olarak algılanabilir. Yazar –Soysal-, toplumda kadının anne olmasıyla varlığının kabullenilmesi arasındaki ilişkiye dikkatleri çekmek istediği için böyle bir yola başvurmuş olabilir⁵³⁵.”

---

⁵³⁴ Bakır, Yasemin, *Sevgi Soysal'ın Romanlarındaki Kadın Kahramanlar Üzerine Taksonomik Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Denizli 2005, s.32. Bkz. <http://acikerisim.pau.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11499/3099/Yasemin%20Bak%C4%B1r.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Erişim Tarihi: 07.05.2022.

⁵³⁵ Bakır, s.32-33.

demektedir. “Yürümek” romanında da “Niko’nun annesi, Elâ’nın annesi, Memet’in annesi, Osman’ın annesi, Rıfat’ın annesi...” çok sayıda isimsiz ancak toplumda annelik özellikleriyle tanımlanan kadınlara örnek olarak gösterilebilir. Nihayetinde hâlâ kadın denildiğinde ondan “iyi bir anne”, “iyi eş”, “iyi bir kız kardeş”, “iyi bir kız”, kısacası söz dinleyen “namuslu bir kadın” olması beklentisi vardır ve kadın, bu beklenti doğrultusunda yetiştirilmeye, itaat ettirilmeye, yani tahakküm altında tutulmaya çalışılmaktadır. Üstelik ona, korunması, sakınılması gereken bir özel alan nesnesi olduğu/olması gerektiği öğretilir ve bu doğrultuda bir yaşam uygun görülür sadece.

Romanda vurgusu yapılan bir başka kadın sorunu ise babaya özgülünen otoriteden mahrum kalan kız çocuklarının-kadınların toplum tarafından yetersiz kabul edilmesi ve sorunlu olarak görülmesidir⁵³⁶. Zira Soysal eserinde; “*Bir kez Rita babasız büyümüş. ‘Baba ocağı görmeyen kızdan hanım çıkmaz’ der Sabiha Hanım*⁵³⁷.” sözleri ile okura babasız büyüyen kız çocuklarına toplumun yıkıcı bir değer biçtiğini göstermektedir. Babasız büyüdüğü, bir başka ifade ile bir erkek otoritesinden yoksun büyüdüğü için kadının alması gereken ahlâkı alamadığına ya da alamayacağına inanan bu anlayış, doğal olarak onun yuva kurabilecek bir ahlâka da sahip olamayacağına inanmaktadır. Dolayısı ile kadını değersizleştirerek ona uygun görülen yaşam biçimi, bir zevk aracı işlevi görmesi ve toplumda ahlâksız bir yaşam sürmesidir. Toplumdaki bu algı boşanmış kadınlar için de geçerlidir. Zira toplumda, erkek otoritesinde olmayan ya da bu otoriteden çıkmış olan kadının yetersiz, savunmasız ve korunmaya muhtaç, kırılabilir olduğu düşüncesi yer alır. Hatta çoğu zaman bu kadınların, toplumda söz gelimi “kanadı kırık” olarak tanımlandığı görülmektedir. Kadınlara yönelik bu

---

⁵³⁶ Zeytin, s.64.

⁵³⁷ Soysal, s.48.

düşünce ve algı, günümüzde de güncelliğini korumakta ve kadınlar bu düşünce ve algıdan dolayı hala mağdur edilmektedir.

Kadınların maruz kaldığı her türlü adaletsizliği gözler önüne serme gayreti ve misyonu içerisine giren gerek Pınar Kür gerekse Sevgi Soysal gibi pek çok yazar ve eserin, hukuk yolu ile cezalandırılmaya çalışılması, diğer bir deyişle yaşanan adaletsizliklerin görünür hale gelmesini sağlayan yazar ve eserlerin hukuk yolu ile seslerinin kısılmaya çalışılması, çağdaş toplum olma yolunda hâlâ aşılamayan engellerin olduğunu göstermektedir. Her ne kadar “Yürümek” romanından dolayı Soysal hakkında, toplumun ahlâkına aykırı olarak müstehcen yayın suçu gerekçesi ile açılan kamu davası, dönemin af kanunu (bir nevi cezalandırılmayı hak eden bir esere cezasızlığın bahşedilmesi) sayesinde sona ermiş olsa dahi yargının, toplumsal cinsiyet önyargılarından kaynaklanan özellikle tarafsızlığını yitirdiği görülmektedir. Esasen ifade özgürlüğünü de engellemek olan bu anlayış, yargıcın “müstehcenlik”, “toplumun ar duygularını zedeleme” gibi iddia edilen bu muğlak gerekçeleri yorumlama yetkisini kullanırken, bu yetkisini tarafsızlık yerine taraflı bir anlayış ile kullanması, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının hukuk yolu ile sağlamaştırıldığı sonucunu doğurmaktadır. Bu anlayış bugün de canlılığını korumaktadır.

Sonuç olarak, İngilizlerin önemli şairi John Milton’ın; *“Bir kitabı yok etmek bir insanı öldürmekle eşdeğerdir: bir insanı öldüren akıllı bir yaratığı Tanrı’nın yansımısını öldürmüş olur, bir kitabı yok eden ise aklın kendisini öldürmüş olur.”* sözleri ile Oscar Wilde’ın; *“Dünyanın ahlaka aykırı olarak tanımladığı kitaplar, dünyaya kendi utancını gösteren kitaplardır.”* sözleri kitap yasaklama üzerine söylenmiş yerinde tespitlerdir⁵³⁸. Dolayısı ile hem Soysal’ın hem de eserinin maruz kaldığı adaletsizliklerin nedeni, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sürdürülmek

---

⁵³⁸ Uluğbay, Hikmet, *Kitap Yasaklama Üzerine Düşünceler*, Türk Kütüphaneciliği, C.29, S.4, 2015, s.713-714.

istenmesinden kaynaklanmaktadır. İfade özgürlüğünün engellenmesi anlamına gelen bu uygulamalar ise maalesef muğlak gerekçeler gösterilerek hukuk aracılığı ile yapılmaktadır. Bu da hukukun, tarafsızlığını yitirerek bir sopa gibi adaletsizliğin sürmesinde araçsallaştırıldığını göstermektedir. Bir başka ifade ile kitaplar sayesinde toplumdaki cinsiyetçi kalıp yargı ve rollerin görünür hale gelmesi, toplumda bilinç yükselmesi ve farkındalığın artması hukuk yoluyla engellenmeye çalışılmaktadır.

6.4 Bu Eserlerin Yasaklanmasının Altında Yatan Cinsiyetçi Kalıp

Yargılar

“Baskıya karşı çıkmamak üzere yetiştirilmişti. Bilmiyordu başkaldırabileceğini; baskıyı, zorbalığı yaşamın doğal bir ögesi bellemişti⁵³⁹.”
Pınar Kür

“Varlığını sürdürmek için her türlü zorbalığa başvuran bir toplumda, birey kendini ancak zorbalıkla savunabilir⁵⁴⁰.”

Sevgi Soysal

Sanat, felsefe ve bilim gibi üst düzey bir insan faaliyeti olarak kabul edilir ve temeli insan yaratıcılığına dayanır. Dolayısı ile bir sanatçının ortaya koyduğu eserde kullandığı ifade biçimi sıradan bireylerin kullandığı olağan, öngörülebilir ifadelerden farklılık gösterir ve gerek okuyucuyu gerekse de izleyiciyi sarsıcı özellikler taşır. Gerek Pınar Kür’ün “Asılacak Kadın” gerekse Sevgi Soysal’ın “Yürümek” adlı eserleri de okuyucuyu sarsıcı özelliklere sahip eserlerdir. Olması gereken de budur, zira bu durum sanatın da doğası gereğidir. Sanatta ön planda yer alan her ne kadar estetik güzellik olsa dahi sanatçının estetik ölçüler içerisinde ortaya koyduğu eserinden hareketle toplumu aydınlatma, topluma yön verme, toplumdaki aksak yönlere parmak basarak eleştirme ve bu sorunları görünür hale getirerek yine toplumda farkındalık yaratma gibi özel işlevleri vardır. Bu iki eser de özellikle kadınların Türk

---

⁵³⁹ Kür, s.144.

⁵⁴⁰ Soysal, s.150.

toplumdaki konumlanışlarını, ezilmişliklerini, bir başka ifade ile kadınların toplumsal cinsiyet odaklı kalıp rollere itilerek ötekileştirilmelerini okurun önüne sermektedir. Okur, bu sayede toplumun kadına biçtiği değeri ve dayattığı kalıp rolleri görebilmekte ve kadının yaşadığı adaletsizliklerin farkına varmaktadır. Ancak düşüncelerini özgürce ortaya koymaya çalışan yazarlar, Pınar Kür ve Sevgi Soysal'ın maruz kaldığı tehdit ve baskılarda olduğu gibi her zaman her kesimi memnun etmemekte ve bazı kesimlerde rahatsızlık yaratabilmektedir. Esasen yukarıda da belirtildiği üzere olması gereken ve amaçlanan da budur. Zira birer sanat eseri olan edebi eserlerin yarattığı rahatsızlık, toplumun aksak bir yönüne parmak basıldığını göstermekte, bir başka ifade ile toplumda olanı ya da olmayanı göstererek yine toplumun olması gerekene ulaşmasını sağlamayı hedeflemektedir. Bu bakımdan kitap yasaklamak, sansürlemek ya da düşüncelerini açıkladıkları için düşünürleri, sanatçıları cezalandırmak kayıtlardaki insanlık tarihi kadar eskiye dayanır. Örneğin Antik Yunan filozoflarından Sokrates, düşüncelerini konuşarak özgürce paylaştığı ve yaydığı gerekçesiyle yargıya tâbi tutulmuş, yargılama neticesinde dinsizlik, gençlerin ahlâkını bozmaktan dolayı suçlu bulunmuştur⁵⁴¹. Ancak Antik Yunan felsefesinin kurucusu kabul edilen filozofun öğretileri, öğrencisi Platon'un "Sokrates'in Savunması" adlı eseri ile bugün de güncelliğini korumaktadır. Kısacası bir filozofu veya sanatçıyı cezalandırmak ya da bir kitabı yasaklamak ve/veya yok etmek gayesi ne kadar şiddetli olursa olsun düşüncelerin ya da eserlerin yaşamasına engel olamamaktadır.

Türkiye'de de yukarıda yasaklanma gerekçeleri değerlendirilen Pınar Kür ve Sevgi Soysal'ın kitaplarının yanında pek çok eser, yasaklamalara maruz kalmış ve bu yasaklama yaklaşımı hâlâ devam etmektedir. Dolayısı ile tarihin her döneminde fikirlerin, kimi zaman politik kimi zaman toplumun ahlâk yapısı ya da kimi zaman

---

⁵⁴¹ Uluğbay, s.709.

kamu güvenliği gibi gerekçelerle, ancak hemen her zaman egemen anlayışın baskısı ile zincirlenmek istendiği sonucu çıkmaktadır. İfade özgürlüğünün önüne geçmeye çalışan böylesi anlayışlar, temelde eleştiri ve muhalefet kültürüne kapalı olduklarından demokrasiyi de belli bir kalıba yerleştirmeye çalışmaktadır⁵⁴². Konuya modern dünyadaki devlet anlayışından baktığımızda ise esasen tercih edilen devletin, çoğulcu bir demokrasi anlayışını değil, baskıcı anlayışı benimsediğini görmekteyiz. Oysa eleştiri ve muhalefetin olmadığı bir rejim, -her ne kadar kanunlarda demokratik olarak ifade edilse de- çoğulcu bir demokrasi ile bağdaşamaz. Baskı anlayışının söz konusu olduğu hukuk düzenlerinde yargının bağımsız ve tarafsız olmasından da söz edilemez. Dolayısı ile toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından bağımsızlığını ve tarafsızlığını yitirmiş hatta bu bağımsızlık ve tarafsızlığa hiç sahip olamamış bir yargıcın verdiği karar, adaletsizliğin hukuk yolu ile meşrulaşmasına neden olmaktadır. Zira devletin, “müstehcenlik” adı altında kamu ahlâkını bozduğu gerekçesi ile özellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliğini gözler önüne sermeye çalışan edebi eserleri yasaklaması ve gerek yazarları gerekse yayın sürecinde yetkili olanları cezalandırma yoluna başvurusu, ataerkil kalıp formların yargı yolu ile devam ettirilmek istendiğini göstermektedir. Bu konuda her ne kadar devletin meşru müdahale yetkisi bulursa dahi yargılama yetkisini elinde bulunduran yargıcın bunu, örneğin yüksek oranda muğlak olan “kamu ahlâkı”, “kamu düzeni” gibi gerekçelerle geniş yorumlaması, -mutlak olmasa dahi- temel bir hak olan ifade özgürlüğünün önünde tehlikeler barındırmaktadır. Kaldı ki cezalandırmanın, takdir yetkisinin geniş yorumlanarak uygulanması ve orantısız olması yazarlar tarafından ciddi endişe ve korkuya neden olmaktadır. Yaratılan bu korku iklimi de kimi yazarların kendi ifade özgürlüklerini kendilerinin sınırlamasına,

---

⁵⁴² Küfüdür, Bülent, “Üç Aşamalı Testin İdari Yargı Kararlarına Uygulanması”, *İfade Özgürlüğü Üzerine Makaleler-Uluslararası Kapanış Sempozyumu'na Katkı Kitabı, Türk Yargısının İfade Özgürlüğü Konusunda Kapasitesinin Güçlendirilmesi AB-AK Ortak Projesi*, Ankara 2012, s.117. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://rm.coe.int/1680702284>. Erişim Tarihi: 25.12. 2021.

bir başka ifade ile oto-sansür uygulamasına yol açmaktadır. Oysa yukarıda da üzerinde durulan Pınar Kür'ün ya da Sevgi Soysal'ın eserleri gibi edebi eserler, toplumda var olan cinsiyet eksenli bakış açılarına ve kalıp yargılara vurgu yapmakta ve toplumda özellikle kadınları ötekileştirici, ikincilleştirici yaklaşımları gözler önüne sermektedir. Bu noktada yargıcın önündeki somut olayda, toplumsal cinsiyet eksenli bir bakış açısı sergilemesi, kadın-erkek eşitliğinin sağlanması bakımından son derece üzücü bir yaklaşımdır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet kalıp yargıların gerek “kamu ahlâkı/toplumun ar ve hayâ duyguları” gerekse “kamu düzeni” gibi gerekçelerle meşrulaştırılması, ataerkil zihniyetin gelecek nesillere de yine meşrulaştırılmış olarak aktarılmasına neden olmaktadır. Bu da hedeflenen demokrasi anlayışının gerisinde bir toplum yaratılması ve yargının tarafsızlığını yitirmesi sonucunu doğurmaktadır.

Bir toplumun gelişmişlik düzeyinin en önemli ölçütlerinden biri kadınların o toplumdaki yeri ve önemi ile paralellik gösterir. Dolayısı ile bir toplumda kadınlar erkekler kadar eşit yer, önem ve duruma sahip ise o toplumda toplumsal cinsiyet eşitliği en azından asgari standartlara ulaşmış demektir. Gerek Pınar Kür'ün “Asılacak Kadın” gerekse Sevgi Soysal'ın “Yürümek” adlı romanları Türk toplumundaki kadın algısını ortaya koyması, toplumda farkındalık yaratması ve bilinç yükselmesini sağlaması bakımından son derece önemlidir. Zira her iki eser de toplumun en aksak yönlerinden biri olan kadına biçilen değere parmak basmakta, değer harçayıcı yaklaşımları sorgulamakta ve eleştirmektedir. Bunun maalesef doğal sonucu olarak her iki eser dâhil olmak üzere yazarları da baskı ve adaletsizliğe maruz kalmışlardır. Üstelik bu adaletsizlik hukuk aracılığı ile haklılaştırılmaya çalışılmıştır. Nihai amacı adaleti sağlamak olan hukuk, diğer bir ifade ile yargılama yetkisini elinde bulunduran yargıç, dezavantajlı grupların taraf olduğu uyuşmazlıklarda mutlaka onlara yönelik her türlü adaletsizliğin farkında olmalı ve bu adaletsizlikleri görebilmelidir. Kadınlara ve

toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik yapılan her türlü olumsuz girişime karşı açık fikirlilikle bakamayan, dezavantajlı grupların yaşadıkları adaletsizlikleri göremeyen, dolayısı ile bunların farkında olmayan bir anlayışa sahip yargıcın, ne kendisinin ne de uyuşmazlığa yönelik verdiği hükmünün tarafsız olduğu iddia edilebilir. Bu durum Pınar Kür'ün "Asılacak Kadın" romanında tarafsızlığını tamamen yitirmiş olan yargıç Faik'i akıllara getirmektedir. Zira yargı, özellikle dezavantajlı grupların yaşadıkları adaletsizliklerin ortaya çıkmasında/görünmesinde seslerini duyurabilecekleri önemli bir işleve sahiptir. Ancak yargıç, Faik'in yaptığı gibi önyargılarına yenik, açık fikirlilikten uzak düşünce, algı ve inanca sahip olursa ne kadınların ne de toplumdaki dezavantajlı diğer grupların seslerini duyurmalarına, görünür olmalarına ve adaletten yararlanmalarına olanak tanır. Dolayısı ile bu grupların yaşadıkları acı tecrübeleri görmeyen, farkında olmayan bir yargıcın ya da **yargıcının tarafsızlığı** söz konusu değildir.

Yargıçların bu ve benzeri eserlere yönelik uyuşmazlıklara "genel ahlâk", "kamu yararı" gibi muğlak gerekçeler üzerinden önyargılı bir yaklaşımla bakmaları onların toplumdaki kadınları görmediklerini ve ataerkil kalıp yargıların devamlılığını hukuk yolu ile de devam ettirdiklerini göstermektedir. Bu yaklaşım ise indirgemeci bir anlayıştan başka bir şey değildir. Şu halde karşımıza özlemi duyulan tarafsız yargıç ideali çıkmaktadır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitliğinin tam anlamı ile sağlanabilmesi için yargıcın, kadınların deneyimlerinin ya da bakış açılarının, toplumda ötekileştirilerek yaşadıkları acıların ne olduğunun farkında olması ve seslerini duyurmalarına olanak sağlaması gerekmektedir. Bu da en başta yargıcın, felsefenin hukuk için önemini farkında olmasına, bir başka ifade ile felsefi donanıma sahip olup sorgulayıcı, eleştirel bir bakış açısı geliştirmesine, açık fikirli ve tarafsız olmasına bağlıdır. Ancak bu anlamda bir yaklaşıma sahip olan yargıç, kitapların

yasaklanmasına dayanak olarak gösterilen müstehcenlik, kamu ahlâkı, kamu yararı gibi muğlak gerekçeleri ifade özgürlüğünün aleyhine olarak yorumlamaz. Dolayısı ile yargıç toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasındaki hayati işlevinin farkına varır ve kadına yönelik hukukun eşitsiz muamelesini engeller. Adil bir yargılamanın baş aktörü olan bu yargıç, kendinden beklenen yargılama işlevini böylece en iyi biçimde yerine getirmiş olur.

6.5 Kitapların Yasaklanmasına Dair Yargı Kararlarının Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Açısından Değerlendirilmesi

İnsanların yaşamında önemli bir yeri olan yargı, ona duyulan güven duygusu sayesinde toplumsal barışın sağlanması ve bireyin özgür olduğu düşüncesi açısından son derece önemlidir. Zira alınan yargı kararları insanların tüm hayatını etkileyen bir özelliğe sahiptir. Bir yargıcın tarafsız olması, adil yargılamanın da ön şartı kabul edildiğinden insanlar, söz konusu yargıçtan nihai kararını verme aşamasında cinsiyete, ideolojiye, ırka ve etnik kökene dayalı yargılardan sıyrılmış bir biçimde tarafsız olmasını beklerler. Bu talep hem tabii hem de adil bir istek olmakla birlikte haktır da⁵⁴³. Bu hakkı talep edenlere karşı sorumluluğu olan yargıçların her türlü önyargıdan arınması gerekir. Hukukta objektifliğin, istenen bir şey olduğunun altını çizen Uygur, bu bağlamda objektifliğin, kaçınılması, uzaklaşılması gereken şey olmadığını belirtir.

Ona göre;

“Asıl objektifliğin hukukta olmaması, onun eleştirilme nedenini oluşturur. Zira bu tür objektiflik karşısında, keyfi olan karşımıza çıkar. Yani objektif olmamak, keyfi davranmak anlamına gelip, bir anlamda tarafsız olmamakla özdeşleştirilir.(...)Bu anlamdaki hukuki kriter çoğunlukla anayasalarda belirtilmektedir⁵⁴⁴.”

---

⁵⁴³ Ekinci, Bezar Eylem, “Yargıçlık Eğitiminde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Çalışmalarının Önemi”, 5. Uluslararası Kadın/Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Konferansı-Neoliberal Söylem ve Cinsiyet Çalışmaları, Ed. Seda Orbay Yücel, Süheyla Üçışık Erbilen, Kuzey Kıbrıs Doğu Akdeniz Üniversitesi Yay., Mart 2015, s.263.

⁵⁴⁴ Uygur, 2016, s.190-191

Tarafsızlık da hukukun en temel ölçütlerinden biridir. Gerek anayasada gerekse taraf olunan ve bağlayıcılığı bulunan uluslararası sözleşmelerde güvence altına alınmıştır.

Tarafsızlık ile ilgili esas meselelerden biri de yargıçların, ayırım yapmadan **toplumsal cinsiyet eşitliği** bilincine ve farkındalığına sahip olması gerektiğidir. Bu bilinç ve farkındalık sayesinde yargıçlar, bireylerin haklarını ve özgürlüklerini de koruyabileceklerdir. Anayasada güvence altına alınan tarafsızlık dolayısıyla bir yargıç, kişisel görüşlerinin ve kanaatlerinin, çözmekle görevli olduğu uyuşmazlığa etki etmesine izin vermemelidir. Bu nedenle yargıcın söz konusu kişisel görüş ve kanaatlerinin, gerek yargılama sürecinde gerekse verdiği hükmün sonucunda tarafların herhangi birinin lehinde veya aleyhinde netice oluşturacak biçimde etkide bulunmaması gerekir. Örneğin Anayasa’da düzenlenen eşitlik ilkesi nedeniyle bir yargıç, boşanma davalarına gerekçe gösterilmek istenen “bekâreti” veya ev içerisinde yerine getirilmesi öngülenen gelenekselleşmiş “sorumlulukları”, erkeği kadından üstün görececek biçimde değerlendirmemelidir. Zira kararında, nihai amacı adaleti sağlamak olan yargıç, toplumsal cinsiyet odaklı kalıp roller karşısında şayet erkeği kadından üstün tutarsa ayrımcılık yapmış olacaktır. Günümüzün anayasal demokrasilerinde, eşitlik ilkesi en üst norm olarak kabul edilen anayasalarda güvence altına alınmaktadır. Anayasalarda eşitlik ilkesiyle birlikte genel olarak cinsiyete dayalı ayrımcılık da yasaklanmaktadır. Dolayısı ile bir yargıçtan beklenen, hukuku uygulama aşamalarında bu temel normları esas alması ve bu normlar doğrultusunda hareket etmesidir⁵⁴⁵. Ancak günümüzün modern hukukundaki normların, toplumdaki kadın ve erkek ayrımı gözetmeden tüm cinsiyetlerin ihtiyaçlarını karşılamak temelinde eşitliği sağlayarak düzenlendiği ileri sürülse de feminist kuramcılarının bu görüşe karşı çıktıkları görülmektedir. Zira cinsiyetlere karşı “nötr” görünüme sahip normların

---

⁵⁴⁵ Ekinci, 2015, s.265-266.

asında “toplumsal cinsiyet eşitliğinin” sağlanmasında yeterli olmadığı, hatta kimi düzenlemelerin egemen erkek kalıp yargılarını devam ettirdiği görülmektedir. Bu düşünceden hareketle feminist kuramcılar, günümüzün modern hukukuna da güven duymamaktadırlar⁵⁴⁶. Konumuz bakımından bir değerlendirme yapıldığında kitapların yasaklanmasının temelinde de modern hukukun güvenilmezliği yatmaktadır. Çünkü bu yasaklama anlayışı, doğrudan ya da dolaylı olarak düşüncelerin ve ifadelerin zincire vurulmasına neden olmakta ve özellikle kadınların toplumdaki kalıp yargılarla konumlanışına ışık tutan eleştirilere karşı ataerkil yapının tahammülsüzlüğünü göstermektedir. Feminist kuramcılar, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir sonucu olan ötekileştirmenin sona ermesi için özellikle feminist felsefi eleştirilerin dikkate alınması gerektiğinin üzerinde durmaktadır. Bu noktada hem felsefe hem de hukuk için etik bir değer olan adaletin sağlanmasında kanunkoyucunun yanı sıra verdiği kararlarla insanların hayatlarında tamamen etkili olabilen kanun uygulayıcısı olan yargıçtan, toplumsal cinsiyet eşitliğinin önündeki adaletsizlikleri görmesi ve felsefenin sorgulayıcı metodu ile hareket etmesi beklenmektedir. Dolayısı ile toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesinde yargıçlar, özellikle dezavantajlı grupların başında gelen kadınların tecrübelerini, bakış açılarını ve seslerini hukuk içerisine katmalıdır. Bunun sağlanması için önerilen yöntem ise yargıçların “bağlamsal akıl yürütme” yöntemine sahip olmasıdır⁵⁴⁷.

Yargılama makamının en önemli aktörü olan yargıcın, cinsiyete dayalı tüm önyargılardan sıyrılmış olması, bir başka ifade ile evrenselliğin karşıtı bir tavır sergilememesi gerekir. Dolayısı ile yargıç, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifine sahip olmalıdır. Bu perspektife sahip olmayan yargıç, gözleri bağlı olarak bir elinde kılıç diğer elinde terazi tutan adalet tanrıçası Themis’in sembolize ettiği keskin,

---

⁵⁴⁶ Yükselbaba, 2016, s.127.

⁵⁴⁷ Akçabay, 2018, s.28.

caydırıcı, taraflar arasında dengeyi sağlayan ve taraflara eşit mesafede duran bağımsız ve tarafsız yargıç idealinden uzaklaşmış, dolayısı ile adaletsizliklere karşı kör duruma düşmüş olur. Bu da özellikle dezavantajlı grupların hukuk yolu ile yeniden zarara uğramalarına ve mağduriyetlerinin devam etmesine, bir başka ifade ile geçmişte olduğu gibi günümüzde de özellikle kadınların “seslerini duyurmalarına” olanak sağlamayan hukukun “eşitsiz muamelesinin” sürmesine neden olur⁵⁴⁸. Oysa önündeki uyumsuzlukta yargıçtan beklenen, mevcut adaletsizliği görmesi, muğlak gerekçelere dayanarak geniş takdir yetkisiyle dezavantajlı grupların yeniden mağduriyet yaşamalarına neden olmadan adaletsizliğin sürmesinin önüne geçmesidir. Zira yargıç her ne kadar pozitif hukuk kuralları ile bağlı olsa dahi adaletsizliğe yol açan normu uygulamama sorumluluğu altındadır. Bir başka ifade ile **adalet** idesine yönelmesi zorunluluğu da bulunan normun bu ideden sapması durumunda, yargıcın bu normu uygulamaması gerekmektedir. Ancak bu durumda adil olan bir hukuktan veya farkındalığı yüksek, açık fikirli tarafsız bir yargıçtan söz edilebilir⁵⁴⁹. Kitapların toplumsal cinsiyet kalıp yargıları nedeni ile yasaklanmasını engelleyen ayaklardan biri de sözü edilen bu yargıçtır.

İnsanların düşüncelerini açıklaması temel insan haklarının başında gelir, bir başka ifade ile ifade özgürlüğünün temelinde, düşüncenin korunması amaçlanır⁵⁵⁰. İnsanlar fikirlerini çeşitli ifade araçları ile açıklayabilir; “*dile getirme, savunma, anlatma, tanıtma, ilan etme, eleştirme, reddetme, ikna etme, açıklama, yayma, yayımlama, benimsetmeye çalışma, propaganda ve bir düşünce için mücadele yapma, yazma, konuşma, görüntü, resim, oyun, sinema, tiyatro, miting, örnekleme*” gibi araçlar,

---

⁵⁴⁸ Uygur, 2016, s.116.

⁵⁴⁹ Işıқтаç, s.306.

⁵⁵⁰ Özbey, Özcan, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında İfade Özgürlüğü Kısıtlamaları*, TBB Dergisi, S.106, 2013, s.42.

insanın düşünce ve duygularını açıklamasına yardımcı olan önemli araçlardır⁵⁵¹. Düşüncelerin korunmasını ya da ifade özgürlüğünün önemini özümsemiş toplumlar demokratikleşme sürecinde en önemli aşamalardan birini tamamlamış sayılır. Zira demokrasiye dayanan hukuk devletlerinde yargı kararları ile birlikte resmî olan ve kamu ile ilgili bulunan her şey eleştirinin konusuna girer. Dolayısı ile iktidar başta olmak üzere yasamanın ve yargının da toplum tarafından yapılan bütün eleştirilere açık olması gerekir. Şayet gelecek olan eleştirilerin yolu kapatılırsa, doğru ve adil yolda ilerlemek de reddedilmiş olur⁵⁵². Çünkü eleştiri yolunun açık olması, özgürlüklerin yolunu açarak tek tip insan profilinin oluşmasını engeller ve toplum içinde yer alan farklılıkların da yaşam hakkı olduğu düşüncesinden hareketle onların da kendilerini gerçekleştirmelerine ve yaşamalarına olanak sağlar. Dolayısı ile bunların farkında olan bir yargıç da gerek toplumun gerek iktidarın gerekse devletin kurumlarının işleyişindeki aksak yönleri dikkat çeken eserlere karşı açık fikirli bir şekilde tarafsız olur. Adil bir yargılanmanın sağlanmasında her iki tarafa eşit muamelede bulunması gereken yargıç, kendi yanılabilirliğinin de farkında olmalıdır. Bu farkındalık, onun akli başında ve açık fikirli olmasını sağlamaktadır. Bu koşullar, önyargılarından sıyrılmış olmasının bir gereğidir ve tarafsız bir yargıç olmanın ön koşullarındandır⁵⁵³. Tarafsızlık da adil yargılanma hakkının şartlarından biri olduğundan, özellikle toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için yargının tarafsız olması önemlidir. Çünkü hukukun nihai amaçlarından olan adaletin tesisi için toplumsal refahın ve dünya barışının sağlanması ve insan onurunun ön planda tutulması ancak tarafsızlığın da sağlanması ile gerçekleşebilir. Fakat yargıcın tarafsız olması da yeterli değildir. Zira tarafsız olan yargıcın makul bir gözlemcide de tarafsız bir görünüme sahip olması

---

⁵⁵¹ Özbey, s.44.

⁵⁵² Coşar, Vedat Ahsen, *Hukuk Adalet Etik ve Siyaset Üzerine*, Dorlion Yay., Eskişehir Mayıs 2019, s.307.

⁵⁵³ Yavuz, s.37.

gerekir. Bu nedenle yargıç, sorumlulukları gereği her türlü ayrımcı düşünce, tutum ve davranıştan uzak durmalı, bir başka ifade ile önyargıdan sıyrılmış olarak tutum ve davranış sergileyip önündeki uyuşmazlığı karara bağlamalı ki makul bir gözlemcide de tarafsız bir görünüme sahip olabilsin. Bir yargıcın kararı hakikatte her ne kadar tarafsız olursa olsun şayet yargıç, makul bir gözlemcide tarafsızlığına hanel getirecek bir izlenim bırakırsa bu durumda yine tarafsızlığına gölge düşmüş olur.

Daha önce de üzerinde durulduğu üzere tarihin her döneminde düşüncelerin, ifade özgürlüğünün politik, ahlak yapısı, kamu güvenliği gibi gerekçelerle yasaklandığı ve bunu da baskıcı egemen anlayışın gerçekleştirdiği bilinen bir gerçektir. Dolayısı ile günümüzde de varlığını sürdüren bu anlayışın temelinde, eleştiri ve muhalefet kültürünün benimsenememesi yatmaktadır⁵⁵⁴. Bütün insanların kabullenmek ve gereklerini harfiyen yerine getirmek mecburiyetinde bulunduğu tek din, tek sistem, tek ekol kısacası tek ideolojik anlayış ya da yapı yoktur. Tam tersine, insanın farklılıklarının olması, farklılıkları ile yaşam sürmesi, düşüncelerinde farklılık göstermesi biçiminde haklarının olmasının yanında, herhangi bir şiddet, ayrımcılık gibi zarar verici, ötekileştirici ve gayriinsani tutum ve davranışlara yeltenmemek şartıyla bütün düşünce ve görüşlerinin ifadesini serbestçe yapabilme hakkı vardır ve (yazarların eserleri aracılığı ile dış dünyaya aktardığı düşünceleri de dâhil) “ifade özgürlüğü” insanın asli hakları arasındadır. Bu bağlamda bireyi hem ulusal, hem de uluslararası hukuk öznesi olarak kabul eden ve Anayasa’nın 90. maddesi ile iç hukukumuzun bir parçası olan İHEB’teki madde 19⁵⁵⁵, Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’ndeki madde 19⁵⁵⁶, AİHS’in 10. maddesi bu özgürlükleri güvence

---

⁵⁵⁴ Küfüdür, s.117.

⁵⁵⁵ BM İHEB Madde 19: “Herkesin kanaat ve ifade özgürlüğüne hakkı vardır; bu hak, müdahale olmaksızın kanaat taşıma ve herhangi bir yoldan ve ülke sınırlarını gözetmeksizin bilgi ve fikirlere ulaşmaya çalışma, onları edinme ve yayma serbestliğini de kapsar.”

⁵⁵⁶ Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi Madde 19: “1. Herkesin, bir müdahale ile karşılaşmaksızın fikirlere sahip olma hakkı vardır. 2. Herkes ifade özgürlüğüne hakkına sahiptir; bu hak

altına almaktadır. Aynı zamanda Anayasamızın 25., 26.⁵⁵⁷ ve 27. maddeleri de iç hukukta “fikir ve ifade özgürlüğünü”, “düşündüklerini ifade etme özgürlüğü” ile “bilim ve sanatı serbestçe öğrenme, öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkını” düzenlemektedir. Aynı zamanda Anayasa’nın 64. maddesinde⁵⁵⁸ sanatın ve sanatçının korunması üst başlığı ile devletin bu yöndeki pozitif yükümlülüklerinin düzenlendiği görülmektedir. Ancak devletin pozitif yükümlülükleri her zaman açık şekilde mevzuatta yer almayabilir. Bu durumda yargıç, yargısal kararlar ile mevzuatı birlikte değerlendirilerek pozitif yükümlülük kavramını açık hale getirilebilmektedir⁵⁵⁹.

İfade özgürlüğü mutlak haklardan olmadığından Anayasa’daki madde 13’te yer alan “temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması rejimine” tabi bir haktır. Ancak bu sınırlamanın, hak ve özgürlüğün özüne dokunmamak koşulu ile ölçülülük ilkesi çerçevesinde yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda temel hak ve özgürlükler

---

bir kimsenin ülke hudutlarıyla sınırlanmaksızın sözlü, yazılı veya basılı veya sanatsal ürün şeklinde veya kendi tercih ettiği başka bir iletişim vasıtasıyla her türlü bilgi ve düşüncüyü arama, edinme ve ulaştırma özgürlüğünü de içerir. 3. Bu maddenin ikinci fıkrasındaki haklar özel bir ödev ve sorumlulukla kullanılır. Bu nedenle bu hak, sadece hukuken öngörülen ve aşağıdaki sebeplerle gerekli olan sınırlamalara tabi tutulabilir: a) Başkalarının haklarına ve itibarına saygı; b) Ulusal güvenliği veya kamu düzenini (ordre public), veya sağlık ve ahlakı koruma.”

⁵⁵⁷ 1982 Anayasası Madde 25: “Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz.”

1982 Anayasası Madde 26: “Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet Resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir. Bu hürriyetlerin kullanılması, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir.”

⁵⁵⁸ 1982 Anayasası Madde 64. “Devlet, sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı korur. Sanat eserlerinin ve sanatçının korunması, değerlendirilmesi, desteklenmesi ve sanat sevgisinin yayılması için gereken tedbirleri alır.”

⁵⁵⁹ Kaya, Kâmuran, “Dinamik Hak Arayışı Doğrultusunda İfade Özgürlüğü Bağlamında Devletin Pozitif Yükümlülüğü”, *İfade Özgürlüğü Üzerine Makaleler-Uluslararası Kapanış Sempozyumu’na Katkı Kitabı, Türk Yargısının İfade Özgürlüğü Konusunda Kapasitesinin Güçlendirilmesi AB-AK Ortak Projesi*, Ankara 2012, s.18. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://rm.coe.int/1680702284>. Erişim Tarihi: 24.12. 2021.

arasında yer alan ifade özgürlüğü, ancak Anayasa'nın 13. maddesine göre bu özgürlüğün özüne dokunmadan, yine Anayasa'nın 26. veya diğer maddelerinde belirtilen sebeplerle sadece kanunla ve Anayasa'nın hem sözüne hem ruhuna aykırı olamayacak biçimde, demokratik toplum düzeninin gereklerine de uygun olarak, ölçülülük ilkesi çerçevesinde sınırlandırılabilir. Anayasa'da yer alan bu ölçütlerin AİHM'in kriter olarak aldığı ölçütlerle de paralellik gösterdiği görülmektedir. Bu bağlamda ifade özgürlüğüne getirilen bir sınırlama konusunda Anayasa Mahkemesi önüne bireysel başvuru yolu ile gidildiğinde, değerlendirme 13. madde kapsamında yapılabilecek ve sınırlama için öngörülen sınırın aşıp aşılmadığı ortaya konulabilecektir⁵⁶⁰. Örneğin edebi eserlere yönelik AYM'in 2017 tarihli bir kararına göre; *"(...)söz konusu kitabın kurgusal bir roman olduğu ve özgün tarzı gözetildiğinde Anayasa'nın 26. ve 27. maddelerinin yalnızca ifade edilen fikir ve bilgilerin içeriğini değil bunların ifade ediliş biçimlerini de koruma altına aldığı"* ancak *"Anayasa'nın 26., 27. ve 28. maddeleri tamamen sınırsız bir ifade özgürlüğü garanti etmemekte⁵⁶¹."* olduğu ifade edilmiştir. Görüldüğü üzere ifade özgürlüğün mutlak bir hak olmadığı, dolayısı ile sınırsız bir özgürlük alanına da sahip olmadığı vurgulanmıştır. Ancak AYM söz konusu davaya yönelik olarak yaptığı değerlendirmede; *"Anayasa'nın 26., 27. ve 28. maddelerinde güvence altına alınan ifade özgürlüğü ile onun özel birer türü olan bilim ve sanat özgürlüğü ve basın özgürlüğünün ihlal edildiğine"* karar vermiştir⁵⁶².

---

⁵⁶⁰ Karan, 2017, s.109-110.

⁵⁶¹ AYM, Bşv No: 2014/20168, K.T. 26/10/2017, R.G. Tarih ve Sayı: 28/12/2017-30284. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/20168?BasvuruNoYil=2014&BasvuruNoSayi=20168>. Erişim Tarihi: 26.01.2022.

⁵⁶² *"Davanın konusu yayımladığı kitabın müstehcen içeriğe sahip olduğu iddiasıyla yargılanan başvuru Irfan Sancı'nın, hakkındaki davanın ertelenerek denetim altına alınmasının ifade özgürlüğü ve bilim ve sanat özgürlüğü ile makul sürede yargılanma hakkını ihlal ettiği iddialarına ilişkindir."* AYM, Bşv. No: 2014/20168, K.T. 26/10/2017, R.G. Tarih ve Sayı: 28/12/2017-30284. Bkz. <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/20168?BasvuruNoYil=2014&BasvuruNoSayi=20168>. Erişim Tarihi: 26.01.2022.

AİHS'e baktığımızda ise ifade özgürlüğünün sınırının ne olduğuna yönelik çerçeve, 10. maddenin 2. fıkrasında düzenlenmiştir. Ancak ilgili maddeye göre ifade özgürlüğü sınırlandırılırken “demokratik bir toplum” ölçütünün aşılması gerekir. Bu bağlamda AİHS'e göre 10. maddede düzenlenen ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasının genel ölçütü, yapılan sınırlandırmanın demokratik toplumun gereklerine aykırı olmamak koşulu ile yerine getirilebilmektedir⁵⁶³. AİHM'in ifade özgürlüğüne yönelik emsal Handyside-Birleşik Krallık kararında⁵⁶⁴ koyduğu ölçütler son derece önemlidir:

“Denetim görevi Mahkeme’yi, ‘demokratik bir toplumu’ niteleyen ilkelere azami dikkat göstermeye zorlamaktadır. İfade özgürlüğü, toplumun ilerlemesi ve her insanın gelişmesi için esaslı koşullardan biri olan demokratik toplumun ana temellerinden birini oluşturur. İfade özgürlüğü, 10. maddenin sınırları içinde, sadece lehte olduğu kabul edilen veya zararsız veya ilgilenmeye değmez görülen ‘haber’ ve ‘düşünceler’ için değil, ama ayrıca Devletin veya nüfusun bir bölümünün aleyhinde olan, onlara çarpıcı gelen, onları rahatsız eden haber ve düşünceler için de uygulanır. Bunlar, çoğulculuğun, hoşgörünün ve açık fikirliliğin gerekleridir; bunlar olmaksızın demokratik toplum olmaz. Bu demektir ki, başka şeyler bir yana, bu alanda getirilen her ‘formalite’, ‘koşul’, ‘yasak’ ve ‘ceza’, izlenen meşru amaçla orantılı olmalıdır⁵⁶⁵.”

Mahkeme, yaptığı bu tespit ile toplumun bir kesimini rahatsız etse dahi bu özellikleri taşıyan düşüncelerin ifade özgürlüğü kapsamına girdiğini ve ifade özgürlüğünün sadece hoş giden düşünceler için geçerli olamayacağını açıkça ortaya koymuştur⁵⁶⁶.

Dolayısı ile yargıcın, edebi eserlerdeki ifade özgürlüğünün -söz konusu Handyside-

---

⁵⁶³ Ulusoy, Sümeyye, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında İfade Özgürlüğü*, Selçuk Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dergisi, C.2, S.2, 2019, s.145.

⁵⁶⁴ “AİHM, 1976 tarihli Handyside- Birleşik Krallık kararı bir dönüm noktası teşkil eder. Bu kararda gençleri toplumsal normları sorgulama yönünde teşvik etmeyi amaçlayan ve içerisinde cinsellik, uyuşturucu, alkol ve sigara ile ilgili bilgilere de yer veren Küçük Kırmızı Okul Kitabı adlı kitap için uygulanan yaptırımların ifade özgürlüğünün ihlali olup olmadığı değerlendirilmiştir. Mahkeme ifade özgürlüğünün ihlal edilmediğine karar vermiştir. Ancak o tarihte kurulu bulunan Avrupa İnsan Hakları Komisyonu turnak içinde yer alan ifade özgürlüğü tanımını kullanmıştır.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Başaran, Pelin; Karan, Ulaş, *Sanatsal İfade Özgürlüğü Kılavuzu*, Siyah Bant Yay., İstanbul 2016, s.20. Ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.siyahbant.org/wp-content/uploads/2016/03/Sanatsal_Ifade_Ozgurlugu_Kilavuzu_Final.pdf. Erişim Tarihi: 05.01.2022.

⁵⁶⁵ AİHM, *Handyside-Birleşik Krallık Davası*, Bşv. No. 5493/72, 07.12.1976. para.49. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=handyside.pdf>. Erişim Tarihi 08.11.2021.

⁵⁶⁶ Kaya, s. 15.

Birleşik Krallık kararında da belirtildiği üzere “toplumun ilerlemesi ve her insanın gelişmesi için esaslı koşullardan biri olan demokratik toplumun ana temellerinden birini oluşturduğunun bilincinde⁵⁶⁷” olması gerektirmektedir. Bir eserin yasaklanmasına yönelik uyuşmazlıkta bir kesimi rahatsız eden veya aleyhine olan düşüncelerin eserde ifade edilmesine açık fikirlilik ve hoşgörülle yaklaşılması halinde tarafsızlığa da gölge düşecektir. Bu bakımdan örneğin hem “Asılacak Kadın” hem de “Yürümek” romanları gibi başta kadınların ve diğer dezavantajlı grupların yaşadıkları adaletsizlikler konusunda eleştiri yapan ve/veya farkındalık yaratan kitaplara, toplumun belirli bir kesimini rahatsız ettiği gerekçesinden hareketle ve hukuk yolu ile yasaklama getirilmesi ya da bu çaba içerisinde olunması, yargının toplumsal cinsiyet odaklı tarafsızlığının olduğunu, bir başka ifade ile cinsiyetçi anlayıştan yola çıkarak ifade özgürlüğünün önüne geçildiğini göstermektedir.

Yine AİHM, ifade özgürlüğünün dayanaklarını, demokrasiyi özümsemiş bir toplum ve bu toplumun gelişimi açısından temel unsur olarak almıştır. Demokrasiyi temel alan bu yaklaşımın, hem hoşgörüyü hem çoğulculuğa hem de yine açık fikirliliğe dayandığı görülmektedir⁵⁶⁸. Mahkeme ayrıca bu dayanaklardan yoksun olan bir toplumun demokratik olamayacağı vurgusunu da yapmıştır. Sonuç olarak ilgili ölçütlere baktığımızda AİHM, ifade özgürlüğüne yönelik getirilen sınırlamanın orantılılık ölçütüne uygun olmasının, dolayısı ile bu özgürlüğe getirilen sınırlama koşullarının belirlediği kriteri aşmaması gerektiğinin altını çizmiştir. Dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise, AİHS’in 10. maddesinin, “ifade özgürlüğü” meselesinde ifadenin yalnızca içeriğine yönelik bir koruma olmayıp, söz konusu içeriğin sunulduğu

---

⁵⁶⁷ *Handyside-Birleşik Krallık Davası*, para.49.

⁵⁶⁸ Tunçay, Hafize, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Sanatsal İfade Özgürlüğü*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul 2019, s.45. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/ET000366.pdf>. Erişim Tarihi: 23.01.2022.

aracı da korumayı amaçlayan bir madde olmasıdır. Dolayısı ile ifade özgürlüğü, ifadenin “herhangi bir araçla” iletilmesinin yanında, “sessiz kalma hakkı” biçiminde “negatif yönünü de” içeren bir hak ve özgürlük olarak kabul edilmektedir⁵⁶⁹.

Yukarıda açıklanmaya çalışılan hakkın sınırları meselesi, birer sanat eseri olan edebi eserler konusunda da fazlasıyla karşımıza çıkan bir meseledir. Günümüzde kitapların yasaklanmasına karar veren mercii “mahkemelerdir”⁵⁷⁰. Bu engelleme, çeşitli formlarda karşımıza çıkabilmektedir. Bir başka ifade ile sanat eserine müdahale anlamına gelen yasaklama, eserin meydana getirilmeye başlandığı esnadan kamu alanına sunulduğu esnaya kadar farklı aşamalarda ortaya çıkabilmektedir. Bu bağlamda kitabın basımının yasaklanması, esere el konulması, sanatçının aleyhine dava açılması esere yönelik müdahalenin çeşitli biçimlerde karşımıza çıktığını göstermektedir. Hatta bu müdahaleler arasında dava neticesinde cezanın ertelenmesi veya durdurulması -bu bir nevi cezai tehdittir-, sanatçının tazminat ödemek mecburiyetinde kalması, sanatçıya fiziksel veya maddi baskı yapılması da müdahale biçimlerinden biri olarak kabul edilmektedir⁵⁷¹. Örneğin yargılama sonrası gerek yazarın beraat etmesi ve/veya tazminat ödememesi gerekse eserin yayımının devamı yönünde karar çıksa dahi yazarın düşüncelerini eseri aracılığı ile yansıttığı için yargılamaya tâbi tutulması ya da bu kaygıyı taşıması yazarda bir tehdit ve baskı endişesine yol açmakta ve bu da müdahalenin farklı bir boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle toplumdaki dezavantajlı grupların yaşadıkları adaletsizlikleri dile getiren yazarlar, bu tür cezalandırma olasılığı bulunan tehdit ve baskılar neticesinde ya kendilerine oto sansür uygulamakta ya da yazmaktan vazgeçmektedir.

---

⁵⁶⁹ Ulusoy, s.134.

⁵⁷⁰ Dedeoğlu, Hakan; Erbasan, Ömer, *Siyah Ambalajlı Çocuk ve Gençlik Kitapları: Türkiye’de Çocuk Edebiyatı ve Sansür*, Edebi Eleştiri Dergisi, C.5, S.1, Mart 2021, s.6.

⁵⁷¹ Başaran vd., s.20.

Bunun yanında bu yazarlar araç haline getirilen hukuki müdahaleler neticesinde kimi zaman toplumsal cinsiyet eksenli düşünen kesimlerin hedefi haline gelmektedir.

Edebi eserlerin yasaklanmasında sıklıkla karşılaşılan bir müdahale biçimi de daha önce de belirtildiği üzere sansürdür. Sansür, aslında sadece günümüzün meselesi değildir. Sansür, eskiden beri önemli bir tartışma konusudur. Zira sansür, bireylerin/grupların düşüncelere, üretilen bilgilere erişmelerini ve söz konusu düşüncelerin yayılmalarını engellemek ya da onları denetim altında tutmak amacıyla kullanılan bir yöntemdir⁵⁷². Yukarıda da ifade edildiği üzere sanatsal ifade özgürlüğünü düzenleyen Anayasa'nın 27. maddesi aynı zamanda esere yönelik müdahalenin de koşullarını düzenlemektedir. Bu bağlamda esere yönelik müdahalenin keyfi değil, hukuki olarak öngörülmüş olması gerektiği anlaşılmaktadır. Bir başka ifade ile yapılan müdahalenin “demokratik bir toplumda zorunlu olması”, ayrıca müdahalenin “orantılı olması” gerekmektedir⁵⁷³. Gerekli koşullar yerine getirilmediği takdirde yapılan müdahalenin keyfi olduğu ve sonuç olarak çoğulcu bir demokrasi anlayışına sahip devlet ve toplumdan uzaklaştığı sonucu çıkmaktadır. Sansür de sadece devletle ilişkili kişi ve kurumların değil, bunların yanında çeşitli aktörler tarafından yapılan müdahale süreçlerini de kapsamaktadır⁵⁷⁴. Edebi eserlerin sansüre maruz kalmalarının önemli bir nedeni, yine müstehcenlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerek kamu ahlâkına aykırılık, gerekse kamu düzeninin bozulması gibi gerekçelerle toplatılmak, sansürlenmek ya da yasaklanmak istenen eserlerin bu müdahalelere maruz kalması esas itibarı ile toplumsal cinsiyet temelli anlayıştan kaynaklanmaktadır. Ancak müstehcen nitelikli ifadeler, ifade özgürlüğü kapsamında güvence altına alınmış olmasına rağmen bu konuda farklı görüşlere sahip anlayışlar

---

⁵⁷² Dedeoğlu vd., s.3.

⁵⁷³ Başaran vd., s.20.

⁵⁷⁴ Başaran vd., s.10.

bulunmaktadır. Bu konuda özellikle görsel olarak ortaya konan esere yönelik getirilen müdahalede yaş sınırlaması olmakla birlikte bu sınırlamayı aşan müdahaleler, ifade özgürlüğünün ihlali olarak kabul görmektedir⁵⁷⁵.

AİHM, edebi eserlerle ilgili ifade özgürlüğünün engellenmesine yönelik önüne gelen Akdaş-Türkiye Davasında⁵⁷⁶, Guillaume Apollinaire'in "*Les Onze Mille Verges (On Bir Bin Kırbaç)*" isimli eserini yayımlayan Rahmi Akdaş'ın editör olarak mahkum edilmesini ve bahsi geçen esere el konulması sebebiyle AİHM'in 10. maddesinde öngörülen ifade özgürlüğü hakkının uygulanmasında haklı olmayan bir müdahaleye maruz kalıp kalmadığını incelemiştir⁵⁷⁷. Söz konusu davada kitaba yönelik müdahale gerekçeleri için Türkiye'nin, ihtilaf konusu müdahalenin kanun tarafından öngörüldüğü ve kamu ahlâkının korunması ile kamu düzeninin sağlanması gibi meşru amaçlara dayandığı, dolayısı ile somut olayda zorunlu bir sosyal ihtiyacın mevcut bulunduğu, bu nedenlerle yine söz konusu müdahalenin orantılı olduğu yaklaşımını benimsediği görülmektedir. Hatta Türkiye, devletin özellikle ahlâkın korunması konusunda geniş bir takdir yetkisine sahip olması gerektiği iddiasında bulunmuştur⁵⁷⁸. Türkiye'nin öne sürdüğü bu iddia neticesinde Mahkemenin;

"Mahkeme, bir müdahalenin varlığı, bu müdahalenin kanun tarafından öngörülebilirliği ve somut olayda izlenen amacın meşruluğu yani ahlâkın korunması konusunda, taraflar arasında tartışma olmadığını gözlemlemektedir⁵⁷⁹."

---

⁵⁷⁵ Başaran vd., s.16.

⁵⁷⁶ "*Fransız yazar Guillaume Apollinaire tarafından yazılıp 1907 yılında yayınlanan 'Les Onze Mille Verges' isimli eserinin Rahmi Akdaş tarafından 1999 yılında 'Onbin Kırbaç' ismiyle Türkçe'ye çevrilip yayınlanmasından sonra mahkeme kararı ile kitabın müstehcen ve ahlak dışı olduğu gerekçesi ile toplatılması ve yayıncısına adli para cezası verilmesi üzerine Rahmi Akdaş AİHM'e bireysel başvuruda bulunmuştur.*" Ayrıntılı bilgi için bkz. Yüksek, Mehmet, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinde İfade Özgürlüğünün Sınırları*, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, İfade Özgürlüğü Özel Sayısı-S. 25, Şubat 2016, s.118. <https://taad.taa.gov.tr/yuklenenler/dosyalar/dergiler/taad/taad-25/taad-25.pdf>. Erişim Tarihi: 11.01.2022.

⁵⁷⁷ AİHM, *Akdaş-Türkiye Davası*, Bşv. No. 41056/04, 16.02.2010. para.19.

⁵⁷⁸ *Akdaş-Türkiye Davası*, para.20. Ayrıca bkz. Başaran vd., s.17.

⁵⁷⁹ *Akdaş-Türkiye Davası*, para.21.

diyerek Türkiye'nin takdir yetkisini kabul ettiği görülmektedir. Ancak Mahkeme, devletin takdir yetkisinin kapsamının esere erişimi engelleyecek kadar geniş olamayacağı ve ayrıca “olayların meydana geldiği dönemde” yürürlükteki “mevzuatın uygulanmasının”, esasen “zorunlu sosyal ihtiyaca cevap vermeyi amaçlamadığı” kanaatine varmıştır. Mahkeme'nin, yapılan müdahalenin hedeflenen meşru amaç ile orantılı olmadığı, dolayısı ile bu müdahalenin Sözleşmenin madde 10/2 gereğince “demokratik bir toplumda gerekli olmadığı” sonucuna vardığı, sonuç olarak Sözleşmenin 10. maddesinin ihlal edildiğine karar verdiği görülmektedir⁵⁸⁰. Bu karardan da anlaşıldığı üzere söz konusu kitaba yönelik Türk mahkemelerinin verdiği kararda kitaba yönelik müdahalenin, yine kamu ahlâkının korunması, kamu düzeninin sağlanması gibi gerekçelere dayandırıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısı ile yapılan müdahalenin de orantılı olduğu anlayışı ortaya çıkmaktadır. Bu da AİHM'in özgürlükçü yaklaşımının aksine Türk yargıçlarının söz konusu kitaba yönelik yaklaşımlarının toplumsal cinsiyet eksenli olduğunu, bir başka ifade ile yargıçların açık fikirlilikten, hoşgörü ve tarafsızlıktan uzaklaşıp toplumsal cinsiyet kalıp yargılardan yola çıkarak kanunu yorumladığı görülmekte ve maalesef aldıkları kararın da orantılı olduğunu düşündükleri anlaşılmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği üzere devletin müstehcenlik adı altında kamu ahlâkını bozduğu gerekçesi ile toplumsal cinsiyet eşitsizliğini gözler önüne sermeye çalışan edebi eserleri yasaklaması ve hem yazarların hem de yayın sürecinde yetkili olanların cezalandırması yoluna başvurması, ataerkil kalıp formların yargı yolu ile devam ettiğini göstermektedir. Elbette bu konuda devletin meşru müdahale yetkisi bulunmaktadır. Ancak yargıcın, toplumun özellikle toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki aydınlatıcı işleve sahip eserlerle ilgili uyuşmazlıklarda kanunu muğlak

---

⁵⁸⁰ *Akdaş-Türkiye Davası*, para.27-29.

gerekçelerle geniş yorumlaması, ifade özgürlüğünün ve tarafsızlığın önünde son derece tehlikelidir. Yargıcın cezalandırmada da yine takdir yetkisini geniş yorumlayarak uygulaması ve bu cezalandırmanın orantısız olması bu tehlikeleri daha da artırmaktadır. Zira bu durum, daha önceden de açıklandığı üzere yazarın tehdit olarak algılamasına ve oto-sansür uygulamasına neden olmaktadır. Bu da hedeflenen demokratik ve çoğulcu hukuk devletinden uzaklaşılmasına, adil yargılama için son derece önemli olan tarafsızlığın da yitirilmesine neden olmaktadır.

Kitapların yasaklanması konusunda önüne gelen uyuşmazlığı karara bağlama yetkisine sahip olan yargıca bu noktada çok büyük görevler düşmektedir. Bunların en başında onun eleştirel bakış açısına sahip olması gelmektedir. Bu da ilk önce yargıcın felsefi bilinç ve ufka sahip olmasıyla elde edilebilir. Eleştiri; bilim, sanat, felsefe ve hukukun gelişmesinde itekleyici bir role sahiptir. Bu bağlamda yargıç, tarihsel bu bilgi birikiminden yararlanarak, eleştirisini de öznel yargılarından sıyrılarak kişilere değil bir görüşe, karara karşı yapmalıdır⁵⁸¹. Ancak adaletsizliği ortadan kaldırmak için yargıcın felsefeden yararlanması tek başına yeterli değildir. Onun toplum içerisinde var olan ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine maruz kalan kişi ya da grupların yaşadıkları deneyimleri ve adaletsizlikleri de görebilmesi gerekir. Bunun farkında olması ise yargıcın açık fikirli olması ile paralellik gösterir. Dolayısı ile hedeflenen çoğulcu, hoşgörülü demokratik bir hukuk devletinde, bu noktada toplumun bir kesimini rahatsız etse dahi, bu kesimleri sarsıcı nitelikteki edebi eserler, yargıcın çözmesi gereken uyuşmazlık halinde önüne geldiğinde, en başta yargıcın çoğulculuğu, hoşgörüyü ve açık fikirliliği önceleyerek tarafsız olması gerekir. Tarafsız olan yargıç da, önündeki somut olayı karara bağlarken toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için tüm engelleri ortadan kaldırmış olur.

---

⁵⁸¹ Tutumlu, s.102-103.

Toplumun yarısını kadınların oluşturduğundan yola çıkarak edebi eserlerin kahramanları da elbette erkek olabileceği gibi kadın da olabilir. Dolayısı ile kadınların gerek kamu gerekse özel alanda yaşadıkları ne varsa tüm bu deneyimleri, eserlerde de yer alır. Her ne kadar bu tür eserler kurmacaya dayansa da bu kurmacada gerçeklik de vardır. Eserlerin inandırıcılığı da buradan gelmektedir. Bu bağlamda kitaplar, kadınların her alanda ve farklı şekillerde yaşadıkları deneyimlerin okurlara ulaştırılmasını ve onların da bu yaşam deneyimleri hakkında bilgi ve farkındalığa sahip olmasını, bir başka ifade ile toplumun aydınlanmasını sağlamaktadır. Ancak “Asılacak Kadın” ve “Yürümek” romanlarında olduğu gibi özellikle kadınların her alanda maruz kaldıkları ayrımcılık, ötekileştirme gibi cinsiyetçi yaklaşımları kurgulayan ya da bu yaklaşımları eleştirerek ortaya koyan eserler, yine ataerkil kalıp yargılara sahip kesimler tarafından baskı, tehdit ve cezaya maruz kalmaktadır. Bu yöndeki yaklaşım hukuk alanında da kendini göstermektedir. Dolayısı ile toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kadınların maruz kaldığı ötekileştirme, hukuk yolu ile de devam ettirilmektedir. Bu yönü ile hukuk, adaletsiz bir görünümde. Örneğin kanunkoyucunun normlaştırdığı kamu ahlâkı, kamu yararı, müstehcenlik, kamu güvenliği gibi gerekçeleri yorumlamakla yetkili olan yargıcın, bunları meşru nedenler olarak görmesi, onun insanın değerinin bilgisine sahip olmamakla birlikte toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin de farkında olmadığını da göstermektedir. Dolayısı ile ataerkil anlayışın kalıp yargıları ile bu gerekçeleri geniş yorumlayan yargıç, hem adaletsizliği görmemekte hem de açık fikirlilikten ve tarafsızlıktan uzaklaşmaktadır. Oysa adil yargılanma hakkının en temel ilkelerinden biri olan tarafsızlık, hukuk devletinin de olmazsa olmaz ilkelerinden biridir. Bu bağlamda muğlak gerekçeleri kararına dayanak olarak alma eğiliminde olan yargıç, hem tarafsızlık ilkesini ihlal etmiş hem de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin devamı için hukukun araçsallaşmasını sağlamış olur.

Sonuç olarak Coşar'ın da ifade ettiği üzere;

“Hukukun en önemli işlevi; zarar vermemezlik, yani zarar verilmesini engellemektir. Bunu sağlamak için hukuk, himayeci, korumacı olmak durumundadır. Negatif özelliği gereği hukukun amacı adaletsizliğin, zorbalığın egemen olmasını önlemektir. Bu ise ancak hukukun, haklar ve sorumluluklar etiği temelinde oluşturulması ve uygulanmasıyla, yani saygıda eşitlik sağlanmasıyla, benliğin ve başkalarının hak iddialarının dengelenmesiyle, sevgi ve önemseme temelinde şekillendirilmesiyle, kısaca insan hakları eksenine oturtulmasıyla yani Kreon'un yaptığı gibi ‘dostlara adil davranılır, düşmana kanun uygulanır’⁵⁸² şeklinde değil, herkese adil davranılmasıyla, hukukun böyle oluşturulması, anlaşılması ve uygulanmasıyla mümkün olur⁵⁸³.”

Bir başka ifade ile adalet, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine maruz kalanlara ve bu mağduriyetleri dile getiren eserlere de adil davranılmasıyla mümkün olur. Çünkü **adalet**, sadece belirli bir zümrenin ya da cinsiyetin değil, herkese lazım olan bir değerdir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının etkisi ile kitapları yasaklamak, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin daha dirençli bir şekilde devam etmesinin yanı sıra insanlığın gelişiminin önünde de önemli bir engeldir. Hem kitapların yasaklanmasına hem de kadınlara yönelik davalarda, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifine sahip olmayan bir hukuk anlayışı, kadın erkek arasında yaratılan eşitsizliğin artmasına aracılık eder. Bu bakımdan toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında daha önce de açıklandığı üzere bir yargıcın önyargılardan sıyrılması gerekmektedir. Dolayısı ile yargıcın, önce felsefenin sorgulayıcı metodundan yararlanması ve hukukun, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlanmadaki önemini bilmesi gerekir. İnsanın onurlu bir varlık olduğu olgusundan hareket eden bir yargıç öncelikli olarak kendi yanılabilirliğinin de farkındadır, dolayısı ile önyargılardan sıyrılmıştır. Önündeki uyuşmazlığa ve uyuşmazlığın taraflarına karşı, insanın değerinin bilgisinden

---

⁵⁸² “Dostlara adil davranılır, düşmana kanun uygulanır.” ifadesi, ünlü Antik Yunan tragedya ustası Sophokles'in “Antigone” adlı eserinde sivil itaatsizliğin ilk öncüsü kabul edilen Antigone ile dayısı Kral Kreon arasında geçen diyaloglar neticesinde ortaya konan bir çıkarım olarak kabul edilmektedir (Y. N.). Ayrıntılı bilgi için Sophokles, 2017, s.17-21.

⁵⁸³ Coşar, s.330-331.

hareket ederek tarafsız gözlerle bakan bu yargıç, özellikle toplumdaki kadın ve diğer dezavantajlı grupların yaşadıkları zorlukları ve adaletsizlikleri de görür ve onları hukuk yoluyla görünür hale getirir. Bu bağlamda açık fikirli, bağımsız ve tarafsız olan yargıç, toplumda en çok mağdur edilen kadınlara karşı tam bir eşitlikle bakar ve adil bir yargılamanın tüm koşullarını eksiksiz yerine getirir. Bu da adaletin temsilcisi olan Themis üzerinden idealize edilen ve ulaşılması da imkânsız olmayan keskin, caydırıcı, taraflar arasında dengeleyici, bağımsız ve tarafsız bir adalet ve hukuk anlayışını mümkün hale getirir.

Bölüm 7

SONUÇ

Çalışmanın giriş bölümünde de belirtildiği üzere felsefe; varlık sorunundan, siyasi sistemlere, sanattan devletlerin hukuk anlayışlarına ve hatta yargı kararlarına kadar her alanda kendini gösteren, bu yönde iz bırakan bir alandır. Dolayısı ile yargı mekanizmasının en önemli aktörü olan yargıcın, önüne gelen somut olayı değerlendirirken felsefi bilgiden yararlanarak etik ilkeler doğrultusunda hareket etmesi ve karar vermesi önemlidir. Zira adaletin sağlanması herkesin beklediği bir sonuç olup bunu sağlayacak olan da bağımsız ve tarafsız şekilde adil bir yargılamayı yürüten yargıçlardır. Adil yargılamanın sağlanabilmesi için yargıcın en başta bağımsız olması gerekir. Bu bakımdan kuvvetler ayrılığı ilkesinin bir unsuru olan bağımsızlık, tarafsızlığın da bir ön koşulu ve hukuk devleti ilkesinin de bir gereğidir. Tarafsız, adil bir yargılama yapmak, yargıcın başlıca işlevlerinden olduğundan yargıç, taraflara toplumsal cinsiyet kalıp yargıları ile bakmamalı, adaletin gözetin gözü olarak evrensel ilkelerle bakmalıdır. Bu bakımdan felsefi düşünceye sahip olmak, yargılama makamının başı olan yargıca, etik değer bilinci kazandıracaktır. Yargıcın, insan hak ve özgürlükleri bakımından ulusal mevzuatın yanında uluslararası mevzuatı, AİHM kararlarını, Türkiye'nin de taraf olduğu uluslararası örgütlerin komisyon raporlarını ve hatta yaşamın dinamik yapısını dikkate alarak doğru değerlendirme yapması gerekir. Değer harcayıcı önyargılardan sıyrılmış ve adaletsizliklerin farkında olan açık fikirli bir yargıç, bağımsız ve tarafsız olması halinde kendinden beklenen adaleti sağlamış olacaktır.

Tez çalışmasının giriş bölümü dışında ikinci ve üçüncü bölümü, yargılama alanında adaletin sağlanması için felsefenin, hukuk ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamadaki önemine, yargıcın felsefi düşünceye sahip olması ve bu perspektifin toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamadaki işlevine yer vermektedir. Bu bağlamda özellikle adalet ile hukuk arasındaki ilişki üzerinde durulmakta ve adaletin sağlanmasında yargıçtan beklenenin ne olduğu sorgulanmaktadır. Dördüncü bölümde ise yargının ve yargıcın tarafsızlığı üzerinde durulmakta ve hem mevzuat hem de yargı kararları ışığında, tarafsızlık ilkesinin önemi açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu yapılırken de tarafsızlık ilkesi ile ilgili olarak Anayasa’da AİHS’te, Bangalor Yargısal Davranış İlkeleri’ndeki düzenlemelere ve Anayasa Mahkemesi ile AİHM kararlarına yer verilmektedir. Ayrıca öznel ve nesnel tarafsızlığın belirlenmesindeki kriterler ortaya konmakta ve bu kriterler de özellikle AİHM’in verdiği kararlar doğrultusunda belirlenmeye çalışılmaktadır. Yine bu bölümde yargının bağımsızlığı ile tarafsızlığı arasındaki ilişkinin önemi ve yargının, tarafsızlık ilkesi çerçevesinde toplumsal cinsiyet eşitliği meselesine yaklaşımları üzerinde durulmaktadır.

Tarih boyunca, kadınlar ve erkekler arasındaki biyolojik farklılıklar, yalnızca “kadın ve erkek” arasında yer alan “davranışsal farklılıkları” ortaya koymaktan kaynaklanmamaktadır, bunun yanında “toplumsal”, “politik”, “ekonomik”, “hukuki” düzenin nasıl oluşturulması gerektiği konusunda da kullanılmıştır. Hatta bu farklılıklar, kadın ve erkeklerin eşitsizliğinin kabul edilmesi, dolayısıyla erkeklere tanınan hakların kadınlara tanınmaması için de kullanılmıştır⁵⁸⁴. Hak ve özgürlüklerin kazanımı için insanlığın yüzyıllarca verdiği mücadele, nihayet meyvelerini vermeye başlamış ve hak ve özgürlükler, belgelerde tanınarak güvence altına alınmaya başlamıştır. Ancak bu hak ve özgürlüklerin güvencelemeye başladığı dönemlerde,

---

⁵⁸⁴ Bakırcı, Eylül 2012, s.33.

söz konusu haklar da özgürlükler de cinsiyet temelinde, daha çok erkeklere tanınmıştır. Yaşamın dinamik yapısı ile paralel olarak ve feminist eleştirilerin de etkisiyle zamanla bu hak ve özgürlükleri güvence altına alan düzenlemeler, kadınları da içine alacak şekilde yasallaşmış ve günümüzün modern hukukunun içerisinde özel düzenlemeler şeklinde biçimlenmiştir. Bu bağlamda özellikle **toplumsal cinsiyet eşitliğini** sağlamak adına, ulusal ve uluslararası mevzuata özel hükümler getirildiği görülmektedir. Bu düzenlemelerde devletlere yükümlülükler getirilmesi, devletin yaşamın her alanında meydana gelen adaletsizliklere seyirci kalmasının da önüne geçmektedir. Zira artık devletler, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için hem normlar üretmek hem de bu normları etkin bir şekilde uygulamak mecburiyetindedirler. Dolayısı ile günümüzün modern hukuk devletleri, cinsiyet ayrımcılığı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeni ile meydana gelen mağduriyetleri önlemek ve ortadan kaldırmak üzere pozitif yükümlülükler altına girmektedir. Bir başka ifade ile devletlerin, eğitim alanından hukuk alanına kadar her alanda kadın erkek eşitliğini sağlaması gerekmektedir.

Tez çalışmasının beşinci bölümünde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamanın önünde engel teşkil eden cinsiyet önyargıları ile toplumsal cinsiyet kalıp yargıları ve biyolojik farklılıkların toplumsal cinsiyet rollerinin belirlenmesinde kategorize edici özelliği üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda bu bölümde, biyolojik cinsiyet ile toplumsal cinsiyet kavramlarının ne anlama geldiği açıklanmaya çalışılmaktadır. Modern hukuk içerisindeki insan haklarının da bir parçası haline getirilen toplumsal cinsiyet eşitliği, hem bu yöndeki yasal belgeler hem de mahkeme kararları sayesinde daha da varlık gösterebilecektir.

Kadınlar, tarih boyunca yine erkek hâkimiyetinde gelişen edebiyat içerisinde, “edilgen bir temsiliyetin” ve “edilgen bir teslimiyetin” temsilcisi olarak

konumlandırılmış⁵⁸⁵ ve onların uzun süre “temsil eden” konuma gelmesi de egemen erkek zihniyeti tarafından engellenmiştir. Bu zihniyet; kadınlardan her zaman iyi bir anne, eş, kardeş olmalarını beklemiş ve onlardan rızaları alınmadan pek çok şeyi yapmalarını istemiştir. Kadınlara, kendilerine biçilen rolleri sorgulamamaları, daima itaatkâr ve namuslu olmaları öğretildiğinden, onlar da tarih boyunca tahakküm altında kalmışlardır. Özellikle namus kavramını kadın bedeni üzerinden şekillendiren eril anlayış, bu cinsiyetçi tavrını edebi eserlerde de yüzyıllarca sürdürmüştür. Günümüzün edebiyat dünyasında kadının nasıl konumlandırıldığını daha iyi görebilmek bakımından, ilk önce tarihten günümüze kadar kitaplarda yer alan cinsiyetçi bakış açısını ortaya koymak önemlidir. Bu bağlamda tez çalışmasının altıncı bölümü, ilk olarak, edebi eserlerdeki cinsiyetçi bakış açısını ortaya koymaktadır. Kadının, yaşamın her alanında maruz kaldığı adaletsizliklerin daha iyi anlaşılabilmesi için sosyal birer belge niteliğinde olan edebi eserlere biraz daha yakından bakmak yarar sağlayıcıdır. Zira yakın bir geçmişe kadar neredeyse tamamen erkeklere ait olan yazarlık dünyası, eserlerdeki kadınlara çoğu zaman değer harcıyıcı roller biçmiştir. Bu kadınlar ya namuslu ve itaatkârdır ya sadakatsiz, akılsız ve korkutucudur ya da kadın bedeni merkeze alınarak işveli, şuh ve ayartıcıdır. Erkeklerin egemen oldukları edebiyat dünyasında algılanan ve yaratılan kadın figürü, bu örneklerde de görüldüğü üzere uzun yıllar ötekileştirilmiştir. Ancak feminist hareketlere paralel olarak, özellikle geçtiğimiz yüzyılın ortalarından itibaren, kadınların da edebiyatta “temsil eden” konuma gelmesi, edebi eserlerde de kadınlara karşı önyargıların eleştirilmesini sağlamış ve bu sayede toplumda, toplumsal cinsiyet eşitliğine sahip bir perspektif geliştirmiştir. Bu bakımdan günümüzdeki kadının toplumdaki konumlanışının nasıl olduğunu çarpıcı şekilde göstermeye çalışan Pınar Kür’ün “Asılacak Kadın” ve Sevgi Soysal’ın “Yürümek”

---

⁵⁸⁵ Uygun Aytemiz, s.52.

adlı romanları, bu tezin temelini oluşturmaktadır. Zira toplumda, kadına yönelik kalıp yargıların ne kadar baskın olduğunu göstermeye, eleştirmeye çalışan bu iki eserin, yasaklanmak istenerek yargıya intikal etmesi, cinsiyetçi anlayışın yargıda da egemen olduğunu göstermektedir. Bu tez çalışması için de yakın bir geçmişte yargı yolu ile yasaklamak istenen bu iki eserin hem belirli kesimlerde hem de Türk yargısında rahatsızlık yaratması, son derece önemli görülmektedir. Dolayısı ile bu tez çalışmasında, bu kitapların yasaklanmasının altında yatan **cinsiyetçi kalıp yargılar** da tespit edilmeye çalışılmaktadır.

Sonuç olarak bu tez çalışmasında, Türk edebiyatında önemli yere sahip olan Pınar Kür'ün "Asılacak Kadın" ve Sevgi Soysal'ın "Yürümek" adlı eserlerinin yasaklanması ve toplatılması sürecine ve yasaklanma nedenlerine yer verilmektedir. Bunun yanında kitapların yasaklanmasına dair yargı kararlarının, toplumsal cinsiyet eşitliği açısından değerlendirilmesi de yapılmaktadır. Bu değerlendirmede daha önceki bölümlerde üzerinde durulan konular ile bağlantı kurulmaktadır. Bu bakımdan felsefenin ve herkese lazım gelen adaletin ne olduğu, felsefi düşünmenin ve adaletin, yargılama makamının en önemli aktörü olan yargıç için yeri ve önemi; tarafsızlık ilkesinin adil yargılanma, dolayısı ile toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında asli unsurlardan biri oluşu, bu bağlantının önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle biyolojik cinsiyet ile toplumsal cinsiyetin neyi ifade ettiği, toplumsal cinsiyet kodlarını taşıyan önyargıların kadın ve erkeğe dayattığı roller ve kadınların bu dayatmalar neticesinde maruz kaldığı adaletsizlikler tespit edilmeye çalışılmaktadır. Dolayısı ile hayatın her alanında kadının yaşadığı acı tecrübeleri dile getiren ve toplumda farkındalık, bilinç yükselmesi yaratan kitapların yasaklanması, bu yasaklamalarda yargının toplumsal cinsiyet eksenli baskı ve tehdit aracı olarak kullanılması, diğer bölümlerde yer alan konularla bağlantı kurulmasını gerektirmektedir.

Unutulmamalıdır ki toplumların gelişmişlik düzeyleri, onların sadece teknolojik ve ekonomik gelişmişlikleri ile ölçülmez. Öncelikli olarak -kadın erkek ayrımı yapılmadan- insanın onurlu bir varlık olduğu, bunun da en önemli değer olduğu olgu ve düşüncesinden yola çıkarak kadınların toplumdaki konumları, konumlandırılışları ile ölçülür. Bu bağlamda bir devlet, teknolojik ve ekonomik yönden ne kadar güçlü olursa olsun, yine devletin yasal mevzuatı her türlü ayrımcılığı ve eşitsizliği ne kadar önleyici ve yok edici düzenlemelerle dolu olursa olsun eğer o devlet, toplumun yarısını oluşturan kadınlara yönelik eşitsizlik ve ayrımcılıkların uygulamada da devam etmesinin önüne geç(e)miyor, bu yönde politikalar üret(e)miyor ya da üretilen politikaları uygula(ya)mıyorsa o devlet bir hukuk devleti değildir. Bu bakımdan genelde temel hak ve özgürlükleri, özelde ise kadın hak ve özgürlüklerini güvence altına alan mevzuatın eksiksiz olması yetmemekte, fiili anlamda da etkin bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Dolayısı ile bir devletin, hukuk devleti olabilmesi için en başta, kendi yetki alanında bulunan tüm insanlara ve özelde kadınlara, hukukun üstünlüğünden yola çıkarak hak ve özgürlüklerini teslim etmesi, onların kendilerini özgürce gerçekleştirmelerine olanak sağlaması gerekir. Bunun için önce, yüzyıllardır toplumsal hafızaya yerleşmiş olan cinsiyetçi önyargıların, hukuk eli ile yeniden üretilmesinin ve meşrulaştırılmasının önüne geçmeli, sonra bu önyargıları toplumun hafızasından söküp atmalıdır. Zira bir devlet kadına verdiği değer kadar çoğulcu, hoşgörülü ve demokratik olabilir. Dolayısı ile yargı da buna paralel olarak ya bağımsız ve tarafsız olur ya da bağımsızlığını ve tarafsızlığını yitirmiş olur.

KAYNAKLAR

Adıyaman, Murat, *Aristoteles'in Adalet Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Felsefe Tarihi Bilim Dalı, İzmir 2010.

Akçabay, Fehmiye Ceren, "*Feminist Hukuk Metodolojisi: Hukuk Uygulaması, Feminizm ve Politika*", *Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, Ed. Gülriz Uygur, Nadire Özdemir, Seçkin Yay., Ankara 2018.

Akçabay, Fehmiye Ceren, "*Statüden Sözleşmeye*": *Henry Maine'in Evrimci Hukuk Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara 2007.

Akçabay, Fehmiye Ceren; Hanbay Çakır, Ebru; Karabacak, Huriye, *Cinsiyete Dayalı Şiddetle Mücadelede Yargılama Standartları*, Kapasite Geliştirme Derneği-Kadın Dayanışma Derneği, Şen Matbaa, Ankara Ekim 2018.

Akıllıoğlu, Tekin, *Adalet Kavramı ve İnsan Hakları*, Ed. Adnan Güriz, Türk Felsefe Kurumu Yay., Ankara 2013.

Akın, Sunay, "*Beyaz Adam*", *Kaza Süsü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul Ocak 2021.

Alisbah Tuskan, Aydeniz, *Toplumsal Cinsiyet Toplumda Kadına Biçilen Roller ve Çözümleri*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, C.25, S.99, 2012.

Ansay, S. Şakir, *Hukuk Muhakeme Usuller I, Mahiyeti, Kaza, Mahkemeler, Hakimler*,
Ulus Matbaası, Ankara 1935.

*Answer of 'Who is the goddess of justice, depicted usually as blindfolded with scales
and a sword?'*, Law Library Journal, Vol.:52, 1959.

*Answer of "What are the "scales of justice?" What do they represent? How has this
image been used historically? Where can one find a Picture of "scales of
justice?"*, Law Library Journal, Vol.:73, 1980.

Aral, Vecdi, *Adalet Kavramı, Bir Adalet Bilimi Olarak Hukuk Bilimi*, Ed. Adnan
Güriz, Türk Felsefe Kurumu Yay., Ankara 2013.

Aral, Vecdi, *Hukukta Felsefenin Önemi*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Mecmuası, C.38, S.1-4, 2011.

Aral, Vecdi, *Hukukta Felsefi Düşüncenin Önemi*, Haz. Hayrettin Ökçesiz, HFSA,
İstanbul Barosu Yay., S.11, İstanbul 2005.

Aral, Vecdi, *İnsan ve Norm*, İÜHFM, C.72, S.1, 2014.

Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, Çev. Saffet Babür, BilgeSu Yay., 7. Baskı, Ankara
2017.

Aşkaroğlu, VEDI, *Yazar ve Edebiyatın İşlevi ve İdeolojik/Toplumsal Rolü Üzerine Kuramsal Bir Tartışma*, Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, C.1, S.47, 2020.

Atay, E. Ethem, *Yargı Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı İlkesi Işığında Danıştay*, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.17, S.1-2, 2013.

Austin, John, *Lectures on Jurisprudence or the Philosophy of Positive Law*, C. I, Robert Campbell tarafından gözden geçirilmiş ve düzenlenmiş beşinci baskının (1885) yeniden basımı, Londra: John Murray, 1940.

Aybay, Rona, *İnsan Hakları Hukuku*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 3. Baskı, İstanbul 2017.

Bakır, Yasemin, *Sevgi Soysal'ın Romanlarındaki Kadın Kahramanlar Üzerine Taksonomik Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Denizli 2005.

Bakırcı, Kadriye, *Uluslararası Hukuk, AB ve ABD Hukuku ile Karşılaştırmalı İş Hukukunda Cinsiyet Ayrımcılığı Yasağı İlkesinin İstisnaları ve Objektif Haklı Nedenler*, Seçkin Yay., Ankara 2012.

Bakırcı, Kadriye, *Uluslararası Hukuk, AB ve ABD Hukuku İle Karşılaştırmalı Çalışma Yaşamında Kadın Erkek Eşitliği Arayışı Cinsiyet Ayrımcılığı Yasağı ve Türkiye*, Seçkin Yay., 2. Baskı, Ankara Eylül 2012.

Baloğlu, Veli, *Adalet ve Hukuk Felsefesi*.

Başaran, Pelin; Karan, Ulaş, *Sanatsal İfade Özgürlüğü Kılavuzu*, İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi-Siyahbant, İstanbul Şubat 2016.

Bayladı, Derman, *Mitoloji Sözlüğü, Klasik Mitologyada Tanrılar-Olaylar-Kahramanlar*, Say Yay., İstanbul 2005.

Bayrı, Hanifi, *Hakimin Tarafsızlığı*.

Beauvoir, Simone de, *İkinci Cinsiyet I. Cilt: Olgular ve Efsaneler*, Çev. Gülnur Acar Savran, Koç Üniversitesi Yay., 3. Baskı, İstanbul 2021.

Beauvoir, Simone de, *İkinci Cinsiyet II. Cilt: Yaşanmış Deneyim*, Çev. Gülnur Acar Savran, Koç Üniversitesi Yay., 3. Baskı, İstanbul 2021.

Berkiten Ergin, Ayla, *“Toplumsal Cinsiyet, Kadın Ve Görünmezlik”*, Kadın Kitabı, Ed. Münevver Tekcan, Kocaeli, Umuttepe Yay., 2013.

Beysan, Nazime, *Hukuk Eğitiminde Meslek Etiği Dersine Yer Verilmesinin Önemi ve Amacı, Uluslararası Yargı Etiği Sempozyumu*, İstanbul Mayıs 2017.

Bodur, Harun, *Adalet Tanrı(ça)ları: Themis ve Diğerleri*, HFSA Hukuk Fakültesi ve Arkivi, İstanbul Barosu Yay., İstanbul 2012.

Bourdieu, Pierre, *Eril Tahakküm*, Çev. Bediz Yılmaz, Bağlam Yay. 4. Basım, İstanbul 2018.

Bozkurt, H. Argun, *Hukukun Öyküsü*, (Eser Sahibinin Kendi Yayını), Ankara 2006.

Butler, Judith, *Cinsiyet Belası-Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*, Çev. Başak Ertür, Metis Yay., İstanbul 2019.

Can, Osman, *Düşünceyi Açıklama Özgürlüğü: Anayasal Sınırlar Açısından Neler Değişti? Teorik ve Pratik Boyutlarıyla İfade Hürriyeti*, Ed. Bekir Berat Özipek, LTD Yay., Ankara 2003.

Centel, Nur, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Hakimin Tarafsızlığı*, Kazancı Kitap Ticaret A.Ş., İstanbul 1996.

Cervantes, *Don Kişot*, Çev. Aynur Durukan, Morpa Kültür Yay., İstanbul 2002.

Coşar, Vedat Ahsen, *Hukuk Adalet Etik ve Siyaset Üzerine*, Dorlion Yay., Eskişehir Mayıs 2019.

Coşkun Adıgüzel, Saliha Seniz, *Asılacak Kadın ve Las Edades de Lulü Adlı Romanlarda Dile Gelen Kadın Başkahramanlar, VI. Interneational Comparative Literature Conference*, Selçuk Üniversitesi, Konya 12-14 Ekim 2016.

Çağlar Gürgey, Fatma İrem, “*Feminist Hukuk Kuramı*” Nedir?, Hukuk Kuramı, C.1,
S.5, Eylül-Ekim 2014.

Çağlar Gürgey, Fatma İrem, *Ev-İçi Şiddet Davalarında Yargıcın Tarafsızlığı*, Ankara
Barosu Dergisi, S.4, Ankara 2015.

Çağlar, Selda, *Türk Pozitif Hukukunda Yargıcın Yargılama Faaliyetlerinden
Sorumluluğu*, İstanbul Barosu Dergisi, C.80, S.2, 2006.

Çakır, Burak, *Milenyum Çıkmazı*, Roza Yay., İstanbul Nisan 2016.

Çalıcı, Elif Can, *Hukuki Pozitivizmin Normatifliği: Feminist Perspektiften Bir
İnceleme*, TBB Dergisi, S.155, Temmuz-Ağustos 2021.

Çolakoğlu, Hilal, *Antik Yunan ve Platon’da Cinsiyet Sorunu*, Atatürk İletişim Dergisi,
S.9, Temmuz 2015.

Daly, Mary, *Gyn/Ecology-The Metaethics of Radical Feminism*, Beacon Press:
Boston 1978.

Dante, Alighieri, *İlahi Komedya*, Çev. Nurseren Yurtman, Timaş Yay., İstanbul, 2014.

Darga, A. Muhibbe, *Anadolu’da Kadın-On Bin Yıldır Eş, Anne, Tüccar, Kraliçe*, Haz.
Emine Çaykara, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2013.

Dedeoğlu, Hakan; Erbasan, Ömer, *Siyah Ambalajlı Çocuk ve Gençlik Kitapları: Türkiye'de Çocuk Edebiyatı ve Sansür*, Edebi Eleştiri Dergisi, C.5, S.1, Mart 2021.

Değirmenci, Birgöl, “*Feminist Hukukun (Eri) Hukuka Bakışı*”, *Toplumsal Cinsiyet, Farklı Disiplinlerden Yaklaşımlar*, Ed. Derya Altun, Huriye Toker, Nika Yay., Ankara Aralık 2017.

Del Vecchio, Giorgio, *Hukuk Felsefesi Dersleri*, Çev. Sahir Erman, İstanbul 1952.

Demir, Nazlı Hilal, *Strasbourg Kararlarındaki Karabataklar: (Toplumsal) Cinsiyet Stereotipleri*, TBB Dergisi, S.146, 2020.

Demirdal, M. Balkan, *Yargı Etiği Konusunda Türkiye'deki Güncel Gelişmeler Üzerine Bir Değerlendirme*, HFSA S.29, İstanbul Barosu Yay., İstanbul 2021.

Dinler, Veysel, *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Hukuk*, HUZEM Bünyesinde Hazırlanan Ders Notu, Çorum Eylül 2019.

Doğru, Osman; Nalbant, Atilla, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar, 1. Cilt (İHAS 2,3,4,5,6, ve 7. Maddeler)*, şen Matbaa, Ankara 2012.

Douzinas, Costas, *Hukuk, Adalet ve İnsan Hakları-Eleştirel Bir Yaklaşım*, Çev. Rabia Sağlam, Kasım Akbaş, NotaBene Yay., 2. Baskı, Ankara 2016.

Dünder Sezer, Tijen, *İnsan Hakları Hukuku Açısından Kadınlara Yönelik Şiddet*,
Turhan Kitabevi, Ankara 2019.

Ekinci, Bezar Eylem, “*Yargıçlık Eğitiminde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Çalışmalarının Önemi*”, 5. Uluslararası Kadın/Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Konferansı-Neoliberal Söylem ve Cinsiyet Çalışmaları, Ed. Seda Orbay Yücel, Süheyla Üçışık Erbilen, Kuzey Kıbrıs Doğu Akdeniz Üniversitesi Yay., Mart 2015.

Emini, Emin, *Pozitif Hukuk Uygulamasında Adalet İdesi*, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Ocak 1995.

Erhat, Azra, *Mitoloji Sözlüğü*, 16. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 2008.

Fendoğlu, Hasan Tahsin, *Yargının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı*, Yetkin Yay., Ankara 2010.

Flaubert, Gustave, *Madam Bovary*, Çev. Semih Tiryakioğlu, İletişim Yay., İstanbul 2013.

Grimm Kardeşler, *Hansel ve Gretel*, Çev. Özgü Çelik, Beyaz Balina Yay., İstanbul 2016.

Güden, Menekşe Pınar, *Dilde Cinsiyet Ayrımcılığı: Türkçe'nin İçerdiği Eril ve Dişil İfadeler Bakımından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.

Güdücü, Burcu, “*Biyolojik Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet*”, *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*, Ed. Dolunay Şenol, Havva Eylem Kaya, İstanbul 2018.

Gümüšođlu, Firdevs, *Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet*, *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, C.2, S.4, Eylül-Aralık, 2008.

Günindi Ersöz, Aysel, *Türk Atasözlerinde ve Deyimlerinde Kadına Yönelik Toplumsal Cinsiyet Rollerini*, *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.6, 2010.

Güriz, Adnan, *Adalet Kavramı, Adalet Kavramının Belirsizliği*, Türk Felsefe Kurumu Yay., Ankara 2013.

Güriz, Adnan, *Hukuk Felsefesi*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2011.

Hâkim ve Savcı Adaylarının Staj Verimliliğinin ve Etkinliğinin Artırılması Projesi
Kontrat No.: TR2015/RL/03/A3.5-01 Referans No.:
EuropeAid/162288/ID/ACT/TR.

Helvacı, Serap, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin ve Anayasa Mahkemesinin Kararları Işığında Evli Kadının Soyadı*, MHB, C.35, S.1, 2015.

Hester, M.; Lilley, S-J., *Preventing Violence Against Women: Article 12 of the Istanbul Convention: A Collection of Papers on the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence*, Strasbourg, Council of Europe, 2014.

Holdsworth, Olivia; Bentley, David, “*Haklar ve Nasıl İşledikleri, Birleşmiş Milletler Deklarasyonu; Hakların Evrenselliği; AİHS 2. Madde Avrupa Komisyonu ve Avrupa Konseyi’nin Türkiye ile Ortak Girişimi, 225 Eğitimcinin (Hakim ve C. Savcısının) Metodoloji ve Değerlendirme Toplantısı Programı*, Ankara, No:3-23/25 Şubat 2004.

Homeros, *İlyada*, Çev. Azra Erhat; A. Kadir, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 7. Basım, İstanbul 2018.

Homeros, *Odysseia*, Çev. Azra Erhat; A. Kadir, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 5. Basım, İstanbul 2017.

Işıқтаç, Yasemin, *Hukuk Felsefesi*, Filiz Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul 2015.

Işıldak, Meral, *Felsefe Nedir?*, FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, S.1, 2006.

İnceoğlu, Sibel, *Adil Yargılanma Hakkı*, Epamat Basım Yay., Ankara 2018.

İnceoğlu, Sibel, *Devlette Etikten Etik Devlete: Yargıda Etik*, TÜSİAD, İstanbul 2012.

İnceoğlu, Sibel, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı-Kamu ve Özel Hukuk Alanlarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler*, Beta Yay., 4. Bası, İstanbul 2013.

İnceoğlu, Sibel, *Yargı Bağımsızlığı ve Yargıya Güven Ekseninde Yargıcın Davranış İlkeleri*, Beta, İstanbul 2008.

İšten, İnanç, *Yargı Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı, The Independence and Impartiality of the Judiciary*, Gaziantep University Journal of Social Sciences, C.13, S.2, 2014.

Jhering, Rudolph Von, *The Struggle For Law*, Second Ed., Union, New Jersey, The Lawbook Exchange, 1997.

Kaboğlu, İbrahim, *Özgürlükler Hukuku 1-İnsan Hakları Kuramına Giriş*, İmge Kitabevi, 7. Baskı, Ankara 2013.

Kara, Feyza Meryem; Güngörmüş, Hamdi Alper, *Spor Bilimleri Fakültesinde Öğrenim Gören Gençlerin Toplumsal Cinsiyet Rolüne İlişkin Tutum Düzeylerinin Belirlenmesi: Demografik Farklılıklar*, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, C.15, S.4, 2018.

Karan, Ulaş, *Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Anayasa Hukuku Işığında Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı*, On İki Levha Yay., İstanbul 2017.

Karlı, Elçin; Dinç, Ayşe, *Sevgi Soysal'ın Eserlerinde Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı Bağlamında Kadın Hakları İhlalleri*, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl:5, S.42, Mart 2017.

Kavalcı, Tolga, *Pınar Kür'ün 'Asılacak Kadın' Romanı Üzerine Bir İnceleme*.

Kaya, Kâmuran, “*Dinamik Hak Arayışı Doğrultusunda İfade Özgürlüğü Bağlamında Devletin Pozitif Yükümlülüğü*”, *İfade Özgürlüğü Üzerine Makaleler-*

Uluslararası Kapanış Sempozyumu'na Katkı Kitabı, Türk Yargısının İfade Özgürlüğü Konusunda Kapasitesinin Güçlendirilmesi AB-AK Ortak Projesi, Ankara 2012.

Kazancakis, Nikos, *Zorba*, Çev. Ahmet Angın, Can Yay. İstanbul 2016.

Kılıç, Muharrem, *Tarihsel Örnekleri Üzerinden Felsefenin Eril Dilinden Yurtsuzlaşan Kadın*, KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi, C.1, S.2, 2015.

Kılıçoğlu, M. Ahmet, *Hakimlerin Hukuki Sorumluluğu*, AÜHFD, S.1-4, Ankara 1973.

Kırmaz, Birol, *Avrupa Birliği Sürecinde Hakimlerin Denetimi ve Yargı Bağımsızlığı*, Adalet Yay, Ankara 2009.

Korkut, Yakup Levent; Kaya, Semih Batur, *İktidar ve Yargı İlişkileri Sorunu*, TBB Dergisi, S.136, 2018.

Kuçuradi, İoanna, *Etik*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2018.

Kuçuradi, İoanna, *“Yargılamada Etik: Geçmişte Ve Günümüzde” Uluslararası Yargı Etiği Sempozyumu*, İstanbul, 26-27 Mayıs 2017.

Kuçuradi, İoanna, *Adalet Kavramı*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

Kuçuradi, İoanna, *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2018.

Kuçuradi, İoanna, *Uludağ Konuşmaları: Özgürlük, Ahlak, Kültür Kavramları*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2017.

Küçükkayalar, Çiğdem, *Adalet Tanrıçaları*, Hukuk Gündemi, S.1, 2012.

Küçüktaşdemir, Özgür, *Mitolojide Adalet İmgeleri*, ViraVerita E-Dergi, S.5, 2017.

Küfüdür, Bülent, “*Üç Aşamalı Testin İdari Yargı Kararlarına Uygulanması*”, *İfade Özgürlüğü Üzerine Makaleler-Uluslararası Kapanış Sempozyumu'na Katkı Kitabı, Türk Yargısının İfade Özgürlüğü Konusunda Kapasitesinin Güçlendirilmesi AB-AK Ortak Projesi*, Ankara, 2012.

Künkçü, Ebru, *2000'li Yıllardaki Türk Romanlarında Toplumsal Cinsiyet Düzeni*, Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman 2018.

Kür, Pınar, *Asılacak Kadın*, Can Yay., İstanbul 2018.

Kür, Pınar, *Asılacak Kadın*, Everest Yay., 16. Baskı, İstanbul 2008.

Küyel, Mübahat T., *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Felsefe Eylemi*, Ankara 1976.

Le Guin, Ursula K., *Karanlığın Sol Eli*, Çev. Ümit Altuğ, Ayrıntı Yay., İstanbul 2013.

Le Guin, Ursula K., *Mülksüzler*, Çev. Levent Mollamustafaoğlu, Metis Yay., İstanbul 2017.

Lee, Harper, *Bülbülü Öldürmek*, Çev. Ülker İnce, Sel Yay., 2014.

Livaneli, Zülfü, *Mutluluk*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2002.

MacKinnon, Catharine A., *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*, Çev. Türkân Yöney, Sabir Yücesoy, Metis Yay, İstanbul 2015.

MacKinnon, Catharine, *Feminism Unmodified: Discourses on Life and Law*, Cambridge: Harward University Press, 1987.

Maine, Henry Sumner, “*Ancient Law*”, London, John Murray, Albemarle Street, 1908.

Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat, İstanbul 1999.

Metin, Yüksel, *Türkiye’de Yargı Bağımsızlığına İlişkin Kimi Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Anayasa Yargısı Dergisi, C.27, 2010.

Mill, John Stuart, *Kadınların Köleleştirilmesi*, Çev. Ahmet Özcan, Bilge Kültür-Sanat, 2. Basım, İstanbul 2019.

Mızrak, Dilan, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. Maddesi Kapsamında Mahkemelerin Objektif Açıdan Tarafsızlığı İlkesi*, İnsan Hakları Merkezi Çalışma Metinleri, Ankara 2006.

Millett, K., *Cinsel Politika*, Çev. Seçkin Selvi, Payel Yay., İstanbul 1987.

Mole, Nuala; Harby, Catharina, *Adil Yargılanma Hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz*, TBB Türkiye Barolar Birliği Yayınları, S.89, 2005.

Moroğlu, Nazan, *Birleşmiş Milletlerden Şiddetle Mücadelede Kararlı Bir Adım CEDAW Genel Tavsiye No. 35*, İstanbul Barosu Kadın Hakları Merkezi 2018 Mart Özel Sayısı.

Nalbant, Fatma, *Feminist Teori Temelinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Türkiye Bağlamında Değerlendirilmesi*, AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, C.5, S.2, 2019.

Namık Kemal, *İntibah*, Panama Yay., İstanbul 2020.

Nietzsche, Friedrich, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, Çev. Murat Batmankaya, Say Yay., İstanbul 2009.

Öğütçü, Muhlis, *Doğal Hukuk ve Pozitif Hukuk Işığında İnsan Hakları Alanındaki Bazı Kavramlar*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.7, 2005.

Öktem, Niyazi, *Ronald Dworkin ve Hukuk Felsefesi*, Anayasa Yargısı, S.28, 2011.

Öktem, Niyazi; Türkbağ, Ahmet Ulvi, *Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet*, Der Yay., İstanbul 2022.

Özbey, Özcan, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında İfade Özgürlüğü Kısıtlamaları*, TBB Dergisi, S.106, 2013.

Özcan, Mehmet Tefik, *İlkel Topumlarda Toplumsal Kontrol*, Özne Yay., İstanbul 1998.

Özdemir, Nadire, *Aktif Bir Hâkimlik Pratiğinin Kapsamı ve Sınırları: Hâkim Fiona Örneği*, Hacettepe HFD, C.7, S.1, 2017.

Özdemir, Sinem Servet, *Kadın Hakları Bağlamında Türkiye’de Pozitif Ayrımcılık*, Onikilevha Yay., İstanbul 2019.

Özgün, Ebru, *Asılacak Kadın ve Alçaktan Uçan Güvercin Romanlarında Güç İlişkileri ve Kadının Sessiz Söylemi*, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, C.9, S.2, 2020.

Özkul, Fatih, *Anayasalarımızda Yargının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı*, Ankara Barosu Dergisi, S.3, Ankara 2016.

Pazarcı, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk*, 14. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2015.

Platon, *Devlet*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Çev. Sabahattin Eyüboğlu; M. Ali Cimcoz, İstanbul 2008.

Polat, Selda, *Eğitim Politikalarının Sosyal Adalet Açısından Sonuçları Konusunda Yönetici ve Öğretmen Görüşleri*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim

Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi Teftişi
Planlaması ve Ekonomisi Bilim Dalı, Ankara 2007.

Reddemann, Gerhard, “*Avrupa Konseyi ve İnsan Hakları*” *İnsan Haklarının
Uluslararası Korunması ve T.B.M.M. Sempozyumu 4-5/10/1991-Antalya,
Türkiye*, TBMM Kültür ve Sanat Yayın Kurulu Yayınları, No:52, Ankara
Eylül 1992.

Saint-Exupéry, Antoine de, *Küçük Prens*, Çev. Cemal Süreya, Tomris Uyar, Can
Yay., İstanbul 2018.

Samipaşazâde Sezai, *Sergüzeşt*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015.

Sancar, Mithat; Ümit Atılgan, Eylem, “*Adalet Biraz Es Geçiliyor...*”:
Demokratikleşme Sürecinde Hâkimler ve Savcılar, Tesev Yay., İstanbul 2009.

Sancar, Serpil, “*Erkeklik*”, *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, Ed. Yıldız Ecevit,
Nadide Karkıner, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi
Yay., 2013.

Schiller, *Haydutlar*, Çev. Seniha Bedri Göknil, Maarif Basımevi, İstanbul 1958.

Schlosser, Hans, *Hukukçunun Yetiştirilmesi ve Modern Toplum (Hukukçu mu Yoksa
Sosyal Düzenleyici mi?)*, Çev. Celâl Cihangiroğlu, AÜHFD, C.33, S.1, 1976.

Schopenhauer, Arthur, *Aşka ve Kadınlara Dair-Aşkın Metafiziği-*, Çev. Ahmet Aydoğan, Say Yay., İstanbul 2017.

Selek, Pınar, *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Sever, Ömer, *Hakimlerin Bağımsızlığı ve Savcılık Teminatı*, Doktora Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul 2007.

Sezer, Melek Özlem, *Masallar ve Toplumsal Cinsiyet*, Kor Kitap, İstanbul 2019.

Shakespeare, William, *Hamlet*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2019.

Sophokles, *Antigone*, Çev. Ari Çokona, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2017.

Sophokles, *Kral Oidipus*, Çev. Bedrettin Tuncel, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2017.

Soysal, Sevgi, *Yürümek*, Bilgi Yay., İstanbul 1980.

Stammler, Rudolf, *Adalet İdesi*, Çev. Ali Acar, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, C.2, S.2, 2012.

Stendhal, *Kırmızı ve Siyah.*, Çev. Bertan Onaran, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2018.

Şanlı, Denizler, *İki Anayasa Mahkemesi Kararı Işığında Eşitlik*, Ankara Barosu Dergisi, S.2, 2009.

Şeker, Aziz, *Feminist Edebiyat Eleştirisi Bağlamında Edebi Metinlerde Kadın Gerçeği*, Söylem Filoloji Dergisi, C.4, S.2, 2019.

Tacir, Hamide, *Evli Kadının Kendi Soyadını Kullanması Konusunda Anayasa Mahkemesinin Yaklaşımının Temel Hak ve Özgürlükler Bakımından Değerlendirilmesi*, Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.5, S.1, Haziran 2017.

Tammelo, Lyndall Lorna, *Adaletin Özü Olarak Eşitlik*, Çev. Murat Önderman, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi, Haz. Hayrettin Ökçesiz, Nüans Basın Yay., 1. Kitap, İstanbul 1993.

Taş, Meryem, *Hakimin Hukuki Sorumluluğu*, Adalet Yay., Ankara 2019.

Tercan, Erdal, *Hakimlerin Sorumluluğu*, Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE Özel Hukuk Anabilim Dalı, Ankara 1988.

Tezer Asan, Hatice, *Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik ve Öğretmenlerin Cinsiyetçilik Algılarının Saptanması*, Fe Dergi, C.2, S.2, 2010.

Tolstoy, *Anna Karenina*. Çev. Bülent Bora, Morpa Kültür Yay., İstanbul 2001.

Topdemir, Hüseyin Gazi, *Felsefe Nedir? Bilgi Nedir?*, Türk Kütüphaneciliği, C.23, S.1, 2009.

Tortop, Nilgün; Kılınç, Utku, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararları*, TBB Dergisi, S.56, 2005.

Tumay, Murat; Altinel, Gökçe, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Gunes V. Turkey Kararının Türk Anayasa Hukuku Açısından Tahlili*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.33, 2015.

Tuncay, A. Can, *Hukuksal Etik (Legal Ethics) Dersleri*, Beta, 4. Bası, İstanbul 2019.

Tunçay, Hafize, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Sanatsal İfade Özgürlüğü*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul 2019.

Turan, Hüseyin, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı*, Adalet Yay., Ankara 2016.

Tutumlu, Mehmet Akif, *Yargı Felsefesi Üzerine*, Seçkin Yay., Ankara 2018.

Uluğbay, Hikmet, *Kitap Yasaklama Üzerine Düşünceler*, Türk Kütüphaneciliği, C.29, S.4, 2015.

Ulusoy, Sümeyye, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında İfade Özgürlüğü*, Selçuk Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dergisi, C.2, S.2, 2019.

Uran Murphy, Peri, *Teorik Çerçeve de Türkiye 'de Yargı Bağımsızlığı*, Yetkin Yay., 2. Baskı, Ankara 2019.

Uygun Aytemiz, Beyhan, *“Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet”*, *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları*, Ed. Feryal Saygılıgil, Dipnot Yay., Ankara 2016.

Uygun, Gülriz, *Hukukta Adaletsizliği Görmek*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2016.

Uygun, Gülriz, *Toplumsal Cinsiyet ve Adalet: Hukuk Adaletsizdir*, Ankara Barosu Dergisi, S.4, 2015.

Uygun, Gülriz; Çağlar, F. İrem, *“Kadına Yönelik Şiddet ve Hukuk”*, *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, Ed. Yıldız Ecevit, Nadide Karkıner, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yay., Eskişehir 2013.

Uygun, Gülriz; Özdemir, Nadire, *Hukuk Eğitiminde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine İlişkin Problemler ve Çözüm Önerileri: Etik Temelde Bir Arayış-Dönüşüm İlkesi I*, *Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, Ed. Gülriz Uygun, Nadire Özdemir, Seçkin Yay., Ankara 2018.

Uygun, Nermi, *Dilin Gücü*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019.

Uygur, Nermi, *Felsefenin Çağrısı*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2013.

Uzun, Ertuğrul, “*John Austin: Analitik Pozitivizm*”, *Çağdaş Hukuk Düşüncesine Giriş*, Ed. Ertuğrul Uzun, İthaki Yay., İstanbul 2015.

Ümit Atılğan, Eylem, *Türkiye’deki İç Hukuk Kültürü Üzerine Sosyo-Hukuki Bir Araştırma-Haksız Tahrik Kararlarında Eril Tahakküm Kodları*, Turhan Kitabevi, Ankara 2015.

Üskül Engin, Zeynep Özlem, *Toplumsal Cinsiyet ve Kadına Yönelen Şiddet*, Ed. Zeynep Özlem Üskül Engin, Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk C. 1, On İki Levha Yay., 2019.

Vatandaş, Celalettin, *Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı*, Journal of Economy, Culture and Society, S.35, 2011.

Vosskuhle, Andreas, *Rechtsschutz gegen den Richter. Zur Integration der Dritten Gewalt in das Verfassungsrechtliche Kontrollsystem vor dem Hintergrund des Art. 19 Abs. 4 GG.*

Wacks, Raymond, *Hukuk Kuramını Anlamak-Hukuk Felsefesi ve Hukuk Kuramına Giriş*, Çev. Fatma Süzgün Şahin Ünver, Serdar Ünver, Astana Yay., Ankara 2017.

Waslin, Sue, *The Theoretical Contexts of Mary Daly’s Thought*, A Thesis Submitted for PhD at the University of St Andrews, 1998.

Yanık, Murat, *1982 Anayasası'nın İnsan Hakları Anlayışının Uluslararası Belgeler ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Değerlendirilmesi*, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C.12, S.1-2, 2008.

Yaraman, Ayşegül, *Sorunları mı Sorumluluktan, Sorumluluğu mu Sorunlarından? Kadınlık Durumu, Kadınlık Bilinci ve Sevgi Soysal*, Ed. Seval Şahin; İpek Şahbenderoğlu, Neşe İsyankar, Sevgi Soysal Kitabı, İletişim Yay., İstanbul 2015.

Yavuz, Bülent, *Kuruluş ve İşleyişi Açısından Türkiye'de Yargı Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı*, Adalet Yay., Ankara 2012.

Yıldız, Abdulkadir, *6771 Sayılı Kanunla Anayasaya Eklenen Yargının Tarafsızlığı Üzerine*, TAAD, S.32, Ekim 2017.

Yılmaz, Ejder, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi*, Yetkin Yay., Değiştirilmiş 2. Baskı, Ankara 2013.

Yılmaz, Ejder, *Hukuk Sözlüğü*, Yetkin Yay., Ankara 2005.

Yiğitoğlu, Mustafa; Yalçinkaya, Zana, *Türkçedeki Cinsiyetçi Atasözleri ve Deyimler Üzerine Bir İnceleme*, İdil Dergisi, C.5, S.26, 2016.

Yücel, Mustafa Tören, *Hukuk Felsefesi*, Afşar Matbaacılık, Ankara 2009.

Yüksek, Mehmet, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinde İfade Özgürlüğünün Sınırları*,
Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, İfade Özgürlüğü Özel Sayısı-S.25, Şubat
2016.

Yükselbaba, Ülker, “*Çağdaş Dağıtıcı Adalet Kuramları: Rawls’a ve Dworkin’e Göre
Dağıtıcı Adalet*”, *Hukuk ve Adalet, Kamu Hukukçuları Platformu*, İstanbul,
21-23 Nisan 2018.

Yükselbaba, Ülker, *Feminist Perspektiften Hukuk*, İÜHFM, C.74, S.1, 2016.

Zeytin, Şenay Meral, *Sevgi Soysal’ın Romanlarında Kadın Sorunları*, Yüksek Lisans
Tezi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk
Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Zonguldak 2018.

Zileli, Irmak, *Gözlerini Kaçırma*, 2. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 2014.

URL 1: <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/41950.pdf>.

URL 2: <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/ET000366.pdf>.

URL 3: <https://sgb.adalet.gov.tr/Resimler/Dergi/30122019154805uluslararası-yargi-etigi-sempozyum-kitabi.pdf>.

URL 4: <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2005-56-115>.

URL 5: <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2005-56-115>.

URL 6: <http://veyseldinler.com/wp-content/uploads/2018/09/Toplumsal-Cinsiyet-E%C5%9Fitli%C4%9Fi-ve-Hukuk-8.-hafta.pdf>.

URL 7: https://www.academia.edu/32965403/Mitolojide_Adalet_%C4%B0mgeleri.

URL 8: <http://www.aihmiz.org.tr/?q=tr/content/tekeli-karari>.

URL 9: <http://www.diegaste.de/gaste/diegaste-sayi1712.html>.

URL 10: <http://www.ihmpolitics.org/files/metinler/dilan.pdf>.

URL11 : http://www.siyahbant.org/wpcontent/uploads/2016/03/Sanatsal_Ifade_Ozgu_rlugu_Kilavuzu_Final.pdf.

URL 12: http://www.umut.org.tr/userfiles/files/Document/document_11%20Ekim-II-4.pdf.

URL 13: https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/521355/yokAci kBilim_9008110.pdf?sequence=-1&isAllowed=y.

URL 14: <https://adaylik.adalet.gov.tr/Resimler/160220211027yargi-etigi-egitim-modulupdf.pdf>.

URL 15: <https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=handyside.pdf>.

URL 16: <https://dosya.kmu.edu.tr/sbe/userfiles/file/tezler/sosyoloji/ebrukuncu.pdf>

URL 17: <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/29211/4034.pdf?sequence=1>.

URL 18: <https://kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2018/08/CEDAW-General-Recommendation-35-%C3%A7eviri-Nazan-Moro%C4%9Flu.pdf>.

URL 19: https://kadinininsanhaklari.org/wpcontent/uploads/2018/08/cedaw_komitesinin_19_sayili_genel_tavsiye_karari.pdf.

URL 20: <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/20168?BasvuruNoYil=2014&BasvuruNoSayi=20168>.

URL 21: <https://nazanmoroglu.com/wp-content/uploads/2018/11/CEDAW-Genel-Tavsiye-No.-35.pdf>.

URL 22: <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/2017-49-nrm.pdf>.

URL 23: <https://researchrepository.standrews.ac.uk/bitstream/handle/10023/13853/SueWaslinPhDThesis.pdf.txt;jsessionid=C80C6C9BD6224E6812C8A7711B025B3D?sequence=3>.

URL 24: <https://rm.coe.int/1680702284>

URL 25: <https://sgb.adalet.gov.tr/Resimler/Dergi/30122019154805uluslararasi-yargi-etigi-sempozyum-kitabi.pdf>.

URL 26: <https://taad.taa.gov.tr/yuklenenler/dosyalar/dergiler/taad/taad-25/taad-25.pdf>.

URL 27: https://www.academia.edu/32666114/Pınar_Kürün_Asılacak_Kadın_Romanı_Üzerine_Bir_İnceleme_docx.

URL 28: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_TUR.pdf

URL 29: https://www.echr.coe.int/documents/handbook_non_discr_law_tur.pdf.

URL 30: <https://www.feministes-radicales.org/wp-content/uploads/2010/11/mary-daly-gyn-ecology-the-metaethics-of-radical-feminism.pdf>.

URL 31: <https://www.hanifibayri.av.tr/hakimin-tarafsizligi/>.

URL 32: <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf>.

URL 33: <https://www.istanbulbarosu.org.tr/files/yayinlar/kitaplar/doc/8MART2019-BROSUR.pdf>.

URL 34: https://www.kamuhukukculari.org/upload/dosyalar/UOlker_YuOkselbaba.pdf.

URL 35: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf>.

URL 36: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6284.pdf>.

URL 37: <https://www.soylentidergi.com/toplumsal-cinsiyet-tartismalari-isiginda-yurumek-sevgi-soysal/>

URL 38: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c006/b028/tbmm230060280432.pdf>.

AYM, Yargıtay ve AİHM Kararları Listesi

1. AİHM, Akdaş-Türkiye Davası, Bşv. No. 41056/04, 16.02.2010.
2. AİHM, Alajos Kiss-Macaristan Davası, Bşv. No. 38832/06, 20.08.2010.
3. AİHM, Castillo Algar-İspanya Davası, Bşv. No. 28194/95, 28.10.1998.
4. AİHM, Fazlı Aslaner-Türkiye Davası, Bşv. No. 36073/04, 04.03.2014.
5. AİHM, Fey-Austurya Davası, Bşv. No. 14396/88, 24.02.1994.
6. AİHM, Handyside-Birleşik Krallık Davası, Bşv. No. 5493/72, 07.12.1976.
7. AİHM, Hauschildt-Danimarka Davası Bşv. No: 10486/83, 24.05.1989.
8. AİHM, Karakoç ve Diğerleri-Türkiye Davası, Bşv. No. 27692/95, 28138/95, 28498/95, 15.10.2002.
9. AİHM, Konstantin Markin-Rusya Davası, Bşv. No. 30078/06, 22.03.2012.

10. AİHM, Korzeniak-Polonya Davası, Bşv. No. 56134/08, 10.01.2017.
11. AİHM, Kyprianou-Kıbrıs Davası, Bşv No: 73797/01, 15.12.2005.
12. AİHM, Langborger-İsveç Davası, Bşv. No. 11179/84, 22.06.1989.
13. AİHM, Lavents-Letonya Davası, Bşv. No. 58442/00, 28.11.2002.
14. AİHM, Morice-Fransa Davası, Bşv. No: 29369/10, 11.07.2013.
15. AİHM, Morice-Fransa Davası, (B.D.) Bşv. No. 29369/10, 23.04.2015.
16. AİHM, Olujic-Hırvatistan Davası, Bşv. No. 22330/05, 05.02.2009.
17. AİHM, Paraskeva Todorova-Bulgaristan Davası, Bşv. No. 37193/07, 25.06.2010.
18. AİHM, Piersack- Belçika Davası, Bşv. No. 8692/79, 01.10.1982.
19. AİHM, Remli-Fransa Davası, Bşv. No. 16839/90, 23.04.1996.
20. AİHM, Schuler-Zraggen-İsviçre Davası, Bşv. No. 14518/89, 24.6.1993.
21. AİHM, Škrlić-Hırvatistan Davası, Bşv No: 21835/06, 11.06.2019.
22. AİHM, Ünal Tekeli-Türkiye Davası, Bşv. No. 29865/96, 16.11.2004.

23. AİHM, Vardanyan ve Nanushyan-Ermenistan Davası, Bşv. No: 8001/07, 27.10.2016.
24. AYM 10.03.2011 E.S.2009/85, K.S.2011/49, K.T.10.03.2011, RG 21.10.2011.
25. AYM, E.S. 2011/136, K.S. 2012/72, K.T. 17.05.2012.
26. AYM, 2017/67 E.S, 2017/49 K.S., K.T. 01.03.2017
27. AYM, 30.9.2005 tarih ve 78/59 Sayılı Kararı, RG 21 Temmuz 2006, sayı 26235.
28. AYM, Bşv No: 2014/20168, K.T. 26/10/2017, R.G. Tarih ve Sayı: 28/12/2017-30284.
29. AYM, E.S 1990/30, K.S. 1990/31, K.T. 29.11.1990, R.G. Tarih-Sayı: 02.07.1992-21272.
30. AYM, Emin Acar Başvurusu, Bşv No. 2014/333, K.T. 04.10.2017.
31. AYM. 29.09.1998 T. 1997/61 E. 1998/59 K.
32. AİHM, Karakoç ve Diğerleri-Türkiye Davası, Bşv. No. 27692/95, 28138/95, 28498/95, 15.10.2002, para. 52-53.
33. Yargıtay 4. HD 0.10.2005- 3096/10382.